

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ ՍՈՒՐԵՆ ԱՇՈՏԻ

**ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ
ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

**Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և
կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման համար**

Գիտական ղեկավար՝

Տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

ԿՈՐՅՈՒՆ ԱՇՈՏԻ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	13
1.1 Ալկոհոլային խմիչքների և հումքային բազայի զարգացման էվոյուցիան	13
1.2 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության զարգացման նորամուծություններն ու դրանց արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանությունը.....	28
1.3 Ալկոհոլային խմիչքների տնտեսական արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանության մի քանի հարցեր և ցուցանիշների համակարգը (Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի, «Պռոշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի, «Երևանի գարեջուր», «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ների օրինակով)	38
ԳԼՈՒԽ 2. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ	52
2.1 Ալկոհոլային խմիչքների տնտեսական նշանակությունը ՀՀ-ում.....	52
2.2 Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի ներկա վիճակը և զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում	62
2.3 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը ՀՀ արտաքին տնտեսական կապերի համատեքստում	72
ԳԼՈՒԽ 3. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ	90
3.1 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման ուղիները.....	90
3.2 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության արդյունավետության բարձրացման տեխնիկատեխնոլոգիական գործոններն ու պայմանները.....	103
3.3 Ալկոհոլային խմիչքների մրցունակության բարձրացման հիմնական ուղիները	116
Եզրակացություններ.....	130
Օգտագործված գրականություն.....	140
Հավելվածներ	151

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրվող թեմայի արդիականությունը: Ագրոարդյունաբերական համալիրը ՀՀ տնտեսության կարևորագույն բնագավառներից է: Ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը ագրոպարենային համակարգի, մասնավորապես սննդարդյունաբերության առաջատար ճյուղերից է: Շուկայական տնտեսությանն անցման սկզբնական շրջանը էական վնաս հասցրեց նաև ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ճյուղին: Դժվարություններ առաջացան սեփական շրջանառու միջոցների համալրման, հումքի ձեռքբերման և արտադրանքի իրացման ոլորտում, որոնք էլ հանգեցրին ճյուղի արտադրության ծավալների խիստ անկմանը:

Ներկա ժամանակաշրջանում խաղող վերամշակող կազմակերպություններն իրենց գործունեությունն իրականացնում են ֆինանսատնտեսական բարդ պայմաններում: Ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող ընկերությունների առջև ծառացած հիմնական խնդիրներից են արտադրական հզորությունների ծանրաբեռնվածության ցածր մակարդակը, արտադրության ցածր արդյունավետությունը, ինչպես նաև ոչ հստակ կազմակերպական և կառավարման կառուցվածքները: Հետևաբար, ալկոհոլային խմիչքների արտադրության արդյունավետության բարձրացումը դիտվում է որպես կարևորագույն խնդիր, առանց որի հնարավոր չէ ինչպես ալկոհոլային խմիչքների, այնպես էլ ողջ ագրոպարենային համակարգի կազմակերպությունների հետագա զարգացումը: Ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը ՀՀ արտաքին ապրանքաշրջանառության կազմում կարևոր տեղ է զբաղեցրել, մասնավորապես 2016թ. արտահանման հաշվեկշռում վերջինիս մասնաբաժինը կազմել է 9.2%¹:

Խաղողի տնկարկների այգետարածքները 2016թ. կազմել են 17.1 հազ. հա, որից՝ բերքատու հասակում 16.2 հազ. հա²: 2016թ. մշակող արդյունաբերության մեջ ալկոհո-

¹ ՀՀ արտաքին առևտուրն ԱՏԳ ԱԱ-ի ապրանքախմբերով (2015-2016թթ.), արտահանում: // ՀՀ մաքսային ծառայություն, Եր., 2017 <http://customs.am/Content.aspx?itn=csCIExportStatistics>, հեղինակի հաշվարկներ

² Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2016թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 14

լային խմիչքների տեսակարար կշիռը կազմել է 9%³: 2015թ. գյուղատնտեսական նշանակության ոռոգելի հողատարածքներն ավելացել են 6.0 հազ. հա-ով, այդ թվում՝ 3.7 հազ. հա բանջարաբուստանային մշակաբույսեր⁴: ՀՀ կառավարության ոռոգման համակարգերի հիմնանորոգման 2015թ. ծրագրով հատկացված 800 մլն ՀՀ դրամի շրջանակներում իրականացվել են պոմպակայանների, խորքային հորերի, ջրանցքների, խողովակաշարերի վերանորոգման և վերականգնման աշխատանքներ⁵:

Վերջին տարիների արտադրության զարգացման միտումները վկայում են, որ ավկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտը նորից վերելք է ապրում: Այս երևույթը, միանգամայն, օրինաչափ է, քանի որ ավկոհոլային խմիչքների արտադրության զարգացման համար հանրապետությունում գոյություն ունեն էական ռեսուրսներ՝ հմուտ աշխատողներ, բարձրորակ հումք, առաջատար տեխնոլոգիա, դարավոր փորձ: Հայաստանը ոչ միայն մշակաբույսերի համաշխարհային 7 կենտրոններից (հատկապես ցորենի, գարու հայրենիք) մեկն է, այլև հնագույն գինեգործական երկիր: Արենի 1 քարանձավի պեղումների ժամանակ հայտնաբերել են մոտ 6000 տարեկան գինու հնձան⁶: Հայաստանում գինեգործությունը մշտապես հանդիսացել է գյուղատնտեսական արտադրանքի վերամշակող արդյունաբերության կարևորագույն ճյուղերից մեկը: ՀՀ կոնյակագործության արդյունաբերությունը հիմնվել է 1887թ.: Հայկական բարձրորակ կոնյակները մշտապես մեծ հեղինակություն են վայելել ներքին և արտաքին շուկաներում: Ավանդական հայկական կոնյակի առանձնահատուկ հատկանիշները՝ մուգ սաթի գույնը, հարուստ բուրմունքը, թավշյա հիմքով հարուստ համը և երկար հետադարձ համը ազդում են մարդու բոլոր զգայարանների վրա: Հայկական, հատկապես Արարատյան դաշտավայրի կլիմայական պայմանները, շահեկանորեն տարբերվում են որակյալ կոնյակ և բրենդի արտադրող երկրներից՝ Ֆրանսիայից, Իսպանիայից և Հունաստանից: Տեղական կլիմայական պայմանները

³ Արդյունաբերական կազմակերպությունների հիմնական ցուցանիշներն ըստ տնտեսական գործունեության հնգանիշ դասակարգման 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2017. – էջ 6, 14-15, հեղինակի հաշվարկներ

⁴ <http://armlur.am/403276/>

⁵ Հաշվետվություն ՀՀ 2015թ. պետական բյուջեի կատարման վերաբերյալ: // ՀՀ Ազգային ժողով, Երևան, 2016. – էջ 61

⁶ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. – էջ 105

հանգեցնում են խաղողի մեջ արոմատիկ նյութերի և շաքարի բարձր խտացման: Հայաստանում աճեցվող խաղողին բնորոշ խիտ, հարուստ համն ու բուրմունքը փոխանցվում են կոնյակներին, գինիներին՝ վերափոխվելով նուրբ հետհամային զգացումի՝ մրգերի և շոկոլադի նուրբ և անմոռանալի երանգներով⁷: 2017թ. մարտի 22-ին Գերմանիայում կայացած միջազգային ամենահեղինակավոր մրցանակաբաշխություններից մեկի՝ «The World-Spirits Award»-ի ժամանակ «Երևանի կոնյակի գործարան»-ի լեգենդար հայկական կոնյակը ոսկե մեդալներ ստացավ, հատկապես հատուկ ճանաչման արժանացավ ընկերության «Անի» կոնյակը⁸: 2016թ. խաղողի վերամշակման ոլորտում գործել են 50 ձեռնարկություններ, որոնցից 12-ը («Երևանի կոնյակի գործարան», «Արտաշատ վինկոն» ՓԲԸ-ներ, «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ, «Պոռչյանի կոնյակի գործարան», «Արարատի գինու գործարան», «Ավշարի գինու գործարան», «Շահումյան վին», «Գինու կոնյակի տուն «Շահնազարյան», «Ա.Կ.Զ.» «Սամկոն», «Արմենիա վայն գործարան», «Հայասի Գրուպ» ՍՊԸ-ներ)՝ համեմատաբար խոշոր: Խաղող վերամշակող ընկերությունների ընդհանուր արտադրական հզորությունները հասնում են տարեկան շուրջ 265 հազ. տ.: 2016թ. արդյունաբերաարտադրական անձնակազմի միջին ցուցակային թիվը կազմել է 2820⁹: Հայկական գինին, ի տարբերություն կոնյակի, արտասահմանյան շուկաներում դեռևս չի կայացել, որն իր հերթին բացասաբար է անդրադառնում արտահանման ծավալների վրա: Ստեղծված իրավիճակը պայմանավորված է դեռևս խորհրդային տարիներին ձևավորված աշխատանքի բաժանմամբ, մասնավորապես գինեգործությունը առավել զարգացած էր Վրաստանում, Մոլդովայում, Ուկրաինայում, Ադրբեջանում և Ռուսաստանի հարավային շրջաններում: 2000թ. Հայաստանի գինեգործությունը բնորոշվել է արտահանման կայուն աճով, այնուամենայնիվ արտահանվող գինու որակը հիմնականում չի համապատասխանել միջազգային ստանդարտներին: 2011թ. գինեգործությունը հռչակվել է ՀՀ կառավարության արտահանմանը նպատակաուղղված արդյունաբերական քաղաքականության գերակա

⁷ «Կոնյակագործության ագրոտնտեսական հիմնախնդիրները» միջբուհական գիտաժողովի նյութեր // ՀՊՏՀ, Երևան, 2009. - էջ 27-28

⁸ http://arminfo.info/full_news.php?id=24928&lang=3&lrsc=340e4711-c7b9-4a67-8637-2096631f5333

⁹ <http://minagro.am/զյուղատնտեսությունը-հայաստանում/ագրովերամշակում/>

ոլորտ, որի արդյունքում սփյուռքից մի շարք մասնավոր ներդրողներ հիմնադրեցին ժամանակակից գինեգործական արտադրություններ: 2017թ. փետրվարի 25-ին Գերմանիայի Նոյշտադտ քաղաքում տեղի ունեցած «MUNDUS VINI 20th Grand International Wine Awards» միջազգային մրցանակաբաշխությանը մասնակցած 19 հայկական գինեգործական ընկերությունների ներկայացրած 58 տեսակի հանգիստ և փրփրուն գինիներն արժանացել են 23 մեդալի՝ 10 ոսկի և 13 արծաթ¹⁰: Այս ամենը օրինակ են ծառայում տեղական արտադրողների համար, որ Հայաստանում հնարավոր է արտադրել բարձրորակ գինի և լինել մրցունակ: Բարձրորակ գինու արտադրությունը հատկապես պայմանավորված է խաղողի որակի անընդհատ բարելավմամբ և օգտագործվող տեխնոլոգիաների նորացմամբ¹¹: Հայաստանում գարեջրագործությունը հնագույն պատմություն ունի: Վերջին տարիներին սննդի արդյունաբերության մաս կազմող գարեջրի արտադրությունն աճի միտում է դրսևորում: 2016թ. այս ոլորտում գործել են 6 ձեռնարկություններ, որոնցից 3-ը համեմատաբար խոշոր («Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ, «Գյումրի գարեջուր», «Կոտայք» գարեջրի գործարան» ՍՊԸ-ներ): Գարեջրի արտադրական հզորությունները տարեկան հասնում են շուրջ 150 մլն լ.: 2016թ. արդյունաբերա-արտադրական անձնակազմի միջին ցուցակային թիվը կազմել է շուրջ 890, այդ թվում՝ 640 աշխատակից «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ից: 2012թ. հուլիսի 24-ին և նոյեմբերի 27-ին ՀՀ վարչապետին կից արդյունաբերական խորհրդի նիստերում ընդունվեցին 2012-2015թթ. կոնյակագործության և գինեգործության ոլորտների զարգացման ռազմավարական գործողությունների ծրագրերը, որոնց իրականացումը միտված էր ոլորտների կայուն զարգացմանը և արտահանման ծավալների ավելացմանը¹²: Հանդիսանալով ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող և արտահանող երկրներից մեկը, ՀՀ-ն ձգտում է ապահովելով բարձր որակ և մատչելի գին, գրավել արտաքին շուկայի որոշակի հատվածը: Որակյալ արտադրանքը, սակայն, բավարար նախապայման չէ և ալկոհոլային խմիչքները բրենդավորման կարիք ունեն: Որակյալ ալկոհոլային

¹⁰ <http://www.aysor.am/am/news/2017/03/02/MUNDUS-VINI/1221426>

¹¹ Կարո՞ղ է արդյոք Հայաստանը դառնալ բարձրակարգ գինիների երկիր: Պատասխանը պետք է փնտրել բրենդինգի մեջ: // «Ի-Վի Քոնսալթինգ» ՓԲԸ, Երևան, 2013. - էջ 3

¹² <http://minagro.am/gյուղատնտեսությունը-հայաստանում/ագրովերամշակում/>

խմիչքների սպառման աճը պայմանավորված է արդյունավետ մարքեթինգային ռազմավարությամբ, որի հիմքը տվյալ երկրի լեզենդը և պատմությունն են, սակայն սպառողը իրատեսական է և մարքեթինգի օգնությամբ նա ճաշակում է իսկական համը և որակը: Այս տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է Հայաստանի, որպես գինեգործության բնօրրանի հեղինակությունը և երկրում խաղողի յուրահատուկ տեսակների առկայությունը: Այսպիսով, հայկական ալկոհոլային խմիչքների տեղը համաշխարհային շուկայում, ինչպես նաև այս բնագավառում ձեռքբերված նորագույն գիտատեխնիկական նվաճումները էապես պայմանավորված են հայկական պատմությամբ ամրագրված հովանոցային երկրի բրենդի ստեղծմամբ¹³: Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության արդյունավետության վրա ազդում են բազմաթիվ գործոններ, մասնավորապես հումքի արտադրության և ձեռքբերման պայմանները, ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունում կիրառվող տեխնոլոգիաները, հումքի համասեռությունը, սննդի անվտանգության չափանիշների կիրառումը, արտադրանքի իրացման պայմանները և այլն: Տնտեսական արդյունավետությունը նաև սերտորեն կապված է «մրցունակություն» հասկացության հետ, հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է համաշխարհային տնտեսության մեջ ազգային տնտեսության ինտեգրմանը¹⁴: Այս բնագավառում ծառացած խնդիրների և դրանք պայմանավորող գործոնների բացահայտումը, ոլորտի տնտեսական արդյունավետության բարձրացումը պահանջում են համապարփակ գիտական հետազոտությունների իրականացում: Հատկապես կարևորվում է ագրարային ոլորտի արտադրական ներուժի մեծացմանն ու որակական բարելավմանը, գերազանցապես ներքին ռեզերվների օգտագործման հաշվին արտադրության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված գիտականորեն հիմնավորված առաջարկությունների մշակումը: Վերջինն էլ պայմանավորում է ուսումնասիրվող թեմայի արդիականությունը և բխում է հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման շահերից:

Թեմայի ուսումնասիրվածության աստիճանը: Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի զարգացման և արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման

¹³ Կարո՞ղ է արդյոք Հայաստանը դառնալ բարձրակարգ գինիների երկիր: Պատասխանը պետք է փնտրել բրենդինգի մեջ: // «Ի-Վի Քոնսալթինգ» ՓԲԸ, Երևան, 2013. - էջ 3-4

¹⁴ Кэмпбелл Р. Макконнелл, Брю С. Экономикс. / Изд-во "Республика", Москва, 1992. - с. 38-39

հիմնախնդիրները գտնվում են ինչպես ամբողջ աշխարհի, այնպես էլ ՀՀ տնտեսագետ-գիտնականների և գիտնական-տեխնոլոգների ուշադրության կենտրոնում: Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի կարգավորման հիմնահարցերին անդրադարձել են Կ. Ղաֆադարյանը, Ն. Վավիլովը, Պ. Այվազյանը, Պ. Ղանդիլյանը, Գ. Աղաջանյանը, Բ. Գարասեֆերյանը, Գ. Մելքումյանը, Մ. Մուսինյանցը, Կ. Սինչենկոն, Մ. Սեդրակյանը, Ե. Ջանփոլադյանը, Ա. Մերժանիանը, Գ. Գրծելյան, Ս. Ավետիսյանը, Գ. Դավթյանը, Լ. Մարգարյանը, Կ. Գրիգորյանը, Ա. Ոսկանյանը, Է. Ղազարյանը, Հ. Մամիկոնյանը, Հ. Ծպնեցյանը:

Խաղողի վազի, բերքի որակի կանխատեսման և վերահսկման աերոֆոտոլուսանկարահանման նվաճումների, ներկառուցված սենսորների և անլար սենսորային ցանցի ներդրման առավելություններին ու թերություններին, դրանց կիրառման հնարավորություններին ու արդյունավետության հիմնախնդիրներին իրենց աշխատություններում հանգամանորեն անդրադարձել են իտալացի տնտեսագետ-գիտնականներ՝ Ա. Մաթեսը, Սֆ. Դի Ջեննարոն:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Հետազոտության հիմնական նպատակն է ուսումնասիրվող բնագավառին առնչվող հրապարակումների, միջազգային փորձի, տարբեր հետազոտությունների, ՀՀ օրենսդրության, ագրարային ոլորտի մի շարք ծրագրային փաստաթղթերի ուսումնասիրության և վերլուծության, ինչպես նաև սեփական դիտարկումների արդյունքում առաջարկել միջոցառումներ ուղղված ալկոհոլային խմիչքների շուկայի զարգացմանը, արտահանման խթանմանը և արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացմանը ՀՀ-ում: Նպատակին հասնելու համար աշխատանքում կարևորվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել խաղողի վազի, բերքի որակի կանխատեսման և վերահսկման արտասահմանյան փորձը և դրանք ՀՀ-ում ներդնելու տնտեսական նպատակահարմարությունն ու հնարավորությունները,

- վիճակագրական վերլուծությունների արդյունքում բացահայտել ՀՀ-ում մեկ շնչի հաշվով սպառված ալկոհոլի, գների և բնակչության գնողունակության միջև եղած կոռելյացիոն կապը,

– ՀՀ ալկոհոլային խմիչքների շուկայում առաջատար դիրք զբաղեցնող ընկերությունների կենսատեխնոլոգիական «know-how»-ի ներդրման բաղադրիչների ծանրակշռության գնահատման և հնարավորությունների բացահայտման միջոցով կառուցել մոդուլ՝ ֆինանսատնտեսական ընդհանուր վիճակի կարգավորման վերաբերյալ,

– ուսումնասիրել Vuforia, Unity և Blender 3D ծրագրերը, Javascript, ARAF, C# ծրագրավորման լեզուները և ստեղծել ալկոհոլային խմիչքների շուկայում արտադրանքի ներկայացման Android լրացված իրականության (Augmented Reality) տեսաձայնային և շարժական անիմացիայի հավելվածներ,

– բացահայտել հումքի արտադրության, տեխնոլոգիական նորամուծությունների և միջազգային ստանդարտների ալկոհոլային խմիչքների արտադրության մեջ ներդնելու հնարավորություններն ու նպատակահարմարության հիմնավորվածությունը,

– ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող մի քանի խոշոր հայկական ընկերությունների ֆինանսական վերլուծությունների արդյունքում բացահայտել արտադրության և սպառման ամբողջական շղթայի օղակների դերը, աշխատողների հմտություններն ու մասնագիտական գիտելիքները, կոնյակի, գինու, օղու և գարեջրի արտադրության ոլորտներում առկա իրավիճակը և ակնկալիքները 2017-2030թթ. համար, նորամուծական գործընթացները և տեխնոլոգիաները, սննդի անվտանգության և որակի կառավարման հավաստագրերի առկայությունը, Global G.A.P.-ի պահանջների համապատասխանեցումը,

– «Կոպենհագենի բիզնես դպրոց» համալսարան իրականացված գիտահետազոտական այցի շրջանակներում ուսումնասիրել դանիական «Den Bornholmske Spritfabrik» ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող ընկերության մատակարարման արժեքշղթայի ուժեղ և թույլ կողմերը, դանիացի սպառողների նախասիրություններն ու առանձնահատկությունները, «Svaneke Bryghus» գարեջրագործական ընկերության կողմից պատրաստված «Armenian Wild Flower Honey Ale» գարեջուրը՝ նպատակ ունենալով ընդլայնել հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտահանման և նոր շուկաների ներթափանցման հնարավորությունները:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտն է, իսկ ուսումնասիրության առարկան՝ ՀՀ ալկոհոլային խմիչքների շուկայի զարգացման և արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման հիմնախնդիրներն ու կայուն զարգացումը:

Հետազոտության տեսական, մեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը: Ատենախոսությունն մեջ ընդգրկված մարքեթինգային, վիճակագրական, համեմատական, տեխնիկատեխնոլոգիական, տնտեսագիտական տվյալների, էլեկտրոնային կոմերցիայի, լոգիստիկայի, գլոբալ մատակարարման շղթաների վերաբերյալ ուսումնասիրությունների հիմք են հանդիսացել միջազգային և ազգային պաշտոնական օգտագործման տվյալները, Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի, «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի, «Երևանի գարեջուր», «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ների տարեկան ֆինանսական հաշվետվությունները, «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ-ի, ՀԱԱՀ հիմնադրամի «Խաղողապտղագինեգործության գիտական կենտրոն» մասնաճյուղի հրապարակումները, ՀՀ ԱՎԾ գյուղատնտեսության վիճակագրության, արդյունաբերության և էներգետիկայի, մակրոտնտեսական ցուցանիշների և ազգային հաշիվների բաժինների, Դանիայի և Նորվեգիայի Թագավորություններում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպանի, «Den Bornholmske Spiritfabrik» և «Svaneke» ընկերությունների, «Կոպենհագենի բիզնես դպրոց» համալսարանի կառավարման, հասարակության և կապի դեպարտամենտի, ՀՀ-ում Նորվեգիայի և Ֆինլանդիայի պատվավոր հյուպատոսի, Հայ-Կանադական Առևտրարդյունաբերական Պալատի, Քաջարանի, Արարատի, Թեղուտի, Շնողի, Արտավանի, Սարավանի, Գնդեվազի, «Գուդ Կրեդիտ» ՈՒՎԿ-ի, «APRICOT group» ՍՊԸ-ի, 88 հայ և դանիացի ալկոհոլային խմիչքներ սպառողների հետ առցանց հարցումները և անմիջական հարցազրույցները, վիճակագրական պաշտոնական տեղեկագրերը, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի համաշխարհային առևտրի (U.N. Comtrade), պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության (FAO), ՀՀ մաքսային ծառայության, տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ԱՎԾ համապատասխան նյութերը:

Ատենախոսության գիտական նորույթ: Իրականացված հետազոտության ընթացքում ձեռք են բերվել մի շարք արդյունքներ, որոնցից գիտական նորույթ են հանդիսանում հետևյալները.

- հիմնավորվել է աէրոֆոտոլուսանկարահանման նվաճումների, ներկառուցված սենսորների և անլար սենսորային ցանցի ներդրման, հումքի և ալկոհոլային խմիչքների որակի ապահովման և արդյունավետության միջև կապը՝ համահունչ Global G.A.P. «Ճիշտ գյուղատնտեսական պրակտիկա» միջազգային հավաստագրման պահանջներին,

- բազմաչափ գծային և կրկնակի լոգարիթմական ռեգրեսիոն մոդելներով վերլուծությունների արդյունքում բացահայտվել են ալկոհոլային խմիչքների պահանջարկի ու դրա ձևավորող գործոնների միջև կապի կոռելացիայի սերտության աստիճանը և ազդող գործոնների կշռելիությունը,

- հիմնավորվել են սպառողների կողմից ալկոհոլային խմիչքների օգտագործման ժամանակ խորտիկների այլընտրանքի գնահատման թվային մարքեթինգի նորագույն մեթոդների օգտագործման առավելությունները,

- «Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ-ի օրինակով մշակվել է սոցիալական ցանցերի մարքեթինգային ռազմավարությունը՝ հիմք ընդունելով ընկերության սոցիալական ցանցերն այցելող շահառուների նախասիրությունների ուսումնասիրությունների արդյունքները,

- հիմնավորվել է խաղողի վերամշակման ագրոարդյունաբերական ինտեգրացման բոլոր օղակների շահառուների շահերի ներդաշնակեցման մեթոդաբանություն՝ հիմնված շահույթի միջին նորմայի ձևավորման սկզբունքի վրա:

Ատենախոսության տեսական և կիրառական նշանակությունը:

Ատենախոսության արդյունքներն ունեն տեսական և կիրառական նշանակություն և կարող են օգտագործվել հանրապետական և տարածքային կառավարման մարմինների, ընկերությունների կողմից՝ ալկոհոլային խմիչքների արտադրության

զարգացման ռազմավարական ծրագրերի մշակման, ագրոարդյունաբերական փոխշահավետ ինտեգրացման, խաղողագործական տնտեսության վարման գիտական համակարգի ներդրման, բանկային, վարկային կազմակերպությունների շահերի ներդաշնակեցման համար և այլն:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները:

Ատենախոսության հիմնական դրույթները քննարկվել են Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի Ագրոպարենային համակարգի էկոնոմիկայի, Ագրոբիզնեսի կազմակերպման և կառավարման, Ապրանքագիտության և մարքեթինգի ամբիոնների համատեղ նիստում: Ատենախոսության գիտական առանձին դրույթներ զեկուցվել են 2015թ. հունիսի 17-19 Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի Հայկական տնտեսագիտական ասոցիացիայի 5-րդ գիտաժողովում, 2015թ. հոկտեմբերի 22-23 ՀԱԱՀ-ի «Սննդամթերքի անվտանգության և որակի ապահովման հիմնախնդիրները» միջազգային գիտաժողովում, 2016թ. մարտի 16-18-ը Կուբանի պետական ագրարային համալսարանի «Ռուսական տնտեսության հակաճգնաժամային զարգացման ռազմավարությունը» թեմայով միջազգային գիտաժողովում, 2016թ. մարտի 22-ին Սամարայի պետական գյուղատնտեսական ակադեմիայի «Համաշխարհային ագրոբիզնեսի շաբաթ» միջազգային գիտաժողովում, 2016թ. ապրիլի 13-14-ը Սամարայի պետական գյուղատնտեսական ակադեմիայի «Երիտասարդ գիտնականների ներդրումը ագրարային գիտության մեջ» միջազգային գիտաժողովում, 2016թ. հունիսի 19-21 Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի Հայկական տնտեսագիտական ասոցիացիայի 6-րդ գիտաժողովում, 2016թ. հոկտեմբերի 20-21 ՀԱԱՀ-ի «Սննդամթերքի անվտանգության և որակի ապահովման հիմնախնդիրները» միջազգային գիտաժողովում: Հետազոտության արդյունքները հրապարակված են հեղինակի 6 (վեց) գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածից: Այն շարադրված է համակարգչային 150 էջի վրա՝ ներառյալ գրականության ցանկը, պարունակում է 14 գծապատկեր, 12 աղյուսակ, 7 նկար:

**ԳԼՈՒԽ 1. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ
ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

1.1 Ալկոհոլային խմիչքների և հումքային բազայի զարգացման էվոլյուցիան

Խմիչքների արտադրությունը դարերի պատմություն ունի, որի վկայությունն են հնագույն պեղումների և արձանագրությունների վերաբերյալ պահպանված տվյալները: Խմիչքների վերաբերյալ տեղեկատվությունները էապես տարբերվում են ըստ աշխարհագրական տարածաշրջանների ու ժամանակաշրջանների՝ կազմելով քաղաքակրթության էվոլյուցիայի կարևոր բաղադրիչը:

Հայաստանում 2011թ.-ին Արենիի քարանձավային համալիրում հայտնաբերվել էր աշխարհի ամենահին (թվագրվում է մ.թ.ա. 4000թ.-ով) գինեգործական հնձանը, որը ներառում է խաղողը ճզմելու քարե ավազան և քամված հեղուկի պահեստավորման տարողություն: Հայաստանը համարվում է խաղողագործության հնագույն երկրներից մեկը, իսկ գինեգործությունը զարգացում է ապրել Արարատյան թագավորության ժամանակներից (մ.թ.ա. IX-VI դդ.): Թեյշեբաինի ամրոցի պեղումների ժամանակ հայտնաբերվել էր գինու շտեմարան, որը բաղկացած էր 480 կարասից, 37 հազ. դկլ. ընդհանուր տարողությամբ: Հայկաբերդի Թոփրակկալեում, Մանազկերտում, Կարմիր բլուրի և Էրեբունիի պեղումների ընթացքում հայտնաբերվել է մոտ 10 պահեստ, այդ թվում՝ շուրջ 1000 լ. տարողությամբ ավելի քան 200 կարաս: Հայաստանի գինեգործության բարձր մակարդակի և մեծ ծավալների մասին վկայությունների հանդիպում ենք օտարազգի (Հերոդոտ, Ստրաբոն, Քսենոփոն և ուրիշներ) ու V-XVIII դդ. հայ պատմիչների աշխատություններում և ճարտարապետական հուշարձաններից՝ շենքերի, խաչքարերի, շիրմաքարերի քանդակներից ու արձանագրություններից^{15,16}: Վրաստանում գինու արտադրության առաջին վկայություններին հանդիպում էինք դեռևս մ.թ.ա. 6000թ.¹⁷, Իրանում՝

¹⁵ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 105, 270

¹⁶ Կազումով Ն., Կազումյան Կ., Սուքոյան Մ. Հայաստանի խաղողի և պտղահատապտղային գինիների տեխնոլոգիա: / «Նահապետ» հր., Երևան, 2013. - էջ 4

¹⁷ <http://www.georgianjournal.ge/discover-georgia/30581-georgia-the-oldest-and-original-home-of-winemaking.html>

մ.թ.ա. 5400թ.¹⁸: Ալկոհոլային խմիչքները օգտագործվում էին հաճույքի և խրախճանքի համար, բժշկության և սննդի մեջ, ծիսակարգերի ընթացքում, վարձատրության և հուղարկավորության նպատակով: Վերջինիս պարագայում ալկոհոլային խիչքները թաղվում էին հանգուցյալի շիրիմներում, որպեսզի նրանք այն օգտագործեն անդրշիրիմյան կյանքում: Որպես դեղամիջոց ալկոհոլային խմիչքներն օգտագործելու առաջին վկայություններին հանդիպում ենք շումերական և եգիպտական արձանագրություններում մոտավորապես մ.թ.ա. 2100թ.¹⁹: Հին եգիպտոսում արտադրվում էին 17 տեսակի գարեջուր և առնվազն 24 տեսակի գինի: Գինեգործության արվեստը Հելլենիստական թերակղզի (ներկայիս Հունաստան) էր հասել մոտավորապես մ.թ.ա. 2000թ.²⁰, սակայն առաջին մեծ ժողովրդականություն վայելող ալկոհոլային խմիչքը մեղրախմիչքն էր, որն իրենից ներկայացնում էր մեղրից և ջրից պատրաստված ալկոհոլային խմիչք: Մ.թ.ա. 1700թ. գինեգործությունը լայն տարածում ստացավ: Հետագա հազարամյակների ընթացքում գինեխմությունը ներառվեց հոգևոր ծիսակարգերում: Այն դարձավ հյուրընկալության և ամենօրյա սննդակարգի կարևոր մասը, սկսեց օգտագործվել բուժման նպատակներով: Ալկոհոլային խմիչքները ըմպում էին տաք և սառը, զտված և ջրով բացված վիճակում, առանց համեմունքների և համեմունքներով համեմված²¹:

Դեռևս 2500 տարի առաջ ստեղծված չէր դեղագործությունը, պետությունները չունեին առողջապահությունը կարգավորող հատուկ հաստատություններ, չկային միջազգային կարգավորիչ մարմիններ, բացակայում էին առողջության վերականգնման, պահպանման, կադրերի պատրաստման ծառայությունները, թույլ էին լայն պատկերացումները մարդկանց անատոմիայի և ֆիզիոլոգիայի վերաբերյալ, հետևապես խիստ անհրաժեշտ էր համաճարակների դեմ պայքարը: Այս գործին իրենց ուսումնասիրությունները նվիրեցին Քսենոփոնը, Պլատոնը, Հիպոկրատը,

¹⁸ Boyle P. et al Alcohol: Science, Policy and Public Health. / Oxford Press, Oxford, 2013. - 1st Edition, p. 3

¹⁹ Krisinger J. A look at the history and science of the alcoholic beverage. // University of Northern British Columbia, 2016. - p. 3

²⁰ Boyle P. et al Alcohol: Science, Policy and Public Health. / Oxford University Press, Oxford, 2013. - 1st Edition, pp. 3-4

²¹ Hanson D. Preventing Alcohol Abuse: Alcohol, Culture, and Control. / Praeger Publishers, Westport, 1995. - 1st Edition, p. 3

Արիստոտելը, Ջենոնը և շատ այլ երախտավորներ: Քսենոփոնը (մ.թ.ա. 431-351թթ.) և Պլատոնը (մ.թ.ա. 429-347թթ.) բարձր էին գնահատում գինու չափավոր օգտագործման օգտակարությունը առողջության և ուրախություն պատճառելու տեսանկյունից և քննադատաբար էին մոտենում հարբեցողությանը, որն այդ ժամանակ շատ տարածված մարտահրավեր էր²²: Ալկոհոլային խմիչքները փոխարինել են դեղորայքին, հոգեբուժությանը և այլն: Անհրաժեշտ էր ստեղծել խմիչքների վերաբերյալ առեղծված՝ այն վերագրելով այս կամ այն հայտնի հրաշագործներին՝ աստվածներին, սակայն կարիք զգացվեց կարգավորել օգտագործման չափաքանակները վտանգավոր հետևանքներից խուսափելու համար:

Հայաստանի տարածքում գարեջրի մշակությունը սկսվել է 5-6 հազ. տարի առաջ և հիմնականում տարածված է եղել լեռներում: Հույն պատմիչ Քսենոփոնի վկայությամբ Հայաստանում գարեջրի արտադրությամբ զբաղվել են դեռևս մ.թ.ա. V-IV դդ.: Հայերը գարեջուր են պատրաստել հացահատիկից (գարի, կորեկ), բուսից (գայլուկ) և խմել են եղեգներով: Գարեջուրը հատկապես տարածված է եղել Հայաստանի այն շրջաններում, որտեղ խաղողագործությունը զարգացած չէր²³: Պեղումների ժամանակ հայտնաբերված հատիկների միատարրությունը, մաքրությունը ցույց էին տալիս, որ մ.թ.ա. IX-VI դդ.-ում ուրարտացիները մշակել են բազմաշար գարու բարձրարժեք սորտեր: Խորհրդային Հայաստանում աճեցվել են հացահատիկի և վայրի մշակաբույսերի շուրջ 250 տեսակ, որոնց բազմազանությամբ վերջինս գերազանցել է ԽՍՀՄ մնացյալ բոլոր շրջանները միասին վերցրած²⁴: 2015թ. ՀՀ-ում մշակվող գարու լավագույն սորտերից էին՝ «Նուտանս-187», «Տեղական Պալիդիում», «Տեղական Նուտանս»²⁵: Հայաստանն այգեգործության հնագույն պատմություն ունեցող երկրներից է: Ըստ ավանդության՝ Համաշխարհային մեծ ջրհեղեղից հետո՝ Նոյ

²² Boyle P. et al Alcohol: Science, Policy and Public Health. / Oxford University Press, Oxford, 2013. - p. 4

²³ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1976. - հատոր 2, էջ 700-701

²⁴ Н. Вавилов, Избранные произведения в двух томах. Том 2. / Изд. «Наука», Ленинград, 1967. - с. 38

²⁵ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 260

նահապետը իջնում է Արարատ լեռան գագաթից և Արարատյան դաշտավայրի արգավանդ հողերում տնկում է խաղողի առաջին վազը²⁶:

Ասորական սեպագիր արձանագրությունները, Կարմիր բլուրի, Արենիի քարանձավի պեղումների ժամանակ հայտնաբերված մառանները, բազմաթիվ կարասները (որոնց վրա նշված է տարողությունը), գինեգործական պարագաները, ծծմբի առկայությունը վկայում են ուրարտական զարգացած այգեգործության և գինեգործության մասին (մ.թ.ա. X-IX դդ.): Աղթամարի վանքի բարձրաքանդակներում պատկերված է այգին բահով փորող հայ շինականը (X դ.): Միջնադարյան Հայաստանին նույնպես բնորոշ էր զարգացած այգեգործությունը, այդ մասին են վկայում հայկական մանրանկարչությունը, միջնադարյան քաղաքների պեղումներից հայտնաբերված նյութական մշակույթի մնացորդները: Այգեգործությամբ հատկապես հայտնի էին Այրարատի, Վասպուրականի, Աղձնիքի, Փոքր Հայքի, Արցախի, Սյունիքի նահանգները և այլն: XIX-XX դդ. Արցախում և Գողթնում խաղողի այգիներին բնորոշ եղանակով՝ խաղողի որթերը բարձրացվում էին մարդու հասակից վեր՝ փայտյա բարակ հենասյուներով հատուկ հարմարանքների վրա²⁷: Հին հայկական խաղողի սորտերի մեծամասնությունը սերում էին տեղական վայրի խաղողից: ՀՀ-ում շրջանացված են խաղողի անտառային և վայրի տեսակները: Վերջիններս աչքի են ընկնում խաղողի փոքր, նոսր ողկույզներով, մանր պտուղներով (մուգ մանուշակագույն (սև), երբեմն սպիտակ), հաստ, կոպիտ մաշկով, շաքարների ցածր պարունակությամբ, որոնք գրանցված են ՀՀ Կարմիր գրքում: ՀՀ-ում խաղողի բերքի մոտ 85%-ը բաժին է ընկնում գինեգործության համար օգտագործվող տեխնիկական սորտերին, մոտ 10%-ը՝ թարմ վիճակով սպառմանը, 5%-ը՝ չամիչի պատրաստմանը: Խաղողի համաշխարհային 4000 սորտերից ՍՍՀՄ-ում մշակվում էր մոտ 2000 սորտ, այդ թվում՝ 1200-ը տեղական: Տնտեսական նշանակությունից ելնելով՝ խաղողը բաժանվում է գինու, սեղանի և քիշմիշի սորտերի: Հասունացման ժամկետներով պայմանավորված լինում են գերվաղահաս, վաղահաս, միջահաս, ուշահաս ու առավել ուշահաս սորտեր:

²⁶ Այվազյան Պ., Այվազյան Գ. Խաղողագործություն սելեկցիայի և ամպելոգրաֆիայի հիմունքներով: / Երևան, 2003. - էջ 5

²⁷ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 105

Հայաստանը խաղողի մշակության հնագույն վայրերից է, որտեղ տարածված են 200-ից ավելի հինավուրց և նոր բարձրորակ սորտեր: Ըստ բնական գոտիների մշակության տարածված էին 30 տեղական ու 9 ներմուծված սորտեր, այդ թվում՝ 18 սեղանի (Սպիտակ Արաքսենի, Սպիտակ Սաթենի, Սև Սաթենի, Դեղին Երևանի, Վարդագույն Երևանի, Սև քիշմիշ, Նազելի, Կիրովաբադի սեղանի, Արարատի և սովետական ժամանակաշրջանում ստեղծված՝ Մեղրու վաղահաս, Մուսկատ Մուսաննա, Գեղարդ, Մասիս, Շահումյանի, Սևան, Զվարթնոց, Հրուշակի), 21 գինու սորտեր (Ոսկեհատ, Կախեթ, Գառան դմակ, Սև Արենի, Մսխալի, Ռքածիթելի, Ճիլար, Սափերավի, Մուսկատ սպիտակ, Մուսկատ վարդագույն, Ալիգոտե, Պինո սև, Սպիտակ Ալդարա, Լավլարի, Կարմիր Կոթենի և նոր սորտեր՝ Հադիսի, Տոկուն, Փարաքարի, Կարմրահյուր, Մուսկատ Հայկական), որոնք ստեղծվել էին մինչև 1990-ական թվականները²⁸: Ներկայումս առանձնացվում են Արարատյան դաշտի, Արարատյան գոգավորության նախալեռնային, հյուսիս-արևելյան, Վայքի, Սյունիքի խաղողագործական գոտիները, որտեղ շրջանացված են բարձրորակ գինիների, տեսակավոր կոնյակների արտադրության հումք հանդիսացող 22 տեխնիկական և 16 սեղանի սորտեր: Հատկապես տարածված են՝ Ոսկեհատը, Գառան դմակը, Սև Արենին, Կարմրահյուրը, Նոնենին, Ազատենին, Մեղրաբույրը, Ներկառատը, Արարատին, Մսխալին, Շահումյանը, Անահիտը, Հայաստանը, մուսկատային բույրով մի քանի սորտեր և այլն: Ալկոհոլային խմիչքների գլխավոր հումքը եղել է և մնում է խաղողը: Այս բնագավառում ստեղծվել են սեղանի և տեխնիկական խաղողների բազում սորտեր ու տեսակներ²⁹: Առաջին հայացքից թվում է, որ ալկոհոլային խմիչքների համար էական դեր չեն խաղում խաղողի սեղանի սորտերը, սակայն խնդիրը նրանումն է, որ սեղանի սորտերի առաջարկի փոքր ծավալներով պայմանավորված բարձր գները կարող են փոքրացնել տեխնիկական վերամշակման ծավալները, քանի որ փոքր գյուղացիական տնտեսություններում արտադրվող ծավալները թեև նախատեսված են առավելապես իրացման համար, սակայն կարող են նաև սպառվել տնտեսությունում կամ իրացվել մանրածախ շուկայում: Սակայն այդ

²⁸ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1975. - հատոր 1, էջ 341

²⁹ Մերժանիան Ա. Խաղողագործություն: / Հայպետունմանկիրատ, Երևան, 1957. - էջ 11-12

հարցը կարևորվում է նաև նրանով, որ ներկայումս վաճառասեղանին են նաև տեխնիկական սորտեր, բացի այդ գինեգործական ընկերությունները չեն կարող ընդունել միայն տեխնիկական վերամշակման համար նախատեսված սորտեր, քանի որ շատ չնչին են մաքրասորտ այգիների զանգվածային տարածքները:

Ընդունող կազմակերպությունները հնարավորություն չունեն զատելու սեղանի և տեխնիկական սորտերը, բացի այդ որոշակի գինիների (սապերավի, մադերա, սերսիալ դե մադերա, պինո, խերես, շամպայն գինիների) համար անհրաժեշտ են խաղողի հատուկ սորտեր: Այդ հանգամանքը էապես իջեցնում է քաղցուփ բաղադրությունը և որակը, դրանով իսկ ազդելով վերջնական կոնյակի, առավելապես գինիների որակի վրա: ՀՀ-ում գինու, կոնյակի և պտուղների վերամշակման տեխնոլոգիաների, նոր արտադրատեսակներ ստեղծման ուղղությամբ մեծ աշխատանքներ են կատարվել Խաղողապտղագինեգործության գիտական կենտրոն կողմից: Կենտրոնի գործունեության հիմնական նպատակներն էին՝ խաղողագործական պտղաբուծական ընտրասերումը, արժեքավոր սորտերի տնկանյութի աճեցումն ու բազմացումը, ագրոտեխնիկական նորագույն տեխնոլոգիաների մշակումն ու կատարելագործումը, գինեգործության և կոնյակագործության բնագավառում նոր գինիների ու կոնյակների ստացումը, այդ բնագավառում նոր տեխնոլոգիաների մշակումն ու հին տեխնոլոգիաների կատարելագործումը, գյուղատնտեսության բնագավառի գիտական կադրերի պատրաստումը և այլն³⁰: 2012թ.-ից Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի մաս է կազմում: Խաղողապտղագինեգործության գիտական կենտրոնն ուներ խաղողագործության, պտղաբուծության, բույսերի ֆիզիոլոգիայի և կենսաքիմիայի, գինու և կոնյակի տեխնոլոգիայի բաժիններ, փորձարարական բազաներ Արմավիր և Թալին քաղաքներում և հենակետ Մերձավան գյուղում: Կենտրոնի կողմից մշակվել են գինիների և պահածոների արտադրության տեխնոլոգիայի նոր եղանակներ: Ստեղծվել են խաղողի 101 սորտ, որոնցից 41-ը շրջանացվել են ՀՀ-ում, այդ թվում՝ Ազատենի, Կարմրահյուլթ, Շահումյանի, Հադիսի, Տոկուն, Մասիս, Մուսկատ երևանյան, Արևշատ, Չարենցի, Մեղրաբույր, Ներկառատ և այլն: Կենտրոնում մշակված տեխնոլոգիայի

³⁰ http://www.anau.am/index.php?option=com_content&view=article&id=870&Itemid=156

հիման վրա ՀՀ-ում արտադրվում են «Արևիկ», «Աշտարակ», «Նեկտարենի», «Արմավիրի աղանդերային», «Հայկական» գինիները³¹: «Արևիկ», «Նեկտարենի», «Հադիսի», «Կարմրահյութ», «Տիգրանի», «Մուսկատ» (Վարդաբույր), «Տոկուն» գինիները միջազգային և համամիութենական մրցույթներում արժանացել են ոսկե և արծաթե մեդալների³²:

ՀԱԱՀ-ի «Հ. Պետրոսյանի անվան հողագիտության, ագրոքիմիայի և մելիորացիայի գիտական կենտրոն» մասնաճյուղում գործում է Հայաստանում և տարածաշրջանում միակ Հողային թանգարանը: Մասնաճյուղն ունի 4 բաժիններ՝ հողերի գենեգիսի և աշխարհագրության, ագրոքիմիայի, էրոզիայի և մելիորացիայի՝ իրենց համապատասխան լաբորատորիաներով³³: ՀԱԱՀ հիմնադրամի «Ագրոկենսատեխնոլոգիայի գիտական կենտրոն» մասնաճյուղը աշխատանքներ է իրականացնում կենսատեխնոլոգիական մեթոդների կիրառմամբ խաղողի մշակաբույսերի բարձրորակ տնկանյութի մասսայական արտադրության տեխնոլոգիաների մշակման ուղղությամբ: Գենբանկի գործունեությունն ուղղված է գյուղատնտեսական մշակաբույսերի և դրանց վայրի ազգակիցների հավաքման, ռեգեներացիայի, բնութագրման, գնահատման և փաստաթղթավորման աշխատանքներին: Վերջինս երաշխավորում է ռեսուրսների օգտագործումը նաև սելեկցիոներների և ֆերմերների կողմից, գենետիկական ռեսուրսների արժեքավոր նմուշների պահպանումը, սելեկցիայի և սերմնաբուծության աշխատանքների ընդարձակումը: Հետազոտական աշխատանքների և բույսերի նմուշառման նպատակով կազմակերպվում են գիտարշավներ ՀՀ տարբեր մարզեր: Մասնաճյուղը համագործակցել է Ն.Ի. Վավիլովի անվան համառուսաստանյան բուսաբուծության ինստիտուտի, Ճապոնիայի, Նիդեռլանդների, Սլովակիայի, Մոլդովայի, Վրաստանի, Տաջիկիստանի, Ուզբեկստանի գենբանկերի գիտնականների հետ³⁴:

³¹ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 412

³² Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1979. - հատոր 5, էջ 6

³³ http://www.anau.am/index.php?option=com_content&view=article&id=871&Itemid=156

³⁴ <https://www.anau.am/hy/branches/2013-05-18-06-31-34/869?start=1>

Խաղողագործության բազայի վրա ձևավորվում է գինեգործությունը, այսպիսով խաղողագործության զարգացման դարաշրջանը նախորդել է գինեգործության զարգացմանը: Կարմիր բլուրում հայտնաբերված խաղողի ածխացած սերմերը վկայում են, որ խաղողի այժմյան որոշ փոփոխականներ (օրինակ՝ Ոսկեհատ, Գառան դմակ, Մսխալի, Արարատի և այլն) ունեն տեղական ծագում³⁵: Այսպիսով Հայաստանի աշխարհի հնագույն քաղաքակրթության օրրան լինելն ապացուցվում է նաև խաղողագործության վերաբերյալ հայտնագործությունների վկայություններով:

Խաղողի վազը նուրբ հարդարանքի մշակաբույս է: Մրգատու ծառերը այնքան էլ վատ չեն արձագանքում չէտելուն, ոչ ճիշտ էտելուն: Բայց խաղողի վազը շատ զգայուն է դրանց նկատմամբ: Այն կարող է չորանալ կամ ցածր և ցածրորակ բերք տալ, քիչ և գերժանրաբեռնման ենթարկվել, եթե լարերին ճիշտ չամրացվի, կանաչ էտն ու կապը չկատարվի կամ ուշացվի այգիների աշխատանքը (այգեբացն ու այգեթաղը)^{36, 37}: Վերոհիշյալի հետ միասին ալկոհոլային խմիչքի արտադրության արդյունավետության ճակատագիրը կախված է նաև տվյալ բնակլիմայական պայմաններին համապատասխան սորտատեսակային կազմի և կառուցվածքի ճիշտ ընտրությունից, հողի վիճակից (հողային լուծույթի ռեակցիա (PH-ի %-ը), գրունտային ջրերի խտությունից ու պիտանիությունից, աղակալման վիճակից, տեղանքի աշխարհագրական բարձրությունից, լանջի թեքությունից, աշխարհագրական դիրքից, հողի բուֆերականությունից և այլն: Այս գործոնների ուսումնասիրությանն էլ սևեռվել է հայ և օտարազգի հետազոտողների ուշադրությունը: Այգեգործության զարգացումը պայմանավորված էր մի շարք նպաստավոր գործոններով՝

- Խորհրդային իշխանության տարիներին կոլեկտիվ և սովետական տնտեսությունների կազմակերպմամբ,
- Ոռոգման նոր ցանցերի կառուցմամբ,
- Գիտական կառույցների զարգացմամբ,
- Այգու նախատնկման և մշակման աշխատանքների մեքենայացմամբ,

³⁵ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 105

³⁶ Գրձեյան Գ. «Այգեգործություն»: / Հայպետհրատ, Երևան, 1957. - էջ 181-182

³⁷ Երզնյան Ռ., Սաֆարյան Դ. Խաղողագործի ուղեցույց: / Հայաստան Հր., Եր., 1974. - էջ 72-73

- Խաղողի այգետարածքների ընդլայնմամբ ու բերքատվության աճով³⁸:

Խաղողի այգետարածությունները 1909-1914թթ. կազմել են 8.8 հազ. հա³⁹, ընդհանուր արտադրությունը կտրուկ աճեց հայրենական մեծ պատերազմի նախօրեին՝ պայմանավորված Խաղողի տարածությունների և բերքատվության ավելացմամբ, վերջինս 1939թ., գերազանցելով 1913թ. Խաղողի բերքատվության մակարդակը, կազմեց 76.2 ց/հա: Եթե 1928թ.-ին կոլտնտեսություններում և պետական տնտեսություններում Խաղողի այգիների տարածքները կազմում էին 0.5 հազ. հա, ապա 1940թ. այն արդեն կազմում էր 14 հազ. հա: 1940թ.-ին Խաղողի համախառն բերքը գերազանցեց 1928թ.-ի ցուցանիշը 2.3 անգամ⁴⁰: ՍՍՀՄ-ում այգեգործության հնագույն շրջաններ էին՝ Անդրկովկասը, Միջին Ասիան, Ղրիմը: 1970թ. ՀՍՍՀ-ում Խաղողի այգետարածությունը 36 հազ. հա էր, որը պլանավորվում էր հետագայում հասցնել 60 հազ. հա: Ավտոմատացվել էին այգու նախատնկման և մշակման աշխատանքները (հողի խորդուբորդությունների վերացումը, հիմնաշրջումը, հիմնաշրջած հողի հարդարումը, այգետունկը, քաղիանը և այլն): Արտադրության մեջ ներդրվել էին ագրոտեխնիկայի առաջավոր մեթոդներ ու միջոցառումներ, այդ թվում՝ հողի պարարտացում հատուկ մեքենաներով, հիմնաշրջման թարմացում, պայքար Խաղողի վազի վնասատուների և հիվանդությունների դեմ և այլն:

Այգեգործությունը տարածված էր Արարատյան, Վայքի, Զանգեզուրի և հյուսիս-արևելյան գյուղատնտեսական գոտիներում: Արարատյան և Վայքի գոտիների այգիները թաղովի են, հյուսիս-արևելյան և Զանգեզուրի գոտիներինը՝ չթաղվող: ՀՀ-ում այգիները ջրովի են, բացառությամբ հյուսիս-արևելյան գոտու որոշ այգիների: Արարատյան գոտու Աշտարակի շրջանը մատակարարում էր հումք՝ Ոսկեհատ, Ճիլար, Մուսկատ թնդեցրած գինիների, իսկ Աբովյանի և Թալինի շրջանները (ներկայիս Կոտայքի և Արագածոտնի մարզերի ցածրադիր տարածաշրջաններում)՝ Ոսկեհատ, Մսխալի, Ռքածիթելի՝ կոնյակի, շամպայն և սեղանի թեթև գինիների արտադրության համար: Վայքի գոտին

³⁸ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1974. - հատոր 1, էջ 341

³⁹ Կազումով Ն., Կազումյան Կ. Հայաստանի Խաղողի և պտղա-հատապտղային գինիների տեխնոլոգիա: / Առաջընթաց Հր., Երևան, 1992. - էջ 5

⁴⁰ Итоги Переписи Плодово-Ягодных и Виноградных Насаждений в Армянской ССР. / Центральное Статистическое Управление Армянской ССР, Ротопринт, Ереван, 1985. - с. 400-401

արտադրում էր սեղանի, կիսաքաղցր, կարմիր գինիների հումք և սեղանի խաղող: Վայքի գոտում գինու հիմնական փոփոխակը Արենին էր: Զանգեզուրի գոտու Մեղրու շրջանի հիմնական փոփոխակը Արևիկն է: Այստեղ արտադրվում էին քաղցր և կիսաքաղցր գինիներ: Գորիսի, Սիսիանի, Ղափանի շրջաններում արտադրվում էին սեղանի թեթև գինիների հումք, մասամբ նաև սեղանի խաղող, իսկ հիմնական փոփոխակը Խնդոզնին, Կախեթը, Կարմիր կտենին, Իծապտուկը, Թավրիզենին էր: Հյուսիս-արևելյան գոտին մատակարարում էր սեղանի թեթև և շամպայն գինիների, մասամբ նաև կոնյակի հումք, իսկ հիմնական փոփոխակը Լավարին էր⁴¹: 1981թ. խաղողի զբաղեցրած ընդհանուր տարածքները կազմել են 36.4 հազ. հա (բերքատու հասակում՝ 28.6 հազ. հա), համախառն բերքը՝ 361 հազ. տոննա, իսկ բերքատվությունը՝ 125.1 ց/հա⁴²: Գյուղատնտեսությունը համարվում է բնակլիմայական պայմաններից կախված ոլորտ: Տնտեսական և արտադրական հարաբերությունները անփոփոխ էին, դա վկայում է արտադրության և բնակլիմայական պայմանների միջև եղած կապի մասին: 1990-2002թթ.-ին խաղողի բերքի իրացման խնդիրները մեծ վնաս հասցրին այգեգործությանը: Այգիները կրճատվել են կիսով չափ և կազմել ընդամենը 13 հազ. հա: Հետագայում ճյուղի վերականգնումը պայմանավորված է եղել գինի և կոնյակ արտադրող «Վեդի-Ալկո», «Պեռնո Ռիկար», «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ», «ՄԱՊ», «Գինետուն», «Արփա Ալկո», «Ավշար», «Վայք Գրուպ» և այլ ձեռնարկությունների ստեղծմամբ և արտադրական կարողությունների ընդլայնմամբ: ՀՀ-ում խաղողագործությունը զարգացում է ապրել «Գոլդեն Գրեյփ Արմաս» և արգենտինահայ գործարար Էդուարդո Էռնեսկյանի «Տիեռաս դե Արմենիա» ընկերությունների ծրագրերի շնորհիվ⁴³: Մինչև XX դ. սկզբները հայերը խաղողը վերամշակում ու գինեկութերը ստանում էին հիմնականում ծածկի տակ կառուցած հնձանում, որտեղ խաղողը տրորվում էր մերկ ու մաքուր ոտքերով: Գինեկութը հիմնականում պահվում էր հնձանին առընթեր մառաններում տեղավորած

⁴¹ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1975. - հատոր 1, էջ 341

⁴² Народное хозяйство Армянской ССР в 1985 г., Статистический ежегодник. / Центральное Статистическое Управление Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1986. - с. 121, 124

⁴³ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 413

կարասներում կամ տակառներում, որտեղ էլ կատարվում էր գինեյության հետագա խմորումը, հասունացումն ու պատրաստի գինու հնացումը: Խմորված քաղցուն անվանում են մաճար: Հնձանի հատակին կենտրոնացած խաղողի մնացորդը (չանչը, մաշկը և կորիզը) տեղափոխում էին առանձին պահամանների մեջ, որից հետագայում օղի էին թորում⁴⁴: Հայաստանի ներկայիս տարածքում գինեգործությունը սկիզբ է առել XIX դ.-ի 2-րդ կեսից: Դարավերջին մանր ձեռնարկությունների կողքին, Երևանում, Արտաշատում, Աշտարակում, Վաղարշապատում արտադրական գործունեություն է ծավալել գինու 4 գործարան: 1914թ. Երևանի նահանգում արտադրական գործունեություն է ծավալել գինու 15 գործարան (խոշորագույնը՝ «Ն. Լ. Շուստով և որդիներ» մոսկովյան բաժնետիրական ընկերությունը), Հայաստանում գինեգործությունը զգալի զարգացում է ապրել խորհրդային իշխանության տարիներին: 1921թ. պետականացվել են գինու գործարանները և ընդգրկվել Շուստովի՝ «Արարատ» վերանվանված գործարանի կազմում: 1922թ. հիմնադրվել է «Արարատ» տրեստը, որի մեջ ընդգրկվել են գինու և կոնյակի բոլոր գործարանները: «Արարատ» տրեստը շաղցման կետեր է հիմնել Մոսկվայում (1922թ.), Ս. Պետերբուրգում (1923թ.), Դոնի Ռոստովում (1924թ.), Կիևում (1936թ.) և Սարատովում (1950թ.): 1940թ.-ին արտադրվել է 1117 հազ. դկլ. գինի (1913թ.՝ 188 հազ. դկլ.): 1955-1957թթ. գործունեություն են ծավալել Երևանի շամպայն գինիների, 1953թ.-ին՝ Երևանի կոնյակի գործարանը: 1960-1980թթ.-ին հիմնադրվել են Հոկտեմբերյանի (այժմ՝ Արմավիր), Բուրաստանի, Այգևանի կոնյակի, իսկ 1970-1980թթ.՝ Երասխի, Իջևանի, Արտենիի և այլ գինու գործարաններ: 1987թ. արտադրվել է 3339 հազ. դկլ. խաղողի գինի, 1222 հազ. դկլ. կոնյակ և 3054 շիշ շամպայն գինի: Անկախացումից հետո Հայաստանում գինեգործությունը ժամանակավոր անկում է ապրել, սակայն վերջին տարիներին խաղողի այգիները վերականգնվել են և հիմնվել են նոր գործարաններ: Գինեգործությունը զարգացնելու նպատակով 2009թ. Վայոց ձորի մարզի Արենի գյուղում անցկացվում է գինու ամենամյա փառատոն⁴⁵:

⁴⁴ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1977. - հատոր 3, էջ 70

⁴⁵ Գյուղատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանրագիտարան հր., Երևան, 2015. - էջ 271

2016թ. արտադրվել է 6.81 մլն լ. գինի՝ 15%-ով ավելի բարձր քան 2015թ.⁴⁶:

Կոնյակի արտադրությունը մեծ զարգացում է ունեցել Ֆրանսիայի Շարանտա դեպարտամենտում (կենտրոնը՝ ք. Կոնյակ, որտեղից էլ՝ կոնյակի անվանումը): Կոնյակը սպիրտային թունդ խմիչք է: Պատրաստվում է կոնյակի սպիրտից, որը ստացվում է սպիտակ կամ կարմիր խաղողը գինու սպիտակ եղանակով վերամշակելուց առաջացած անապակ գինիները թորելու միջոցով: Նախքան կոնյակ պատրաստելը կոնյակի սպիրտը հնացնում են կաղնուց պատրաստված տակառներում, բուտերում և արծնապատ խոշոր պահամաններում, որոնց մեջ դարսում էին մշակված տակառատախտակ: Վերջիններում հնացրած կոնյակի սպիրտից հիմնականում պատրաստում էին օրդինար կոնյակներ, իսկ տեսակավոր կոնյակների համար օգտագործվում էր կաղնու տակառներում հնացրած կոնյակի սպիրտը: Հնացման պրոցեսում 65-70% թնդությամբ կոնյակի սպիրտը հարստացվում է դաբաղանյութերով և ձեռք բերում կոնյակին բնորոշ համ, փունջ, երանգ: Երկարատև հնացման ընթացքում կաղնու տակառներում կոնյակի սպիրտը ենթարկվում է ֆիզիկական և քիմիական փոփոխության, փոխվում է գույնը, ծավալը, թնդությունը, տեսակարար կշիռը, բաղադրիչ նյութերի տեսակը և հարաբերությունը: Սպիրտի թնդությունն իջեցնելու համար օգտագործում են թորած կամ փափկացրած ջուր:

Սովետական իշխանության տարիներին կոնյակագործությունը առավել զարգացած է եղել Հայաստանում, Ռուսաստանում, Ուկրաինայում, Մոլդովայում, Վրաստանում և Ադրբեջանում⁴⁷: Հայկական կոնյակի արտադրությունը սկիզբ է առել 1887թ., վաճառական Ներսես Թաիրովի գինու գործարանում (ք. Երևան): 1890-1900թթ. Երևանը դառնում է կոնյակի արտադրության կենտրոն, ստեղծվում են մի շարք գործարաններ. Գյոզալովի (1892թ.), Սարաջևի (1894թ.), Սողոմոնովի, Խուբլարովի (1897թ.), Տեր-Մկրտչյանի (1899թ.) և այլոց: Թաիրովի գինու գործարանն ուներ 102.5 դույլ տարողությամբ պղնձե ապարատ՝ ստուգիչ սարքով, իրականացվում

⁴⁶ Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, 2017. - էջ 239, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, 2016. - էջ 251

⁴⁷ Кишковский Н., Мерджаниан А. Технология вина. / Издательство «Легкая и пищевая промышленность», Москва, 1984. - с. 9

էր կոնյակի սպիրտի փորձնական թորում, որը հնացման նպատակով պահվում էր տակառների մեջ: Գործարանում աշխատում էր Ֆրանսիայում մասնագիտական կրթություն ստացած Մ. Մուսինյանը: 1899թ. Ն. Շուստովի՝ Ռուսաստանում ճանաչված ֆիրման գնում է Ն. Թաիրովի գործարանը: Վերջինս վերասարքավորվում է՝ նպաստելով կոնյակի արտադրության զարգացմանը: 1914թ. Երևանի նահանգում կային 15 գործարաններ (ամենախոշորը Ն. Շուստովինն էր): Ընդհանուր արտադրությունը կազմել է 210010 դկլ. կոնյակ, որից 83525 դկլ.՝ Ն. Շուստովի գործարանում: Մ. Մուսինյանցը շարունակեց աշխատել Շուստովի գործարանում⁴⁸: Մուսինյանցի արտադրած կոնյակները ստացան համընդհանուր ճանաչում, որն էլ սկիզբ դրեց հայկական կոնյակի միջազգային փառքին: Առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրեին Անդրկովկասում արտադրվող կոնյակի սպիրտի 35%-ը ստացվում էր արտադրական հզորություններով աշխարհում 6-րդ տեղը զբաղեցնող Շուստովի գործարանում: Վերջինիս արտադրական կարողությունները զիջում էին միայն Ֆրանսիայի գործարաններին⁴⁹: Պրոֆ. Գերասիմովը «Գինու տեխնոլոգիան» գրքում գրել է. «Այսպես կոչված կոնյակի գործարաններն իրենցից ներկայացնում էին փոքր արտադրամասեր, որոնք սարքավորված էին մեկ, որոշ դեպքերում՝ երկու տարբեր կառուցվածքների թորման սարքերով: Միայն Երևանի գործարանն էր, որ ուներ շարանտական տիպի թորման սարքեր և համապատասխան տարածքներ՝ կոնյակի սպիրտի նորմալ հնացման համար»: Կոնյակի արտադրության պատմության մեջ հայ կոնյակագործները առաջինն են փորձել սպիրտի աստիճանն իջեցնել բնական աղբյուրի ջրով և հասել լավ արդյունքի: Հայկական կոնյակի պատրաստման համար օգտագործում են Երևանի Կաթնաղբյուրի (Քառասունակն աղբյուր) շատ փափուկ և համեղ ջուրը: Տարբերակում են օրդինար և տեսակավոր կոնյակներ: Օրդինար կոնյակների թվին են պատկանում «Երեք աստղ» (Երեք տարեկան կոնյակի սպիրտից, թնդությունը՝ 40%), «չորս աստղ» (4 տարեկան կոնյակի սպիրտից, թնդությունը՝ 41%), «հինգ աստղ» (հինգ տարեկան կոնյակի սպիրտից, թնդությունը՝ 42%) կոնյակները:

⁴⁸ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1979. - հատոր 5, էջ 571

⁴⁹ Սուվորյան Ա., Սուքիասյան Ա. Հայկական կոնյակագործության պատմության ուրվագծեր: // ՀՊՏՀ, Երևան, 2009. - էջ 54

1977թ.-ից 42% թնդությամբ 5-6 տարեկան կոնյակի սպիրտից թողարկվում է «Անի» կոնյակը: Օրդինար կոնյակների շաքարայնությունը 1.5% է: Տեսակավոր կոնյակը պատրաստում են 6 և ավելի տարի հնեցված կոնյակի սպիրտներից, որոնք իրենց որակով գերազանցում են օրդինար կոնյակներից: Ըստ հասակի տարբերակում են տեսակավոր կոնյակների հնացրած (6-7 տարի հնացրած կոնյակի սպիրտներից), հնացրած բարձրորակ (8-10 տարի հնացրած կոնյակի սպիրտներից) և հին (10 տարուց ավելի հնացրած կոնյակի սպիրտներից) տեսակները: Հնացրած կոնյակներն ունեն 42% թնդություն և 1.2% շաքարայնություն («Ընտիր»): Հնացրած բարձրորակ կոնյակները լինում են 43-45% թնդության, 0.7-2.5% շաքարայնությամբ: Հին կոնյակներին բնորոշ է 40-57% թնդություն, 0.7-2% շաքարայնություն («Հոբելյանական», «Հայաստան», «Դվին», «Երևան», «Տոնական», «Ախթամար», «Նաիրի»): 1960թ., Հայաստանում սովետական կարգերի հաստատման հոբելյանական 40 տարվա կապակցությամբ 40 տարեկան սպիրտներից պատրաստվել է 40% թնդությամբ և 1% շաքարայնությամբ «40 տարի» տեսակավոր կոնյակ: Իսկ 1967թ., Հոկտեմբերյան սոցիալիստական մեծ հեղափոխության 50 տարվա հոբելյանի կապակցությամբ, 50 տարեկան սպիրտներից պատրաստվել է 40-41% թնդությամբ և 1% շաքարայնությամբ «50 տարի» տեսակավոր կոնյակ: Տեսակավոր կոնյակներից ընտրում են կոլեկցիոն (հավաքածու) կոնյակներ, որոնք պահվում են կաղնու տակառներում կամ բուտերում՝ 5 տարուց ոչ պակաս: 1937թ. պատրաստվեց հայկական առաջին տեսակավոր «Հոբելյանական» կոնյակը: Թողարկվող օրդինար (4 անուն) և տեսակավոր (10 անուն) կոնյակները իրենց որակական բարձր ցուցանիշներով հայտնի էին ինչպես ՍՍՀՄ-ում, այնպես էլ արտասահմանյան երկրներում և արժանացել էին բազմաթիվ ոսկե և արծաթե մեդալների: Բոլոր կոնյակները արտադրվում էին պետական որականիշով: Հայկական կոնյակի ստեղծման, որակական ցուցանիշների բարձրացման և արտադրության ընդլայնման գործում մեծ ավանդ է ունեցել սոցիալիստական աշխատանքի հերոս Մ. Սեդրակյանը⁵⁰: Կոնյակագործ և դեգուստատոր Մարգար Սեդրակյանը (1907-1973թթ.) Հայաստանում և Խորհրդային Միությունում սպիրտային խմիչքների

⁵⁰ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1979. - հատոր 5, էջ 571

արտադրության նոր, յուրօրինակ տեխնոլոգիաների հիմնադիրն է: Ավարտել է Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտը: Նրա շնորհիվ հայկական կոնյակը միջազգային ճանաչում ձեռք բերեց և նվաճեց համաշխարհային շուկան: Մարգար Սեդրակյանի կողմից ստեղծվել է 15 տեսակի կոնյակ, այդ թվում հայտնի «Արարատ», «Նաիրի», «Հայաստան», «Դվին» և այլն: Ամենահետաքրքիր պատմությունը կապված է Անգլիայի վարչապետ Ուինսթոն Չերչիլի ամենասիրելի խմիչքի՝ «Դվին» կոնյակի արտադրության հետ: 1937թ.-ից արտադրվել են ավելի թունդ կոնյակներ: Սեդրակյանը ստեղծեց 50%-ոց հիասքանչ տոնիկ կոնյակ, որն ի պատիվ հին հայկական մայրաքաղաքի անվանեց «Դվին»: Կոնյակի շնորհանդեսը տեղի ունեցավ 1943թ. նոյեմբերին՝ Թեհրանում, երեք առաջնորդների՝ Ստալինի, Ռուզվելտի և Չերչիլի հանդիպման ժամանակ⁵¹: 1943թ.-ից հետո եռամսյակը մեկ Ու. Չերչիլին Լոնդոն էր ուղարկվում 10 արկղ (յուրաքանչյուր արկղում 20 շիշ) «Դվին» կոնյակ⁵²:

Օղին թունդ ալկոհոլային խմիչք է, որը պատրաստվում է թորված էթիլ սպիրտը ջրի հետ խառնելով: Մաքրման նպատակով սպիրտաջրային լուծույթն անցկացվում է ակտիվացրած ածխաշերտով և ֆիլտրվում: Արտադրում են 40, 50, 56% սպիրտայնության օղիներ: Օղին պատրաստում են աշորայից, ցորենից, գարուց, արմավից, խնկից, մեղրից, տարբեր պտուղներից (թութ, հոն, սալոր, բալ, դեղձ և այլն) ու հատապտուղներից՝ խմորված քաղցուն թորելով: Թրմօղիները պատրաստվում են տարբեր տեսակի սերմերին, համեմունքներին, արմատներին օղի ավելացնելով և որոշ ժամանակ հնեցնելով: Հայ մատենագրության (Ագաթանգեղոս, Կանոնագիրք Հայոց և այլն) մեջ պահպանվել են վկայություններ սպիրտի թորման և օղի պատրաստելու եղանակների մասին⁵³:

1668թ. օգոստոսի 4-ին, Ֆրանսիայի Շամպանի նահանգի Օտվիլեր վանական համալիրի տնտեսվար Պիեր Պերինոնը հանրությանը ներկայացրեց արծաթափայլ պղպշակներով թեթև թնդության նոր խմիչք, որն այսօր հայտնի շամպայնի նախահայրն էր: Շամպայնի արտադրության տեխնոլոգիան հայտնի է դարձել 1718թ.,

⁵¹ <https://wnews.am/2016/03/28/margar/>

⁵² <http://hayasanews.com/markar-sedrakan/>

⁵³ Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1986. - հատոր 12, էջ 541

իսկ շամպայնի զանգվածային արտադրության ու վաճառքի սկիզբը դրվել է 1728թ.⁵⁴։ Շամպայնը խաղողի փրփրուն գինի է։ Հերմետիկ փակ անոթներում ընթանում է երկրորդային խմորումը, որի արդյունքում գինին հագեցվում է ածխաթթու գազով։ Այս պրոցեսը կոչվում է շամպայնացում, որին հաջորդում է շալցումը։ Դասական եղանակով շամպայնացման ժամանակ շալցումն իրականացվում է 0.8 և տարողությամբ հերմետիկ փակված շշերում, որոնք հնացվում են 3 տարի։ Շամպայնացումը նաև կատարվում է պահամաններում ընդհատ և անընդհատ ռեժիմներով։ ՍՍՀՄ-ում արտադրված «Սովետական շամպայնը» եղել է 10.5-12.5% թնդության։ Շաքարի պարունակությունից կախված տարբերում են շամպայնի բրյուտ (մինչև 0.3%), ամենաանապակ (0.8%), անապակ (3%), կիսաանապակ (5%), կիսաքաղցր (8%), քաղցր (10%) տեսակները⁵⁵։

1.2 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության զարգացման նորամուծություններն ու դրանց արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանությունը

Ագրոպարենային համալիրը գիտատեխնիկական առաջընթացի դարաշրջանում թևակոխում է զարգացման նոր փուլ։ Վերջինովս պայմանավորված ալկոհոլային խմիչքների արտադրության հնարավորություններն ու արդյունավետությունը բնութագրվում են ոչ միայն ագրոարդյունաբերական համալիրի I, II, III ոլորտներով (նյութատեխնիկական մատակարարման արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, վերամշակող արդյունաբերություն և ենթակառուցվածքներ), այլև վերամշակման արդյունաբերության հիմնական հումք հանդիսացող խաղողի արտադրությամբ, իսկ այն ունի շատ տարաբնույթ որակաչափեր (հումքի որակ, անվտանգություն, տեխնիկական ու սեղանի սորտերի համասեռություն և այլն), ուստի հետազոտություններն էլ ուղղված են եղել ինչպես այս ոլորտներում կատարված նորամուծությունների վկայակոչմանը, այնպես էլ ամբողջական խաղողագործության վարման գիտական համակարգի արմատավորմանը։ Այս ուղղությամբ հետազոտությունները և նորամուծությունները առավելապես ընդգրկել են՝

⁵⁴ <http://www.aravot.am/2013/08/04/273173/>

⁵⁵ Հայկական սովետական հանրագիտարան։ / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատարակչություն, Երևան, 1982. - հատոր 8, էջ 447

1. Խաղողագործության վարման գիտական համակարգի առանձին ուղղությունների գծով:
2. Ագրովերամշակման նորագույն տեխնոլոգիաների արմատավորման ուղղությամբ:
3. Տարափաթեթավորման էականության գծով:
4. Կենսատեխնոլոգիաների (նոր սորտերի) արդիականացման:
5. Խաղողի այգետարածությունների վիճակի հեռակառավարման մոնիտորինգի:
6. Որակի և անվտանգության կառավարման մոնիտորինգի:
7. Վերամշակման տեխնոլոգիայի արդիականացման մոնիտորինգի:
8. Լոգիստիկ ռեսուրսների և մերչանդայզինգի՝ ապրանքաշարժի և առաջաշարժի մարկետինգային հնարավորությունների արդիականացման:
9. Սպառողների ինքնաբավության գնահատման մեթոդաբանության մշակման:

Խաղողագործության ենթահամալիրը դրա վառ վկայությունն է: Ճյուղի կառավարումը փոխադրվում է հեռատեսակառավարման նոր հիմքի վրա, որը Global G.A.P. համակարգի կարևոր բաղադրիչ է: Դրանցից են՝ խաղողի այգետարածությունների մեծ պլանտացիաների կառավարման համակարգերը:

Ճշգրիտ գյուղատնտեսությունը ներառում է մշակաբույսերի բերքատվությունը և գյուղատնտեսական նշանակության հողերի հատկությունները բնութագրող բարձր ճշգրտության մեծաքանակ տվյալների հավաքագրում և վերլուծություն՝ հաշվի առնելով հողերի փոփոխական բերքատվությունը: Գյուղատնտեսության վարման այս նոր մոտեցման առաջնահերթությունը կապված է տվյալների հավաքագրման այնպիսի տեխնոլոգիաների հետ, ինչպիսիք են՝ բերքատվության մոնիտորինգի, գլոբալ տեղորոշման (GPS) և երկրատեղեկատվական համակարգերը (GIS), որոնց համատեղ օգտագործումը հնարավորություն է տալիս հավաքագրել բերքը բնութագրող ցուցանիշները, որոնք հիմնված են աշխարհագրական տեղորոշման վրա: Այսպիսով, ֆերմերները կարողանում են ավելի բարձր ճշգրտությամբ գնահատել բերքատվությունը և առավել արդյունավետ ներդնել արտադրական ռեսուրսները ցանկալի կամ սպասվող արտադրության ծավալներն ապահովելու նպատակով⁵⁶:

⁵⁶ Bramley R., Hamilton R. Understanding variability in winegrape production systems. // Australian Journal of Grape and Wine Research, Adelaide, 2004. - Vol. 10, p. 32

Ճշգրիտ խաղողագործության պարագայում նույնպես օգտագործվում են բերքատվության մոնիտորինգի, գլոբալ տեղորոշման (GPS) և երկրատեղեկատվական համակարգերը (GIS) որոշելու համար խաղողի այգիները և որթատունկը բնութագրող կարևոր ցուցանիշները՝ հողի ջերմահաղորդականությունը, խորությունը և թափանցելիությունը, օդի ջերմաստիճանը, խոնավությունը, որթատունկի չափը, ոռոգման մակարդակը, տերևի առանձնահատկությունները, սննդային տարրերով բավարարվածության աստիճանը և բերքատվությունը⁵⁷:

Ինֆրակարմիր լուսանկարահանման օգտագործումը թույլ է տալիս հետևելու ֆիլոքսերա վնասատուի զարգացման ընթացքին: Խաղողի այգու նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսը (NDVI) բնութագրում է որթատունկի առույգության աստիճանը, մասնավորապես կարմիր գույնը ցույց է տալիս ցածր առույգության մակարդակ և ֆիլոքսերայով վարակվածության ամենաբարձր հավանականությունը, իսկ կանաչ գույնը՝ բարձր առույգության մակարդակ և ֆիլոքսերայով վարակվածության ամենացածր հավանականությունը: Նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսի օգնությամբ հնարավոր է հաշվարկել որթատունկի տերևի տարածական ինդեքսը (LAI), որն իրենից ներկայացնում է տերևի զբաղեցրած մակերեսի հարաբերակցությունը խաղողի այգու ընդհանուր տարածքին: Որքան մեծ լինի որթատունկի տերևի տարածական ինդեքսը, այնքան ավելի բարձր է որթատունկի առույգության մակարդակը⁵⁸: Վերջին տարիներին ճշգրիտ խաղողագործությունն զարգացել է շնորհիվ տվյալների հավաքագրման և վերլուծությունների այնպիսի բարելավված ու արդյունավետ ծախսային գործիքների, ինչպիսիք են՝ անօդաչու թռչող սարքերը, որոնք համեմատության մեջ են դրվել տվյալների հավաքագրման ավանդական սարքավորումների՝ արբանյակների և կառավարվող թռչող սարքերի հետ: Անօդաչու թռչող սարքերը բնորոշվում են ցածր գործառնական ծախսերով, բարձր ճկունությամբ և նկարների բարձր տարածական ռեզոլյուցիայով: Որպեսզի հնարավոր լինի օգտագործել այս տեխնոլոգիաները ճշգրիտ

⁵⁷ Tomasi D., Federica G., Gregory V. The Power of the Terroir: the Case Study of Prosecco Wine. // Springer, Basel, 2013. - p. 220

⁵⁸ Skelton S. Viticulture: An Introduction to Commercial Grape Growing for Wine Production. // SP Skelton Ltd, London, 2007. - p. 90

խաղողագործության մեջ, անհրաժեշտ է գնահատել դրանց տեխնիկական, գիտական և տնտեսական արտադրողականությունը: Ալեսանդրո Մաթեսի, Պիեռ Տոսկանոյի և այլոց հետազոտական աշխատանքում համեմատական ուսումնասիրության են ենթարկվել անօդաչու թռչող սարքերի, կառավարվող թռչող սարքերի և արբանյակների կողմից իրականացվող հետազոտությունների արդյունքները և գնահատվել միջվազային վեգետացիայի տարածական վարիացիան (նկար 1):

Նկար 1. Իտալիայի Վենետո շրջանում տեղակայված խաղողի երկու այգիներում հետազոտությունների ընթացքում օգտագործված թռչող սարքերը.

Ա) Արբանյակ (RapidEye), Բ) Կառավարվող թռչող սարք (Sky Arrow 650 TC/P68),
Գ) Անօդաչու թռչող սարք (Mikrokopter OktoXL)⁵⁹

Հետազոտության շրջանակներում տարբեր մուլտիսպեկտորային սենսորներ ունեցող վերոնշյալ երեք սարքերի միջոցով նկարահանվել են իտալական երկու խաղողի այգիներ և տարածական վիճակագրական մեթոդաբանության միջոցով գնահատվել է նրանց նմանության աստիճանը: Տրվել են յուրաքանչյուր սարքի առավելությունները և թերությունները՝ ներկայացնելով ծախսերը որպես սարքերի կիրառական մասշտաբներից կախված ֆունկցիա: Հետազոտության արդյունքները կախված էին աճման և զարգացման վիճակը գնահատող վեգետացիոն կլաստերների մեծություններից: Ավելի տարասեռ խաղողի այգիներում ցածր հավաստիության նկարները թույլ չտվեցին գնահատել միջվազային վարիացիան: Ծախսային վերլուծությունը ցույց տվեց, որ անօդաչու թռչող սարքերի ներդրումը խաղողագործության ոլորտում, արդյունավետ է փոքր տարածքների համար և

⁵⁹ Matese A., Di Gennaro SF. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 71

հատուցելիության սահմանը պետք է լինի 5 հա: Այս սահմանը գերազանցելու պարագայում կառավարվող թռչող սարքից և արբանյակից ստացված նկարների ծախսերը նվազում են: Անօդաչու թռչող սարքերը այն տեխնոլոգիաների շարքին են դասվում, որոնք վերջերս կիրառվել են ճշգրիտ գյուղատնտեսության ոլորտում և աչքի են ընկել օգտագործման բարձր առաձգականությամբ, ցածր գործառնական ծախսերով և համեմատաբար ավելի բարձր տարածական ռեզոլյուցիայով (մինչև 1 սմ):

Ուսումնասիրության նպատակով ընտրվել են Իտալիայի Վենետո շրջանում տեղակայված խաղողի երկու այգիներ: Երկու այգիներն էլ զբաղեցնում էին 2.5 հա տարածք, սակայն տարբերվում էին տարածքի թեքությամբ և աշխարհագրական դիրքով: Երկու այգիներում էլ աճեցվում էին Կաբեռնե Սուվինյոն (*Vitis Vinifera L.*) տեսակի խաղողի վազեր: Խաղողի այգիների միջշարային և միջվազային հեռավորությունները կազմում էին 2.5մ և 1.3մ համապատասխանաբար, իսկ շարային կողմնորոշումը ձգվում էր հյուսիսից դեպի հարավ և աչքի էր ընկնում հարթ ռելիեֆով⁶⁰: Ուսումնասիրության ընթացքում օգտագործվել են Mikrokopter OktoXL մակնիշի անօդաչու թռչող սարքը և Sky Arrow 650 TC/P68 մակնիշի կառավարվող թռչող սարքը, որոնց արժեքները համապատասխանաբար \$10695 և \$69000 են (հավելված 1):

Անօդաչու թռչող սարքից, կառավարվող թռչող սարքից, արբանյակից ստացված լուսանկարները օգտագործվել են հաշվարկելու համար նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսը (Normalized Difference Vegetation Index), որն իրենից ներկայացնում է կառուցվածքային վեգետացիայի ցուցանիշ: Նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսը օգտագործվում էր քարտեզագրման համար՝ հիմնվելով հատուկ մեթոդաբանության վրա (Մաթես և այլք): Լուսանկարների ուսումնասիրությունները կատարվել էին Matlab ծրագրային փաթեթի օգնությամբ: Հիստոգրամների ուսումնասիրություններից պարզվեց, որ խաղողի երկու այգիներում էլ անօդաչու թռչող սարքերից ստացված լուսանկարներն աչքի էին ընկնում համեմատաբար ավելի բարձր ստանդարտ շեղումով: Մի կողմից, անկախ օգտագործված սարքի տեսակից, առաջին խաղողի այգուց ստացված լուսանկարների

⁶⁰ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). - pp. 2971-2973, 2984

նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսի միջին արժեքը գերազանցում էր երկրորդ այգուց ստացված լուսանկարների նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսի միջին արժեքը: Մյուս կողմից, ստանդարտ շեղումը համեմատաբար ավելի ցածր էր առաջին խաղողի այգուց ստացված լուսանկարների դեպքում: Երկրորդ խաղողի այգուց ստացված տվյալների ուսումնասիրություններից պարզվեց, որ օգտագործված բոլոր սարքերի պարագայում վարիացիայի գործակիցը ավելի բարձր էր քան առաջին խաղողի այգում (աղյուսակ 1): Խաղողի երկու այգիներում նկարների ցածր հստակությամբ պայմանավորված վարիացիայի գործակցի շեղումը բավականին մեծ էր, իսկ տրենդը առավել բարձր էր երկրորդ խաղողի այգում: ԱԹՍ-ների պարագայում նորմավորված տարբերության վեգետացիայի ինդեքսի վարիացիայի համեմատաբար ավելի բարձր գործակիցները պայմանավորված են վերջինիս միջոցով ստացված լուսանկարների բարձր հստակությամբ, որը հատկապես կարևորվում է խիստ տարասեռ բույսերի, այդ թվում՝ խաղողի այգիների միջվազային և միջշարային հաջորդականությունը գնահատելիս:

Արբանյակով կատարված չափումների պարագայում հնարավոր չէր գնահատել խաղողի միջշարային և միջվազային հաջորդականության ընդհատումները, քանի որ անդրադարձված արժեքների միջինացման հետևանքով նեղացվում էր դրանց բաշխվածությունը: Կառավարվող թռչող սարքն աչքի էր ընկնում համեմատաբար միջին արդյունավետությամբ:

Աղյուսակ 1

Վիճակագրական հիմնական ցուցանիշներ⁶¹

Սարքի տեսակ	Միջին	Ստանդարտ շեղում	Ասիմետրիայի գործակից	Վարիացիայի գործակից (%)	Տրենդ
<1-ԱԹՍ	0.589	0.08	-0.38	14.61	0.00005
<1-ԿԹՍ	0.601	0.06	-0.77	9.98	0.00054
<1-Արբանյակ	0.624	0.02	-0.28	3.68	0.0014
<2-ԱԹՍ	0.536	0.09	-0.11	17.16	0.00037
<2-ԿԹՍ	0.477	0.07	-0.77	15.93	0.00094
<2-Արբանյակ	0.567	0.03	0.09	5.29	0.0044

⁶¹ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). - p. 2977

Ընդհանուր առմամբ, երկրորդ խաղողի այգուց ստացված տվյալների ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ Պիրսոնի և Լիի կոռելացիոն ինդեքսները համեմատաբար ավելի բարձր արժեքներ ունեն, հետևաբար, տարածքի թեքությամբ պայմանավորված, տարածական կոռելացիայի գործակիցները հակված են աճելու: Ծախսերի ուսումնասիրությունները կատարվել էին երկու տարբեր տարածական մասշտաբներում, մասնավորապես՝ անօդաչու թռչող սարքի կողմից ուսումնասիրված 5 հա տարածքում և կառավարվող թռչող սարքի կողմից ուսումնասիրված 50 հա տարածքում (աղյուսակ 2): Արբանյակի պարագայում լուսանկարահանման ծախսերը հաստատուն էին, անկախ մասշտաբներից, մինչդեռ 5 հա-ի համեմատությամբ 50 հա խաղողի այգում կառավարվող թռչող սարքի և անօդաչու թռչող սարքի լուսանկարահանման ծախսերն աճում էին համապատասխանաբար 1.36 և 2.66 գործակիցներով:

Աղյուսակ 2

Տվյալների համասեռությունը բնութագրող ցուցանիշները⁶²

Ցուցանիշները	Հողատարածք 1		Հողատարածք 2	
	Պիրսոնի գործակից (R)	Լիի գործակից (L)	Պիրսոնի գործակից (R)	Լիի գործակից (L)
Արբանյակի և ԱԹՍ-ի միջև կապը	0.286	0.246	0.799	0.701
Արբանյակի և ԿԹՍ-ի միջև կապը	0.426	0.346	0.776	0.689
ԿԹՍ-ի և ԱԹՍ-ի միջև կապը	0.635	0.547	0.881	0.747

Փոքր՝ 5 հա խաղողի այգիներում ընդհանուր ծախսերի տեսանկյունից ամենաարդյունավետը անօդաչու թռչող սարքերն էին, որը կապված էր տվյալների ձեռքբերման համեմատաբար ցածր ծախսերի հետ: Հակառակ պատկերն էր խաղողի առավել խոշոր այգիներում (մասնավորապես՝ 50 հա խաղողի այգիներում), որտեղ անօդաչու թռչող սարքերին բնորոշ էր ամենացածր տնտեսական արդյունավետությունը: Անկախ խաղողի այգու տարածքային մեծությունից, արբանյակի ծախսերը հաստատուն են, մինչդեռ կառավարվող թռչող սարքը տնտեսական արդյունավետության տեսանկյունից միջին դիրք էր զբաղեցնում, քանի որ թռիչքի

⁶² Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). - p. 2980

համեմատաբար երկար ժամանակահատվածով պայմանավորված, տվյալների ձեռքբերման և հետագա վերլուծության լրացուցիչ ծախսերի աճ էր գրանցվում: Եթե 5 հա խաղողի այգու պարագայում պահանջվում էր միայն մեկ լուսանկարի ձեռքբերում, ապա իրավիճակն այլ էր 50 հա-ի դեպքում՝ պայմանավորված բազմակի լուսանկարահանման և հետագա վերլուծությունների վրա կատարված լրացուցիչ ծախսերով: Հատուցելիության սահմանը ձեռք էր բերվում 5 հա խաղողի այգիների դեպքում, քանի որ այս պարագայում 3 թռչող սարքերն էլ բնորոշվում էին լուսանկարահանման և դրանց հետագա վերլուծության միջին ծախսերի հավասարաչափ մակարդակով (գծապատկեր 1): Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են արբանյակի, կառավարվող թռչող սարքի և անօդաչու թռչող սարքի օգնությամբ կատարված քարտեզագրման ծախսերը, որտեղ՝

N – Լուսանկարների քանակն է,

C – Լուսանկարահանման ծախսերն են,

P1 – Գեոլոկացիոն տեղորոշման ծախսերն են,

P2 – Լուսանկարների հետագա վերլուծության ծախսերն են:

Աղյուսակ 3

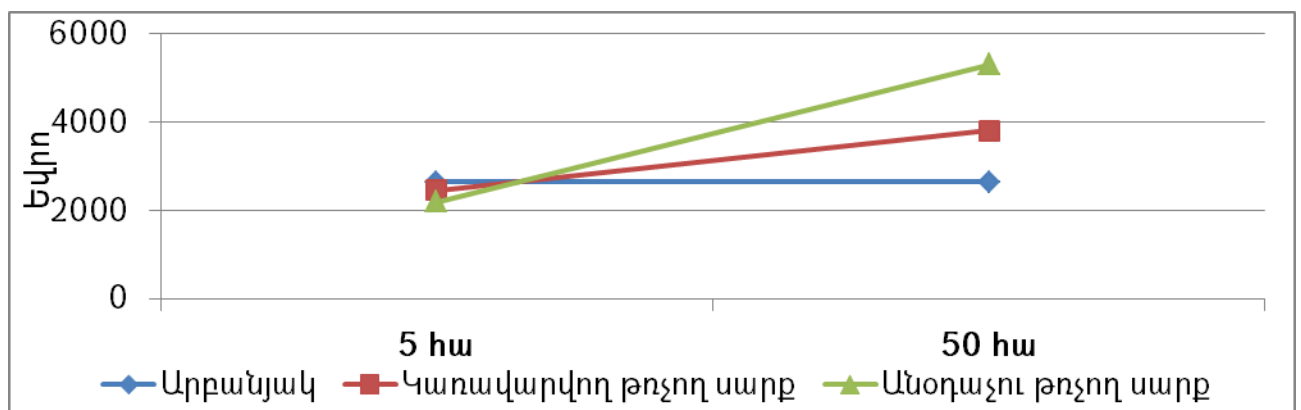
Արբանյակի, կառավարվող թռչող սարքի և անօդաչու թռչող սարքի
քարտեզագրման ծախսերը (Եվրո)⁶³

Սարքի տեսակը	5 հա խաղողի այգի				50 հա խաղողի այգի			
	N	C	P1	P2	N	C	P1	P2
Արբանյակ	1	2500	50	100	1	2500	50	100
Կառավարվող թռչող սարք	1	2200	100	150	10	3000	500	300
Անօդաչու թռչող սարք	100	1500	500	200	1000	4000	1000	300

Ճշգրիտ խաղողագործություն նպատակն է առավելագույնի հասցնել խաղողի այգիների կենսաբանական ներուժը: Սա հատկապես կիրառելի է այն տարածաշրջաններում, որտեղ գինու արտադրության բարձրորակ ստանդարտները պահանջում են խաղողի այգիների կառավարման հատուկ պրակտիկա, որը միաժամանակ կբարձրացնի ինչպես խաղողի որակը, այնպես էլ գյուղացիական

⁶³ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). – p. 2985

տնտեսությունների և մթերող ընկերությունների եկամտաբերությունը: Այսպիսով, ճշգրիտ խաղողագործությունը նպատակաուղղված է կայուն զարգացմանը, այսինքն՝ կառավարման որակական և արտադրական արդյունավետության բարելավմանը: Այս տեսանկյունից կարևորվում է տեղորոշող, հեռակառավարվող սենսորային տեխնոլոգիաների և գյուղատնտեսական ռոբոտների ներդրումը: Խաղողի այգու կառավարմանն օժանդակող նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը նպաստում է արդյունավետության բարձրացմանը և արտադրության որակի բարելավմանը, նվազեցնում խաղողագործության ունեցած բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա: Ճշգրիտ խաղողագործության հետագա զարգացմանը նպաստեցին տեղեկատվական հաղորդակցման տեխնոլոգիաների և աշխարհագրության արագընթաց զարգացումը: Արդյունքում ստեղծվեցին որթատունկի աճի արդյունավետ վերահսկողության գործիքներ:

Գծապատկեր 1. 5 հա և 50 հա խաղողի այգիների հատուցելիության վերլուծություն⁶⁴

Միջազգային շուկաների աճող մրցակցության պայմաններում առանձնակի կարևորություն է ստանում խաղողի այգիներում որակի բարձր ստանդարտների ներդրումը: Խաղողագործության արմատական վերակառուցումը և գյուղատնտեսական տեխնոլոգիաների արդյունավետության գնահատումը հիմքեր կստեղծեն խաղողի որակական բարելավման և կայուն զարգացման համար, որի արդյունքում առավել խնայողաբար և արդյունավետ կերպով կօգտագործվեն արտադրության գործոնները (էներգիան, պարարտանյութերը և քիմիկատները) և

⁶⁴ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). - p. 2985

հնարավորինս կնվազեցվեն խաղողագործությամբ զբաղվելու արտադրական ծախսերը և խաղողագործության ունեցած բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա⁶⁵: ՀՀ-ի պարագայում կառավարող թռչող սարքերը առավել արդյունավետ է ներդնել խաղողի մեծ այգետարածություններում, օրինակ՝ «Տիեռաս դե Արմենիա» ՓԲԸ-ի պարագայում (խաղողի այգետարածքը՝ 450 հա), իսկ համեմատաբար փոքր (5-50 հա) խաղողի այգետարածքների համար առաջարկվում է օգտագործել անօդաչու թռչող սարքերը: Հայաստանի մասնատված խաղողի այգիների պարագայում գյուղացիական տնտեսությունները դժվարությամբ կարող են ներդնել նմանօրինակ սարքեր, այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ են պետական օժանդակության համապատասխան ծրագրեր:

Ավանդական եղանակով հիմնվող խաղողի այգիները տնտեսապես քիչ շահավետ և ռիսկային են, ուստի նպատակահարմար ենք գտնում կաթիլային ոռոգման և հակակարկտային ցանցային պաշտպանիչ համակարգերի ներդրումը (ներառյալ գալվանացված մետաղական կամ նախալարված երկաթե տոնե հենասյուները) ՀՀ խաղողագործության ոլորտում: Վերջիններիս ներդրման պարագայում կկրճատվի այգիների մշակության աշխատատարությունը, հնարավոր կլինի ապահովել ավելի բարձր բերքատվություն ու բարձրացնել բերքի որակը, կազմակերպել խաղողի առավել արդյունավետ, և անվտանգ արտադրություն: Կաթիլային ոռոգման համակարգը նպաստում է խաղողի որթատունկի արմատային համակարգի զարգացման գոտում բնահողի տեղայնացված (լոկալ) խոնավացմանը, ջրի հավասարաչափ բաշխմանը, որի արդյունքում բերքատվությունը ավելանում է 20-50%, ջրի ու պարարտանյութերի, ծախսերի և այգու մշակության աշխատանքների գծով խնայողություններ են իրականացվում: Հակակարկտային ցանցային համակարգերը լայն կիրառություն են ստացել XXդ. կեսերից և հանդիսանում են կարկուտից պաշտպանության ամենաարդյունավետ միջոցը: Վերջիններս նաև պաշտպանում են արևից, քամիներից, թռչուններից և միջատներից՝ նպաստելով բարձրորակ բերքի ստացմանը: Կաթիլային ոռոգման համակարգի ներդրման ծախսերը մոտ 30% կրճատելու տեսանկյունից

⁶⁵ Matese A., Di Gennaro SF. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 69

նպատակահարմար է օգտագործել ՀՀ-ում արտադրվող պոլիէթիլենային խողովակներն ու կցամասերը, իսկ բարդ տեխնոլոգիական հանգույցները՝ ֆիլտրերը, կաթոցիկները, ճնշման կարգավորիչները անհրաժեշտ է ձեռք բերել արտասահմանից (հավելված 2-5): Համաձայն «Հայկական բերքի առաջնդման կենտրոնի»՝ 1 հա քիշմիշային սորտերի խաղողի ինտենսիվ այգու հիմնման համար կաթիլային ոռոգման համակարգի ներդրումները կկազմեն 1.60 մլն դրամ, հակակարկտային ցանցային պաշտպանիչ համակարգի ներդրումները՝ 8.38 մլն դրամ, հետևաբար 1 հա այգու հիմնման համար կպահանջվի 11.67 մլն դրամ (այդ թվում՝ վերոնշյալ տեխնոլոգիաները, տնկանյութը, այգու առաջին տարվա խնամքի աշխատանքները, նյութերի ձեռքբերման ծախսերը և վարկի տոկոսագումարները) (հավելված 6-7): Նորաստեղծ այգին փոքր քանակությամբ բերք կտա տնկման 2-րդ տարվանից, մինչդեռ ամբողջական բերքատվությունը (տարեկան 30 տոննա) կսկսվի 7-րդ տարում: 50% բերքատվության պարագայում այգու շահութաբերությունը կկազմի 57%, իսկ ամբողջական բերքի անցնելուց հետո՝ 80%: Այսպիսով 1 հա այգում կատարված ներդրումների հետգնման ժամկետը կկազմի 5-6 տարի⁶⁶:

1.3 Ալկոհոլային խմիչքների տնտեսական արդյունավետության գնահատման մեթոդաբանության մի քանի հարցեր և ցուցանիշների համակարգը (Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի, «Պռոշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի, «Երևանի գարեջուր», «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ների օրինակով)

Շուկայական ազատ մրցակցության պայմաններում տնտեսավարող սուբյեկտների ֆինանսատնտեսական գործունեությունը սերտորեն կապված է գլխավոր ֆինանսական արդյունքի՝ շահույթի բացարձակ և հարաբերական ցուցանիշների հաշվարկման հետ: Շահույթի բացարձակ ցուցանիշների թվին են պատկանում համախառն, իրացումից, գործառնական և ոչ գործառնական գործունեությունից, սովորական գործունեությունից, արտասովոր դեպքերից շահույթը, ինչպես նաև զուտ շահույթը մինչև շահութահարկի գծով ծախսերի նվազեցումը և հարկումից հետո: Հարաբերական ցուցանիշներից հատկապես կարևորվում են՝ իրացվող արտադրանքի, սեփական կապիտալի, հիմնական գործունեության,

⁶⁶ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնդման կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 10-12

ընդհանուր կապիտալի, ընթացիկ ակտիվների, ներդրումների, վաճառքի ծավալների շահութաբերության և շահույթի նորմայի գործակիցները⁶⁷: Շահութաբերության գործակիցները համադրում են ակտիվների և փոխառությունների կառավարման ցուցանիշները՝ գնահատելով վերջիններիս ազդեցությունը սեփական կապիտալի շահութաբերության վրա⁶⁸: Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի շահութաբերության մակարդակը բոլոր ցուցանիշների գծով, բացառությամբ հիմնական գործունեության և իրացվող արտադրանքի շահութաբերության, հաշվետու տարում գերազանցել է բազիսային տարվան և ամենաբարձրն է եղել վաճառքի ծավալի շահութաբերության համար: Այն կազմել է 5.87% և գերազանցել է բազիսային տարվա մակարդակին՝ 10.14%-ային կետով: Ամենացածրը ընդհանուր կապիտալի շահութաբերությունն է, որը բազիսային տարում կազմել է -1.65%, իսկ հաշվետու տարում աճել է 3.43%-ային կետով: «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի շահութաբերության մակարդակը բոլոր ցուցանիշների գծով հաշվետու տարում, բացառությամբ իրացվող արտադրանքի և հիմնական գործունեության շահութաբերության, նախորդ տարվա համեմատ անկում է ապրել, ընդ որում ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցել է հիմնական գործունեության շահութաբերությունը՝ 30.35%, իսկ ամենացածրը՝ ընդհանուր կապիտալի շահութաբերությունը՝ 2.21%: Վերջիններս նախորդ տարվա ցուցանիշների համեմատ գրանցել են համապատասխանաբար 4.48%-ային կետով աճ և 2.24%-ային կետով անկում: «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ի շահութաբերության մակարդակը բոլոր ցուցանիշների գծով հաշվետու տարում գերազանցել է նախորդ տարվան և ամենաբարձրն է եղել հիմնական գործունեության շահութաբերության համար: Այն կազմել է 41.49% և գերազանցել է նախորդ տարվա մակարդակին՝ 15.09%-ով: Ամենացածրը ընդհանուր կապիտալի շահութաբերությունն էր, որը նախորդ տարում կազմել է -1.34%, իսկ հաշվետու տարում աճել է 3.03%-ով: «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ի արագ իրացվելիության գործակիցը նախորդ տարվա վերջի դրությամբ բավականաչափ բարձր էր և կազմել է 0,92 միավոր՝

⁶⁷ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 116, 123

⁶⁸ Brigham E., Houston J. Fundamentals of Financial Management. / South-Western Publishing Co., Ohio, 2012. - Concise Seventh Edition, pp. 98-99

հաշվետու տարվա 0.85-ի փոխարեն (վերջինս նվազել է 6.80%-ային կետով): «Պոռժյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի պարագայում այն կազմել է 1.15՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 18.37%-ով: Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի դեպքում այս ցուցանիշը հաշվետու տարում բազիսային տարվա նկատմամբ 44.90% անկում է ապրել՝ կազմելով 0.92 միավոր: Այսպիսով տնտեսավարող սուբյեկտներն ունենին դեբիտորական պարտքերի գծով սպասվելիք մուտքագրումներ, որոնց հիման վրա էլ կարող էին մարել կարճաժամկետ պարտավորությունների մի մասը: Աշխատանքի արտադրողականության ամենաբարձր՝ 26.5 մլն դրամ ցուցանիշը գրանցվել է Պոռժյանի կոնյակի գործարանի պարագայում, չնայած 2014թ. տարվա համեմատ գրանցված 16.96% անկմանը:

«Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **իրացումից զուտ հասույթում շահույթի տեսակարար կշիռը** 2015թ. կազմել է 16.83%՝ բազիսային տարվա համեմատ աճելով 13.08%-ով: Այս ցուցանիշից է կախված նաև ՀՀ պետական բյուջեի եկամուտները: Սեփական կապիտալի շահութաբերության մեծությունը տնտեսավարող սուբյեկտի տնտեսական կայուն վիճակը բնութագրող կարևորագույն ցուցանիշներից մեկն է: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **սեփական կապիտալի շահութաբերություն**₂₀₁₅=11.22%, այսինքն միջին հաշվով սեփական կապիտալի մեկ դրամին բաժին է ընկել 0.11 դրամ կամ 11.22% զուտ շահույթ և գերազանցել է բազիսային տարվա մակարդակին՝ 7.44%-ային կետով: Դյու Պոնի հավասարման միջոցով նույնպես հնարավոր է հաշվարկել սեփական կապիտալի շահութաբերությունը՝

$$(UY)_2 = \frac{\text{Զուտ շահույթ}}{\text{Զուտ հասույթ}} \times \frac{\text{Զուտ հասույթ}}{\text{Ընդհանուր կապիտալ}} \times \frac{\text{Ընդհանուր կապիտալ}}{\text{Սեփական կապիտալ}} = \text{Վաճառքի ծավալի} \quad (1)$$

շահութաբերություն x ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիություն x սեփական կապիտալի մուլտիպլիկատոր (EM)⁶⁹

Հավասարում (1)-ից հետևում է, որ «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի $(UY)_{2(2015)} = 0.1014 \times 0.7447 \times 1.4857 = 0.1122$ (11.22%):

«Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **հիմնական գործունեության շահութաբերություն**₂₀₁₅=23.14% ցույց է տալիս, որ միջին հաշվով լրիվ ինքնարժեքի մեկ

⁶⁹ Brigham E., Houston J. Fundamentals of Financial Management. / Thomson South-Western, Ohio, 2007. - Eleventh Edition, p. 120

դրամին բաժին է ընկել 0.23 դրամ կամ 23.14% իրացումից ստացվող շահույթ և գերազանցել է բազիսային տարվա մակարդակին 18.64%-ով: Այսպիսով որքան բարձր լինի կատարվող ծախսի հատույցի չափը այնքան տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտն աշխատել է ավելի արդյունավետ՝ ապահովելով ավելի բարձր շահույթ: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ընդհանուր կապիտալի շահութաբերություն**₂₀₁₅=7.55%, այսինքն միջին հաշվով ընդհանուր կապիտալի (հաշվեկշռի հանրագումարի) մեկ դրամին բաժին է ընկել 0.08 դրամ կամ 7.55% զուտ շահույթ և գերազանցել է բազիսային տարվա մակարդակին 5.30%-ով: Այլ խոսքերով, ընդհանուր ակտիվների հատույցի մեծությունը կազմել է 7.55%: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ընթացիկ ակտիվների շահութաբերություն**₂₀₁₅=14.09%, այսինքն միջին հաշվով ընթացիկ ակտիվի մեկ դրամին բաժին է ընկել 14.09 դրամ կամ 14.09% զուտ շահույթ և գերազանցել է բազիսային տարվա մակարդակին՝ 9.09%-ով: Հետևաբար ընթացիկ ակտիվների հատույցի մեծությունը կազմել է 14.09%⁷⁰: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ներդրումների շահութաբերության ցուցանիշը** շատ կարևոր է ոչ ընթացիկ պարտավորությունների նպատակային օգտագործման տեսանկյունից: 2015թ. տնտեսավարող սուբյեկտի մեկ դրամ ոչ ընթացիկ պարտավորությունների և սեփական կապիտալի գծով միջին հաշվով ստացվել է 0.12 դրամ կամ 11.88% սովորական գործունեությունից շահույթ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա մակարդակին՝ 7.81%-ով: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **շահույթի նորմա**₂₀₁₅=11.64%, նշանակում է միջին հաշվով մեկ դրամ ոչ ընթացիկ ու նյութական ընթացիկ ակտիվներին բաժին է ընկել 0.12 դրամ կամ 11.64% սովորական գործունեությունից շահույթ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա մակարդակին՝ 7.90%-ով: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **վաճառքի ծավալի շահութաբերություն**₂₀₁₅=10.14%, հետևաբար հարկային վճարումներից հետո տնտեսավարող սուբյեկտի ենթակայության տակ գտնվող զուտ շահույթի տեսակարար կշիռը իրացումից զուտ հասույթում կազմում է 10.14% կամ միջին հաշվով մեկ դրամ զուտ հասույթին բաժին է ընկել 0.10 դրամ զուտ շահույթ:

Ընկերության ֆինանսական դրությունը գնահատվում է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ժամանակահատվածների համար: Առաջին դեպքում խոսքը գնում է

⁷⁰ Բայադյան Ա. Ֆինանսական համառոտ բացատրական բառարան: / ՀԳԱ, Երևան, 2002. - էջ 32-33

իրացվելիության կամ վճարունակության գնահատման ցուցանիշների մասին, որոնք ցույց են տալիս ընկերության ընթացիկ կամ կարճաժամկետ պարտավորությունները⁷¹ ամբողջությամբ մարելու կարողությունը: **Սեփական ընթացիկ ակտիվների մեծությունը** բնութագրում է տնտեսավարող սուբյեկտի ընդհանուր իրացվելիությունը, որի վրա ազդում են մի շարք գործոններ՝ ճյուղային պատկանելիությունը, բանկերի վարկավորման պայմանները, շահութաբերությունը, աշխատանքների կազմակերպման մակարդակը և այլն: 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի սեփական ընթացիկ ակտիվների մեծությունը կամ գործող կապիտալը բազիսային տարվա համեմատ աճել է 77.09%-ով⁷²: 2015թ. **գործող կապիտալի շարժունակության գործակիցը** բազիսային տարվա նույն ցուցանիշի համեմատ նվազել է 41.42%-ով, հետևաբար նյութական ընթացիկ ակտիվների շարժունակությունը ընթացիկ ակտիվների նկատմամբ նվազել է: Գործակցի անկումը վկայում է տնտեսավարող սուբյեկտի ֆինանսապես ավելի կայուն վիճակի մասին, որը պայմանավորված է արտադրության ոլորտում նյութական ընթացիկ ակտիվների (արտադրական պաշարների) անընդհատ գտնվելու և ավելի շատ նոր ապրանքներ ստեղծելու հանգամանքով: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **բացարձակ իրացվելիության գործակից**₂₀₁₅=0.50>0.20, հետևաբար այն արդյունավետ է համարվում, այսինքն տնտեսավարող սուբյեկտը տվյալ պահի դրությամբ ունի մեկ դրամ կարճաժամկետ պարտքի մարման դիմաց 0.50 դրամ դրամական միջոցներ և կարճաժամկետ ֆինանսական ներդրումներ՝ արժեթղթերի տեսքով: Բացարձակ իրացվելիության գործակիցը ներկայացնում է ընթացիկ կամ կարճաժամկետ փոխառու պարտավորությունների այն մասը, որը կարող է մարվել անմիջապես տվյալ պահի դրությամբ: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **արագ իրացվելիության գործակից**₂₀₁₅=1.08>0.80, ուստի այս ցուցանիշը արդյունավետ է և բազիսային տարվա համեմատ աճել է 71.72%-ով: Տվյալ գործակիցը ցույց է տալիս, որ հաշվետու տարում ընթացիկ պարտավորությունների 108.42%-ը կարող է մարվել ընթացիկ դրամական միջոցների, կարճաժամկետ ֆինանսական ներդրումների, սպասվող դեբիտորական պարտքերի և այլ ընթացիկ ակտիվների օգնությամբ:

⁷¹ Սարգսյան Ա. Հաշվապահական հաշվառում: / Տնտեսագետ, Երևան, 2004. - էջ 276-277

⁷² Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 122-125, 174-176

«Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ընթացիկ իրացվելիության գործակից**₂₀₁₅=2.83 (տատանվում է 2-3-ի սահմաններում), ուստի տնտեսապես զարգացած երկրների համեմատությամբ նորմալ է համարվում, մյուս կողմից, հաշվետու տարում մնացյալ երեք տնտեսավարող սուբյեկտների պարագայում այս գործակիցը գերազանցել է 3-ը, ուստի վերջինս վկայում է ընթացիկ ակտիվների անարդյունավետ օգտագործման մասին՝ պայմանավորված արտադրական պաշարների և դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիության դանդաղեցմամբ, անհուսալի դեբիտորական պարտքերի աճով և այլն: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ընդհանուր կապիտալում ընթացիկ ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը** 2015թ. կազմել է 0.53, հետևաբար ընդհանուր ակտիվների 53.22%-ը բաժին է ընկել ընթացիկ ակտիվներին՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 11.89%-ով: Տվյալ ցուցանիշի մեծությունը պայմանավորված է ճյուղային պատկանելիությամբ և շրջանառելիության պտույտներով: 2015թ. շրջանառելիության պտույտների թիվը աճել է, ուստի ընթացիկ ակտիվներն ավելի արդյունավետ են օգտագործվել: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ընթացիկ ակտիվներում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը** 2015թ. կազմել է 0.62, հետևաբար ընթացիկ ակտիվների մեկ դրամին բաժին է ընկել 0.62 դրամ արտադրական պաշարներ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 2.51%-ով: Տվյալ ցուցանիշի ավելի ցածր արժեքը վկայում է, որ տնտեսավարող սուբյեկտի պաշարների ավելի մեծ մասն է գտնվում արտադրական գործընթացի փուլում և ստեղծում պատրաստի արտադրանք: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **պաշարների ծածկման գործակից**₂₀₁₅=1.05>1, հետևաբար այս ցուցանիշն արդյունավետ է, նյութական ընթացիկ ակտիվների մեկ դրամին բաժին է ընկել սեփական ընթացիկ ակտիվների 1.05 դրամ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 70.71%-ով: Այս ցուցանիշից է կախված տնտեսավարող սուբյեկտի կողմից արտադրական պաշարները ժամանակին ձեռք բերելու կարողությունը⁷³: Աշխատողների թիվը պայմանավորված է ձեռնարկության աշխատանքի միջոցներով ապահովվածությամբ ու աշխատատար գործընթացների մեքենայացման

⁷³ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - 176-180

մակարդակով: Այսպիսով մեքենայացման ավելի բարձր մակարդակը ենթադրում է տեխնոլոգիական գործընթացներում գործողության կատարման համար ավելի քիչ քանակությամբ աշխատողների ներգրավվածություն: Արտադրական ռեսուրսների օգտագործման ինտենսիվությունը բնութագրվում է հիմնական արտադրական միջոցների հատույցով, նյութահատույցով և աշխատանքի արտադրողականությամբ⁷⁴: Ընկերությունների տնտեսական կարողության օգտագործման արդյունավետության հաշվարկման տեսանկյունից հատկապես կարևորվում է գործարար ակտիվության գնահատումը: Վերջինս կատարվում է բացարձակ և հարաբերական ցուցանիշների օգնությամբ: Իրացումից զուտ հասույթը հանդիսանում է կարևորագույն և համապարփակ բացարձակ ցուցանիշը: 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ն գրանցել է 4695740 հազ. դրամ իրացումից զուտ հասույթ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 44.12%-ով: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **աշխատանքի արտադրողականություն**₂₀₁₅=7337094, այսինքն մեկ աշխատողի հաշվով իրացումից ստացվող միջին տարեկան հասույթը 7337094 դրամ է: Տվյալ ցուցանիշը կախված է ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների) իրացման գներից, աշխատողների որակական պատրաստվածությունից, արտադրության տեխնիկական հագեցվածության աստիճանից⁷⁵: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **աշխատատարություն**₂₀₁₅=0.0001, այսինքն արտադրանքի իրացումից միջին հաշվով մեկ դրամ հասույթ ստանալու համար մեկ աշխատողի հաշվով 0.0001 դրամ ծախս է կատարվել⁷⁶: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **հիմնական միջոցների հատույցը (Ֆոնդահատույցը)** 2012-2015թթ. աճի միտում է դրսևորել, մասնավորապես բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է 21.33%: Հետևաբար տնտեսավարող սուբյեկտի տնտեսական կարողության օգտագործման արդյունավետությունն ավելացել է: Ֆոնդահատույց₂₀₁₅=2.81, այսինքն միջին հաշվով տնտեսավարող սուբյեկտում ներդրված մեկ դրամ հիմնական միջոցին բաժին ընկնող արտադրանքի իրացումից ստացվել է 2.81 դրամ հասույթ: Համաշխարհային

⁷⁴ Գրիգորյան Կ. Ագրարային տնտեսագիտություն: / ՀԱԱՀ, Երևան, 2013. - էջ 68-69

⁷⁵ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 154

⁷⁶ Հակոբյան Լ., Ճեպեճյան Շ. Գյուղատնտեսության էկոնոմիկա: / ՀՊԱՀ, Երևան, 2012. - էջ 105

պրակտիկայում ֆոնդահատույցն ընդունված է անվանել ներդրված հիմնական կապիտալի շրջանառելիություն: Հիմնական միջոցների հատույցի հակադարձ մեծությունը ֆոնդատարությունն է: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **ֆոնդատարություն**₂₀₁₅=0.36, այսինքն արտադրանքի իրացումից միջին հաշվով մեկ դրամ հասույթ ստանալու համար 0.36 դրամ հիմնական միջոց է ծախսվել: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **հիմնական միջոցներով զինվածություն**₂₀₁₅=2490467, այսինքն մեկ աշխատողի հաշվով հիմնական միջոցների միջին տարեկան արժեքը 2490467 դրամ է: 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի **դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիությունը** կազմել է 4.31 պտույտ կամ 83.55 օր, այսինքն՝ միջին հաշվով մեկ դրամ դեբիտորական պարտքին բաժին է ընկել 4.31 դրամ իրացումից զուտ հասույթ: Հաշվետու տարում դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիությունը՝ օրերով բազիսային տարվա նույն ցուցանիշի համեմատ նվազել է 25.65%-ով: Հետևաբար հաշվետու տարում դեբիտորական պարտքերն առավել արդյունավետ են օգտագործվել և ընկերության շրջանառության մաս կազմող դեբիտորական պարտքի յուրաքանչյուր դրամ ավելի շատ հասույթ է ստեղծել⁷⁷: 2015թ. **նյութական ընթացիկ ակտիվների կամ շրջանառու ակտիվների շրջանառելիությունը** կազմել է 1.61 պտույտ կամ 223.42 օր, այսինքն՝ միջին հաշվով մեկ դրամ պաշարներին (նյութեր, արագամաշ առարկաներ, անավարտ արտադրություն, արտադրանքներ, ապրանքներ) բաժին է ընկել 1.61 դրամ իրացվող արտադրանքի ինքնարժեք: Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիությունը պտույտներով բազիսային տարվա նույն ցուցանիշին գերազանցել է 1.97%-ով: Քանի որ 2012-2015թթ. այս ցուցանիշն ուներ աճման միտում, ուստի տնտեսավարող սուբյեկտի մոտ նվազել են արտադրական ավելորդ պաշարների կուտակումները, որոնք մասնակցել են արտադրության գործընթացին և նվազեցրել են արտադրանքի ինքնարժեքը: Հաշվետու տարում **կրեդիտորական պարտքերի շրջանառելիությունը կազմել է 5.61** պտույտ կամ 64.18 օր, այսինքն՝ միջին հաշվով մեկ դրամ կրեդիտորական պարտքին բաժին է ընկել 5.61 դրամ իրացվող արտադրանքի ինքնարժեք: Հաշվետու տարում կրեդիտորական պարտքերի

⁷⁷ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 155-156

շրջանառելիությունը՝ օրերով բազիսային տարվա նույն ցուցանիշի համեմատ նվազել է 37%-ով: Հետևաբար հաշվետու տարում կրեդիտորական պարտքերն առավել արդյունավետ են օգտագործվել և ընկերությունն առավել ապահովված է եղել սեփական ընթացիկ ակտիվներով և նվազել է կախվածությունը կարճաժամկետ վարկերից, փոխառություններից, հարկային վճարումներից և այլն: Հաշվետու տարում **գործառնական փուլի տևողությունը** կազմել է 306.97 օր, որը բազիսային տարվա նույն ցուցանիշի համեմատ նվազել է 9.77%-ով, հետևաբար հաշվետու տարում դեբիտորական պարտքերի և արտադրական պաշարների յուրաքանչյուր համատեղ պտույտ ֆինանսատնտեսական ավելի բարձր արդյունք է բերել: Հաշվետու տարում **ֆինանսական փուլի տևողությունը** կազմել է 242.79 օր, որը բազիսային տարվա նույն ցուցանիշին գերազանցել է 1.86%-ով, հետևաբար հաշվետու տարում աճել է ընկերության կրեդիտորական պարտքերի մարման տևողությունը: Այսպիսով կուտակվել են ավելի շատ կրեդիտորական անհուսալի պարտքեր, որոնց հիմնական մասը ժամանակին չի մարվել: Հաշվետու տարում **սեփական կապիտալի շրջանառելիությունը** կազմել է 1.11 պտույտ, այսինքն՝ միջին հաշվով մեկ դրամ սեփական կապիտալին բաժին է ընկել 1.11 դրամ իրացումից զուտ հասույթ, որը բազիսային տարվա նույն ցուցանիշին գերազանցել է 29.60%-ով: 2012-2015թթ. վերոնշյալ ցուցանիշը աճել է 9.03%-ով, հետևաբար տնտեսավարող սուբյեկտը դրսևորել է գործարար առավել արդյունավետ ակտիվություն և գտնվել է ֆինանսապես կայուն վիճակում: Հաշվետու տարում **ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիությունը** կազմել է 0.74 պտույտ, այսինքն՝ միջին հաշվով մեկ դրամ ընդհանուր կապիտալին բաժին է ընկել 0.74 դրամ իրացումից զուտ հասույթ, որը բազիսային տարվա նույն ցուցանիշին գերազանցել է 3.04%-ով: Հետևաբար հաշվետու տարում աճել է ընդհանուր ակտիվների հատույցը և տնտեսավարող սուբյեկտը գտնվել է տնտեսապես առավել կայուն վիճակում⁷⁸: Ֆինանսական կայունության գնահատումը ցանկացած ընկերության ֆինանսատնտեսական դրության գլխավոր բնութագիրն է: Վերջինս պայմանավորված է ընկերության ընդհանուր ֆինանսական կառուցվածքով, արտաքին

⁷⁸ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - 156-161

ու ներքին փոխառություններից կախվածության աստիճանով և այլն: **Սեփական կապիտալի կենտրոնացման գործակից** $_{2015}=0.73>0.60$ ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 25.77%-ով, հետևաբար հաշվետու տարում ընկերությունը ֆինանսապես բավարար չափով կայուն վիճակում է և նվազեցրել է կախվածությունն արտաքին և ներքին վարկատուներից: **Փոխառու կապիտալի կենտրոնացման գործակից** $_{2015}=0.27<0.40$, հետևաբար այն համարվում է արդյունավետ՝ զիջելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 35.11%-ով: **Ֆինանսական կախվածության գործակից** $_{2014}=1.38>1$ ՝ զիջելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 20.49%-ով: Չնայած հաշվետու տարում բարելավվել է ընկերության ֆինանսական կայունությունը և ավելացել է սեփական կապիտալով ապահովվածությունը, սակայն ընկերությունը դեռևս հեռու է ֆինանսապես կայուն վիճակում գտնվելուց: **Սեփական կապիտալի շարժունակության գործակից** $_{2015}=0.47$, այսինքն՝ սեփական կապիտալի 47.46%-ն օգտագործվել է ընկերության ընթացիկ գործունեության ֆինանսավորման համար կամ ներդրվել է ընթացիկ ակտիվների (շրջանառու միջոցների) համար, իսկ 52.54%-ը կապիտալացվել: Այս ցուցանիշի վրա նաև ազդում է ընկերության ճյուղային պատկանելիությունը: **Երկարաժամկետ ներդրումների կառուցվածքի գործակից** $_{2015}=0.19$, հետևաբար ոչ ընթացիկ ակտիվների 18.53%-ը վերաֆինանսավորվել է ոչ ընթացիկ պարտավորությունների հաշվին՝ զիջելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 21.27%-ով: Այսպիսով հաշվետու տարում ընկերությունը հիմնական միջոցներն ու այլ տեսակի ներդրումներն օգտագործել է ոչ նպատակային: **Երկարաժամկետ ներգրավվող պարտավորությունների գործակից** $_{2015}=0.11$, հետևաբար ընկերությունը ընթացիկ ակտիվների լրացման նպատակով ներգրավել է 10.68% ոչ ընթացիկ պարտավորություններ՝ զիջելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 39.43%-ով: Այսպիսով հաշվետու տարում ընկերությունը հիմնական միջոցներն ու այլ տեսակի ներդրումներն օգտագործել է ոչ նպատակային: Տվյալ ցուցանիշի անկումը ցույց է տալիս, որ հաշվետու տարում նվազել է ընկերության կախվածությունը արտաքին ներդրողներից: **Փոխառու կապիտալի կառուցվածքի գործակից** $_{2015}=0.32$ ՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 8.25%-ով: Այս ցուցանիշի վրա ազդում են կրեդիտորական պարտքերը, արտադրական

ընթացիկ գործունեության վարկավորման պայմանները և այլն: **Սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցության գործակից**₂₀₁₅=2.64՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 93.82%-ով, հետևաբար հաշվետու տարում ընկերության ֆինանսական կայունությունը բարելավվել է: Ընկերության ընթացիկ ակտիվներով ապահովվածության մասին պատկերացում կազմելու նպատակով գնահատվել են ընթացիկ ակտիվների օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշները⁷⁹: **Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից**₂₀₁₅=1.01, ուստի միջին հաշվով մեկ դրամ ընթացիկ ակտիվներին բաժին է ընկել 1.01 դրամ իրացվող արտադրանքի ինքնարժեք՝ գերազանցելով բազիսային տարվա ցուցանիշին 7.49%-ով: Հաշվետու տարում **ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը** 356.27 օր էր, որը բազիսային տարվա համեմատ նվազել է 6.97%-ով, հետևաբար իրացումից հասույթ ստանալու համար ընկերությանն ավելի երկար ժամանակահատված է պահանջվել: **Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից**₂₀₁₅=0.99, հետևաբար միջին հաշվով մեկ դրամ իրացվող արտադրանքի ինքնարժեքին բաժին է ընկել 0.99 դրամ ընթացիկ ակտիվ: Հետևաբար հաշվետու տարում ընթացիկ ակտիվները հիմնականում գտնվել են արտադրության ու շրջանառության ոլորտում, նպաստելով նոր արտադրանքի ստացմանը, որոնք էլ իրացվելով փոխակերպվել են դրամական միջոցի^{80, 81}: 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ին բնորոշ է եղել ֆինանսական **բացարձակ** կայունություն, քանի որ սեփական ընթացիկ ակտիվների և բանկային վարկերի հանրագումարը գերազանցել է պաշարներին, այսինքն՝ $\mathcal{A} < \mathcal{B} + \mathcal{V}$ ⁸²: Ընկերության ֆինանսատնտեսական գործունեությունը բնութագրվում է սովորական գործունեությունից շահույթի, իրացումից զուտ հասույթի և ընդհանուր կապիտալի ցուցանիշներով, ընդ որում «Տնտեսավարող սուբյեկտի տնտեսության ոսկյա կանոնն» արտահայտվում է հետևյալ անհավասարության տեսքով՝

$$S_{\text{հոշ}} > S_{\text{իզհ}} > S_{\text{ըկ}} > 100\%, \quad (2)$$

⁷⁹ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - 141-146

⁸⁰ Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 80-82

⁸¹ Մամիկոնյան Հ. Մենդարդյունաբերության էկոնոմիկա: / ՀԱԱՀ, Երևան, 2013. - էջ 47

⁸² Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Եր., 2008. - էջ 162

որտեղ՝ S_{hd2} , S_{hqh} , $S_{\text{ըկ}}$ համապատասխանաբար սովորական գործունեությունից շահույթի, իրացումից զուտ հասույթի և ընդհանուր կապիտալի աճն է հաշվետու տարում:

2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ում սովորական գործունեությունից շահույթի, իրացումից զուտ հասույթի և ընդհանուր կապիտալի աճը բազիսային տարվա համեմատ կազմել է համապատասխանաբար 217.27%, 97.37%, 93.63% և իր օրինաչափությամբ չի համապատասխանել (2) անհավասարությանը: Այդ շեղումները պայմանավորված էին ընկերության վերակառուցման, նորոգման, արտադրանքի արտադրության, վերամշակման և պահպանման նոր տեխնոլոգիաների վրա կատարված կապիտալ ներդրումներով:

Տնտեսական կայուն աճի գործակցի հաշվարկման ընդգրկուն գործոնային մոդելն ունի հետևյալ տեսքը՝

$$Q_{\text{տ.կ.ա.}} = \frac{N}{Z} \times \frac{Q}{H} \times \frac{R}{U} \times \frac{U}{L} \times \frac{L}{C} \times \frac{C}{P} \times \frac{P}{F}$$

կամ

$$Q_{\text{տ.կ.ա.}} = Q_{u.2.} \times Q_{w.2.} \times Q_{u.\text{ը.ա.2.}} \times Q_{u.\text{ը.ա.ա.}} \times Q_{\text{ը.ի.}} \times Q_{\text{ը.պ.բ.}} \times Q_{\text{ֆ.կ.}} \quad (3)$$

որտեղ՝

N – ներդրվող շահույթն է,

Z – զուտ շահույթն է,

H – արտադրանքի իրացումից զուտ հասույթն է,

U – սեփական ընթացիկ ակտիվների միջին մեծությունն է,

L – ընթացիկ ակտիվների միջին մեծությունն է,

C – ընթացիկ պարտավորությունների միջին մեծությունն է,

P – ընդհանուր կապիտալի միջին մեծությունն է,

F – սեփական կապիտալի միջին մեծությունն է:

«Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի արտադրության զարգացմանն ուղղված շահույթը հաշվետու տարում ավելի շատ է եղել, քան նախորդ տարում: Միաժամանակ իրացումից զուտ հասույթում նրա բաժինը հաշվետու տարում ավելի բարձր է եղել, և

նախորդ տարվա համեմատությամբ աճել է 0.01 միավորով, և արդյունքում տնտեսական կայուն աճի գործակիցը աճել է 0.0004 միավորով կամ 0.04%-ով⁸³:

$$\pm \Delta q_{տ.կ.ա.} = \pm \Delta q_{u.2.} \times q_{ա.2.(0)} \times q_{u.ը.ա.2.(0)} \times q_{u.ը.ա.ա.(0)} \times q_{ը.ի.(0)} \times q_{ը.պ.բ.(0)} \times q_{ֆ.կ.(0)} = 0.010 \times 0.036 \times 2.369 \times 0.573 \times 2.344 \times 0.227 \times 1.655 = 0.0004 \text{ (0.04\%)}$$

Իրացվող արտադրանքի շահութաբերության մակարդակի 0.065 միավորով բարձրացումը նպաստել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի մեծացմանը 0.0124 միավորով կամ 1.24%-ով:

$$\pm \Delta q_{տ.կ.ա.} = \pm \Delta q_{ի.2.} \times q_{u.2.(1)} \times q_{ա.ը.ա.2.(0)} \times q_{u.ը.ա.ա.(0)} \times q_{ը.ի.(0)} \times q_{ը.պ.բ.(0)} \times q_{ֆ.կ.(0)} = 0.065 \times 0.160 \times 2.369 \times 0.573 \times 2.344 \times 0.227 \times 1.655 = 0.0124 \text{ (1.24\%)}$$

Սեփական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության պտույտների թվի 0.039 միավորով անկումը նպաստել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի նվազմանը 0.0003 միավորով կամ 0.03%:

$$\pm \Delta q_{տ.կ.ա.} = \pm \Delta q_{u.ը.ա.2.} \times q_{u.2.(1)} \times q_{ա.2.(1)} \times q_{u.ը.ա.ա.(0)} \times q_{ը.ի.(0)} \times q_{ը.պ.բ.(0)} \times q_{ֆ.կ.(0)} = -0.039 \times 0.160 \times 0.101 \times 0.573 \times 2.344 \times 0.227 \times 1.655 = -0.0003 \text{ (-0.03\%)}$$

Սեփական ընթացիկ ակտիվներով ապահովվածության աստիճանի 0.023 միավորով ավելացումը հանգեցրել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի աճմանը 0.0008 միավորով կամ 0.08%-ով:

$$\pm \Delta q_{տ.կ.ա.} = \pm \Delta q_{u.ը.ա.ա.} \times q_{u.2.(1)} \times q_{ա.2.(1)} \times q_{u.ը.ա.2.(1)} \times q_{ը.ի.(0)} \times q_{ը.պ.բ.(0)} \times q_{ֆ.կ.(0)} = 0.023 \times 0.160 \times 0.101 \times 2.329 \times 2.344 \times 0.227 \times 1.655 = 0.0008 \text{ (0.08\%)}$$

Ընթացիկ ակտիվների իրացվելիության բարձրացումը 0.135 միավորով նպաստել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի ավելացմանը 0.0011 միավորով կամ 0.11%-ով:

$$\pm \Delta q_{տ.կ.ա.} = \pm \Delta q_{ը.ի.} \times q_{u.2.(1)} \times q_{ա.2.(1)} \times q_{u.ը.ա.2.(1)} \times q_{u.ը.ա.ա.(1)} \times q_{ը.պ.բ.(0)} \times q_{ֆ.կ.(0)} = 0.135 \times 0.160 \times 0.101 \times 2.329 \times 0.596 \times 0.227 \times 1.655 = 0.0011 \text{ (0.11\%)}$$

Ընդհանուր ակտիվներում ընթացիկ պարտավորությունների բաժնի նվազեցումը 0.011 միավորով բերել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի պակասեցում -0.0010 միավորով կամ 0.10%-ով:

⁸³ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Երևան, 2008. - էջ 173-175, 185-188

$$\pm\Delta Q_{\text{տ.կ.ա.}} = \pm\Delta Q_{\text{ը.պ.բ.}} \times Q_{\text{ս.2.(1)}} \times Q_{\text{ա.2.(1)}} \times Q_{\text{ս.ը.ա.2.(1)}} \times Q_{\text{ս.ը.ա.ա.(1)}} \times Q_{\text{ը.ի.(1)}} \times Q_{\text{ֆ.կ.(0)}} =$$

$$-0.011 \times 0.160 \times 0.101 \times 2.329 \times 0.596 \times 2.478 \times 1.655 = -0.0010 \text{ (-0.10\%)}$$

Ֆինանսական կախվածության գործակցի 0.169 միավորով նվազեցումը բերել է տնտեսական կայուն աճի գործակցի պակասեցում 0.0020 միավորով կամ 0.20%-ով:

$$\pm\Delta Q_{\text{տ.կ.ա.}} = \pm\Delta Q_{\text{ֆ.կ.}} \times Q_{\text{ս.2.(1)}} \times Q_{\text{ա.2.(1)}} \times Q_{\text{ս.ը.ա.2.(1)}} \times Q_{\text{ս.ը.ա.ա.(1)}} \times Q_{\text{ը.ի.(1)}} \times Q_{\text{ը.պ.բ.(1)}} =$$

$$-0.169 \times 0.160 \times 0.101 \times 2.329 \times 0.596 \times 2.478 \times 0.216 = -0.0020 \text{ (-0.20\%)}$$

Տնտեսական կայուն աճի գործակցի մեծությունը, բոլոր գործոնների գծով, ընդհանրացված տեսքով կազմում է՝

$$0.0004 + 0.0124 - 0.0003 + 0.0008 + 0.0011 - 0.0010 - 0.0020 = 0.0115 \text{ կամ } 1.15\%:$$

Այստեղից հետևում է, որ (3) բանաձևում ընդգրկված բոլոր գործոնների ազդեցությունը՝ 1.15%-ը, համընկնում է տնտեսական կայուն աճի գործակցին: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ տնտեսական կայուն աճի գործակցի մեծացումը հաշվետու տարում նախորդի համեմատությամբ տեղի է ունեցել ի հաշիվ 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ ազդող գործոնների ավելացման և 3-րդ, 6-րդ, 7-րդ գործոնների նվազեցման: Տնտեսական կայուն աճի կարգավորման գործում հատկապես մեծ կարևորություն է ներկայացրել 7-րդ գործոնը: Սեփական և փոխառու կապիտալի հարաբերակցության ավելի բարձր գործակիցը կամ ընդհանուր կապիտալում սեփական կապիտալի ավելի մեծ տեսակարար կշիռը ցույց է տալիս, որ տվյալ ընկերությունը գտնվել է ֆինանսապես խիստ կայուն վիճակում և կարող է գալիք ժամանակաշրջաններում ապահովել տնտեսական աճ: Ընդունված է տարբերակել կապիտալ ներդրումների ընդհանուր և համեմատական տնտեսական արդյունավետություն հասկացությունները (հավելված 8-12)⁸⁴:

⁸⁴ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Եր., 2008. - էջ 189-190

ԳԼՈՒԽ 2. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

2.1 Ալկոհոլային խմիչքների տնտեսական նշանակությունը ՀՀ-ում

Խաղողի վերամշակման ոլորտը հանդիսանում է ՀՀ ագրովերամշակող արդյունաբերության կարևորագույն ճյուղերից մեկը, որը կարևորվում է նաև գյուղական բնակչության զբաղվածության ու եկամուտների ապահովման առումով և նպաստում է պարենային, տնտեսական անվտանգության և ագրոպարենային շուկայի ձևավորմանը, ինչպես նաև ապահովում է ազգաբնակչության անվտանգ, որակյալ մթերքների երաշխավորված ու կայուն մատակարարումը: 2016թ. խաղողի վերամշակման ոլորտում գործել են շուրջ 50 ձեռնարկություններ, որոնցից 12-ը համեմատաբար խոշոր («Երևանի կոնյակի գործարան», «Արտաշատ վինկոն» ՓԲԸ-ներ, «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ, «Պռոշյանի կոնյակի գործարան», «Արարատի գինու գործարան», «Ավշարի գինու գործարան», «Շահումյան վին», «Գինու կոնյակի տուն «Շահնազարյան», «Ա.Կ.Զ.» «Սամկոն», «Արմենիա վայն գործարան», «Հայասի Գրուպ» ՍՊԸ-ներ): Ընդհանուր արտադրական հզորությունները կազմել են տարեկան շուրջ 265 հազ. տոննա խաղողի վերամշակում: Արդյունաբերաարտադրական անձնակազմի միջին ցուցակային թիվը կազմել է շուրջ 2820 հոգի⁸⁵: Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամից առաջ (2004-2007թթ.) ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը և ներմուծումը աճող միտում է դրսևորել և բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպերը համապատասխանաբար կազմել են 22% և 44%: Ճգնաժամով պայմանավորված՝ 2008-2009թթ. ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը կրճատվեց երկու անգամ՝ 147 մլն-ից նվազելով մինչև 73 մլն ԱՄՆ դոլար, իսկ ներմուծումը 0.8% անկում ապրեց: 2009-2014թթ. ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը աճել է 16%-ով, մինչդեռ ներմուծումն ընդամենը 0.4%-ով: 2014թ. նախորդ տարվա համեմատ արտահանումը և ներմուծումը զգալի անկում են ապրել՝ համապատասխանաբար 17% և 24%: Ընդհանուր առմամբ, 2004-2016թթ. մաքսային արժեքով արտահայտված ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը և ներմուծումը աճել են 10% և 19%, ընդ որում պահանջվել է 2 և 4 տարի, որպեսզի հնարավոր լիներ

⁸⁵ <http://minagro.am/en/agriculture-in-armenia/ագրովերամշակում/>

վերականգնել արտահանման և ներմուծման նախաճգնաժամային մակարդակը (146.78 մլն և 42.45 մլն ԱՄՆ դոլար): 2016թ. նախորդ տարվա համեմատ ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը և ներմուծումը աճել են համապատասխանաբար 63% և 35% (գծապատկեր 2):

Բնակչության գնողունակությունը փոքր-ինչ կարգավորվել է 2008-2009թթ., երբ ծախսերն աճել են 5%-ով: 2009-2013թթ. ալկոհոլային խմիչքների վրա կատարված ծախսերը բնորոշվել են կայուն անկմամբ և նվազել 0.3%-ով: 2008թ.-ի համեմատ 2014թ. ծախսերն աճել են 7.5%-ով, մինչդեռ 2015թ. նախորդ տարվա համեմատ՝ նվազել են 2.9%-ով: Ընդհանուր առմամբ, 2004-2015թթ. ալկոհոլային խմիչքների վրա կատարված ծախսերն աճել են 45%-ով (աղյուսակ 4, գծապատկեր 3):

Աղյուսակ 4

Ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը և սպառումը ՀՀ-ում^{86,87,888990}

Արտադրանք	Չափման միավոր	Արտադրություն				Սպառում		
		2011	2013	2015	2016	2011	2013	2015
Օղի	1000 լ.	9106	9906	9349	8136	229	185	188
Կոնյակ	-.-	15342	20285	16948	21529	18	18	18
Գինի	-.-	6178	6422	5932	6810	1181	393	876
Շամպայն գինի	-.-	623	536	658	713	24	21	21
Գարեջուր	-.-	14744	19848	20687	18538	999	1269	1603

Խաղողագործությունն ու գինեգործությունը ՀՀ տնտեսական գործունեության, թերևս, ամենահին ճյուղերից են: Հնագույն ժամանակներից մինչ օրս գյուղատնտեսությունը, և մասնավորապես՝ խաղողագործությունն ու գինեգործությունը, էական դեր են խաղացել Հայաստանի տնտեսության ձևավորման գործում և հայ ժողովրդի գոյատևման կարևոր միջոց են հանդիսացել: Չնայած ՀՀ գինեգործությունը

⁸⁶ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 239

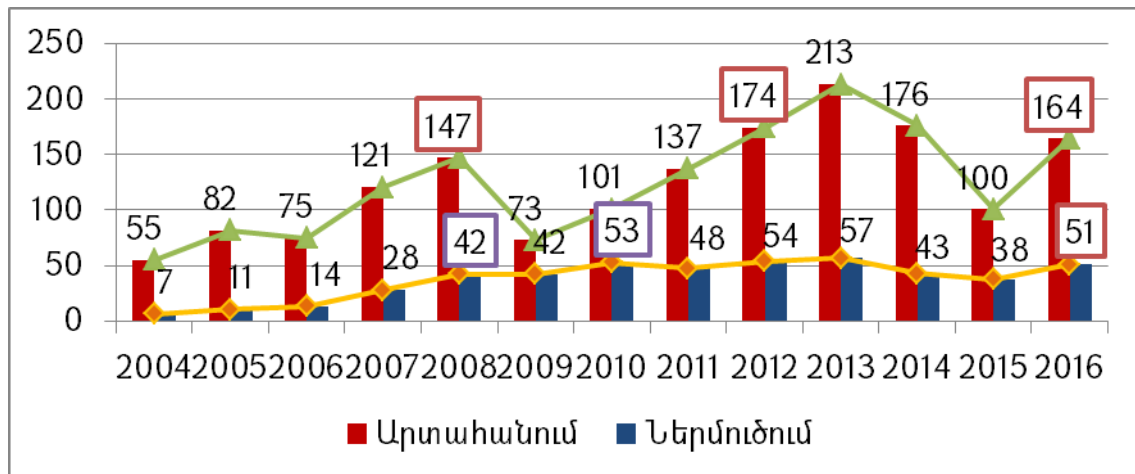
⁸⁷ Արդյունաբերական կազմակերպություններում հիմնական արտադրատեսակների թողարկումը բնեղեն արտահայտությամբ հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2012. - էջ 7, 2015. - էջ 7, 2017. - էջ 7

⁸⁸ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա, տանը սպառված սննդամթերք: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2011, 2013, 2015, <http://armstat.am/am/?nid=452>

⁸⁹ Recorded alcohol per capita consumption, from 2000. // World Health Organization, Geneva, 2016, <http://apps.who.int/gho/data/node.main.A1026?lang=en>

⁹⁰ APPENDIX I: Alcohol consumption. // World Health Organization, Geneva, 2014. - p. 301

հնագույն պատմություն ունի, սակայն գինեգործական արդյունաբերությունը հիմնադրվել է 1870-ական թվականներին⁹¹: ՀՀ խաղող արտադրողների ամենատարածված խնդիրներից է հողատարածքների փոքր չափերը, որը հանդիսանում է խաղողի բարձրորակ բերքի և բարձր բերքատվության ապահովման հիմնական խոչընդոտներից մեկը: Այս իրավիճակն իր հերթին լրացուցիչ մարտահրավերների առջև է կանգնեցնում խաղող վերամշակող ընկերություններին՝ կապված խաղող արտադրողների կողմից մատակարարվող խաղողի որակական և քանակական տարբերությունների հետ: Հետևաբար ինչքան մեծ է խաղող արտադրողների թիվը, այնքան ավելի խրթին է դառնում արտադրանքի որակի վերահսկումը և միատարրությունը:

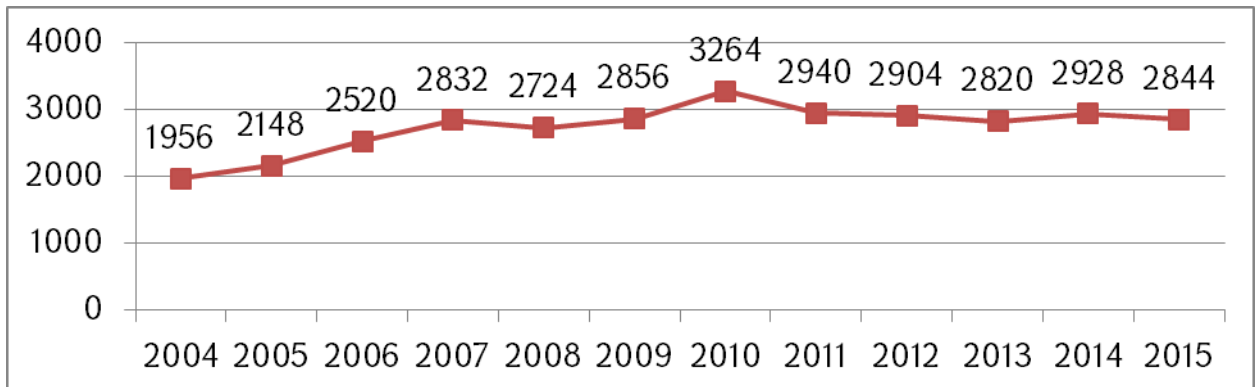
Գծապատկեր 2. Ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը և ներմուծումը ՀՀ-ում (մլն ԱՄՆ դր.)⁹²

Մարտահրավերների շարքում կարելի է առանձնացնել նաև ֆերմերների մտածելակերպը և ՀՀ-ում խաղող արտադրելու համեմատաբար ինտենսիվ ծախսերը, քանի որ շատ մարզեր աչքի են ընկնում դաժան ծմեռներով, ուստի պետք է կատարել խաղողի որթատունկի թաղման աշխատանքներ, մինչդեռ ԵՄ-ում եղանակը համեմատաբար նպաստավոր է խաղողագործության համար և եվրոպացի խաղող արտադրողները որթատունկի թաղման աշխատանքների կարիք չունեն, դրանով իսկ մեծածավալ աշխատանքային ծախսերի խնայողություններ են կատարվում: Հայկական գինիների խոշորագույն ներմուծող երկիրը Ռուսաստանն է, միջազգային շուկաներում

⁹¹ Avetisyan S. Agriculture and Food Processing in Armenia. // Limush, Yerevan, 2010. - p. 60

⁹² UN Comtrade *SITC Code 112: Alcoholic beverages, <https://comtrade.un.org>

հայկական կոնյակները համեմատաբար ավելի բարձր վարկանիշ ունեն, վերջինս պայմանավորված է հայտնի կոնյակագործական երկրի համբավի, կոնյակների բարձր որակական ցուցանիշների և առաջարկվող տեսականու բազմազանության հետ:

Գծապատկեր 3. Ալկոհոլային խմիչքների վրա մեկ շնչի հաշվով կատարված տարեկան ծախսերը ՀՀ-ում (ՀՀԴ)⁹³

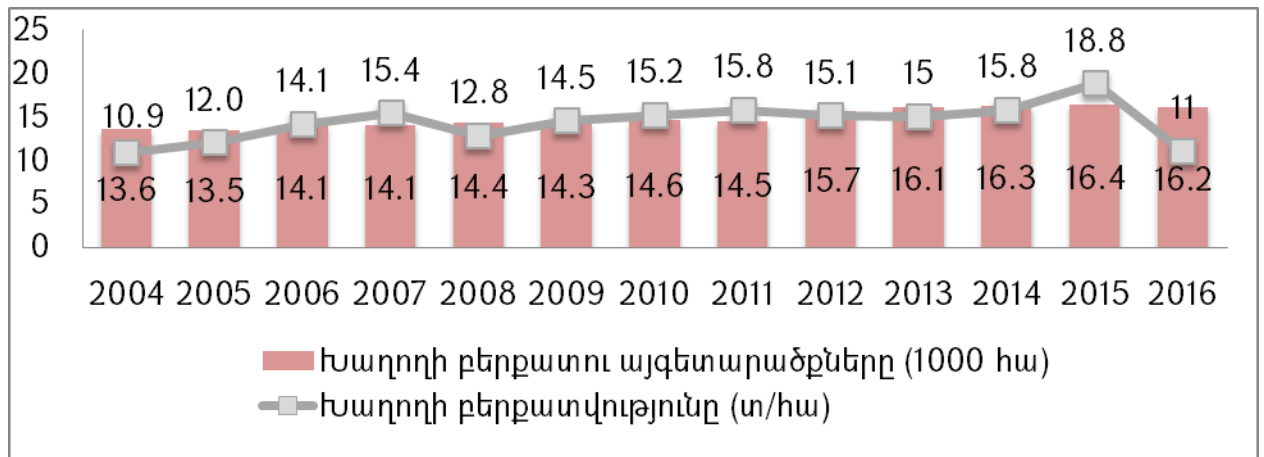
Խաղողի ընդհանուր այգետարածքները ֆինանսատնտեսական ճգնաժամին նախորդող տարիներին՝ 2004-2007թթ. աճել են 8%, իսկ բերքատվությունը՝ 10%: 2008-2009թթ. խաղողի այգետարածքները աճել են 14%, մինչդեռ բերքատվությունը 1.8% անկում է գրանցել: Մյուս կողմից ֆինանսատնտեսական ճգնաժամին հաջորդող տարիներին՝ 2009-2014թթ. խաղողի այգետարածքները գրանցել են 4% բաղադրյալ միջին տարեկան աճ, միաժամանակ բերքատվությունը՝ 3%: 2016թ. նախորդ տարվա համեմատ խաղողի բերքատվությունը և այգետարածքները նվազել են 41% և 1.2% (գծապատկեր 4): 2015թ. խաղողի բարձր համախառն բերքը հիմնականում պայմանավորված է եղել մի շարք գործոններով.

- Արմավիրի, Արագածոտնի, Արարատի և Տավուշի մարզերում պտղատու հասակի խաղողի տնկարկների համախառն բերքի աճով, մասնավորապես նախորդ տարվա համեմատ հավելաճը կազմել է 26.4%, 15.5%, 14.9%, 14.8%, իսկ 2005-2015թթ. միջին ցուցանիշների համեմատությամբ՝ 37.1%, 37%, 44.4%, 50% (հավելված 13),

⁹³ Պարենային ապահովություն և աղքատություն հունվար-դեկտեմբերին, «Պարենի մատչելիություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 87, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, «Պարենի մատչելիություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 85, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, «Պարենի մատչելիություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 85, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, «Պարենի մատչելիություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 90

- Վայոց ձորի և Արարատի մարզերում խաղողի բերքատու այգետարածքների ընդլայնմամբ, ընդ որում նախորդ տարվա նկատմամբ հավելածը կազմել է 6.1% և 0.4%, իսկ 2005-2015թթ. միջին ցուցանիշների համեմատությամբ՝ 17.3% և 10.1%,

- բարենպաստ եղանակային պայմաններով (մեղմ ձմեռ, կարկտահարության ցածր մակարդակ):

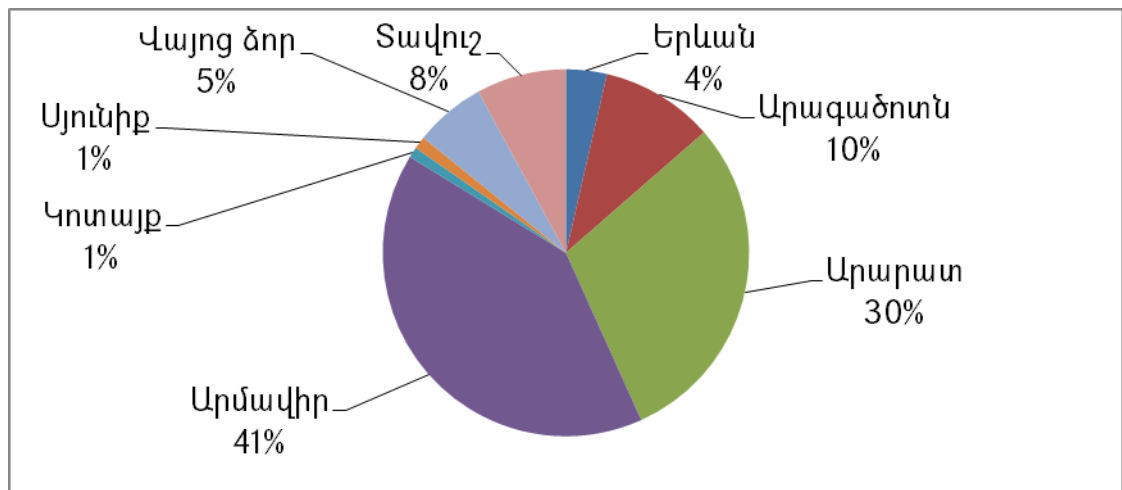
Գծապատկեր 4. Խաղողի այգետարածքները և բերքատվությունը ՀՀ-ում^{94, 95}

Վերոնշյալ գործոններից բացի ՀՀ խաղողագործության զարգացումը մեծապես պայմանավորված է նաև խաղողագործության տնտեսական արդյունավետությամբ և գյուղատնտեսության պետական աջակցության նպատակային քաղաքականությամբ: Այդ նպատակով կատարվել է ՀՀ խաղողագործության ոլորտային համեմատություն, մրցունակության և գյուղատնտեսության պետական աջակցության քաղաքականության SWOT վերլուծություն (հավելված 14-15): 2016թ. ՀՀ խաղողի այգետարածքների մեծամասնությունը տեղաբաշխված էին Արմավիրի մարզում (41%), որին հաջորդում էին Արարատի (30%), Արագածոտնի (10%) և Տավուշի (8%) մարզերը, մնացյալ 6 մարզերի և Երևան քաղաքի տեսակարար կշիռը կազմել է ընդամենը 11% (գծապատկեր 5): 2004-2005թթ. 1լ. գինու միջին մանրածախ գինը աճել է 5%, 2006թ.՝ 2%: 2004-2009թթ.՝ 2%, 2009-2016թթ.՝ 4%: 2016թ. աճը նախորդ տարվա համեմատ կազմել է 1%: 2016թ. գների միջին մակարդակը գերազանցել է 2008թ. ցուցանիշը 32%-ով (հավելված 16): ՀՀ կոնյակագործության արդյունաբերությունը հիմնվել է 1887թ.: Անվանի

⁹⁴ Վիճակագրական տարեգիրք: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 304, 305, Վիճակագրական տարեգիրք: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 308, 309, Վիճակագրական տարեգիրք: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006, էջ 309, 310

⁹⁵ Պարենային ապահովություն և աղքատություն, «Պարենի առկայություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 38

կոնյակագործներ՝ Մկրտիչ Մուսինյանցի, Կիրիլ Սինչենկոյի, Մարգար Սեդրակյանի, ակադեմիկոս Զանփոլադյանի և այլոց երկարատև, տքնաջան աշխատանքի շնորհիվ Հայկական կոնյակը ձեռք է բերել տարբերակիչ համ և բարձր որակ: Երբ Մեծ Բրիտանիայի տարեց վարչապետ Ուինսթոն Չերչիլին հարցրել են, թե որն է նրա երկարակեցության գաղտնիքը նա պատասխանել է. «Երբեք մի ուշացեք ընթրիքից, ծխեք հավայան սիգարներ և խմեք հայկական կոնյակ»⁹⁶:

Գծապատկեր 5. Խաղողի այգետարածքների տեղաբաշխումը ըստ ՀՀ մարզերի 2016թ.⁹⁷

Հայրենական մեծ պատերազմի ավարտից հետո հանրապետության գինեգործության արդյունաբերության հետագա ընդլայնման և զարգացման նոր հեռանկարներ բացվեցին: Հետագա տարիներին խաղողի համախառն բերքը կտրուկ աճեց և 1956թ. կազմեց 59.5 հազար տոննա: 1950-1960թթ. խաղողի այգիների տարածությունը ավելացել է 11.7 հազ. հա-ով: Հանրապետությունում խաղողի տարեկան միջին արտադրությունը 1961-1965թթ. կազմել է 120.3 հազ. տոննա, 1966-1970թթ.՝ 161 հազար տոննա:

Խաղողի վաճառքը և հանձնումը կառավարությանը 1966-1970թթ. ընթացքում 1961-1965թթ. համեմատությամբ աճել է 60,5%-ով: Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀԽՍՀ-ում 1 հա-ի միջին բերքատվությունը զգալիորեն գերազանցում էր ԽՍՀՄ հանրապետությունների միջին բերքատվության ցուցանիշին, բայց այն չէր կարող

⁹⁶ Avetisyan S. Agriculture and Food Processing in Armenia. // Limush, Yerevan, 2010. - pp. 60-61

⁹⁷ Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին, «Պարենի առկայություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 45

բավարար համարվել: Մինչև 1970-ական թվականները խաղողի այգետարածությունները ընդհանուր առմամբ գրեթե չեն փոխվել, այդ ժամանակահատվածում հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացած է եղել հին տնկարկների վերակառուցմանը: Վերջինս հնարավորություն տվեց 1981թ. ստանալ 125.1 ցենտներ/հա խաղողի ռեկորդային բերքատվություն: 1972թ., 1973թ., 1974թ., 1980թ. և 1983թ. խաղողի ցածր բերքատվությունը պայմանավորված է եղել դաժան ձմեռներով, երբ խաղողի այգիները զգալիորեն տուժեցին, իսկ 1983-1984թթ. այդ հանգամանքով պայմանավորված՝ կրճատվեցին խաղողի զգալի տարածություններ (հավելված 17-19): Երկրում խաղողագործության զարգացման հիմնական ուղին մնում է արտադրության ինտենսիվացումը և դրա հենքի վրա խաղողի բարձրորակ և կայուն սորտերի ներդրումը, այդ սորտերի որակի բարելավումը՝ բնակչության և վերամշակող արդյունաբերության աճող պահանջարկը բավարարելու նպատակով: Դրան կարելի է հասնել ներդնելով ցրտադիմացկուն, հիվանդակայուն, բարձր սննդային արժեքով իմունային նոր սորտեր⁹⁸:

Համաշխարհային շուկաների անորոշ զարգացումներով պայմանավորված՝ ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող հայկական ընկերություններում ռիսկերի կառավարումը առանձնակի կարևորություն է ստացել: Ռիսկերի արդյունավետ կառավարումը հանդիսանում է դանիական Կարլսբերգ խմբի անդամ ընկերությունների բիզնես գործընթացների անբաժանելի մասը և նպաստում է ընկերության ռազմավարությամբ ամրագրված նպատակների իրականացմանը՝ ստեղծելով լրացուցիչ արժեք բաժնետերերի և շահագրգիռ կողմերի համար: Կառավարելի ռիսկերը կարող են վերափոխվել հնարավորությունների և հանգեցնել ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման, նվազեցնել ցնցումներն ու անսպասելի զարգացումները: Ընկերությունն օգտագործում է վերից-վար (top-down) կառավարման մեթոդը և վերլուծությունների ու գնահատման արդյունքում բացահայտում է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ռիսկերը, ներկայացնում է ռազմավարական ռիսկերի համապարփակ ուսումնասիրություններ: Ընկերությունը ռիսկերը բաժանում է 4 խմբերի՝ ֆինանսական

⁹⁸ Итоги Переписи Плодово-Ягодных и Виноградных Насаждений в Армянской ССР. / Центральное Статистическое Управление Армянской ССР, Ротопринт, Ереван, 1985. - с. 400-401, 408

(շուկայական, լիկվիդայնության և վարկային, հաշվապահական, կանոնադրական կապիտալում սեփական և փոխառու միջոցների համամասնությունը), ռազմավարական (կառավարում, պլանավորում և ռեսուրսների տեղաբաշխում, շուկայի շարժիչ ուժեր, տարբեր շահագրգիռ կողմեր), համապատասխանության (իրավական, կանոնակարգային, գործարար վարքագծի ստանդարտներ), գործառնական (տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, գիտելիքի փոխանցում, մարդկային հարաբերություններ, ֆիզիկական ակտիվներ, արտադրության արժեշղթա): Ռիսկերը գնահատելիս հատկապես կարևորվում է բնորոշ ռիսկը (inherent risk): Կազմակերպության բնորոշ ռիսկը գոյություն ունի ֆինանսական հաշվետվությունների աուդիտորական ուսումնասիրությունից անկախ: Կոնկրետ խնդիրների պատճառահետևանքային կողմերի վերլուծությունը ռիսկերի կառավարման ղեկավարին հնարավորություն է տալիս գնահատելու համապատասխան ռիսկերի հավանականությունը և ազդեցությունը զուտ եկամտի կամ ապրանքանիշի հեղինակության վրա: Կարևորագույն ընկերությունը օգտագործում է ռիսկերի ազդեցության և հավանականության գնահատման «լուսազդանիշ» (traffic light) վարկանիշային համակարգը⁹⁹:

Ընկերությունների մարքեթինգային գործունեությունը կարգավորվում է արտաքին կանոնակարգերով, ներքին ինքնակարգավորող կանոններով կամ երկու ձևերի միասնական ներդրմամբ, այսինքն՝ համատեղ կարգավորմամբ: Ալկոհոլի չարաշահման հետևանքով առաջացող վնասներն արդյունավետ նվազեցնելու նպատակով անհրաժեշտ է մշակել մարքեթինգային գործունեության կանոնակարգված համակարգ, որը կարգավորում է ալկոհոլային խմիչքների գովազդի ծավալը և բովանդակությունը: Ծավալային սահմանափակումները կապված են գովազդների քանակի, իսկ բովանդակային սահմանափակումները պետք է ամբողջովին բացառեն ալկոհոլի օգտագործման խթանման լրացուցիչ գրավչությունը և բացառապես տվյալ խմիչքի վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրման գործառույթ իրականացնեն: Այնուամենայնիվ այս սահմանափակումներն արդյունավետ են միայն պետության և

⁹⁹ Aggerholm V. Risk management: approach and methodology in Carlsberg. // The Business & Management Collection, Henry Stewart Talks Ltd, London, 2013. - pp. 2-4

կազմակերպության խիստ վերահսկողական մեխանիզմների առկայության պարագայում^{100, 101}: 2016թ. դեկտեմբերին Պեռնո Ռիկար ընկերությունը ներկայացրեց Smart Barometer նորարար թվային գործիքակազմը, որը նպատակ ունի հանրությանը թափանցիկ կերպով զեկուցելու սկոփոլի չափավոր սպառմանն ուղղված ընկերության միջոցառումները և ձեռքբերումները (հավելված 20)¹⁰²: 2016թ. Երևանի կոնյակի գործարանը բացառությամբ մեկ ցուցանիշի՝ նվազեցնել անչափահասների կողմից ակոհոլի սպառման ծավալները, մնացած ցուցանիշներով զիջել է ՌԴ-ին, համաշխարհային և տարածաշրջանային ցուցանիշներին (հավելված 21):

Խաղողի 1 կգ միջին մանրածախ գինը 2015թ. (607դր.) բազիսային տարվա նկատմամբ (2011թ.՝ 698դր.) նվազել է 13%: 2014-2015թթ. 2012-2013թթ. համեմատ գները միջինում նվազել են 1.3%-ով: Ընդհանուր առմամբ, 2011-2015 թթ. բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է -3%: Գյուղացիական տնտեսությունների կողմից իրացվող 1 կգ խաղողի միջին գինը 2015թ. (156դր.) 2011թ.-ի համեմատ (185դր.) նվազել է 16%: 2014-2015թթ. 2012-2013թթ. համեմատ գները միջինում նվազել են 4%-ով: Ընդհանուր առմամբ, 2011-2015թթ. բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է -4%: 2015թ. գյուղացիական տնտեսությունների կողմից իրացվող խաղողի միջին գների տեսակարար կշիռը մանրածախ գնի մեջ կազմել է 26%:

Փոքր ֆերմերային տնտեսություններում ներդրումների տնտեսական և սոցիալական առանձնահատկություններն որոշիչ դեր են խաղում սննդի և պարենային անվտանգության համար: Ուստի ՀՀ կառավարության շահերից է բխում ֆերմերների և վերամշակողների միջև փոխշահավետ հարաբերությունների խթանումը: «Բիզնեսի աջակցման կենտրոնի» կողմից միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ վերամշակող ընկերությունները ֆերմերներին win-win համագործակցություն առաջարկելիս հատկապես կարևորում են ոլորտի երկարաժամկետ

¹⁰⁰ De Bruijn A., Johansen I., Van Den Broeck A. Effective alcohol marketing regulations: a proposed framework to evaluate existing alcohol marketing regulations. / STAP - Dutch institute for alcohol policy, EUCAM - European centre for monitoring alcohol marketing, Utrecht, 2010. - pp. 37-38

¹⁰¹ Massaro S. "Drink Responsibly" Communication Campaigns: A Perfect Cocktail of Brand Promotion and Social Responsibility, Master Thesis. / Department of Marketing, Copenhagen Business School, Copenhagen, 2012. - pp. 12-14, 33-34

¹⁰² <https://www.pernod-ricard.com/en/media/press-releases/responsible-drinking-pernod-ricard-innovates-and-reveals-smart-barometer/>

հեռանկարայնությունը: Մինչդեռ ՀՀ վերամշակողների ճնշող մեծամասնությունը շեշտը դնում է բացառապես կարճաժամկետ օգուտների վրա՝ անտեսելով երկարաժամկետ ազդեցությունը: 5-7 տարվա ժամանակահատվածում մեծ անորոշություն է առկա և վերամշակող ընկերությունը, զարգացման պոտենցիալ չունենալով, ձգտում է միայն կարճաժամկետ եկամտի ու հարստության կուտակման՝ ֆերմերների հաշվին: Արդյունքում գյուղատնտեսությունը դառնում է անշահութաբեր և ֆերմերները լքում են իրենց բնակավայրերը: Պետության կողմից հարկային և գործառնական հստակ կանոնակարգերի, ազգային կարճաժամկետ և երկարաժամկետ նպատակների սահմանումը նպատակաուղղված կլինեն տեղական վերամշակողների և ֆերմերների կենսունակության ու մրցունակության բարձրացմանը: ՀՀ կառավարության՝ «Արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության» ռազմավարությամբ աջակցություն է ցուցաբերվում նվազագույնը 300 մլն դրամ արժողությամբ հոսքագծերի և տեխնիկայի ներմուծման դեպքում՝ մինչև 3 տարի ժամկետով հետաձգելով ԱԱՀ գումարների վճարումը: Վերջինս բավականին մեծ ֆինանսական ներդրումների հետ է կապված և անհասանելի է փոքր ու միջին ձեռնարկությունների համար: «ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության» մեջ նաև կարևորվում է գյուղատնտեսական կոոպերատիվների վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրության համապատասխանեցումը միջազգայնորեն ընդունված նորմերին և կոոպերատիվների վերաբերյալ միջազգային օրենքին՝ առաջարկելով ստեղծել գյուղատնտեսական կոոպերատիվների աջակցմանն ու հզորացմանը նպատակաուղղված հաստատություններ^{103, 104}: Ուսումնասիրվել է գյուղատնտեսական ապահովագրության գաղափարը, վարկավորման համակարգի բարելավման ուղիները և առաջարկվել է ավելացնել գյուղատնտեսական վարկերի քանակը¹⁰⁵: Սննդի վերամշակման ոլորտում կարևորվում են ֆերմերների ու վերամշակողների միջև փոխշահավետ պայմանագրային հարաբերությունների

¹⁰³ Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 38-46

¹⁰⁴ Փոքր ֆերմերների և վերամշակողների փոխշահավետ (win-win) համագործակցություն Հայաստանում: // Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն ՍՊԸ, Երևան, 2016. - էջ 40-41

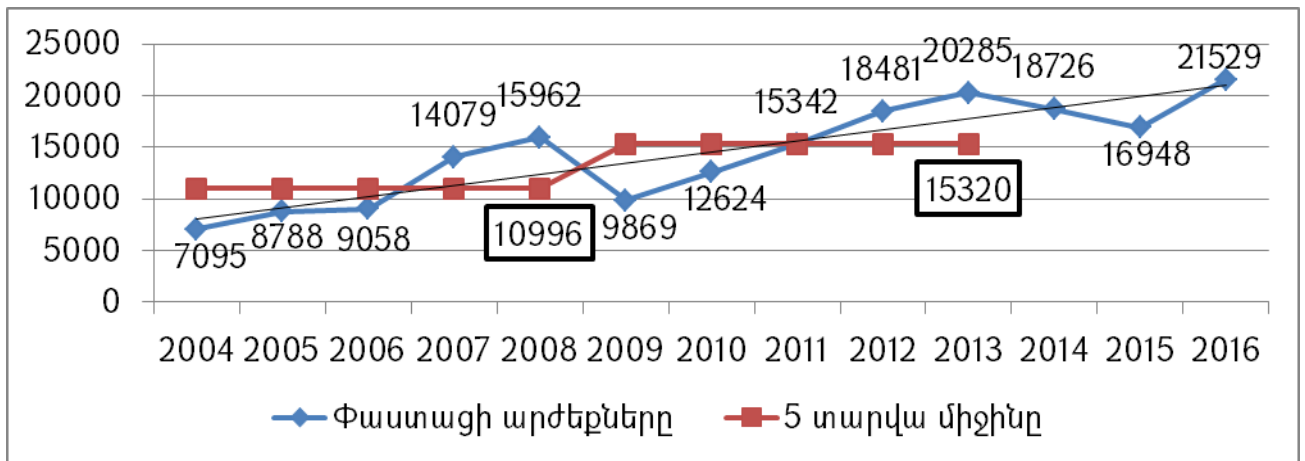
¹⁰⁵ Կիրակոսյան Կ. Ապահովագրական գործ: / Կռունկ հր., Եր., 2011. - էջ 326-328

ամրապնդումը, ֆերմերների համար վարկերի և ֆերմերային պարագաների հասանելիության բարձրացումը, արտադրական տեխնոլոգիաների բարելավումը և ֆերմայում սննդի անվտանգության միջազգային ստանդարտների կիրառումը: Որպես ագրովերամշակման ոլորտի խնդիրներ առանձնացվել են մատչելի վարկերի սահմանափակությունը, վերամշակման սարքավորումների բարոյական և ֆիզիկական մաշվածությունը, անկայուն գները, հումքի որակը, տրանսպորտային մեծ ծախսերը, կառավարության և մասնավոր սեկտորի միջև ցածր համագործակցության մակարդակը ու ոչ բարեխիղճ մրցակցային հարաբերությունները: Խաղողագործությանը նաև մեծապես խոչընդոտում են հայ ֆերմերների կրթական ցածր մակարդակը և նոր գիտելիքների ու տեխնոլոգիաների սահմանափակ հասանելիությունը: Վերջինս նաև պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ վերամշակողների կողմից իրենց մատակարարներին առաջարկվող սահմանափակ աջակցությունը անբավարար և անարդյունավետ է¹⁰⁶:

2.2 Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի ներկա վիճակը և զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում

ՀՀ-ում արտադրվում և լայն սպառում ունեն ալկոհոլային գրեթե բոլոր խմիչքները՝ կոնյակը, գարեջուրը, օղին, գինին, սակայն այս շարքում կոնյակն առանձնահատուկ տեղ ունի, որովհետև, ինչպես խաղողը, այնպես էլ կոնյակը համարվում են Հայաստանի խորհրդանիշերից մեկը: Բոլոր ժամանակներում Հայաստանը հայտնի է եղել իր կոնյակով, և հայկական կոնյակը շատ երկրներում շարունակում է մնալ մեր երկրի այցեքարտը: Անցած ժամանակահատվածում հայկական կոնյակագործությունը զարգացավ և լայն ճանաչում ստացավ: ՀՀ-ում կոնյակի արտադրությունը 2004-2016թթ. ընթացքում աճել է և բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է 10%: Մյուս կարևոր ցուցանիշն այն է, որ 2009-2013թթ. կոնյակի արտադրության միջին մակարդակը, 2004-2008թթ. նույն ցուցանիշի համեմատությամբ, ավելացել է 4.3 մլն լիտրով կամ 39% (գծապատկեր 6):

¹⁰⁶ Փոքր ֆերմերների և վերամշակողների փոխշահավետ (win-win) համագործակցություն Հայաստանում: // Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն ՍՊԸ, Երևան, 2016. - էջ 42

Գծապատկեր 6. ՀՀ-ում կոնյակի արտադրությունը (1000 լիտր) 2004-2016 թթ.¹⁰⁷

Կոնյակի արտադրության աճը պայմանավորված է եղել մի շարք գործոններով, որոնցից հիմնականներն են՝

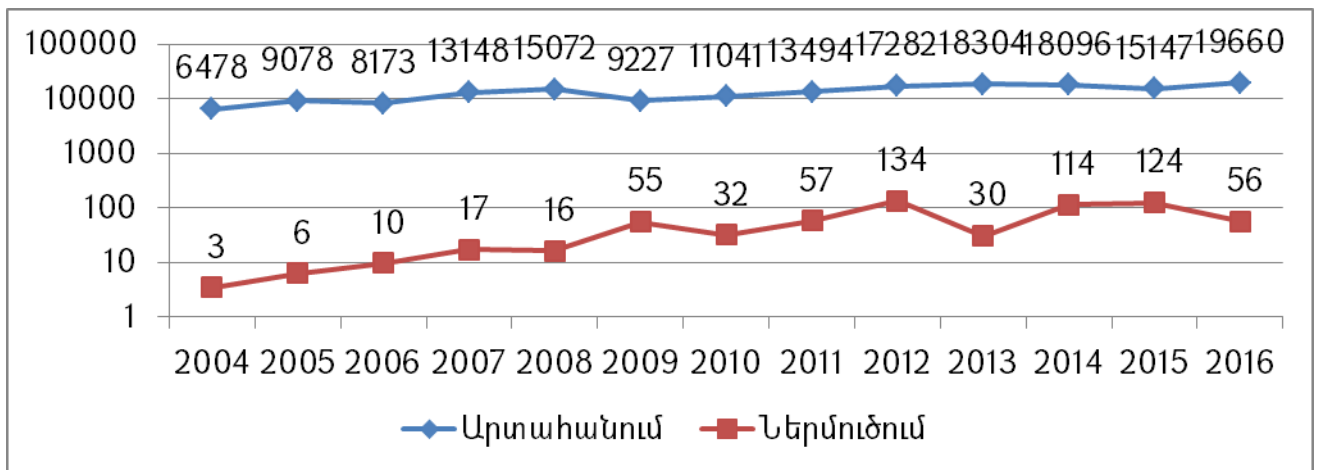
1. խաղողի այգետարածքների ընդլայնումը,
2. խաղողի բերքատվության աճը,
3. խաղողի համախառն բերքի աճը,
4. խաղողի ապրանքայնության և ապրանքային արտադրանքի աճը:

ՀՀ-ում կոնյակի ներմուծումը և արտահանումը 2004-2016թթ. բնորոշվել է աճող միտումով: 2004-2016թթ. կոնյակի ներմուծման բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է 26%, մինչդեռ նույն ժամանակահատվածում կոնյակի արտահանման նույն ցուցանիշը կազմել է 10% (գծապատկեր 7): ՀՀ-ում կոնյակի սպառումը 2012-2015թթ. ընթացքում նվազել է 3.5%-ով (աղյուսակ 5): Հայկական կոնյակագործների հիմնական խնդիրներն են՝

- գնային քաղաքականությունը,
- գյուղացիական տնտեսությունների և մթերողների շահերի աններդաշնակությունը,
- երկարատև պայմանագրային հարաբերությունների բացակայությունը¹⁰⁸:

¹⁰⁷ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2005. - էջ 70, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 63, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 62, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2008. - էջ 54, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2009. - էջ 51, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2010. - էջ 52, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 206, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 239

¹⁰⁸ Movsisyan S. The Problems of Armenian Brandy Makers. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2015:4(3). - pp. 94-98

Գծապատկեր 7. ՀՀ-ում կոնյակի ներմուծումը և արտահանումը (1000 լ.)
2004-2016թթ.¹⁰⁹

Ալկոհոլային խմիչքների հումքի ձեռքբերման հետ կապված առկա են մի շարք խնդիրներ՝ մաքրասուրտ խաղողի այգիների և հումքի գրեթե բացակայություն, մեծ ֆերմերային տնտեսությունների խիստ պակաս, ագրոարդյունաբերական ինտեգրացման և երկարաժամկետ պայմանագրային հարաբերությունների գրեթե բացակայություն: Արտադրության ոլորտի խնդիրների շարքին են դասվում՝ ոլորտում նոր մարդկային ռեսուրսների սահմանափակ ներհոսքը և ցածր որակավորումը, կադրերի վերապատրաստման գործի բացակայությունը, մաքրասուրտ այգիների և տնկարանների շատ փոքր տարածքները, էլեկտրոնային տեղեկատվական տվյալների բացակայությունը: Որակի կառավարման և ստանդարտների ոլորտի հիմնական խնդիրներն են՝ իսկության ստուգումների անբավարար մակարդակ, «Հայկական կոնյակ» վաճառվող արտադրանքում ներմուծված կոնյակի սպիրտերի կամ այլ հումքից սպիրտերի լայնորեն օգտագործում, հայկական կոնյակի արտադրության բաղադրիչների բացակայության պարագայում հայկական կոնյակի արտադրություն և արտահանում, միջազգային չափանիշներին չհամապատասխանող որակի ստանդարտներ, «Հայկական կոնյակ» դասակարգման օգտագործման հետ կապված

¹⁰⁹ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2005. - էջ 70, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 63, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 62, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2008. - էջ 54, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2009. - էջ 51, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2010. - էջ 52, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 206, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 239

օրենսդրական խնդիրներ, հայկական և միջազգային ստանդարտների նույնականացման պակաս:

Աղյուսակ 5

ՀՀ կոնյակագործությունը բնութագրող հիմնական

տնտեսական ցուցանիշները^{110, 111, 112, 113, 114, 115}

Ցուցանիշներ	Չափման միավորներ	2012	2013	2014	2015	Հարաբերական աճ (2015/2012), %
1. Խաղողի այգիների տարածքը	Հազ. հա	17.4	17.5	17.2	17.3	0.6
1.1 Որից բերքատու	Հազ. հա	15.7	16.1	16.3	16.4	4.5
2. 1 հա-ի միջին բերքատվություն	Ցենտներ	151.3	149.8	157.7	188.2	24.4
3. Խաղողի համախառն բերքը	Հազ. տ.	241.4	240.8	261.3	309.2	28.1
4. Խաղողի ապրանքայնության մակարդակը	%	85.6	80.3	80.8	90.1	4.5
5. Խաղողի արտադրությունը 1 շնչի հաշվով	Կգ/տարի	79.8	79.8	86.8	87.1	9.1
6. Խաղողի սպառումը 1 շնչի հաշվով	Կգ/տարի	5.9	4.9	4.7	4.7	-20.3
7. Կոնյակի արտադրությունը	Հազ. լ.	18527	20351	18726	16948	-8.5
8. Կոնյակի արտահանումը	Մլն ԱՄՆ դոլար	161.8	181.3	157.7	84.7	-47.7
9. Կոնյակի ներմուծումը	Մլն ԱՄՆ դոլար	12.7	14.2	13.3	11.7	-7.9
10. Կոնյակի սպառումը ՀՀ-ում	Հազ. լ.	20	18	15	18	-10
11. Ալկոհոլային խմիչքների տեսակարար կշիռը մանրածախ ապրանքաշրջանառության մեջ	%	6.7	6.5	6.4	7.1	0.4

¹¹⁰ Վիճակագրական տարեգիրք: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 24, 304, 305, 355, հեղինակի հաշվարկներ

¹¹¹ Պարենային ապահովություն և աղքատություն հունվար-դեկտեմբերին, «Պարենի առկայություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 69, 72, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 75

¹¹² Գյուղատնտեսական արտադրանքի ապրանքայնության մակարդակը: // ՀՀ ԱՎԾ, - Եր., 2016, էջ 140

¹¹³ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251

¹¹⁴ <https://comtrade.un.org/data/>

¹¹⁵ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա, տանը սպառված սննդամթերք: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2011, 2013, 2015, <http://armstat.am/am/?nid=452>

Օժանդակ նյութերի ձեռքբերման և շաղցման ոլորտում առկա խնդիրներն են՝ ժամանակակից տարափաթեթավորման ինդուստրիայի գրեթե բացակայություն և ներմուծումներին ապավինում (հիմնականում Ֆրանսիայից և Իտալիայից)¹¹⁶:

«Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ընկերությունն ապահովված է բարձրակարգ մասնագետներով և սարքավորումներով, այդ թվում՝ շաղցման իտալական ժամանակակից հոսքագծերով, որի արդյունքում ստացվում է բարձրորակ արտադրանք: Հոսքագծերի գլխավոր խնդիրը խմիչքների շաղցման ընթացքում բարձր որակի պահպանումն է, իսկ ընկերությունում արտադրված կոնյակը շաղցման ընթացքում որակական որևէ փոփոխության չի ենթարկվում¹¹⁷: «Պոռշյան» կոնյակի գործարանը համագորակցում է շիշ արտադրող ընկերությունների հետ (շերը և տարաները հիմնականում ՌԴ-ից են բերվում՝ շեր արտադրող շուրջ 20 ընկերություններից), փոխադրող ընկերությունների հետ, խցան արտադրողների հետ (Պորտուգալիայից, Իտալիայից), պիտակները ներմուծվում են Ուկրաինայից, իսկ տպագրական աշխատանքների որոշակի մասն իրականացվում է ՀՀ-ում¹¹⁸:

Հայկական ալկոհոլային խմիչքների մարքեթինգի և բաշխման կազմակերպման ոլորտում առկա են մի շարք խնդիրներ՝ ագրոմարքեթինգի ներդրման անբավարարությունը արտադրության և վերամշակման ոլորտներում, գնագոյացման դրվածքի անբավարարությունը՝ մանրածախ գների և գյուղացիական տնտեսությունների գների ոչ համարժեք հարաբերակցությունը, նոր շուկաների վերաբերյալ տեղեկատվության պակաս և անբավարար մարքեթինգային կարողություններ, տրանսպորտային փոխադրումների խնդիր՝ Ռուսաստան դուրս գալու միայն մեկ ճանապարհ, որը բացասաբար է ազդում մատակարարման անընդհատության և գնագոյացման վրա (Վերին Լարսի անցակետի ծանրաբեռնված աշխատանքային ռեժիմը)¹¹⁹:

¹¹⁶ Կոնյակագործություն, ոլորտային ռազմավարություն 2011-2020թթ.: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2010. - էջ 20-23

¹¹⁷ Հարցազրույց «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ-ի գործադիր տնօրենի հետ, Երևան, 2016

¹¹⁸ Հարցազրույց «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի գործադիր տնօրենի հետ, Երևան, 2016թ.

¹¹⁹ Կոնյակագործություն, ոլորտային ռազմավարություն 2011-2020թթ.: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2010. - էջ 24

ՀՀ ակտիվության խմբի անդամների ոլորտի զարգացման նպատակով կառավարությունը պետք է ներդրումներ իրականացնի հետևյալ ուղղություններով՝

- որակի ապահովման,
- նոր շուկաներ մուտք գործելու,
- արտադրության ծավալների ընդլայնման,
- տրանսպորտային ենթակառուցվածքների և մատակարարման շղթայի զարգացման:

Որակի վերահսկման միջազգային համակարգի ներդրումը կնպաստի կոնյակի բույրի մաքուր լինելուն, համապատասխանությանը օգտագործված խաղողի սորտին, կողմնակի բույրային երանգների բացառմանը:

Այդ պարագայում կոնյակի համը կլինի մաքուր, թեթև, ցածր էքստրակտիվությամբ և թարմացնող ու կբացառվի բորբոսային, քացախային, իզաբելային, մուսկատային և այլ կողմնակի երանգների օգտագործումը, որոնք հատուկ չեն կոնյակի գինեգործության արտադրությունում օգտագործվող սորտերին:

Անհրաժեշտ է պատշաճ կերպով մշակել և ներդնել ակտիվության խմբի անդամների արտահանման քարտեզագրումը, որը հստակ կերպով կներկայացնի յուրաքանչյուր երկիր արտահանման ամենառեսուրսախնայող և ամենաարդյունավետ ճանապարհները: Կոնյակի արտադրության ծավալների ընդլայնման նպատակով ՀՀ կառավարության և մասնագիտացված հետազոտական կենտրոնների կողմից պետք է իրականացվի թիրախային շուկաների բազմակողմանի մարքեթինգային ուսումնասիրություն՝ հաշվի առնելով ներմուծող երկրի սպառողական առանձնահատկությունները, գնողունակությունը և այլն: ՀՀ կառավարությունը ծրագրում է զգալիորեն ավելացնել կոնյակի արտահանման ծավալները՝ այն հասցնելով տարեկան 150-180 մլն, 250-300 մլն ԱՄՆ դոլար համապատասխանաբար 2015թ. և 2020թ.: Առկա է որոշակի թերահավատություն այս ծրագրերի նկատմամբ, քանի որ պլանավորված աճը ապահովված չէ պատշաճ քանակությամբ հումքի բազայով: Այնուամենայնիվ կառավարությունը որոշակի քայլեր է ձեռնարկում կոնյակի արտահանման դիվերսիֆիկացման ուղղությամբ: Ծրագրով նաև ենթադրվում է կոնյակի արտահանման կառուցվածքում ՌԴ մասնաբաժնի նվազում (ներկայիս 90%-ից

նվազեցնելով մինչև 65%-ի¹²⁰: Տրանսպորտային ենթակառուցվածքների և մատակարարման շղթայի զարգացման տեսանկյունից կարևորվում է ՀՀ կառավարության և շահագրգիռ, միջազգային դոնոր կազմակերպությունների կողմից համատեղ ծրագրերի արդյունավետ իրականացումը, ինչպիսիք են՝ հյուսիս-հարավ ճանաարհային մայրուղու շինարարությունը, Հայաստան-Իրան երկաթգծի կառուցումը (այդ ծրագրում Չինաստանի ներգրավվածության հարցը) և այլն: 1997-2015թթ. եռամսյակային տվյալների հիման վրա, STATA ծրագրի օգնությամբ հաշվարկելով բազմաչափ գծային և կրկնակի լոգարիթմական ռեգրեսիոն մոդելները՝ բացահայտվել են ՀՀ բնակչության մեկ շնչի հաշվով կոնյակի պահանջարկի վրա ազդող գործոնների միջև եղած կոռելացիոն կապերի ուժգնությունը (կոնյակի, գինու, օղու, գարեջրի, շամպայնի իրական գները, մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական եկամուտները)¹²¹: Մասնավորապես կոնյակի սեփական գնային առաձգականությունը (ՍԳԱ) = -0.269, հետևաբար կոնյակի իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճ հանգեցնում է մեկ շնչի հաշվով կոնյակի եռամսյակային սպառման 0.269% անկման, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Պահանջարկի սեփական գների առաձգականության մեծությունը բացարձակ արժեքով փոքր է 1-ից, այսինքն կոնյակը բնորոշվել է ոչ առաձգական պահանջարկով: Գինու խաչաձև առաձգականությունը (ԽԱ_գ) = 0.794, հետևաբար գինու իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով կոնյակի եռամսյակային սպառումն ավելանում է 0.794%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Օղու խաչաձև առաձգականությունը (ԽԱ_օ) = 0.530, հետևաբար օղու իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով կոնյակի եռամսյակային սպառումն ավելանում է 0.530%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Տրենդ փոփոխականի գործակիցն ուներ -0.015 արժեքը, հետևաբար 1997-2015թթ. մեկ շնչի հաշվով կոնյակի սպառումը նվազել է 1.5%-ով՝ եռամսյակային կտրվածքով: Շամպայնի

¹²⁰ Գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում: // ՊԳԿ-ի Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանային գրասենյակ, Հունգարիա, 2012. - էջ 19

¹²¹ Movsisyan S. Linear Estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Bulletin of National Agrarian University of Armenia, Yerevan, 2017 (1). - pp. 87-92

խաչաձև առաձգականությունը (ԽԱ_2) = 0.030, հետևաբար շամպայնի իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով կոնյակի եռամսյակային սպառումն ավելանում է 0.030%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Քանի որ գինու, օղու, շամպայնի իրական գների լոգարիթմական փոփոխականներն ունեին դրական գործակիցներ, հետևաբար վերջիններս հանդիսացել են կոնյակին փոխարինող ակոհոլային խմիչքներ: Որպես եզրահանգում նշենք, որ գինու, օղու գները հանդիսացել են կոնյակի պահանջարկի վիճակագրորեն նշանակալի որոշիչներ (հավելված 22)¹²²:

1997-2015թթ. եռամսյակային տվյալների հիման վրա, STATA ծրագրի օգնությամբ հաշվարկելով բազմաչափ գծային և կրկնակի լոգարիթմական ռեգրեսիոն մոդելները՝ բացահայտվել են << բնակչության մեկ շնչի հաշվով գարեջրի պահանջարկի վրա ազդող գործոնների միջև եղած կոռելացիոն կապերի ուժգնությունը (կոնյակի, գինու, օղու, գարեջրի, շամպայնի իրական գները, մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական եկամուտները): Այսպիսով, գարեջրի սեփական գնային առաձգականությունը (ՍԳԱ) = -2.518, հետևաբար գարեջրի իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճ հանգեցնում է մեկ շնչի հաշվով գարեջրի եռամսյակային սպառման 2.518% անկման, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Պահանջարկի սեփական գների առաձգականության մեծությունը բացարձակ արժեքով մեծ է 1-ից, այսինքն գարեջուրը բնորոշվում է առաձգական պահանջարկով: Գինու խաչաձև առաձգականությունը (ԽԱ_q) = 0.516, հետևաբար գինու իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով գարեջրի եռամսյակային սպառումն ավելանում է 0.516%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Կոնյակի խաչաձև առաձգականությունը (ԽԱ_k) = -0.213, հետևաբար կոնյակի իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով գարեջրի եռամսյակային սպառումը նվազում է 0.213%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Շամպայնի խաչաձև առաձգականությունը ($\text{ԽԱ}_շ$) = 0.136, հետևաբար շամպայնի իրական եռամսյակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով գարեջրի

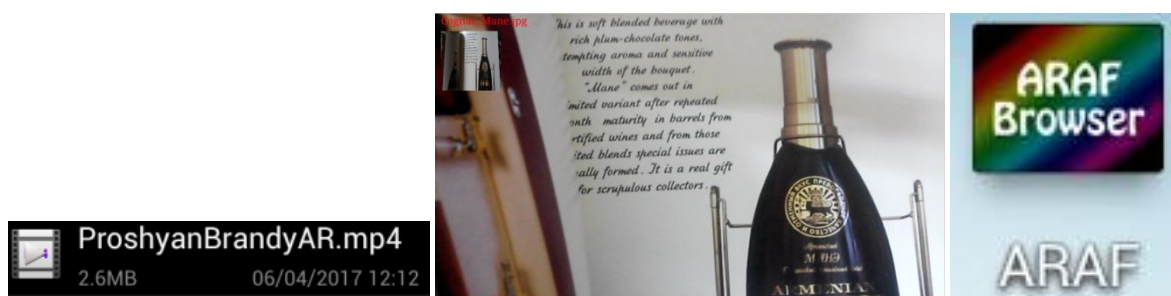
¹²² Movsisyan S. Empirical estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2017(1). – pp. 103-108

եռամայակային սպառումն ավելանում է 0.136%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն:

Օղու խաչաձև առաձգականությունը ($\epsilon_{\text{ու}}$) = 0.338, հետևաբար օղու իրական եռամայակային գնի յուրաքանչյուր 1% աճի պարագայում մեկ շնչի հաշվով գարեջրի եռամայակային սպառումն ավելանում է 0.338%, մնացած ամեն ինչ թողնելով հաստատուն: Քանի որ գինու, օղու, շամպայնի իրական գների լոգարիթմական փոփոխականներն ունեին դրական գործակիցներ, հետևաբար վերջիններս հանդիսացել են գարեջրին փոխարինող ակոհոլային խմիչքներ, 95% վստահելիության մակարդակով (հավելված 22): Պատկերները ճանաչող սարքերը տեսաձայնային, եռաչափ շարժական անիմացիայի օգնությամբ հարստացնում են իրականությունը: Այս սարքերը բաժանվում են 2 խմբի՝ ֆոտո և վիդեո նկարահանող սարքեր, որոնք իրականությունն ավելի պատկերավոր են դարձնում (խելացի հեռախոսներ, տեսախցիկներ) և վիրտուալ իրականության սարքեր, որոնք լրացուցիչ տեղեկատվություն են հաղորդում իրականության այս կամ այն պատկերների վերաբերյալ (վիրտուալ իրականության ակնոց): Գոյություն ունի լրացված և վիրտուալ իրականության ճանաչման երկու եղանակ՝ առարկաներին (մարկերներին) կցված տեղեկատվություն, այս դեպքում լրացված իրականության համակարգը ճանաչում և ցուցադրում է կոնկրետ առարկաներին կցված տեսաձայնային և եռաչափ անիմացիայի պատկերները և առարկաներից (մարկերներից) անկախ տեղեկատվություն, երբ լրացված իրականության սարքերը եռաչափ տարածական տիրույթում օգնում են հաճախորդներին գտնել համապատասխան տեղեկատվությունը, օրինակ՝ քարտեզի օգնությամբ գտնել ցանկալի ակոհոլային խմիչքների գործարանը կամ մասնագիտացված խանութը: Լրացված և վիրտուալ իրականությունը լայն կիրառություն ունի ապրանքներ գովազդելիս, թվային գրքերի, բջջային զեղչային կտրոնների, տարբեր ապրանքների վերաբերյալ գնորդների կարծիքները ներկայացնող, տեղորոշման, տուրիստական ուղեկցորդ ծառայությունների հավելվածներ նախագծելիս¹²³:

¹²³ Alkhamasi A., Monowar M. Rise of Augmented Reality: Current and Future Application Areas. // International Journal of Internet and Distributed Systems, 2013 (1). - pp. 26-27, 30

Եռաչափ և երկչափանի տեսաձայնային, շարժական պատկերների վրա հիմնված թվային գրքերը կարող են օգտագործվել ամրապնդելու նպատակով խաղողագործների և ուսանողների պրակտիկ գիտելիքները խաղողագործության, գյուղատնտեսական մեքենաների, սարքավորումների մասերի և կիրառական առանձնահատկությունների վերաբերյալ: Մյուս կողմից, այս գրքերը կարող են նաև շատ արդյունավետ մարքեթինգային գործիք ծառայել հաճախորդների ներգրավման և վաճառքի խթանման նպատակով: JavaScript և ARAF ծրագրավորման լեզուների կիրառմամբ ստեղծվել է նոր հեղինակային ProshyanBrandyAR MP4 ֆորմատի Android հավելված, որը ակտիվացվում է MINES ParisTech համալսարանի կողմից մշակված ARAF Browser Android հավելվածի օգնությամբ¹²⁴: ProshyanBrandyAR հավելվածը հնարավորություն է ընձեռում ցանկացած պատկեր սքանավորելիս լսել ուղեկցող ձայնային հաղորդագրություններ: Հավելվածը հաջողությամբ փորձարկվել է Android 4.2, Android 5.1 համակարգերի վրա՝ Պոռշյանի կոնյակի գործարանի ամսագրի տարբեր էջերում տեղակայված ձայնային հաղորդագրությունների օրինակով (նկար 2): Unity 3D, Blender, Vuforia ծրագրերի և C# ծրագրավորման լեզվի կիրառմամբ ստեղծվել է նոր հեղինակային ProshyanAR Android հավելված, որը հնարավորություն է ընձեռում ցանկացած պատկեր սքանավորելիս լսել և տեսնել ուղեկցող տեսաձայնային հաղորդագրություններ, կենդանացնել երկչափ և եռաչափ շարժական անիմացիայի պատկերներ:

Նկար 2. ա) Հեղինակի կողմից ստեղծված ProshyanBrandyAR Android հավելվածը և բ) կիրառական օրինակը, գ) MINES ParisTech համալսարանի ARAF Browser Android հավելվածը

Հավելվածը հաջողությամբ փորձարկվել է Android 4.2, Android 5.1 համակարգերի վրա՝ Պոռշյանի կոնյակի գործարանի ամսագրի տարբեր էջերում

¹²⁴ http://www.mymultimediaworld.com/files/teaching/ARAF/installers/ARAF_1.3.apk

տեղակայված տեսաձայնային հաղորդագրությունների, երկչափ և եռաչափ շարժական անիմացիայի պատկերներ օրինակով (նկար 3):

Նկար 3. ա) Հեղինակի կողմից ստեղծված ProshyanAR Android հավելվածը և
բ) կիրառական օրինակը

2.3 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը ՀՀ արտաքին տնտեսական կապերի համատեքստում

Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի ֆիրմային և ապրանքային կառուցվածքների տեղաշարժերով պայմանավորված՝ ի հայտ են եկել նոր երկրների շուկաներ, հիմնադրվել են նոր ընկերություններ, ստեղծվել են նոր ապրանքատեսակներ, ներդրվել են առաջավոր տեխնոլոգիաներ: Այս տեսանկյունից հատկապես կարևորվում են նանոտեխնոլոգիաները, տեխնոլոգիական ցիկլի կրճատմանն ուղղված նոր ձեռնարկումները, օրենսդրական փոփոխությունները, էկոլոգիապես մաքուր արտադրությունը, պայքարը փոխված ժառանգությամբ արտադրանքների և տեխնոլոգիայի դեմ, միջազգային օրենսդրական դաշտի միասնականացումը, Global G.A.P.-ի և Կոդեքս Ալիմենտարիուսի պահանջների ընդհանրացումը համաշխարհային շուկայում, որակի վերահսկման աերոֆոտոլուսանկարահանման նվաճումների ներդրումը, հումքի արտադրության տեխնոլոգիայից մինչև պատրաստի արտադրանքի շղթայի բոլոր օղակների համար սննդի անվտանգության միասնական համակարգի ներդրումը և այլն: Ինչպես բոլոր տիպի շուկաները, այնպես էլ ալկոհոլային խմիչքներինը, իրենցից ներկայացնում են շուկայի անտեսանելի ձեռքով կապված ամբողջական համակարգի բաղադրիչ, հետևապես հայկական շուկան անմասն չէր կարող մնալ ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային ինտեգրացումից: Գլոբալիզացիան, տեխնոլոգիաների, գաղափարների համաշխարհային ինտեգրացիան հաստատում են, որ չկան զուտ առանձին երկրների շուկաներ, քանի որ շուկայի տեխնոլոգիական համացանցային զարգացումները պայմանավորում են դրանց անտեսանելի ինտեգրման խիստ անհրաժեշտությունը: Տարեցտարի խիստ

արդիականացվում են ժամանակի և տարածության չափանիշների պատկերացումները: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմամբ պայմանավորված շուկայի վերաբերյալ պատկերացումները թևակոխել են համացանցային սպառնալիքներով լեցուն նոր դարաշրջան: Կանխատեսումների համաձայն՝ ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառումը մինչև 2020թ. կհասնի 2.9 մլրդ. դկլ., արտադրության աճը 2014-2020թթ. ընթացքում կկազմի 0.1 մլրդ. դկլ. և 2020թ. կգերազանցի սպառման վերոհիշյալ ցուցանիշին: 2014-2020թթ. ընթացքում բաղադրյալ միջին տարեկան աճի (CAGR) տեմպը կկազմի 0.6%: Սպասվում է համեմատաբար զսպված աճ, քանի որ շատ երկրներ դեռևս ամբողջովին չեն ապաքինվել համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամից: Ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային շուկայի աճի առյուծի բաժինը պայմանավորված կլինի Ասիա աշխարհահամասում գրանցված ցուցանիշներով, մասնավորապես՝ Չինաստանը և Հնդկաստանը՝ կդառնան ալկոհոլային խմիչքներ սպառող աշխարհի խոշորագույն երկրները: 2015-2020թթ. ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային շուկայի աճը պայմանավորված կլինի նաև Հյուսիսային Ամերիկայի, Աֆրիկայի, Մերձավոր Արևելքի, ազատ տնտեսական գոտիների և զարգացող երկրների բնակչության և զուտ եկամուտների կանխատեսվող աճով: ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի զարգացած շուկաների կողմից առաջարկվող գնային և ապրանքային մրցունակ առաջարկները կհանգեցնեն առավել թույլ զարգացած տարածաշրջաններում ամերիկյան և բրիտանական արտադրության ալկոհոլային խմիչքների պահանջարկի աճին: Մինչև 2020թ. վիսկիի համաշխարհային սպառումը կաճի և կհասնի 0.4 մլրդ. դկլ.՝ գերազանցելով օղու համաշխարհային սպառմանը, այն դարձնելով աշխարհի 2-րդ ամենամեծ սպառում ունեցող թունդ ալկոհոլային խմիչքը՝ զիջելով միայն ազգային ալկոհոլային խմիչքներին: Կանխատեսվում է, որ թունդ ալկոհոլային խմիչքներից վիսկին և տեկիլան գրանցելու են սպառման ամենաբարձր աճի տեմպը, մասնավորապես 2014-2020թթ. բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպերը համապատասխանաբար կկազմեն 3.8% և 2.9%: 2014-2020թթ. ներմուծված ալկոհոլային խմիչքների միջին ծավալը կաճի 33.8 մլն դկլ.-ով, իսկ բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կկազմի 1.6%, ընդ որում ամենաբարձր աճի տեմպը կգրանցեն

ջինը և մեքսիկական տեկիլան¹²⁵: Համաձայն Vinexpo-ի կանխատեսումների՝ 2018թ. ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային արտադրության տեսակային կազմում առաջատարը կլինի գարեջուրը, որը 83% մասնաբաժնով կպահպանի իր առաջատարի դիրքերը: 2013թ. առաջատար եռյակում էին նաև գինին և օղին, համապատասխանաբար 12.09% (2871.4 մլն դեկալիտր) և 1.45% (345.6 մլն դկլ.) մասնաբաժիններով, սակայն 2018թ. օղին՝ 342.9 մլն դկլ. արտադրության ծավալներով (1.43% մասնաբաժնով) իր դիրքերը կզիջի վիսկիին (350.1 մլն դկլ., մասնաբաժինը՝ 1.46%): Առաջատար հնգյակում իր կայուն դիրքը կպահպանի կոնյակը, որը 0.7% մասնաբաժնով կամ 175.5 մլն դկլ. ցուցանիշով, 15%-ով կգերազանցի իր անմիջական մրցակից հանդիսացող ռոմի արտադրությանը: 2013-2018թթ. ալկոհոլային խմիչքների արտադրության աճի տեմպերով առաջատարներն են՝ վիսկին (17.9%), շամպայնը (13.6%), տեկիլան (10.7%), թրմօղին (10.5%) և կոնյակը (9.6%): Մյուս կողմից անկում կապրեն միայն գինու և օղու արտադրության ծավալները, համապատասխանաբար 5% և 0.8%: Ընդհանուր առմամբ, 2018թ. ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային արտադրության ծավալները կկազմեն 23949 մլն դկլ.՝ գերազանցելով 2013թ. նույն ցուցանիշին 0.8%-ով (աղյուսակ 6): Գարեջուրը հանդիսանում է աշխարհում ամենաբարձր սպառում ունեցող ալկոհոլային խմիչքը, որին 2014թ. բաժին էր ընկել ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառման բնաիրային ծավալի 79%-ը: 2014թ. ամենաշատ սպառվող ալկոհոլային խմիչքների հնգյակում էին գինին, բալիջիուն, օղին, կոնյակը, որոնց մասնաբաժինները ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառման բնաիրային ծավալում կազմել են համապատասխանաբար 9.9%, 4.4%, 1.9% և 0.7%: 2018թ. գարեջուրը կպահպանի առաջատարի դիրքերը, սակայն համաձայն «Euromonitor International»-ի կանխատեսումների՝ աշխարհի ամենաշատ սպառվող ալկոհոլային խմիչքների տեսակային կազմը կենթարկվի որոշակի փոփոխությունների, մասնավորապես ջինը (0.14%) իր դիրքերը կզիջի բուրբոնին (0.15%): 2014-2018թթ. ալկոհոլային խմիչքների

¹²⁵ Press Release: Global spirits consumption to hit 3.2bn cases by 2020. // The IWSR, London, 2015, <http://www.theiwsr.com/content/press/Global%20spirits%20consumption%20to%20hit%203.2bn%20cases%20by%202020%2017%2011%202015.pdf>

սպառման աճի տեմպերով առաջատարը կլինի բուրբոնը (19.3%), որին հաջորդելու են գարեջուրը (13.3%), տեկիլան (11.7%), վիսկին (8.8%), շամպայնը (8.7%), կոնյակը (4.4%):

Աղյուսակ 6

Ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային արտադրությունը (մլն դկլ.)¹²⁶¹²⁷¹²⁸¹²⁹¹³⁰

Ցուցանիշ	Արտադրությունը			Հավելածի նորմա, %		Արտադրության տեսակարար կշիռը, %		
	Փաստացի		Հեռանկար	Փաստացի	Հեռանկար	Փաստացի		Հեռանկար
Արտադրանք	2008	2013	2018	2013/2008	2018/2013	2008	2013	2018
Գարեջուր	18190	19720	20041	8.4	1.6	83	83	83.2
Գինի	2691.7	2901	2798.9	7.8	-3.5	12.3	12.2	11.6
Օղի	360.9	345.6	342.9	-4.2	-0.8	1.6	1.5	1.4
Վիսկի	228.6	297	350.1	29.9	17.9	1.0	1.2	1.5
Կոնյակ	126	160.2	175.5	27.1	9.6	0.6	0.7	0.7
Ռոմ	135	142.2	152.1	5.3	7.0	0.6	0.6	0.6
Լիկյորներ	89.1	89.1	95.4	0.0	7.1	0.4	0.4	0.4
Ջին	50.4	54	55.8	7.1	3.3	0.2	0.2	0.2
Թրմոդի	31.5	34.2	37.8	8.6	10.5	0.1	0.1	0.2
Տեկիլա	22.5	25.2	27.9	12.0	10.7	0.1	0.1	0.1
Ընդամենը	21926	23769	24077	8.4	1.3	100	100	100

Ընդհանուր առմամբ, 2018թ. ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառման ծավալները կկազմեն 26839 մլն դկլ.¹²⁶ գերազանցելով 2014թ. նույն ցուցանիշին 11%-ով (աղյուսակ 7): 15 տարեկան և բարձր տարիքի անձանց միջավայրում անցկացված հարցումների հիման վրա 2015թ. մեկ շնչին բաժին ընկնող ալկոհոլի սպառմամբ աշխարհի առաջատար երկրներն էին՝ Բելառուսը (17.1 լ), Մոլդովան (16.8 լ), Լիտվան (16.2 լ), Ռուսաստանը (14.5 լ), Չեխիան (14.1 լ), իսկ Հայաստանում սպառվել է ընդամենը 5.5 լ ալկոհոլ (հավելված 23): Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության հիմնական աղբյուրը հանդիսանում է խաղողը, որի մզվածքի թորումից ստացված սպիրտի հնացման արդյունքում ստացվում է հայկական

¹²⁶ The Barth Report. // Barth-HaasGroup, Nuremberg, 2015. - p. 2

¹²⁷ The Barth Report. // Barth-HaasGroup, Nuremberg, 2010. - p. 2, հեղինակի հաշվարկներ

¹²⁸ <http://oiv.int/en/databases-and-statistics/statistics>

¹²⁹ [http://www.drinksint.com/news/fullstory.php/aid/5217/The Brandy Report: Introduction 1 12 .html](http://www.drinksint.com/news/fullstory.php/aid/5217/The_Brandy_Report:_Introduction_1_12_.html)

¹³⁰ <https://www.italianfood.net/blog/2015/03/12/global-wine-market-2018/>

կոնյակը, հետևապես այն հնարավոր չէ շփոթել ընդհանրապես կոնյակի բրենդի հետ, որը հեշտացնում է խոշոր արտադրողների կեղծ հայկական կոնյակի արտադրության վերահսկումը:

Աղյուսակ 7

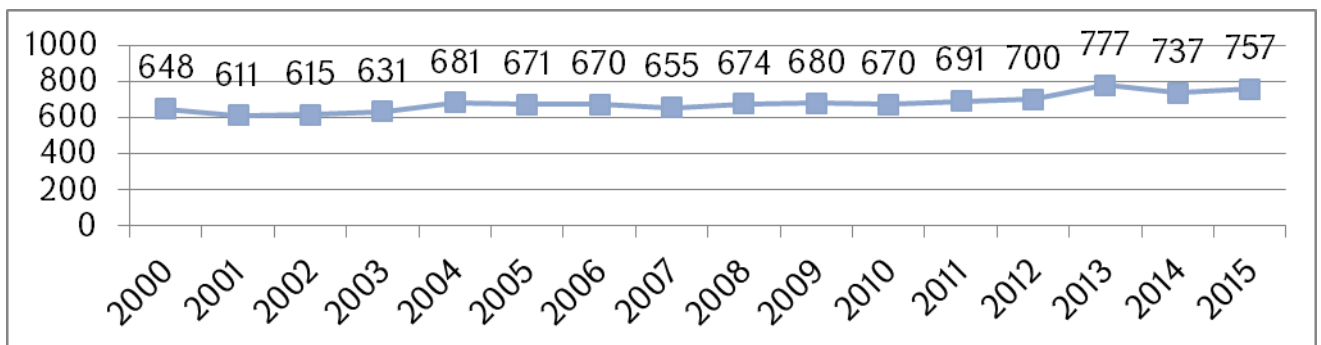
Ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառումը (մլն. դկլ.)¹³¹

Ցուցանիշ	Սպառումը		Հավելաճի նորմա, %	Սպառման տեսակարար կշիռը, %	
	Փաստացի	Հեռանկար	Հեռանկար	Փաստացի	Հեռանկար
Արտադրանք	2014	2018	2018/2014	2014	2018
Գարեջուր	18906	21426.6	13.3	78.5	80.2
Գինի	2391	2507.4	1.3	9.9	9.0
Բալիջիու	1065	1093.8	2.7	4.4	4.1
Օղի	446	448.3	0.5	1.9	1.7
Կոնյակ	178.2	186	4.4	0.7	0.7
Ռոմ	128.8	119	-7.6	0.5	0.4
Վիսկի	80.1	87.1	8.8	0.3	0.3
Լիկյորներ	73.3	75.2	2.6	0.3	0.3
Բուրբոն	33.9	40.5	19.3	0.1	0.2
Ջին	39.6	37.7	-4.8	0.2	0.1
Տեկիլա	24.6	27.5	11.7	0.1	0.1
Այլ ալկոհոլային խմիչքներ	707.1	746.9	5.6	2.9	2.8
Ընդամենը	24239	26838.6	11.0	100	100

Խաղողի համաշխարհային այգետարածությունները 2016թ.-ին կազմել են 7521 հազ. հա, որը նախորդ տարվա ցուցանիշին զիջում է 0.01%-ով կամ 1000 հա-ով: 2016թ. ըստ այգետարածքների մեծության աշխարհի խոշորագույն երկրներն էին՝ Իսպանիան, որին բաժին էր ընկնում խաղողի համաշխարհային տարածությունների 13.0%-ը, Չինաստանը (11.3%), Ֆրանսիան (10.4%), Իտալիան (9.2%) և Թուրքիան (6.4%): 2013-2016թթ. ամենաբարձր բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը գրանցվել է Չինաստանում (3.8%), Չիլիում (1.0%) և Իսպանիայում (0.1%): 2016թ. ԵՄ անդամ 28 երկրներին բաժին էր ընկնում խաղողի համաշխարհային այգետարածքների 44.1%, որոնք 2013-2016թթ. նվազել են 0.4%-ով: 2016թ. խաղողի ԵՄ այգետարածքները կազմեցին 3.3 մլն հա, որը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է

¹³¹ <http://givonrahman.blogspot.am/2013/02/vinexpo-2013-analysis-of-current-trends.html>

0.03% կամ 1000 հա, աշխարհի մնացած երկրներում խաղողի այգետարածքները նույնպես նվազել են 1000 հա՝ կազմելով 3.5 մլն հա: 2015-2016թ. Իսպանիայի, Ֆրանսիայի և Ռումինիայի խաղողի այգետարածությունները կայուն աճի միտում են դրսևորել՝ 2016թ. կազմելով համապատասխանաբար 975, 785 և 191 հազ. հա: 2015-2016թթ. անկում ապրեցին մնացյալ խոշորագույն տերությունների այգետարածքները, մասնավորապես՝ Պորտուգալիայի, Թուրքիայի, Հունաստանի, և Արգենտինայի խաղողի այգետարածքները նվազեցին 4.4%, 3.4%, 2% և 0.4%: Ասիա աշխարհամասում՝ Չինաստանի խաղողի այգետարածքները շարունակական աճ են գրանցել (2015-2016թթ. աճելով 2% կամ 17 հազ. հա), 2016թ. վերահաստատատելով աշխարհի 2-րդ խոշորագույն խաղողի այգետարածքներ ունեցող երկրի կոչումը, դարձել է խաղողի համաշխարհային այգետարածքների աճը պայմանավորող հիմնական գործոնը (աղյուսակ 8, 9, գծապատկեր 8):

Գծապատկեր 8. Խաղողի համաշխարհային արտադրությունը (մլն տ.)¹³²

2015-2016թթ. ամերիկյան մայրցամաքի գինի արտադրող խոշորագույն երկրներում խաղողի այգետարածքները որևէ նշանակալի փոփոխություններ չեն արձանագրել: Նույն ժամանակահատվածում Օվկիանիա աշխարհամասում՝ Նոր Զելանդիայի խաղողի այգետարածքները բնորոշվել են կայուն մակարդակով (39 հազ. հա), մինչդեռ հակառակ պատկերն էր Ավստրալիայում, որտեղ 2001թ.-ից սկսած շարունակական անկում է գրանցվել: 2016թ. Հարավային Աֆրիկայի խաղողի այգետարածքները նախորդ տարվա համեմատ փոփոխության չեն ենթարկվել՝

¹³² State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2016, <http://www.oiv.int/public/medias/4710/oiv-noteconjmars2016-en.pdf>

կազմելով 130 հազ. հա: 2016թ. գինու համաշխարհային արտադրությունը կազմել է 2670 մլն դկլ.¹ զիջելով նախորդ տարվա նույն ցուցանիշին 3.4% կամ 93 մլն դկլ.:

Աղյուսակ 8

Խաղողի համաշխարհային այգետարածքները (հազ. հա)¹³³

Երկրներ	Տարածությունը (հազ. հա)				Տարածության տեսակարար կշիռը, %				Աճի տեմպը 2013թ.-ի նկատմամբ, %			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2013- 2016
Իսպանիա	973	974	974	975	12.9	12.9	13.0	13.0	100	100	100	0.1
Չինաստան	757	796	830	847	10.1	10.6	11.0	11.3	105	110	112	3.8
Ֆրանսիա	793	789	785	785	10.5	10.5	10.4	10.4	99	99	99	-0.3
Իտալիա	705	690	682	690	9.4	9.2	9.1	9.2	98	97	98	-0.7
Թուրքիա	504	502	497	480	6.7	6.7	6.6	6.4	100	99	95	-1.6
ԱՄՆ	449	448	443	443	6.0	6.0	5.9	5.9	100	99	99	-0.4
Արգենտինա	224	226	225	224	3.0	3.0	3.0	3.0	101	100	100	0.0
Պորտուգալիա	227	221	204	195	3.0	2.9	2.7	2.6	97	90	86	-4.9
Չիլի	208	213	214	214	2.8	2.8	2.8	2.8	102	103	103	1.0
Ռումինիա	192	192	191	191	2.6	2.6	2.5	2.5	100	99	99	-0.2
Հայաստան	17.5	17.2	17.3	17.1	0.2	0.2	0.2	0.2	98	99	98	-0.8
ԵՄ անդամ 28 երկրները	3362	3343	3318	3319	44.7	44.4	44.1	44.1	99	99	99	-0.4
Ընդամենը	7525	7526	7520	7521	100	100	100	100	100	100	100	0.0

2016թ. ԵՄ-ում գինու արտադրությունը կազմել է 1620 մլն դկլ.¹ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 2.5%-ով, ԱՄՆ-ում՝ 239 մլն դկլ.: Հարավային ամերիկա աշխարհամասում էլ Նինյո ցիկլոնի ազդեցությամբ պայմանավորված՝ գինու արտադրությունը անկում ապրեց, մասնավորապես Բրազիլիայում՝ 55%,

¹³³ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - pp. 4-5

Արգենտինայում՝ 29%, Չիլիում՝ 21%: Նույն ժամանակահատվածում Հարավային Աֆրիկայում երաշտով պայմանավորված՝ գինու արտադրությունը 6% անկում է գրանցել: Հակառակ պատկերն էր Ավստրալիայում և Նոր Զելանդիայում, որտեղ գինու արտադրությունը 2016թ. գրանցել է համապատասխանաբար 9.4% և 34% աճ (աղյուսակ 10): Բալթյան հանրապետությունները նույնպես խոստումնալից են և 2015թ. օղու շուկայում 49% աճ է գրանցվել, որը հիմնականում պայմանավորված է եղել մատակարարման լայն արեալով: Այնուամենայնիվ այս տարածաշրջանի ամենագայթակղիչ երկիրը Լեհաստանն է, որը չնայած 2014թ. հունվարին ներդրված ակցիզային հարկի 15% աճին, հայտնվել է ալկոհոլային խմիչքների արտադրող միջազգային և տեղական ընկերությունների ուշադրության կենտրոնում: Վերջին մի քանի տարիներին ընդհանուր ալկոհոլային խմիչքների արդյունաբերության մաս կազմող օղու տեսակարար կշիռն աճել է: Չնայած հաճախորդների անընդհատ փոփոխվող նախասիրություններին, օղին շարունակում է մնալ ամենամեծ սպառում ունեցող թունդ ալկոհոլային խմիչքներից մեկն աշխարհում: 2013թ. օղու համաշխարհային արտադրությունը աճել է 0.5%-ով և կազմել 447 մլն դկլ. և կանխատեսվել է, որ 2014թ. աճը կազմելու է ընդամենը 0.2%: 2014-2019թթ. կանխատեսումները ավելի մտահոգիչ են, մասնավորապես բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կկազմի 0.1%, որը հիմնականում պայմանավորված կլինի Ռուսաստանի տնտեսության հետագա անկմամբ: Օղի սպառողները նախապատվությունը տալիս են պատմություն և վարկանիշ ունեցող պրեմիում ապրանքանիշերին: ԱՄՆ ալկոհոլային խմիչքներ սպառողները հոգնել են ավանդական խմիչքներից և հակված են սպառելու մրգային խմիչքներ¹³⁴: Ասիա մայրցամաքը ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող աշխարհահռչակ ապրանքանիշերի համար գայթակղիչ է երկարաժամկետ ժամանակահատվածում, մինչդեռ Ավստրալիան դիտարկվում է որպես դինամիկ աճող փոքր տարածաշրջան: Չնայած Աֆրիկա տարածաշրջանը աչքի է ընկնում գարեջրի նախապատվությամբ և խառը ըմպելիքների կամ կոկտեյլների արտադրության ցածր փորձառությամբ, սակայն օղու

¹³⁴ <https://www.thespiritsbusiness.com/2015/08/vodka-performance-in-six-key-markets>

համաշխարհային ապրանքանիշերի զարգացման համար այստեղ ստեղծվել են նպաստավոր պայմաններ¹³⁵:

Աղյուսակ 9

Խաղողի համախառն բերքը և բերքատվությունը առաջատար

երկրներում ^{136,137}

Երկրներ	Համախառն բերքը (հազ. տոննա)				Բերքատվությունը (գ/հա)			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Չինաստան	10642.5	11650	11101.5	12600	150.5	153.9	139.5	151.8
ԱՄՆ	6830.5	7834.3	7047.1	7000	165.8	185.6	168.2	167.1
Ֆրանսիա	5337.1	5484.7	6943.3	6300	67.4	69.2	87.8	80.2
Իտալիա	6918	8010.3	6894.4	8200	97	113.6	99.9	120.2
Իսպանիա	5331.3	7646	6231.2	6000	52.4	74.9	61	58.8
Թուրքիա	4185.1	4011.6	4175.4	3600	84.2	79.6	83.2	72.4
Չիլի	3200	3361.6	2790.7	3100	155.3	161.6	132.3	146.9
Արգենտինա	2366	2871.7	2689.3	2400	106.6	128.2	119	106.7
Համաշխարհային բերքը և բերքատվությունը	70028.4	77677.7	73673.2	75700	93.5	103.1	97.7	100.5

Ռուսական կառավարության կողմից վերջին 5 տարիներին ավելացվել է օղու միավոր արտադրանքի նվազագույն գինը, որը ծաղկեցրել է անօրինական օղու սև շուկան, որը համաձայն Պետական և Տարածաշրջանային ակոհոլային շուկայի ուսումնասիրությունների՝ 2009թ. ընդունված միավոր արտադրանքի նվազագույն գնային մակարդակի ավելացման քաղաքականության հետևանքով աճել է 65%-ով: Այս իրավիճակը մեղմացնելու նպատակով ՌԴ կառավարությունը 2015թ. փետրվարին 1 լ օղու գինը նախկինում ռեկորդային 440 ռուբլուց (\$7.2¹³⁸) նվազեցրեց 16% և դարձրեց 370 ռուբլի (\$6.04¹³⁹): Սիռով ընկերությունը ներկայումս ՌԴ-ն չի դիտարկում որպես մեծ հնարավորություններ ունեցող շուկա, որը մի կողմից կապված է մակրոտնտեսական խնդիրների հետ, իսկ մյուս կողմից ուլտրա-պրեմիում օղու շուկայի փոքրածավալությամբ:

¹³⁵ <http://www.thespiritsbusiness.com/2015/08/vodka-performance-in-six-key-markets/>

¹³⁶ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017, <http://www.oiv.int/public/medias/2777/report-mainz-congress-2015-oiv-en-7.pdf>

¹³⁷ http://www.wineinstitute.org/files/World_Vineyard_Acreage_by_Country_2014_cTradeDataAndAnalysis.pdf

¹³⁸ http://www.imf.org/external/np/fin/data/rms_mth.aspx?SelectDate=2015-02-28&reportType=REP

¹³⁹ http://www.imf.org/external/np/fin/data/rms_mth.aspx?SelectDate=2015-02-28&reportType=REP

Գինի արտադրող աշխարհի խոշորագույն երկրները¹⁴⁰

Երկրներ	Փաստացի արտադրությունը, մլն դկլ.			2012թ. բազիսային տարվա նկատմամբ հավելածը, %			
	2012թ.	2014թ.	2016թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.
Իտալիա	456	442	509	118	97	110	112
Ֆրանսիա	415	465	435	101	112	113	105
Իսպանիա	311	395	393	146	127	121	126
ԱՄՆ	217	231	239	112	106	100	110
Ավստրալիա	123	119	130	100	97	97	106
Չինաստան	135	116	114	87	86	85	84
ՀԱՀ	106	115	105	104	108	106	99
Չիլի	126	100	101	102	79	102	80
Արգենտինա	118	152	94	127	129	114	80
Գերմանիա	90	92	90	93	102	99	100
Համաշխարհային արտադրությունը	2580	2700	2670	112	105	107	103

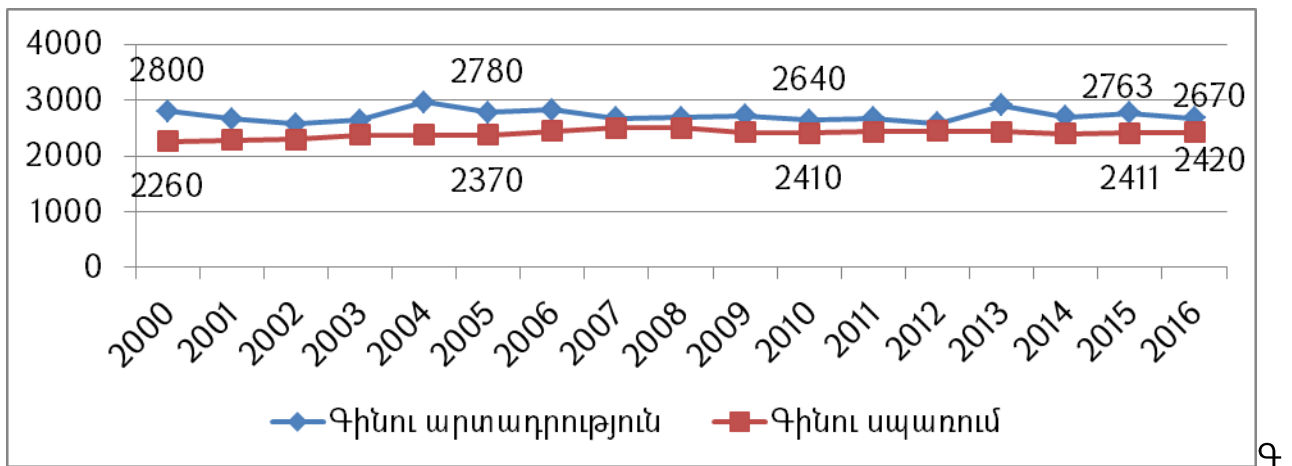
Ուկրաինան նույնպես ծանր տնտեսական ճգնաժամի մեջ է հայտնվել՝ կապված ռուս-ուկրաինական հակամարտության հետ և օղի արտադրող որոշ համաշխարհային ապրանքանիշերի համար նմանապես բարդ երկիր է հանդիսանում: Մասնավորապես բելառուսական Բուլբաշ ապրանքանիշի համար ուկրաինական շուկան դարձել է այնքան մարտահրավերային, որ ընկերությունը գրեթե խզել է բոլոր համատեղ ծրագրերը և ուժերը կենտրոնացել բելառուսական շուկայում¹⁴¹:

2016թ. գինու համաշխարհային սպառումը կազմել է 2420 մլն դկլ՝ նախորդ տարվա համեմատ աճելով 0.4% կամ 9 մլն դկլ.-ով, ընդ որում ԱՄՆ-ն 318 մլն դկլ. ցուցանիշով (2.5% աճ 2015թ.-ի համեմատ) պահպանել է գինի սպառող աշխարհի խոշորագույն երկրի տիտղոսը: 2016թ. գինի սպառող ԵՄ առաջատար երկրներին բնորոշ է եղել սպառման կայուն մակարդակը, բացառությամբ Իտալիայի, որտեղ գինու սպառման ծավալները 2015թ.-ի համեմատ աճել են 5% կամ 11 մլն դկլ.-ով: Մեծ Բրիտանիայում և Չինաստանում գինու սպառումը աճել է 1.6% (2 մլն դկլ.-ով) և 6.9%

¹⁴⁰ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017, <http://oiv.int/public/medias/5287/oiv-noteconjmars2017-en.pdf>

¹⁴¹ <http://www.thespiritsbusiness.com/2015/08/vodka-performance-in-six-key-markets/>

(11 մլն դկլ.-ով), մինչդեռ Գերմանիայում նվազել՝ 1.8% (4 մլն դկլ.-ով): 2016թ. Օվկիանիա մայրցամաքում գինու սպառման մակարդակը կայուն էր (63 մլն դկլ.), մասնավորապես Ավստրալիայում գինու սպառումը 2015թ. համեմատ աճել է 1.9% կամ 1 մլն դկլ.-ով: 2015-2016թթ. Հարավային Աֆրիկայում գինու սպառումը 3% աճ է գրանցել՝ կազմելով 44 մլն դկլ., իսկ Հարավային Ամերիկա աշխարհամասում գինու սպառման մակարդակը զիջել է նախորդ տարվա ցուցանիշին, որը պայմանավորված է եղել Արգենտինայում և Բրազիլիայում գրանցված համապատասխանաբար 8% և 12% անկումով (հավելված 24, գծապատկեր 9): 2015-2016թթ. գինու համաշխարհային առևտրի բնափրային ծավալը հասնելու է 1041 մլն դկլ. (1.2% անկում), իսկ արժեքը՝ 28.9 մլրդ. եվրո (2% աճ) (հավելված 25): 2016թ. արտահանման բնափրային ծավալի տեսանկյունից Իսպանիան հանդիսացել է գինի արտահանող խոշորագույն երկիրն աշխարհում՝ 22.9 մլն դկլ. արտահանման ծավալով՝ զբաղեցնելով համաշխարհային շուկայի 22% մասնաբաժինը: 2016թ. Իսպանիայից և ԱՄՆ-ից արտահանվող գինու ծավալները բնափրային արտահայտությամբ նվազել են համապատասխանաբար 7% և 9.5%: 2016թ. գինու արտահանման մաքսային արժեքի տեսանկյունից Ֆրանսիան հանդիսացել է խոշորագույն երկիրն աշխարհում՝ 8.2 մլրդ. եվրո արժեքով զբաղեցնելով համաշխարհային շուկայի 28.5% մասնաբաժինը:

ծապատկեր 9. Գինու համաշխարհային արտադրությունը և սպառումը (մլն դկլ.)¹⁴²

2016թ. գինու համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում գերակշռել է շալցված գինու տեսակարար կշիռը (54% կամ 549 մլն դկլ., որը 2015թ.-ի համեմատ

¹⁴² State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017, <http://oiv.int/public/medias/5287/oiv-noteconjmars2017-en.pdf>

2.5% անկում է ապրել): 2015-2016թթ. շամպայն գինիների արտահանումը բնափրային ծավալով և մաքսային արժեքով աճել է համապատասխանաբար 7.1% և 2.9%: 2016թ. խաղողի արտահանված գինեկութը և 2 է-ից ավելի տարողությամբ գինու տարաները կազմել են 383 մլն դկլ.՝ նախորդ տարվա համեմատ նվազելով 3.6%¹⁴³: 2000-2016թթ. ընթացքում գինիների համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում (բնափրային արտահայտությամբ) շալցված գինիների տեսակարար կշիռը նվազել է 65%-ից (2000թ.) 54% (2016թ.), մինչդեռ 2016թ. մաքսային արժեքով արտահայտված (հետևաբար նաև միավոր արտադրանքի գնի տեսանկյունից) արտահանումը 2.2% աճ է գրանցել: 2016թ. շամպայն գինիները գրանցել են արտահանման խոշորագույն աճը՝ նախորդ տարվա նկատմամբ բնափրային արտահայտությամբ աճելով 7.1%, իսկ մաքսային արժեքով՝ 2.9%: 2016թ. մաքսային արժեքով արտահայտված գինիների համաշխարհային արտահանման կազմում շալցված գինիների մասնաբաժինը 72% էր, իսկ շամպայն գինիներինը՝ 18% (բնափրային ծավալում շամպայն գինիների տեսակարար կշիռը կազմել է ընդամենը 8%): Գինու համաշխարհային առևտրի առաջատար երկրներն են՝ Իսպանիան, Իտալիան և Ֆրանսիան, որոնց համախառն առևտրային մասնաբաժինը 2016թ. կազմել է գինու համաշխարհային առևտրի բնափրային ծավալի 55.3%-ը (575 մլն դկլ.), մաքսային արժեքի՝ 56.9%-ը (16.5 մլրդ. եվրո): Մաքսային արժեքով արտահայտված գինու համաշխարհային արտահանման կառուցվածքում Իտալիան և Ֆրանսիան շարունակում են գլխավորել շուկան՝ համապատասխանաբար 28.5% և 19.3% մասնաբաժիններով (հավելված 26): 2016թ. գինու համաշխարհային ներմուծման ծավալները աճել են մինչև 1036 մլն դկլ., որը 2015թ.-ի ցուցանիշը գերազանցել է 9 մլն դկլ.-ով: Բնափրային արտահայտությամբ գինի ներմուծող աշխարհի 10 խոշորագույն երկրների համախառն ծավալը կազմել է գինու համաշխարհային ներմուծման 69%-ը: Այս երկրներում բնափրային արժեքով արտահայտված աճը 2016թ. կազմել է 0.5%:

2016թ. Գերմանիան գինիների բնափրային ներմուծման առաջատար երկիրն է և գինու տարեկան ներմուծման ծավալները կազմել են 145 մլն դկլ., սակայն մաքսային և

¹⁴³ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. – pp. 8-9

բնաիրային արժեքով արտահայտված գինու ներմուծման ծավալները նախորդ տարվա համեմատ (2.5 մլրդ. եվրո կամ 153 մլն դկլ.) նվազել են համապատասխանաբար 0.4% և 5%: Այնուամենայնիվ, 2016թ. ԱՄՆ ներմուծված գինու դրամային արժեքը կազմել է 5.02 մլրդ. եվրո և ԱՄՆ-ն պահպանել է դրամային արժեքով գինու աշխարհի խոշորագույն ներմուծող երկրի կոչումը, մինչդեռ գինու բնաիրային ներմուծման տեսանկյունից այն զիջել է Գերմանիային և Մեծ Բրիտանիային¹⁴⁴:

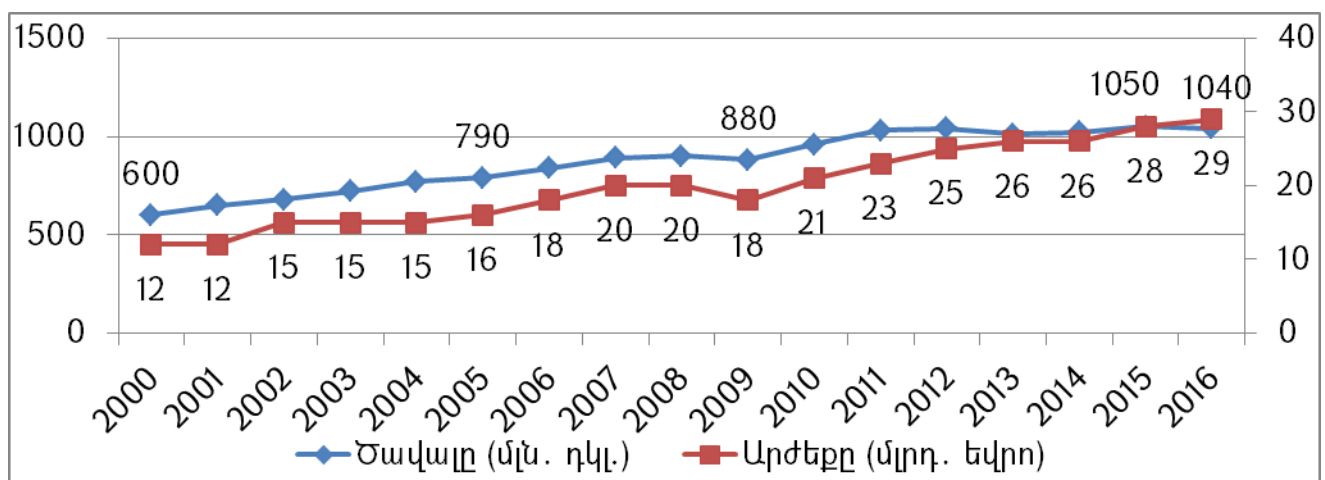
2016թ. Մեծ Բրիտանիա է ներմուծվել 135 մլն դկլ. գինի, որի մաքսային արժեքը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է 11%-ով և կազմել է 3.5 մլրդ. եվրո՝ պայմանավորված Բրեքսիթով և բրիտանական արժույթի տատանումներով: 2016թ. Ֆրանսիա ներմուծված գինու ծավալը (7.9 մլն դկլ.) և մաքսային արժեքը 2015թ. նույն ցուցանիշներին գերազանցել է համապատասխանաբար 3.6% և 9%: 2016թ. Չինաստան ներմուծված գինիները (64 մլն դկլ.) նախորդ տարվա համեմատ աճել են 15%, սակայն ներմուծված գինիների դրամական արժեքը համեմատաբար ավելի մեծ աճ է գրանցել (16.5%), որը պայմանավորված է եղել շալցված գինու ներմուծման աճով, որը 2016թ. կազմել է 2.14 մլրդ. եվրո և նախորդ տարվա համեմատ աճել է 22%: 2016թ. չինական գինու առևտրի ծավալային աճը հիմնականում պայմանավորված էր չինական տեղական պահանջարկի աճով: ՌԴ-ում էմբարգոյով և տնտեսական սանկցիաներով պայմանավորված գինու բնաիրային և արժեքային ներմուծման անկումը կայունանալու միտում է դրսևորել, մասնավորապես 2016թ. ներմուծման ծավալը և դրամային արժեքը կազմել է 40 մլն դկլ. և 660 մլն եվրո, որը 2015թ.-ի համեմատ աճել է համապատասխանաբար 1% և 5.5% (գծապատկեր 10, հավելված 27-28)¹⁴⁵: Համաձայն գարեջրի և դրա արտադրության վերաբերյալ ՀՀ տեխնիկական կանոնակարգերի՝ գարեջուրը ածխածնի երկօքսիդով հագեցված թույլ ալկոհոլային խմիչք է, որն արտադրվում է գարեջրային խմորասնկերով քաղցուի խմորման միջոցով¹⁴⁶: Գարեջուրն աշխարհի ամենատարածված ալկոհոլային խմիչքն է և երրորդ

¹⁴⁴ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - p. 13

¹⁴⁵ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - pp. 12-14

¹⁴⁶ Գարեջրի եվ դրա արտադրության վերաբերյալ տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին որոշում // ՀՀ Կառավարություն, Երևան, 2007, <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=31147>

ամենատարածված խմիչքը ջրից և թեյից հետո: Գարեջրի մշակման պրոցեսում օգտագործում են գայլուկի դաբաղանյութերը, որոնք կարգավորում են հումքի խմորումը և կանխում գարեջրի թթվեցումը: Գայլուկն ունի լուպուլին արտադրող դեղին գեղձեր, լուպուլինը և քիմիական բաղադրության բաղկացուցիչ մաս կազմող եթերայուղը և խեժը գարեջրին տալիս են յուրահատուկ համ ու բուրմունք, փրփրություն, հետևաբար գարեջրի որակը հիմնականում պայմանավորված է գայլուկի մեջ մտնող դաբաղանյութերի և եթերայուղի քանակներով: 2015թ. գայլուկի արտադրության մեջ ընդգրկված շուկայի բոլոր մասնակիցների համար նշանավորվեց որպես գայլուկի բերքատվության շատ անբարենպաստ տարի: Չնայած 2014թ. համեմատությամբ 2015թ. գայլուկի մշակության համաշխարհային ցանքատարածությունները աճել են 7%-ով և կազմել 51500 հա, սակայն բերքատվության մակարդակը կազմել է ընդամենը 87 մլն տոննա: Գայլուկի արտադրության ծավալների 10% անկումը հիմնականում պայմանավորված էր անբարենպաստ եղանակային պայմաններով, երաշտով և 2015թ. հուլիս-օգոստոս ամիսներին աննախադեպ թվով օրերով, երբ օդի ջերմաստիճանը Կենտրոնական Եվրոպայում գերազանցել է 30°C-ը: Քանի որ գայլուկի մեջ նաև ցածր էր ալֆայի պարունակությունը, որը հատկապես բնորոշ էր առումա տեսակներին, գերմանական գայլուկի արտադրությունը 2015թ. սեպտեմբեր ամսից տևական ժամանակով հայտնվել էր ծանր վիճակում:

Գծապատկեր 10. Գինու համաշխարհային առևտուրը¹⁴⁷

¹⁴⁷ State of the vitiviniculture world market. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017, <http://oiv.int/public/medias/5287/oiv-noteconjmars2017-en.pdf>

2015թ. գայլուկի մատակարարման նախորդ տարիներից պահպանված բերքի շնորհիվ հնարավոր եղավ հաղթահարել առաջարկի պակասուրդը: 2015թ. վերջին 15 տարիների ընթացքում պատմության մեջ գրանցված գայլուկի երկրորդ ամենացածր բերքատու տարին էր, գայլուկի համաշխարհային բերքը կազմել է 1.7 մլն տոննա/հա: 2008-2012թթ.-ի ընթացքում գայլուկի առաջարկի ավելցուկը կազմեց մոտավորապես 8000 մլն. տոննա, որը 2013-2015թթ. գայլուկի ցածր բերքով պայմանավորված զգալիորեն անկում ապրեց: 2016թ. գայլուկի համաշխարհային առաջարկի պակասուրդը կազմել է մոտավորապես 2550 մլն տոննա: Դրա հետևանքով գայլուկի բոլոր սորտերի գները կտրուկ աճել են, ինչպես սփոթ, այնպես էլ ֆորվարդային պայմանագրերի շուկաներում: 2014թ. և 2015թ. գարեջրի համաշխարհային արտադրությունը անկում ապրեց, որը երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո աննախադեպ երևույթ է, այս միտումը շարունակվեց նաև 2016թ.: 2015թ. ԱՄՆ-ն ցանքատարածությունների մեծությամբ գայլուկ արտադրող աշխարհի խոշորագույն երկիրն էր, որը 1967թ.-ից աննախադեպ երևույթ էր: 2015թ. գայլուկի արտադրության համաշխարհային առաջատարը ԱՄՆ-ն էր՝ 49.5% մասնաբաժնով (2014թ.՝ 38.5 %): 2015թ. գայլուկ արտադրող աշխարհի երկրորդ խոշորագույն երկիրը Գերմանիան էր՝ 31% մասնաբաժնով (2014թ.՝ 42.4%), որը արտադրության անկման հետևանք էր: 2015թ. գայլուկի արտադրության համաշխարհային առաջատար երկու երկրների մասնաբաժինը կազմել է 80.5% (2014թ.՝ 80.9 %): 2015թ. գարեջրագործական տարում (հումքի 2014թ. բերքի տարի) առկա էր գայլուկի համաշխարհային առաջարկի պակասուրդ, 2016թ. գարեջրագործական տարում (հումքի 2015թ. բերքի տարի) գայլուկի շարունակաբար աճող պահանջարկով և արտադրության ցածր ծավալներով պայմանավորված՝ գայլուկի արտադրության պակասուրդը ավելի մեծ կլինի: 2016թ. գայլուկի պահանջարկի գնահատումը հիմնված է այն ենթադրության վրա, որ 2016թ. գարեջրագործական տարում գարեջրի արտադրության հետագա անկումը կազմեց մոտավորապես 2.7%, քանի որ գարեջրի արտադրության սպասումները աշխարհի 5 խոշորագույն գարեջրագործական երկրներում բացասական էին¹⁴⁸: Anheuser-Busch InBev հանդիսանում է աշխարհի առաջատար գարեջրագործական ընկերությունը, որն

¹⁴⁸ <http://www.barthhaasgroup.com/images/mediacenter/downloads/pdfs/412/barthreport20152016en.pdf>

արտադրում է աշխարհահռչակ Budweiser, Bud Light, Corona, Stella Artois և Beck's ապրանքանիշի գարեջրեր: 2015թ. ընկերության համաշխարհային վաճառքի ցուցանիշները կազմեցին 43.6 մլրդ. դոլար, որը բնափրային ծավալով կազմում էր գարեջրի համաշխարհային շուկայի 21.2% մասնաբաժինը, երկրորդ և երրորդ տեղերը զբաղեցնող SABMiller Plc (20.8 մլրդ. դոլար) և Heineken NV (22.7 մլրդ. դոլար) ապրանքանիշերը զբաղեցրին գարեջրի համաշխարհային շուկայի 9.9% և 9.7% մասնաբաժինները¹⁴⁹:

Հոլանդական Հեյնիկեն գարեջրագործական ընկերության համաշխարհային վաճառքի ծավալները կազմեցին 25.5 մլրդ. դոլար, իսկ SABMiller ընկերությանը՝ 16.7 մլրդ. դոլար: 2014թ. ԱՄՆ առաջատար գարեջրագործական ընկերությունը Bud Light-ն էր: Սակայն չինական Snow ապրանքանիշը հանդիսանում էր աշխարհի ամենալավ վաճառվող գարեջուրը, որի վաճառքի ծավալները կազմեցին համաշխարհային վաճառքի 5.4%-ը: 2015թ. աշխարհի 40 առաջատար գարեջրագործական ընկերությունների վարկանիշային աղյուսակը քիչ փոփոխությունների է ենթարկվել: Սակայն ամենակարևոր նորությունը աշխարհի առաջատար AB InBev գարեջրագործական ընկերության կողմից իր անմիջական մրցակից SABMiller ընկերության կլանման վերաբերյալ համաձայնության ձեռքբերումն էր: 2015թ. գարեջրի համաշխարհային արտադրությունը 2014թ. նկատմամբ նվազեց 302 դկլ. կամ 1.5%-ով: 2015թ. գարեջրի արտադրության ծավալները ռեկորդային անկում գրանցեցին: Նույն տարի աշխարհի 91 երկրներում գրանցված գարեջրի արտադրության աճը անբավարար էր 38 երկրներում գարեջրի արտադրության անկումը փոխհատուցելու համար: Գարեջրագործության առաջատար երկրների ցանկը գլխավորում է Չինաստանը, որին հաջորդում են ԱՄՆ, Բրազիլիան, Գերմանիան և Ռուսաստանը: Բացառությամբ Գերմանիայի, որտեղ գարեջրի արտադրության մակարդակը հաստատուն էր, վերոնշյալ գարեջուր արտադրող չորս առաջատար երկրներում գարեջրի արտադրությունն անկում է ապրել: 2015թ. Եվրոպայում գարեջրի արտադրության անկումը կազմեց 54 մլն դկլ.: Ուկրաինայում և Ռուսաստանում գարեջրի արտադրության մակարդակի անկումը կազմեց համապատասխանաբար 47

¹⁴⁹ <http://www.statista.com/statistics/257670/sales-of-the-leading-beer-companies-worldwide/>

մլն և 40 մլն դկլ.: 2015թ. Ամերիկա մայրցամաքում գարեջրի արտադրությունը նվազել է 100 մլն դկլ.-ով, Մեքսիկայում, ԱՄՆ-ում, Հյուսիսային Ամերիկայում, Բրազիլիայում, Վենեսուելայում գարեջրի արտադրության անկումը համապատասխանաբար կազմել է 35, 26, 28, 25 մլն դկլ.: Գարեջրի արտադրության անկում է գրանցվել նաև Հարավային Ամերիկայում: 2015թ. Ասիա մայրցամաքում գարեջրի արտադրության անկումը բնորոշ էր Չինաստանին և Ճապոնիային, որտեղ նախորդ տարվա համեմատ արտադրության ծավալները նվազել են համապատասխանաբար 251 և 27 մլն դկլ.-ով: Մյուս կողմից Վիետնամում տարին նպաստավոր էր գարեջրագործության համար, գարեջրի արտադրության աճը կազմել է 78 մլն դկլ.: Ընդհանուր առմամբ 2015թ. Ասիա մայրցամաքում գարեջրի արտադրությունը զգալի անկում ապրեց՝ 163 մլն դկլ. ընդհանուր ծավալով (հավելված 29, 30): Համաձայն Research and Markets միջազգային մարքեթինգային հետազոտական ընկերության կանխատեսումների՝ 2016-2020թթ. համաշխարհային բրենդիի շուկայի բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կկազմի 1.15%¹⁵⁰: Բրենդիի արտադրող համաշխարհային առաջատար ընկերությունների թվին են պատկանում Ալիանս Գլոբալ Գրուպը, Դիագո, Գրուպո Կամպարի, ԼՎՄՀ և Ռադիկո Խաիթան: Բրենդիի մատակարարող հայտնի ընկերություններից են՝ Allied Blenders & Distillers, Amrut Distilleries, Beam Suntory, Heaven Hill, Herberstones, Herman Jansen, Highwood Distilleries, Jinro, Shiva Distilleries, Tilak Nagar Industries, United Breweries և «Երևանի կոնյակի գործարանը»: Ասիական շուկաներում բրենդիի նկատմամբ պահանջարկը աճել է: Տեղական արտադրության ռոմի նկատմամբ պահանջարկն այնպիսի խոշոր շուկաներում, ինչպիսիք են՝ Հնդկաստանը և Չինաստանը կնվազի, մինչդեռ բրենդիի և ներմուծված ռոմի դեպքում կաճի: Մյուս կողմից կոնյակի վաճառքի ծավալներն աճել են Հնդկաստանում և Ֆիլիպիններում, մասնավորապես Մակդոնալդս ապրանքանիշի բրենդին մեծ աճ է գրանցել Հնդկաստանում, իսկ Ֆիլիպիններում՝ Էմպերադորը: Ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային շուկայում առաջատար դիրքեր ունեն պրեմիում և սուպեր-պրեմիում ապրանքանիշերը: Ֆիլիպինները կոնյակի աշխարհի 2-րդ խոշորագույն շուկան է: Բացի տեղական ապրանքանիշերից, այստեղ

¹⁵⁰ <http://www.prnewswire.com/news-releases/global-brandy-market-2016-2020---research-and-markets-300269781.html>

առաջատար դիրքեր ունեն նաև ներմուծված արեմիում դասի ալկոհոլային խմիչքները: Թունդ ալկոհոլային խմիչքների արդյունաբերության մաս կազմող բրենդիի աճը հիմնականում պայմանավորված է եղել Հնդկաստանի և Ֆիլիպինների տեղական շուկաներում վաճառքի ծավալների ավելացմամբ¹⁵¹: Համաձայն Լոնդոնյան Euromonitor International միջազգային հետազոտական ընկերության՝ բրենդիի վաճառքի համաշխարհային ծավալների աճը 2013-2018թթ. կկազմի 10%, իսկ Technavio ընկերությունը 2016-2020թթ. կանխատեսում է 7% բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպ: Ասիա-խաղաղօվկիանոսյան տարածաշրջանը հանդիսանում է բրենդիի սպառման ծավալներով աշխարհի առաջատար շուկան: 2015թ. բնաիրային ծավալների տեսանկյունից բրենդի սպառող աշխարհի 10 խոշորագույն երկրներն են՝ Հնդկաստանը, Ֆիլիպինները, Ռուսաստանը, ԱՄՆ, Գերմանիան, Չինաստանը, Բրազիլիան, Հարավային Աֆրիկան, Ուկրաինան և Մեքսիկան, մինչդեռ մաքսային արժեքի առումով՝ Չինաստանը, ԱՄՆ, Ռուսաստանը, Հնդկաստանը, Գերմանիան, Մեծ Բրիտանիան, Հարավային Աֆրիկան, Ֆիլիպինները, Ուկրաինան և Բրազիլիան: Հնդկաստանում բրենդիի առաջատար ապրանքանիշերն են՝ United Spirits-Diageo ընկերության կողմից արտադրվող McDowell's No.1 և Men's Club և Radico Khaitan ընկերության՝ Old Admiral արտադրանքները: Ֆիլիպիններում Alliance Global Group ընկերության Emperador ապրանքանիշը գրավել է շուկայի ավելի քան 97% մասնաբաժինը: Բրենդիի վաճառքի ծավալներով աշխարհում խոշորագույնը United Spirits-Diageo, McDowell, Gruppo Campari, Amrut Distiller, Constellation Brands և Heaven Hill, իսկ կոնյակի վաճառքի ծավալներով՝ LVMH, Pernod Ricard, Remy Cointreau, Beam Suntory ընկերություններն են: Ինչ վերաբերվում է բացառապես Ֆրանսիայի հարավ-արևմուտքում թորվող արմանյակ խմիչքին, ապա համաշխարհային առաջատար ապրանքանիշը Janneau է: Համաձայն Euromonitor International ընկերության՝ 2013-2018թթ. բրենդիի աշխարհի 3-րդ խոշորագույն երկրում՝ ՌԴ-ում բրենդիի բնաիրային ծավալները կաճեն 19%-ով, իսկ մաքսային արժեքը՝ 27%-ով (հավելված 31):

¹⁵¹ https://www.researchandmarkets.com/research/dnmc2v/global_brandy

**ԳԼՈՒԽ 3. ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ԽՄԻՉՔՆԵՐԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ
ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ**

**3.1 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության տնտեսական
հիմնախնդիրների լուծման ուղիները**

Ալկոհոլային խմիչքների շուկան բնութագրվում է բազմաբարդ տնտեսական կապերի, փոխհարաբերությունների, իրավիճակային գնահատումների, օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների, դրանց առաջնահերթությունների և սպառնալիքների ու ներդրումների նպատակահարմարության հնարավորությունների, տնտեսական և ազգային անվտանգության, ներքին և արտաքին սպառնալիքներին դիմագրավման, ինչպես նաև ազգային ռազմավարության և մարտավարության կառավարության ծրագրային նոր լուծումների միջոցով և այլն: Վերոնշյալ գործոնները բազմաթիվ են, տարասեռ և պահանջում են ուսումնասիրության ուրույն մեթոդաբանություն, այդ նպատակով դրանք բաժանել ենք 4 խմբերի, որոնք տիպական են, ոչ միայն ամբողջ գյուղատնտեսության և պարենային հիմնախնդիրների, այլև ալկոհոլային խմիչքների էկոնոմիկայի, շուկայի, մերչանդայզինգի, գլոբալ մատակարարման շղթաների և էլեկտրոնային կոմերցիայի առումով: Դրանք ներկայացված են.

1. Տնտեսական պայմաններով և գործոններով,
2. Տեխնիկատեխնոլոգիական գործոններով,
3. Բնական ռեսուրսներով և պայմաններով,
4. Ապրանքարտադրողի կուլտուր-տեխնիկական մակարդակով¹⁵²:

Միանգամայն համամիտ լինելով առաջարկած դասակարգմանը, նշենք որ խմիչքների շուկայում դրանք ունեն իրենց ընդհանրությունները և առանձնահատկությունները: Ընդհանրություններից հատկանշական են՝ տնտեսական ներքին կյանքում և արտաքին արեալում ձևավորվող միջպետական հարաբերությունների բարդացումը, լոգիստիկ հնարավորությունների մեծացմանը զուգընթաց ազգային սահմանների վտանգվածությունը, բարձր ծախսատարությունը, միջպետական մաքսային անցակետերի տարաբնույթ լինելը և ստվերային վիճակը,

¹⁵² Գրիգորյան Կ. Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում: / ՀՊԱՀ, Երևան, 2011. - էջ 185

երկաթուղային տրանսպորտի օգտագործման հնարավորությունների փոքրացումը, հայ-ադրբեջանական տրանսպորտային զարկերակի շրջափակումը, համաշխարհային խոշոր տնտեսական միավորումների կողմից Իրանի նկատմամբ կիրառվող առևտրային էմբարգոն, միջազգային սերտիֆիկացման չափանիշների տարբերությունները, կազմակերպությունների առանձնահատկությունները և այլ գործոններ: Տնտեսական գործոնները այսօր խիստ կարևորվում են միջազգային ինտեգրացիայի դժվարությունների, երկրների զարգացման տարբեր մակարդակների, կրոնական դավանանքի տարբերությունների, մակրոտնտեսական կայունության ցածր մակարդակի, կապիտալի ներհոսքի ցածր մակարդակի, ֆինանսական ռեսուրսների արտահոսքի փոքրացման ցածր հնարավորությունների, գիտելիքը որպես ազգային ռեսուրս չդիտարկելու և գիտական կադրերի արտահոսքի, ագրոարդյունաբերական ինտեգրացիայի ցածր մակարդակի և կողմերի միջև շահերի ներդաշնակության գրեթե բացակայության, գնագոյացման խնդիրների տեսանկյունից: Վերջիններս ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտում կարելի է դասակարգել հետևյալ խմբերում՝

1. Տնտեսական և ագրարային քաղաքականության հիմնական գերակայությունների համատեքստում խմիչքների կարևորության առանձնացումը:

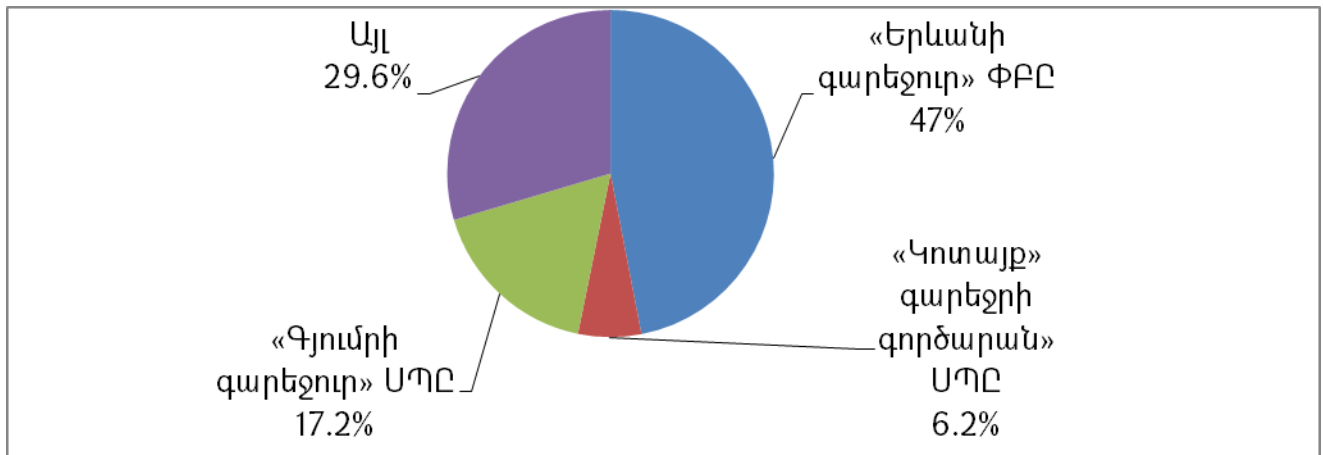
2. Ապրանքարտադրողների տնտեսական ազատությունը, մարդկային հնարավորությունները, ագրոարդյունաբերական ինտեգրացիայի պակասությունից եկող մարտահրավերներ:

«Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ»-ն ունի բարձր նյութատեխնիկական հագեցվածությամբ գիտահետազոտական կենտրոն, դեգուստացիոն սարքավորումներ և ասպիրանտների, մագիստրոսների համար սեփական միջոցներով անվճար հիմունքներով կազմակերպում է սոմատոգրաֆիայի հետ կապված բոլոր տեսակի անալիզները: «Երևանի գարեջուր» ընկերությունը կարևորեց հայկական ուսումնական հաստատությունների նյութատեխնիկական հնարավորությունների բարելավումը: Աշխատակիցների մասնագիտական կարողությունների բարելավմանը մեծապես կնպաստի նաև ոլորտի կազմակերպությունների մասնակցությունը որակավորումների, չափորոշիչների, ուսումնական ծրագրերի և ուսուցողական նյութերի մշակմանը: Այս տեսանկյունից

կարևորվում է նաև ուսումնական հաստատությունների ծրագրերի վերանայումը, որը պետք է հիմնված լինի շուկայում պահանջված գիտելիքների ու հմտությունների վրա: 2016թ. «Պոռշյանի կոնյակի գործարանի» աշխատակիցների թիվը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 5%-ով և կազմել է 294, այդ թվում՝ 32 սեզոնային և 262 հիմնական աշխատողներ: Սեզոնային և հիմնական աշխատողների թիվը 2015թ. բազիսային տարվա համեմատ աճել են համապատասխանաբար 7%-ով և 5%-ով: «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ», «Պոռշյանի կոնյակի գործարան», «Երևանի գարեջուր» ընկերությունները կարևորեցին խմիչքների արտադրության էկոնոմիկայի և շուկայում տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրների լուծման մակրո, միկրո, մեզո և նաև տնտեսական լծակների օգտագործումը (հավելված 32): ՀՀ գարեջրագործության ոլորտում ներգրավված էին 7 ընկերություններ, որոնցից 3-ը համեմատաբար խոշոր («Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ, «Գյումրի գարեջուր», «Կոտայք» գարեջրի գործարան» ՍՊԸ-ներ): 2015թ. գարեջրի ընդհանուր արտադրական ծավալները կազմել են տարեկան 2.1 մլն դկ.: Ոլորտում աշխատող անձնակազմի թիվը կազմել է 930 հոգի, ընդ որում «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի աշխատակիցների թիվը կազմել է 640: 2015թ. առաջատար գարեջրագործական ընկերություններն էին՝ «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ (47%), «Գյումրի գարեջուր» ՍՊԸ (17.2%), «Կոտայք» գարեջրի գործարան» ՍՊԸ (6.2%): Համաձայն «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 4-րդ մասի. «ապրանքային շուկայում իրացման (ձեռքբերման) առավել մեծ ծավալներ ունեցող երեք տնտեսվարող սուբյեկտներից յուրաքանչյուրը տվյալ ապրանքային շուկայում համարվում է գերիշխող դիրք ունեցող, եթե նրանք որպես իրացնող (ձեռքբերող) իրացման (ձեռքբերման) ծավալներով միասին գրավում են տվյալ շուկայի առնվազն երկու երրորդը: Հետևաբար 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ, «Գյումրի գարեջուր», «Կոտայք» գարեջրի գործարան» ՍՊԸ-ները համարվել են գարեջրի շուկայում գերիշխող դիրք ունեցող, քանի որ ընկերությունների իրացման համատեղ ծավալները կազմել են շուկայի ավելի քան երկու երրորդը (70.4%)¹⁵³:

¹⁵³ «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 6 // Երևան, 2014. - <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=90816>

- «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ՝ շուկայի առաջատար՝ 47%,
- «Գյումրի գարեջուր» ՍՊԸ՝ շուկայի հավակնորդ՝ 17.2%,
- «Կոտայք» գարեջրի գործարան» ՍՊԸ՝ շուկայի հետևորդ՝ 6.2% (գծապատկեր 11):

Գծապատկեր 11. ՀՀ գարեջրի շուկայի կառուցվածքը 2015թ.¹⁵⁴

ՀՀ գյուղական տնտեսությունների պատկանող հողակտորների փոքր ծավալները և քանակը, դժվարացնում են գյուղատնտեսական արտադրանքի արդյունավետությունը, և այստեղ կոոպերացիան, թերևս կարող է դառնալ խնդրի լուծման ամենաարագ ճանապարհներից մեկը: Ընդ որում, 2012թ.-ին փոքր սեփականատերերին բաժին է ընկել ընդհանուր հողակտորների 97.2%-ը, այլ սուբյեկտներին՝ 2.8%, իսկ հողատարածքի միջին չափը՝ 1.4 հա էր¹⁵⁵: Գյուղատնտեսական հողերի սեփականաշնորհումից հետո խոշորացման անհրաժեշտություն առաջացավ, քանի որ մասնատված գյուղատնտեսական հողակտորների վրա փոքր տնտեսություններով գյուղատնտեսական գործունեություն իրականացնելը ձեռնտու չէ և հողերի խոշորացումը կնվազեցնի գյուղատնտեսական մշակաբույսերի մշակության և բերքահավաքի հետ կապված տնտեսական ծախսերը, արտադրվող գյուղմթերքի ինքնարժեքը, առավել դյուրին կկազմակերպվի գյուղացու ստացած բերքի իրացումը, ամբողջական և արդյունավետ կօգտագործվեն ոռոգման ցանցը, գյուղատնտեսական հողատարածքները, մեքենաները, սարքավորումները, բնական պաշարները, աշխատանքային ռեսուրսները, կբարելավվեն

¹⁵⁴ Հեղինակի հաշվարկներ

¹⁵⁵ Գյուղատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում: / ՊԳԿ-ի Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանային գրասենյակ, Հունգարիա, 2012. - էջ 7

գյուղատնտեսական հիվանդությունների և վնասատուների դեմ կանխարգելիչ միջոցառումները՝ հանգեցնելով գյուղատնտեսական արտադրանքի աճին: Այսպիսով հողերի խոշորացումը հրամայական է դառնում ՀՀ ագրարային քաղաքականության ներկա փուլում: Միջազգային փորձից ելնելով՝ ագրոպարենային համալիրի ճյուղերի զարգացմամբ և գյուղատնտեսության ոլորտում ինտենսիվ սարքավորումների ներդրմամբ հնարավոր է նվազեցնել գյուղացիական տնտեսությունների թիվը, նպաստել հողակտորների խոշորացմանը, արդյունավետ տնտեսավարմանը: Այս տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն է ստանում գյուղատնտեսական կոոպերատիվների հիմնումը, գործընկերային հարաբերությունների խթանումը խաղողագործական տնտեսությունների, մթերող կազմակերպությունների, պետության, արտասահմանյան երկրների և միջազգային կազմակերպությունների միջև: Կոոպերատիվները փոխօգնության, ժողովրդավարության, հավասարության, ինքնապատասխանատվության, անաչառության, համերաշխության և համախմբվածության արժեքների վրա հիմնված կամավոր միավորումներ են¹⁵⁶: Այն կարող են ստեղծել ցանկացած ապրանք արտադրողներ, անհատներ, հասարակական միություններ, պետական ձեռնարկություններ, ընկերություններ և այլն¹⁵⁷: ՀՀ-ում կոոպերատիվները սխալմամբ շփոթում են Սովետական Միությունում գոյություն ունեցող սովխոզների և կոլխոզների հետ, մինչդեռ վերջիններիս միջև առկա են հստակ կառուցվածքային և արժեքային տարբերություններ¹⁵⁸:

Գյուղատնտեսական կոոպերատիվների հաջողությունը նաև մեծապես կախված է «սոցիալական կապիտալ» (միջանձնային հարաբերություններ) հասկացության հետ: Առաջին անգամ ՀՀ-ում «Երվանդաշատ» կոոպերատիվի օրինակով ուսումնասիրվել է ֆերմերների կողմից գյուղատնտեսական կոոպերատիվ հիմնելու որոշման վրա անդամների և ղեկավարության միջև եղած միջանձնային վստահության

¹⁵⁶ Ուռուտյան Վ., Ավետիսյան Ս. Գյուղատնտեսական կոոպերատիվներ: / Ասողիկ, Եր., 2011. - էջ 8

¹⁵⁷ Դավթյան Գ., Մարգարյան Լ. Գյուղատնտեսական արտադրության կազմակերպումը: / ՀԳԱ, Երևան, 2004. - էջ 68-69

¹⁵⁸ Movsisyan S. The Role of Cooperatives in the development of Agriculture in Armenia, Asian Countries & EU (Worldwide case studies). // Institute for Cultural Diplomacy, Berlin, 2013. - p. 27

ազդեցությունը: Հետազոտությունները և օրդերային լոգիստիկ (ordered logit) ռեգրեսիայի միջոցով իրականացված ուսումնասիրությունները հավաստել են կոոպերատիվներին անդամակցության և սոցիալական կապիտալի միջև սերտ կապը: Կոոպերատիվների անդամների միջև միջանձնային կայուն հարաբերությունները նաև կարևորվում են հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև երկուստեք շահավետ հարաբերություններ կառուցելու տեսանկյունից¹⁵⁹:

Խաղողի այգիների հիմնման նպատակով անհրաժեշտ է բարձրորակ մաքրասորտ տնկանյութ արտադրող մասնագիտացված տնտեսություններ ունենալ: Վերջիններիս բացակայությամբ պայմանավորված՝ ՀՀ-ում փոքրածավալ տնկանյութի արտադրություն հիմնականում իրականացնում են ֆերմերները՝ սեփական այգիների տնկանյութի պահանջարկը բավարարելու նպատակով: Այսպիսով բարձրորակ տնկանյութի կայուն արտադրություն ունենալու տեսանկյունից հրամայական է դառնում տեխնոլոգիապես հագեցած ինտենսիվ տնկարանների հիմնման անհրաժեշտությունը: Հայկական բերքի առաջնղման կենտրոնի (ՀԲԱԿ) կողմից 2012թ. փորձնական ծրագրի շրջանակներում մեր հանրապետությունում մաքրասորտ քիշմիշային այգիներից մթերված կտրոններով հիմնվել են հողային և հիդրոպոնիկ մշակության տնկարաններ: Փորձնական այգիներում մշակվել են Երևանի Դեղին, Վարդագույն, Դեղին կլոն N° 1, Քիշմիշ Սև, Խիշրաու, Մարմարի և Փարվանա սորտերը: Կանխատեսվում է, որ ծրագրի իրականացման առաջին 10 տարիների ընթացքում հիմնվելու են 5000 հա քիշմիշային սորտերի խաղողի ինտենսիվ այգիներ: Այգիների համախառն բերքը կկազմի տարեկան 150 հազար տոննա խաղող, այդ թվում 90%-ն ուղղված կլինի արտահանմանը՝ թարմ և վերամշակված վիճակում, իսկ 10%-ը իրացմանը տեղական շուկայում: Ակնկալվում է գյուղատնտեսության ոլորտում կատարել շուրջ 58,4 մլրդ. դրամի ներդրումներ, գյուղական համայնքներում ստեղծել 15-20 հազար նոր աշխատատեղ, ստանալ տարեկան 60 մլրդ. դրամ եկամուտ՝ ավելացնելով գյուղատնտեսական արտադրանքի արտահանման ծավալները մոտ 54 մլրդ.

¹⁵⁹ Movsisyan S. Peculiarities and Problems of Introducing Agricultural Cooperatives in the Republic of Armenia. // Armenian Economic Association, Yerevan, 2015. - p. 85

դրամով¹⁶⁰: Անհրաժեշտ է բարելավել ապրանքաշարժի և առաջաշարժի (վաճառքի, մերչանդայզինգի) պայմանները, հումք արտադրողների, վերամշակողների, իրացնողների, վաճառողների և սպառողների շահերի ներդաշնակեցումը: Խմիչքների միջազգային շուկա ներթափանցելու գործում անհրաժեշտ է առավելապես հենվել էլեկտրոնային կոմերցիայի և գլոբալ մատակարարման տեսությունների ուժեղ և թույլ կողմերի բացահայտման վրա: Աշխարհաքաղաքական բարդ իրավիճակով պայմանավորված՝ հայկական վերամշակողների վերահսկողությունը միջազգային առևտրային ենթակառուցվածքների նկատմամբ սահմանափակ է: Համաձայն 2014-2015թթ. Մրցունակության համաշխարհային զեկույցի՝ միջազգային բաշխման ենթակառուցվածքների նկատմամբ վերահսկողության համար Հայաստանը գնահատվում է 3.8 բալ առավելագույն 7 բալից: Վերջինս նպաստում է տեղական արտադրողների համար արտահանման շուկաների անկայունությանը¹⁶¹:

Առանձնակի կարևորություն է ներկայացնում արտադրության և աշխատանքի կազմակերպման առաջադիմական ձևերի ներդնումը ագրոարդյունաբերական համալիրի, լոգիստիկայի և առևտրի ոլորտում:

Պետական աջակցությամբ իրականացվող մի շարք ծրագրերի ուղղված են եղել գյուղական ենթակառուցվածքների զարգացմանը, ոռոգման համակարգերի կատարելագործմանը, հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավմանը: Վերջինս որոշակի դրական ազդեցություն է ունեցել հանրապետությունում այգեգործության զարգացման վրա: Խաղողագործական տնտեսությունների և վերամշակող ընկերությունների միջև աստիճանաբար ձևավորվող պայմանագրային հարաբերությունները նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում խաղողի արտադրության ավելացման համար:

«Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ընկերության գլխավոր մասնագետն ամեն օր կանոնավոր կերպով իր գինեգործներին տրամադրում է մասնագիտական խորհրդատվություն: Ընկերության մասնագետները պատրաստում են հարցաշար, որոնք տրամադրվում են վերապատրաստման մասնակիցներին,

¹⁶⁰ Քիչմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնության կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 3-5

¹⁶¹ Փոքր ֆերմերների և վերամշակողների փոխշահավետ (win-win) համագործակցություն Հայաստանում: // Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն ՍՊԸ, Երևան, 2016. - էջ 36

որպեսզի նրանք բանավոր կերպով պատասխանեն համապատասխան հարցերին, ավագ մասնագետները մշտապես վերապատրաստում են իրենց անմիջական ենթականերին: Ընկերության գիտահետազոտական կենտրոնում մշտապես հետազոտություններ են իրականացվում, այնտեղ գործում է խոշոր գրադարան, որտեղից կարող են օգտվել ինչպես աշխատակիցները, այնպես էլ ուսանողները, հետազոտողները (հավելված 33):

Կարևորվում է հումքի որակի, խմիչքների վերաբերյալ միջազգային ստանդարտների սերտիֆիկացման չափանիշների ներդրումը (Global G.A.P., Codex Alimentarius և այլն): Հումքի որակը սերտորեն կապված է սննդի անվտանգության հետ: Մինչև բերքահավաքի իրականացումը առանձնակի կարևորություն ունի սննդի անվտանգության կանոնների պահպանումը: «Երևանի Արարատ կոնյակի գինու օղու կոմբինատը», «Պոռչյանի կոնյակի գործարանը», «Երևանի գարեջուր» ընկերությունը ֆերմերներից գնում են խաղող, նուռ, գարի (նաև նախապես կնքված պայմանագրերի հիման վրա), ընդ որում նախապատվությունը չի տրվում փոքր կամ միջին գյուղացիական տնտեսություններին և միակ որոշիչ հանգամանքը առաջարկվող խաղողի և գարու համապատասխանությունն է ընկերության կողմից նախապես սահմանված որակական գնային և քանակական ցուցանիշներին: Ընկերությունները տարվա սկզբին մթերումների աշխատանքները սկսելուց առաջ սահմանում են հումքի մթերման համապատասխան ծավալները, որը հիմնված է տարվա ընթացքում ակնկալվող սպառման վրա: «Պոռչյանի կոնյակի գործարանը» և «Երևանի Արարատի կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատը» նաև ունեն սեփական այգիներ, որտեղ աճեցվում են խաղողի առանձին տեսակներ: «Ճիշտ գյուղատնտեսական պրակտիկան» (Global G.A.P.) գյուղատնտեսական արտադրանքի և ֆերմայի կառավարման համակարգ է, որը նպատակ ունի բարձրացնել սպառողների վստահության մակարդակը ֆերմերային պրակտիկայի նկատմամբ, մասնավորապես այն հարցերի շուրջ, ինչպիսիք են՝ ընկերության վնասակար ազդեցության նվազեցումը շրջակա միջավայրի վրա, պատասխանատվությունը աշխատակցի առողջության և անվտանգության խնդիրներին: Համաձայն Global G.A.P.-ի վնասատուների դեմ պայքարի ռազմավարության՝ պետք է վերահսկել վնասատուներին, խթանել օգտակար

օրգանիզմների աճը, պահպանել հողի էներգիան և բույսերի առողջությունը՝ բացառելով բերքի պաշտպանության պրակտիկայի վնասակար ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա: Բարձրորակ, անվտանգ միրգ և բանջարեղեն արտադրելու նպատակով ֆերմերները պետք է կիրառեն մշակովի, կենսաբանական և քիմիական նյութեր, իրականացնեն ջրի ախտահանում ջրափ ռեզերվուարներում և ջրացատկի խողովակներում, ջերմաստիճանի կառավարում, բերքահավաքին հաջորդող քիմիական մշակում, մաքրման ճիշտ ծրագրեր, թափոնների կառավարում, պահպանեն անձնական հիգիենան: Սննդի անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչը սննդամթերքի հետազոտությունն է, որն արտադրության, բերքահավաքի, բերքահավաքին հաջորդող գործողությունների, մշակման և շուկա դրա առաքման փուլերում սննդամթերքի շարժին հետևելու հնարավորությունն է: Վերջինս հնարավոր է կառավարել պիտակավորման համակարգի օգնությամբ, երբ արտադրանքի պիտակի վրա նշվում են տվյալներ, որոնք թույլ են տալիս արդյունավետ հետազոտություն անցկացնել: Պիտակի վրա կարող է նշվել արտադրողի կամ ֆերմայի տվյալները, փաթեթավորման վայրը, բերքահավաքի ամսաթիվը, աշխատակցի իդենտիֆիկացման տվյալները, արտադրանքի խմբաքանակի համարը¹⁶²:

Խաղողագործության զարգացմանը նաև խոչընդոտում են խաղողի այգիների դեռևս բարձր նոսրությունը, սորտային կազմի ոչ ամբողջական համապատասխանությունը վերամշակող արդյունաբերության և միջազգային շուկայի պահանջներին:

Ալկոհոլային խմիչքների տեղական արտադրության ծավալների աճի, ագրոտեխնիկայի վերազինման, նոր սարքավորումների ներդրման, համաշխարհային զարգացումներին համընթաց քայլելու, ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտը իրավական ու տնտեսական կարգավորման միջազգային պահանջներին համապատասխանեցնելու, արտաքին ներդրումների ներգրավման, միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունների զարգացման լուրջ խթան է հանդիսանում ՀՀ-ի անդամակցությունը Եվրասիական տնտեսական միությանը, Կոդեքս Ալիմենտարիոսի կազմակերպությանը, ՄԱԿ-ի պարենի և գյուղատնտեսության

¹⁶² http://www.globalgap.org/uk_en/

կազմակերպությանը (ՊԳԿ), Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամին (ԳԶՄՀ) և այլ միջազգային կազմակերպություններին:

Կողեքս Ալիմենտարիուսի Հանձնաժողովը ստեղծվել է ՄԱԿ-ի պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության (FAO) և առողջապահության կազմակերպության (WHO) կողմից: Այն միջազգայնորեն ընդունված սննդամթերքի ստանդարտների և դրանց վերաբերող տեքստերի հավաքածու է: Վերջիններս վերաբերում են սննդամթերքի տարբեր տեսակներին, սննդի հիգիենային, սննդային հավելումներին, պեստիցիդների և անասնաբուժական դեղորայքի մնացորդային քանակներին, աղտոտիչներին, մականշմանը, վերլուծության և նմուշառման մեթոդներին, սննդամթերքի ներմուծման և արտահանման վերահսկողության և հավաստագրման համակարգերին: Կողեքսի ստանդարտները նպատակ ունեն պաշտպանելու սպառողների առողջությունը և երաշխավորելու սննդամթերքի բարեխիղճ առևտուրը¹⁶³: Կողեքս Ալիմենտարիուսի հարցերով ՀՀ միջգերատեսչական հանձնաժողովը ստեղծվել է 2012թ.՝ վարչապետի N 631-Ն որոշմամբ: Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկված են պետական գործադիր մարմինների ներկայացուցիչներ (<< գյուղատնտեսության, առողջապահության, էկոնոմիկայի նախարարություններ), սպառողների իրավունքները պաշտպանող ՀԿ-ներ և Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանը¹⁶⁴:

<< Խաղողագործության և ալկոհոլային խմիչքների արտադրության արդյունավետ զարգացումը հմուտ աշխատուժի հետ մեկտեղ նաև ենթադրում է ժամանակակից տեխնիկայով և սարքավորումներով ապահովվածություն, վերջինս զգալի ներդրումներ է պահանջում, քանի որ հանրապետության գյուղտեխնիկայի 95% ֆիզիկապես և բարոյապես մաշված է, իսկ սարքին վիճակում է ընդամենը 70-80%: Խաղողագործական տնտեսությունների փոքր չափերով, հումքի տարասեռությամբ, ցածր արտադրողականությամբ, աշխատաժամանակի և վառելիքի ծախսերով պայմանավորված՝ նվազում է գյուղտեխնիկայի օգտագործման տնտեսական

¹⁶³ Understanding Codex. // Food and Agriculture Organization of the United Nations and World Health Organization, Rome, 2016. - pp. 13, 17

¹⁶⁴ <http://minagro.am/նախարարություն/միջազգային-համագործակցություն/համագործակցություն-միջազգային-կազմա/>

արդյունավետությունը: Այս տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն է ստանում գյուղատնտեսության վարկավորման մատչելի մեխանիզմների ներդրումը: Ոլորտի վարկավորման տեսանկյունից դրական քայլ է համարվում ՀՀ կառավարության 2011թ. մարտի 31-ի N 349-Ն որոշումը՝ «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» կարգին համապատասխան վարկավորման գործընթացի կազմակերպման վերաբերյալ: Համաձայն այդ որոշման՝ գյուղատնտեսությունում տրամադրվել են 14% տոկոսադրույքով մատչելի վարկեր, որից 4%-ը պետական սուբսիդավորմամբ, իսկ հանրապետության առավել կարիքավոր 225 համայնքների պարագայում սուբսիդավորվել տոկոսադրույքը կազմել է 6%: 2011թ. ապրիլից մինչև 2014թ. սեպտեմբերի 30-ն ընկած ժամանակահատվածում տրամադրվել է 63.2 մլրդ. դրամ ընդհանուր արժողությամբ շուրջ 71.5 հազ. գյուղատնտեսական վարկ, ընդ որում նշված ժամանակահատվածում պետական սուբսիդավորումը կազմել է կազմել է 2.2 մլրդ. դրամ: 2015թ. սկսած սուբսիդավորումը իրականացվելու է 6 տոկոսին համարժեք մասով, և արդյունքում՝ տնտեսավարողը վարկը ստանալու է փաստացի 8% տոկոսադրույքով¹⁶⁵: Գյուղացիական տնտեսությանը տրամադրվող վարկի մայր գումարը կազմում է մինչև 3 մլն դրամ, իսկ մարման ժամկետը մինչև 2 տարի: Մայր գումարի և տոկոսների վճարման համար սահմանված է վարկի տրամադրման պահից առնվազն 6 ամիս արտոնյալ, այսինքն վարկի տոկոսների վճարման պարտականությունը վարկառուի մոտ առաջանում է վարկի տրամադրման պահից սկսած վեց ամիս հետո¹⁶⁶: Այնուամենայնիվ գյուղատնտեսության վարկավորումը դեռևս անբավարար է, որը պայմանավորված է մի շարք օբյեկտիվ պատճառներով՝ գրավադրվող առարկայի տեսակը, վարկավորման ժամկետը, տոկոսադրույքը և այլն: 2010-2016թթ. գյուղատնտեսական վարկերի դինամիկան ուսումնասիրելիս ակնհայտ է դառնում, որ վերջիններս կազմել են առևտրային բանկերի կողմից տրամադրվող ընդհանուր վարկերի 5.9-6.7%¹⁶⁷: Այս

¹⁶⁵ Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 13, 23-24, 29

¹⁶⁶ [http://www.agro.am/index.php?id=101&tx_ttnews\[tt_news\]=12399&cHash=33e004c0c1cce29b256f413d541d0975](http://www.agro.am/index.php?id=101&tx_ttnews[tt_news]=12399&cHash=33e004c0c1cce29b256f413d541d0975)

¹⁶⁷ Հեղինակի հաշվարկներ

ցուցանիշը առնվազն մի քանի անգամ ցածր է գյուղատնտեսությունում պահանջվող ներդրումների ծավալից¹⁶⁸: 2016թ. «գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորում» ծրագրի համար նախատեսվել է պետական բյուջեից հատկացնել 1163 մլն դրամ՝ 2015թ. հատկացված գումարին համապատասխան: 2016թ. «Պետական աջակցություն գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին մատչելի գներով դիզելային վառելիքի ձեռքբերման համար» ծրագրի համար նախատեսվել է հատկացնել 330 մլն դրամ 2015թ.՝ 1260.6 մլն դրամի դիմաց կամ 930.6 մլն դրամով պակաս¹⁶⁹:

Խաղողագործությունը որպես ռիսկային ոլորտ յուրաքանչյուր տարի զգալի կորուստներ է կրում տարբեր բնական աղետներից, ուստի հնարավոր կորուստների ռիսկը նվազեցնելու և զարգացման ներուժը պահպանելու առումով դեռևս կարևորագույն խնդիր է մնում ոլորտում ապահովագրական համակարգի աստիճանական ներդրումը: Ռիսկերի նվազեցման տեսանկյունից վերջին տարիներին որոշակի պետական ծրագրեր են իրականացվել ուղղված հակակարկտային տեղակայանքների կիրառմանը և դրանց ռադիոլոկացիոն ցանցի, կարկտապաշտպան ցանցաշերտերի ներդրմանը, հեղեղավտանգ տարածքներում հակահեղեղային միջոցառումներին և հողերի էրոզիայի դեմ պայքարին: Այնուամենայնիվ այս բնագավառում դեռ առկա են շատ խնդիրներ¹⁷⁰:

Երկար տարիներ հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտահանման մեծ մասը՝ 90%-ը, բաժին է ընկել Ռուսաստանի Դաշնությանը, սակայն վերջիններիս դեմ կիրառվող միջազգային տնտեսական պատժամիջոցները, տարադրամի տատանվող փոխարժեքը հանգեցրել է տնտեսության թուլացմանը և երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառության նվազմանը: Ռուս սպառողների գնողունակության անկմամբ պայմանավորված 2014-2015թթ. որոշ վերամշակողներ ստիպված էին ռուսական ռուբլով պայմանագրեր կնքել և համաձայնել վճարման հետաձգված ժամկետներին:

¹⁶⁸ Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 23

¹⁶⁹ Հայաստանի Հանրապետության 2016թ. պետական բյուջեի նախագծի ամփոփ նկարագիր: // ՀՀ Ազգային ժողով, Երևան, 2015. - էջ 17

¹⁷⁰ Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 31-32

Հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտահանման պոտենցիալ շուկաներ են ԵՄ երկրները, սակայն սակավ աշխատանքային փորձով, որակի նկատմամբ բարձր պահանջներով պայմանավորված, հայկական վերամշակողները այդ հնարավորությունները ցածր են գնահատում: Վերամշակողները սովորաբար համագործակցում են ԵՄ գործընկերների հետ, որպեսզի կարողանան բավարարել ԵՄ շուկաներ հաջողությամբ մուտք գործելու համար անհրաժեշտ ընթացակարգերը: Հատկանշական է Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից գործարկված հատուկ առցանց աջակցության համակարգը՝ Արտահանման տեղեկատուն (Export Helpdesk), վերջինս ԵՄ տարիքների, պահանջների, արտոնյալ պայմանավորվածությունների, քվոտաների, վիճակագրական տվյալների վերաբերյալ ուղեցույց է ԵՄ արտադրանք արտահանող ընկերությունների համար: Հետևաբար համապատասխան հետազոտությունը և խորհրդատվությունը կարող է խթանել ԵՄ արտահանումը¹⁷¹:

Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության տնտեսական հիմնախնդիրների լուծման տեսանկյունից կարևորվել են հետևյալ միջոցառումները՝

1. ագրարային ոլորտում տնտեսավարման բազմաձևության համար պայմանների ստեղծում, գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացում, գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման խթանման տնտեսական մեխանիզմների կիրառում,

2. ալկոհոլային խմիչքների իրացման մեխանիզմների կատարելագործում և համապատասխան ենթակառուցվածքների զարգացում,

3. Ագրովերամշակման ձեռնարկությունների զարգացման համար՝

- խաղողի սորտատեսակային կազմի օպտիմալ շրջանացում
- արդիական տեխնոլոգիաների ներդրում և արտադրանքի մրցունակության բարձրացում,
- տնտեսավարողներին մարքեթինգային աջակցություն,

¹⁷¹ Փոքր ֆերմերների և վերամշակողների փոխշահավետ (win-win) համագործակցություն Հայաստանում: // Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն ՍՊԸ, Երևան, 2016. – էջ 35-36

4. միջազգային չափանիշներին համապատասխան սննդամթերքի անվտանգության համակարգերի ներդրում (Global G.A.P. և Codex Alimentarius) և կիրառման ապահովում,

5. գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողներին հասցեական աջակցության (սուբսիդավորման) մեխանիզմների ստեղծում,

6. գյուղատնտեսությունում ապահովագրական համակարգի ստեղծման նախադրյալների ապահովում և փուլային մոտեցմամբ ներդրում,

7. ագրարային ոլորտի վարկավորման բարելավում.

– վարկերի մատչելիության բարձրացման տարբեր մեխանիզմների ներդրում,

8. գյուղատնտեսության հաշվառման տարբերակված ճկուն համակարգի ստեղծում,

9. գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացում և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում.

– գյուղատնտեսության տեխնիկական հավաքակազմի նորացման արդյունավետ մեխանիզմների ներդրում,

– գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների մատչելի մեխանիզմների ներդրում,

10. գյուղատնտեսության հաշվառման տարբերակված ճկուն համակարգի ստեղծում:

3.2 Ալկոհոլային խմիչքների արտադրության արդյունավետության բարձրացման տեխնիկատեխնոլոգիական գործոններն ու պայմանները

Վերջին տասնամյակը ՀՀ համար անցումային ժամանակաշրջան էր: Տնտեսական համակարգի ընդհանուր ազատականացման սկզբնական փուլն անխուսափելիորեն ուղեկցվում էր բնակչության կենսամակարդակի անկմամբ, դրամի արժեզրկմամբ, գործազրկության աճով, միգրացիայի ակտիվացմամբ և այլ անցանկալի երևույթներով, որոնք պետք է հաղթահարվեն նոր և առավել արդյունավետ մեթոդներով և եղանակներով, որպեսզի անցումային ժամանակաշրջանին բնորոշ

ցնցումներն առավելագույնս մեղմ ու հանդարտ անցնեն¹⁷²: Ագրոպարենային համակարգը հանդիսանում է ՀՀ տնտեսության առավել կարևոր բնագավառը, ուր արտադրվում, տեղափոխվում, պահեստավորվում, վերամշակվում և օգտագործվում են գյուղատնտեսական հումք և սննդամթերք: Նրա կարևորագույն հիմնախնդիրն է առաջնային նշանակության սննդամթերքներով բնակչությանը բավարարելը, պարենային անվտանգության ապահովումը, որն ունի ոչ միայն տնտեսական, այլև ռազմավարական կարևորագույն նշանակություն: Ագրոպարենային համակարգի կարևորագույն ճյուղերից մեկը հանդիսանում է ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը: Վերոնշյալ խնդիրների լուծման տեսանկյունից հատկապես կարևորվում են հետևյալ տեխնիկատեխնոլոգիական գործոնները և պայմանները՝

1. Արտադրության, վերամշակման, պահպանման, փաթեթավորման, սպառողներին հասցնելու գործընթացների տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի, միջազգային ստանդարտներին համապատասխանությունը: «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ընկերության հետ հարցազրույցների ընթացքում պարզվեց, որ ընկերությունն ունի ISO 17025, 22000, 14000 ստանդարտներով միջազգայնորեն և պետականորեն հավատարմագրված լաբորատորիա, որի հետազոտությունների արդյունքներն ՀՀ-ում օրենքի ուժ ունեն: Ընկերությունում աշխատող բարձրակարգ մանրէաբանն անընդհատ ստուգում է բոլոր պահամանների, սարքավորումների մաքրությունը: Հումքի վերահսկումը և ընդունումը չափազանց կարևոր շաղկապված տեխնոլոգիական գործընթացներ են, քանի որ ցածրորակ, հիվանդ և չամչացած խաղողի ողկույզների մթերումն ուղղակիորեն ազդում է կոնյակի գինենյութի և դրանից ստացվող խաղողի սպիրտի որակի վրա, ուստիև գործընթացներն իրականացվում են բարձրակարգ մասնագետների կողմից, ովքեր գնահատում են խաղողի որակական և քիմիական ցուցանիշները: Ընկերությունը 2016թ. կրկին արժանացավ Կրեմլի միակ պաշտոնական մատակարարի կոչմանը ՀՀ-ում: Ռուսաստանում ընկերության ալկոհոլային խմիչքների պաշտոնական մատակարարը «Լյուդինգ» ընկերությունն է, որը ՀՀ-ում համագործակցում է միայն «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու

¹⁷² Հարությունյան Վ., Սարինյան Ռ. Տնտեսագիտության ինստիտուտը 10 տարում (2006-2016թթ.): / ՀՀ ԳԱԱ, «Գիտություն» հր., Երևան, 2016. - էջ 89

կոմբինատ»-ի հետ: Ընկերությունն ունի ներքին համաեսի հանձնաժողով և կազմակերպում է արտահանման ենթակա ցանկացած արտադրանքի դեգուստացիա, որին մասնակցում են գինու և կոնյակի հնացման, կուպաժավորման և մնացյալ բոլոր արտադրամասերի ղեկավարները, իսկ դեգուստացիայի ավարտին լրացվում է համաեսի գնահատման հարցաթերթը: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ում և «Պոռոշյան կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ում որակի վերահսկողությունը արտադրության բոլոր փուլերում իրականացվում է ISO 22000 ստանդարտի պահանջներով՝ վտանգի վերլուծության և հսկման կրիտիկական կետերի (ՎՎՀԿ) համակարգի հիման վրա: «Պոռոշյան կոնյակի գործարանի» նոյն պատրաստված բոլոր ալկոհոլային խմիչքներին Անգլիայի օրթոդոքս յունիոն կազմակերպության կողմից տրվել է «Կոշեռ» կոչումը:

2. Հումքի արտադրության, իրացման, վերամշակման, խմիչքների փաթեթավորման միջոցների ստանդարտների կիրառման նորամուծությունները: «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ընկերությունը որպես նորարարություն առանձնացրեց 2015թ.-ից սկսած վիսկիի արտադրությունը, մյուս կողմից նշելով, որ կոնյակագործության գլխավոր արժեքը արտադրության հնագույն ավանդույթների պահպանումն է, այսինքն բարձրորակ արտադրանքի ստացումը կապված է ոչ թե նորարարության, այլ արտադրության դասական տեխնոլոգիայի ճիշտ պահպանման հետ: Ընկերությունում օգտագործվում են «Բուշեռ Վասիլին» ապրանքանիշի բարձրակարգ պնևմատիկ մամլիչներ, որոնք բացառում են խաղողի ողկույզների շփումը սարքավորման որևէ մասի հետ՝ շնորհիվ սարքավորման ներսում առկա փուչիկի, որը բացվում և ճզմում է խաղողը: Այն պարբերական համակարգ է, այսինքն՝ 30-40 տոննա խաղող հավաքվում է մամլիչում, ավտոմատ կերպով վերամշակվում է, այնուհետև քամվում է խաղողը և կնճեռը, իսկ կաշին ու կուտը տրանսպարտյորով տեղափոխվում են արտադրամասից դուրս: ՀՀ-ում խաղողի կուտն օգտագործվում է որպես թռչնի կեր, արտասահմանյան այլ երկրներում դրանից ստանում են խաղողի ձեթ, իսկ խաղողի կաշին օգտագործվում է ներկանյութեր, արոմանյութեր պատրաստելու նպատակով: Ընկերությանն է պատկանում նաև աշխարհի խոշորագույն թորման ցեխը, որը ներառում է 39 թորման սարքավորումներ: «Երևանի գարեջուր» ընկերությունում գարեջրի շշալցումն իրականացվում է «Krones

Mecafill VKP» ապրանքանիշի բարձրակարգ սարքավորումներով: «Պոռշյանի կոնյակի գործարանի» առաքման բաժնում գործարկվել է «E-pocket» էլեկտրոնային վաճառքի համակարգը և ընկերության առաքիչների կողմից պլանշետներում համապատասխան պատվերն օնլայն մուտքագրելիս 60 վայրկյանի ընթացքում պատվերը գրանցվում է ընկերության առաքման բաժնի համակարգում: Նորարարությունը և արտադրական գործընթացների կատարելագործման մեթոդաբանությունը հիմնականում փոխառվել են արտասահմանյան զարգացած երկրներից և գերազանցապես ուղղված են ինքնարժեքի նվազեցմանը և արտադրական ցիկլի կրճատմանը: Արտադրական բոլոր գործընթացների բարձր արդյունավետությունը հնարավորություն է տալիս փոքրաթիվ աշխատուժով և ցածր տնտեսական ծախսերով հասնելու առավելագույն արդյունքի:

2015թ. դանիական «Կարլսբերգ», «Կիլո» արդյունաբերական դիզայն ստուդիայի և «CP+B Կոպենհագեն» ընկերությունների կողմից նախագծվել է աշխարհում գարեջրի առաջին կանաչ մանրաթելային շիշը (հավելված 34): Մանրաթելային շիշի առաջին նախատիպը ցուցադրվել է 2015թ. հունվարին Դավոսի համաշխարհային տնտեսական ֆորումին Կարլսբերգ հիմնադրամի նախագահ՝ պրոֆ. Ֆ. Բեսենբախերի կողմից: Կարլսբերգի կանաչ մանրաթելային շիշի նոր դիզայնը ցուցադրվել է նաև 2016թ. Կոպենհագենում անցկացված «Կայուն ապրանքանիշերի» կոնֆերանսին մասնակցած աշխարհի 500 բիզնես առաջնորդներին: Մանրաթելերը նույն հաճախականությամբ հատված և վերատնկված ծառերից են ստացվելու: Շիշը ամբողջությամբ պատրաստված է փայտից, չի պարունակում վնասակար նյութեր և 100% կենսաբանորեն քայքայվող է, ուստի արտանետվելու պարագայում վնաս չի հասցնի շրջակա միջավայրին, ընկերությունը նաև պատրաստվում է վերամշակել և վերօգտագործել այս շիշերը: Եռամյա ծրագիրը ֆինանսավորվել է Դանիայի նորարար ֆոնդի և տեխնիկական համալսարանի կողմից: Կանաչ մանրաթելային շիշը նախատեսված է փորձարկել պիլոտային շուկայում 2018թ.¹⁷³:

3. Ֆերմերային տնտեսությունների համար տեխնիկական know-how-ի, ինտերնետ կապի մատչելիության ապահովումը: Այս համատեքստում հատկապես կարևորվում է «Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների ձեռնարկությունների միության»

¹⁷³ <https://carlsberggroup.com/newsroom/carlsberg-unveils-new-green-fiber-bottle-design/>

խորհրդատվության հիման վրա ֆերմերային տնտեսությունների միջև համացանցային ներքին տիրույթի՝ ինտրանետ համակարգի ստեղծումը: Վերջինս կավտոմատացնի և առավել արդյունավետ կդարձնի շահագրգիռ կողմերի միջև տեղեկատվության փոխանակման հոսքերը, հաշվետվողականության գործընթացները՝ աջակցելով միասնական տեղեկատվական համակարգի ձևավորմանը:

2016թ. առաջին եռամսյակի տվյալներով Երևանի կոնյակի գործարանի պաշտոնական կայքէջի այցելուները մեծամասամբ Հայաստանից (35%), Ռուսաստանից (34%), ԱՄՆ-ից (9%), Սլովակիայից (3%) և Ուկրաինայից (2%) էին: Ընդ որում կայքի այցելուների մեծ մասը ուղղորդվել է փնտրման համակարգերից և այլ կայքերից (աղյուսակ 11), որին հաջորդել են ուղղակի այցելությունները, իսկ ընկերության սոցիալական ցանցերի օգնությամբ այցելուների ուղղորդումը դեպի ընկերության պաշտոնական կայք էջ կազմել է ընդամենը 0.2% (աղյուսակ 12): Երևանի կոնյակի գործարանի ֆեյսբուքյան պաշտոնական էջի ուսումնասիրություններից պարզվեց՝

- ընկերության հավանողների ընդհանուր թիվը կազմել է 19987, ընդ որում այս թիվը 2016թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին աճել է 3.03%,
- շաբաթական կտրվածքով կատարված գրառումների քանակը կազմել է 1.89,
- հավանողների, մեկնաբանողների և տեղեկությունները տարածողների թիվը կազմել է 533,
- մեկնաբանությունների մեջ գերակշռել են լուսանկարների և տեքստերի համակցությունը՝ 68.2%, տեքստերը՝ 22.7%, իսկ տեսանյութերի և տեքստերի համակցությանը բաժին է ընկել ընդամենը 9.1%:
- ընկերության կողմից կատարված գրառումները միջինում գերազանցել են 500 տառը:

Համաձայն LikeAlyzer առցանց համակարգի վերլուծությունների՝ Երևանի կոնյակի գործարանի ֆեյսբուքյան էջի արդյունավետ ռազմավարության պարագայում ընկերության այցելուների ներգրավվածության մակարդակը պետք է գերազանցեր 7%, մինչդեռ վերջինս կազմել է ընդամենը 5.54%, ուստի ընկերությունը պետք է ակտիվացնի շփումը իր ֆեյսբուքյան էջի այցելուների հետ:

Աղյուսակ 11. Երևանի կոնյակի գործարանի պաշտոնական կայքէջն ուղղորդող հիմնական կայքերը¹⁷⁴

Հ/Հ	Կայքեր	Հղում
1.	wine-searcher.com	http://www.wine-searcher.com/wine-127149-0000-ararat-5-years-old-brandy-armenia
2.	pastemagazine.com	http://www.pastemagazine.com/articles/2015/02/weekend-layover-yerevan-armenia.html?p=2
3.	liquor.com	http://drinkwire.liquor.com/post/armenians-insist-their-brandy-is-cognac
4.	ixbt.com	http://forum.ixbt.com/print/0015/048014.html
5.	stuffgate.com	http://stuffgate.com/stuff/website/top-999000-sites

«Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ-ի ֆեյսբուքյան էջի օգտատերերի հետ շփումներն ակտիվացնելու տեսանկյունից հատկապես կարևորվել են հետևյալ միջոցառումները՝

1. Ավելացնել ֆեյսբուքյան էջում գրառումներ կատարելու հաճախականությունը: Չնայած ընկերության ֆեյսբուքյան էջի կարգավորումները թույլատրում էին բոլոր օգտատերերին ազատ արտահայտելու իրենց կարծիքները, սակայն վերջիններս շատ հազվադեպ էին դիմում այդ քայլին: Ընդ որում, տեսանելիության ամենաբարձր մակարդակը գրանցել են յուրաքանչյուր օրվա 18:00–21:00 (PM (GMT+4)) ժամանակահատվածում էջում տեղադրված լուսանկարները և գրառումները: Ընկերությունը չի հավանել ոչ մի այլ ֆեյսբուքյան էջ, ուստի առաջարկում ենք ակտիվացնել շփումը այլ ֆեյսբուքյան էջերի հետ, որը ընկերության տեսանելիության մակարդակի բարձրացման և հաճախորդների ներգրավման լրացուցիչ աղբյուր կարող է ծառայել:

2. Ավելացնել «Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ-ի հետևորդների և թվիթների թիվը՝ օգտագործելով թվիթերի ընձեռած անվճար և վճարովի գովազդի առավելությունները:

¹⁷⁴ Movsisyan S. Social media marketing strategy of Yerevan brandy company. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2016:14(3). – p. 97

Աղյուսակ 12. Երևանի կոնյակի գործարանի պաշտոնական կայքն
 ուղղորդող հիմնական եղանակները¹⁷⁵

Հ/Հ	Ուղղորդման եղանակը	Տեսակարար կշիռը (%)
1	Ուղղակի այցելություն	10.8
2	Փնտրման համակարգեր	82.5
3	Ուղղորդող կայքեր	6.5
4	Սոցիալական ցանցեր	0.2

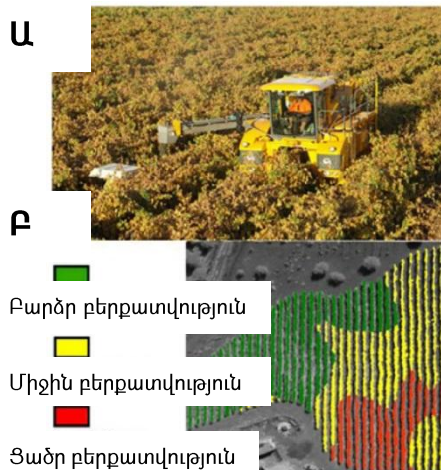
3. Մեծացնել «Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ-ի Youtube-ի պաշտոնական էջում վերբեռնված նյութերի քանակը¹⁷⁶:

4. Խաղողի մշակության ծախսերի նվազեցման և բիզնեսի գրավչության մեծացման նպատակով ագրոարդյունաբերական ինտեգրացիայի համակարգում միավորել արտադրողի, վերամշակողի և պետության ջանքերը: Տարերային աղետների դեմ պայքարի և մշակության ու բերքահավաքի ծախսերի կրճատման նպատակով ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրում, ագրոարդյունաբերական ինտեգրացիայի տարբեր օղակների տեխնոլոգիական know-how-ի գծով կատարվող ծախսերի համարժեքության գնահատում: Գյուղատնտեսական բերքահավաք սարքերին ներկառուցված սենսորների շարքին են դասվում՝ ամերիկյան HarvestMaster Sensor System HM570 սարքը, ավստրալական Canlink Grape Yield Monitor 3000GRM և Advanced Technology and Viticulture (ATV) սարքերը: HM570 համակարգի կողմից խաղողի բեռնվածքային չափումները ներկայացվում են կոմբայնավարի կոնվեյերի ցուցիչին: 3000GRM և ATV համակարգերն ուղղակիորեն կշռում են տեղափոխվող խաղողի բեռը՝ բեռնվածքի սենսորների օգնությամբ: Ֆերմերները այս սարքերով քարտեզագրում են խաղողի այգու արտադրողականությունը նախկինից բարձր ռեզոլյուցիայով (նկար 4):

Խաղողի որակի պարամետրերի մոնիտորինգն իրականացվում է ձեռքի օգտագործման համար նախատեսված սենսորային չափումներ իրականացնող սարքերով:

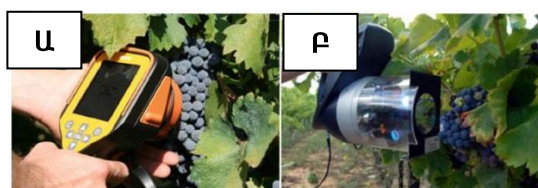
¹⁷⁵ Movsisyan S. Social media marketing strategy of Yerevan brandy company. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2016:14(3). - p. 98

¹⁷⁶ Movsisyan S. Social media marketing strategy of Yerevan brandy company. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2016:14(3). - pp. 95-100

Նկար 4. Ա) Ֆրանսիական «Գրեգորի Գրուպ»-ի կողմից արտադրված քաղվոր, որը հագեցած է բերքի մոնիտորինգի տեղորոշման համակարգով, Բ) Խաղողի այգու բերքատվության քարտեզ¹⁷⁷

Բարձր արդյունավետությամբ հատկապես աչքի է ընկնում ֆրանսիական արտադրության Spectron սարքը, որը ներկառուցված տեղորոշման համակարգով շարժական սպեկտրոֆոտոմետր է և վերահսկում է խաղողի հասունացման մակարդակը՝ խաղողի որակական հատկանիշների հիման վրա (շաքարայնություն, թթվայնություն, անտոցիանինի և ջրի պարունակություն): Ֆրանսիական արտադրության մյուս հայտնի սարքերից է Multiplex-ը, որը խաղողի տերևներում և ողկույզներում պոլիֆենոլների և քլորոֆիլի պարունակությունը հաշվարկող շարժական օպտիկական սենսոր է (նկար 5): Ստացված ցուցանիշների վերլուծության հիման վրա հաշվարկվում են ֆլավոնոլների, անտոցիանինների, քլորոֆիլի և ազոտի տեսակարար կշիռները բնութագրող համապատասխան ցուցանիշները¹⁷⁸:

Նկար 5. Խաղողի որակի մոնիտորինգի և քարտեզագրման ձեռքի սենսորային սարքեր, Ա) Սպեկտրոն, Բ) Multiplex¹⁷⁹

¹⁷⁷ Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 75

¹⁷⁸ Նույն տեղը, pp. 74-75

¹⁷⁹ Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 76

Վերջիններիս միջոցով ագրոնոմիական ռեսուրսները չեն ներդրվի 1 հա-ի հաշվով միջինացված տվյալների հիման վրա, այլ կհամապատասխանեցվեն խաղողի վազի իրական պահանջներին, որոնք անմիջականորեն կբխեն խաղողի այգու հետերոգենության աստիճանից:

Ժամանակակից գյուղատնտեսական սարքավորումներն ունեն ներկառուցված ավտոմատացված տեխնոլոգիաներ (տեղորոշման սարքեր և սենսորներ), որոնք կառավարում են արագությունը, երթուղին, ղեկանիվը և ագրոնոմիական գործողությունները: Այս տեխնոլոգիան համապատասխանում է սննդի արդյունաբերության ժամանակակից պահանջներին՝ ապահովելով խաղողի բարձր բերքատվություն և շահութաբերություն: Արդյունքում էականորեն կրճատվում են աշխատանքային ծախսերը և արագանում արտադրական գործընթացները: Ավտոմատ համակարգերը նվազեցնում են աշխատանքային սթրեսը և հանգեցնում ագրոնոմիական միջոցների ռացիոնալ օգտագործմանը, որի արդյունքում նվազում են արտադրական ծախսերը, բարելավվում է խաղողի որակը և երաշխավորվում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը: Ավտոմատ համակարգերի շարքին է դասվում անլար սենսորային ցանցը, որը թևակոխել է զարգացման նոր փուլ, վերջինս պայմանավորված է սարքավորումների ձեռքբերման և պահպանման ծախսերի նվազմամբ, ավելի փոքր չափերի սենսորների նախագծմամբ, ռադիո հաճախականության և թվային տեխնոլոգիաների զարգացումներով: Անլար սենսորային ցանցը բաղկացած է ռադիո հաճախականության (RF) հաղորդիչներից և ընդունիչներից, սենսորներից, վերահսկող սարքից, սնուցման աղբյուրից: Անլար սենսորային ցանցի աշխատանքը հիմնված է ZigBee, Bluetooth, Wi-Fi տեխնոլոգիաների վրա¹⁸⁰: Այն լայն կիրառություն ունի տվյալների անլար փոխանցման, մեքենաների և սարքավորումների, շրջակա միջավայրի մոնիտորինգի, ռազմական արդյունաբերության, անվտանգության կառավարման մեջ, խելացի շենքերում և

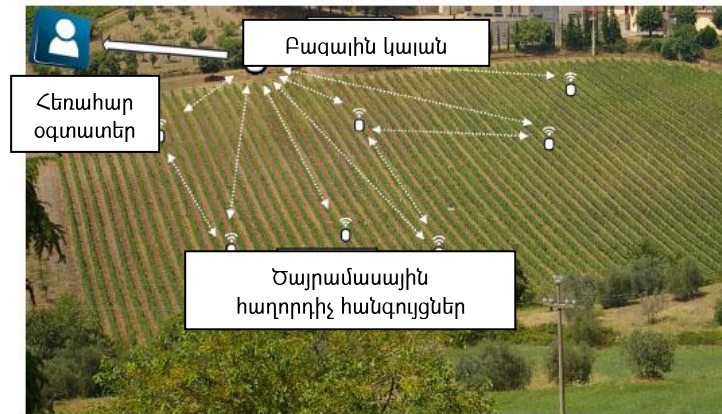
¹⁸⁰ Ruiz-Garcia L., Lunadei L., Barreiro P., Robla J. A review of wireless sensor technologies and applications in agriculture and food industry: state of the art and current trends. Sensors. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel. 2009:9(6). - pp. 4728-4730

մայրուղիներում և այլն¹⁸¹: Անլար սենսորային ցանցը արդյունավետ գործիքակազմ է խաղողի արտադրության կարևոր փոփոխականները (հողի խոնավություն, ջերմաստիճան, արևից ստացված ջերմություն, թունաքիմիկատների և պարարտանյութերի անհրաժեշտ չափաքանակներ և այլն) ուսումնասիրելու և ստացված տեղեկատվությունը օգտատերերին փոխանցելու տեսանկյունից¹⁸²: Այն ծայրամասային հաղորդիչ հանգույցներից բաղկացած ցանց է, որն իր մեջ ներառում է սենսորային բլոկ սխեմա և տվյալների փոխանցման անլար մոդուլ, որը տվյալները հանգույցներից փոխանցում է բազային կայան, որտեղ էլ դրանք պահպանվում են և անհրաժեշտության դեպքում հասանելի են վերջնական օգտատիրոջը: Հանգույցները տեղակայվում են խաղողի այգու տարբեր մասերում, քարտեզի միջոցով ստացված տեղեկատվության հիման վրա, այնպես որ հնարավոր լինի ամբողջությամբ ուսումնասիրել խաղողի վազի փոփոխությունները (նկար 6): Մատիսը և այլոք առաջարկեցին անլար սենսորային ցանցը ներդնել ճշգրիտ խաղողագործությունում, որը թույլ կտար ուսումնասիրել խաղողի այգետարածքների միկրոկլիման: Գյուղատնտեսությունում և սննդի արդյունաբերությունում անլար սենսորային ցանցի ներդրման հնարավորությունների վերաբերյալ համապարփակ ուսումնասիրություններ են իրականացրել Ռուիս-Գարսիան և այլոք: Վերջին տարիներին ցածր նյութական ծախսեր պահանջող կամ անվճար սարքավորումների հասանելիության շնորհիվ անլար սենսորային ցանցը լայն կիրառություն է գտել գիտական շրջանակներում: Անլար սենսորային ցանցի առաջնային կիրառությունը կապված է խաղողի որթատունկի և հողի միկրոմետերեղովգիական պարամետրերի ուսումնասիրության հետ: Բեքվիթը և այլոք կիրառության մեջ դրեցին 65 սենսորային հանգույցներից բաղկացած անլար ցանցը, որի օգնությամբ 1 ամիս շարունակ խաղողի այգիներում ջերմաստիճանային չափումներ իրականացվեցին: Վերջին տասնամյակում, շարունակական նորարարությունները հնարավոր դարձրին բույսերի ֆիզիոլոգիական մոնիտորինգ իրականացնող նոր տեսակի սենսորների զարգացումը (դենդրոմետրեր),

¹⁸¹ Akyildiz I., Su W., Sankarasubramaniam Y., Cayirci E. Wireless sensor networks: a survey. // Comput. Netw. 2002:38(4). - pp. 395-397

¹⁸² Callaway E. Wireless sensor networks: architectures and protocols. / Auerbach Publications, New York, 2004. - p. 9

որի շնորհիվ հնարավոր է շարունակաբար պլանավորել բույսերի ոռոգման հաճախականությունը¹⁸³:

Նկար 6. Սիենա քաղաքի մոտակայքում տեղակայված Ազիենդա Ագրիկոլա Կաստելյո դի Բրոլիո խաղողի այգում գործարկված անլար սենսորային ցանց¹⁸⁴

2012թ. Իսպանիայի հյուսիս-արևմուտքում գտնվող «Գալիսիայի Ռիաս Բաիխաս» խաղողագործական շրջանի (4000 հա) երեք խաղողի այգիներում՝ «Մարտին Կոդախ» (450 հա)¹⁸⁵, «Կոնդես դե Ալբարեի» (300 հա)¹⁸⁶, «Պակո և Լոլա» (200 հա)¹⁸⁷ «Խելացի խաղողագործություն» (Smart Viticulture) նախագծի շրջանակում ներդրվել են GPS տեղորոշման համակարգով զինված «Libelium» ընկերության կողմից արտադրվող «Meshlium» ապրանքանիշի երեք անլար բլոկ սխեմաներ և «Wasp mote» ապրանքանիշի տասներկու հաղորդիչ հանգույցներ: Վերջիններս զինված են սենսորներով, որոնց օգնությամբ կենդանի ռեժիմով որոշում են ջերմաստիճանը, շրջակա միջավայրի, հողի և տերևների խոնավությունը՝ բարելավելով խաղողի այգիների շրջակա միջավայրի կառավարումը: Տեղեկատվությունը հաղորդիչ հանգույցներից փոխանցվում է բլոկ սխեմային, որտեղից էլ վերջնական օգտատերը ինտերնետ կապով զինված խելացի հեռախոսից, պլանշետից վիճակագրական վերլուծություն իրականացնող համապատասխան հավելվածի օգնությամբ իրական ժամանակահատվածում որոշում է եղանակային պայմանների և խաղողի այգու

¹⁸³ Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - pp. 72-73

¹⁸⁴ Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 72

¹⁸⁵ <http://www.libertywines.co.uk/wines/view/MC101B16/>

¹⁸⁶ <http://www.riasbaixaswines.com/winery/condes-de-albarei/wine/2559/>

¹⁸⁷ <https://www.iuzu.be/page/paco-lola>

հիվանդությունների զարգացման միջև կորելացիոն կապի ուժգնությունը: Ծրագրի հաջողությամբ պայմանավորված՝ մեկ տարվա ընթացքում «Գալիսիայի Ռիաս Բաիխաս» խաղողագործական շրջանի 1000 խաղողագործներից 400-ը դարձան շահառուներ: Անլար սենսորային ցանցի ներդրման արդյունքում պարարտանյութերի և ֆունգիցիդների վրա կատարված ծախսերի գծով խնայողությունները կազմեցին 20%, իսկ խաղողի բերքատվությունը աճեց 15%՝ բարձրացնելով խաղողի այգիների շահութաբերության մակարդակը և արտադրությունը դարձնելով էկոլոգիապես առավել անվտանգ¹⁸⁸: 2017թ. «Waspmote ապրանքանիշի «Smart Agriculture» մոդելի հաղորդիչ հանգույցի և «Meshlium» ապրանքանիշի «4G AP 868 EU» մոդելի անլար բլոկ սխեմայի շուկայական արժեքները համապատասխանաբար կազմել են 297 և 810 հազ. դրամ: Հետևաբար երեք հաղորդիչ հանգույցների և տասներկու անլար բլոկ սխեմաների ձեռքբերման ընդհանուր ծախսերը (առանց փոխարդման ծախսերի և մաքսազերծման) կկազմեն 6 մլն դրամ¹⁸⁹: Խաղողի վազի մոնիտորինգ իրականացնող սենսորների վերաբերյալ ուսումնասիրություններ են կատարվել Ժանգի և այլոց կողմից, այս սենսորներից են նոր զելանդական GrapeSense-ը, որը խաղողի վազի բարձրորակ լուսնկարահանման միջոցով տեղեկատվություն է հավաքագրում որթատունկի բարձրության և հյուսվածքաբանական առանձնահատկությունների վերաբերյալ: Կան նաև բազմասպեկտոր սենսորներով աշխատող համակարգեր, մասնավորապես՝ ամերիկյան GreenSeeker® և Cropcircle սենսորները, որոնց օգնությամբ հնարավոր է հաշվել խաղողի վազի վեգետացիոն ցուցանիշները: Այս սենսորները նախատեսված են գյուղատնտեսական մեքենաների և տրակտորների վրա տեղադրվելու համար, դրանով իսկ հնարավոր է դառնում օրական կտրվածքով մշտադիտարկումների շնորհիվ ստանալ խաղողի այգիների կառավարման վերաբերյալ տարածական տեղեկատվություն¹⁹⁰:

¹⁸⁸ <http://www.sensorsmag.com/components/smart-viticulture-project-spain-uses-sensor-devices-to-harvest-healthier-more-abundant>

¹⁸⁹ Product Catalogue 2017. // Libelium, Zaragoza, 2017. - pp. 34, 86

¹⁹⁰ Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - p. 74

5. Հողի տնտեսական գնահատում, խաղողի հումքի և խմիչքների արտադրության որակի համատեքստում՝ հողի բուֆերականություն, ռենտա¹⁹¹, հողային լուծույթի ռեակցիա (PH), հողի ստրուկտուրա, հողի քիմիայի բարելավում:

Խաղողի վազի աճը և ֆիզիոլոգիական առանձնահատկությունները գլխավորապես պայմանավորված են հողի որակական ցուցանիշներով: Հողի էլեկտրական ջերմահաղորդականությունը կարելի է որոշել հողի էլեկտրամագնիսական սենսորներով և տեղորոշման գլոբալ համակարգով սպառազինված շարժական ենթակառուցվածքների օգնությամբ: Այս պարամետրը խիստ փոխկապակցված է հողին բնորոշ հատկությունների հետ, ինչպիսիք են՝ բերրիությունը և խորությունը, ջրի պահպանման հատկությունը, օրգանական նյութերի պարունակությունը և աղակալման մակարդակը: Նմանատիպ չափումների ժամանակ օգտագործվում են էլեկտրական դիմադրողականության կամ էլեկտրամագնիսական ինդուկցիայի սենսորներ: Էլեկտրական դիմադրողականության սենսորների օգնությամբ հնարավոր է վերահսկել հողի դիմադրողականությունը և ջերմահաղորդականությունը: Շուկայում ամենատարածված մոդելներից են՝ ամերիկյան («Վերիս 3100») և ֆրանսիական արտադրության ավտոմատ դիմադրողականության համակարգերը: Էլեկտրամագնիսական ինդուկցիայի սենսորներից են կանադական «DualEM», «EM-31» և «EM-38» մոդելները: Կան նաև հողի մեջ ներթափանցող ռադարներ և ռադիոմետրեր, որոնցով հնարավոր է չափել հողի մեջ PH-ի, իոնային ազոտի և կալիումի պարունակությունը¹⁹²:

6. Խմիչքների որակական ստանդարտների ապահովման նպատակով իրականացնել հումքի պարարտացում, պայքարել հիվանդությունների և վնասատուների դեմ, խուսափել գրունտային անորակ ջրից: Հողային ռեսուրսների սահմանափակության պայմաններում հողօգտագործման արդյունավետությունը հրամայական է: Խաղողագործության հետագա զարգացմանը կարող է նպաստել Արարատյան դաշտավայրի ոռոգելի երկրորդային աղակալված հողերի արմատական բարելավման ծրագրի իրականացումը, մասնավորապես աղակալման դեմ կենսաբանական

¹⁹¹ Булатов А. Экономика. / Изд-во Бек. Москва, 1997. - с. 268

¹⁹² Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - pp. 73-74

եղանակների կիրառմամբ ծրագրի շրջանակներում ՀՀ կառավարությունը պլանավորում է կանխել 30 հազ. հա տարածության աղակալումը, 9 հազ. հա հողատարածքներում կարգավորել գրունտային ջրերի մակարդակները և կանխարգելել երկրորդային աղակալման գործընթացները, որը կնպաստի խաղողի կայուն բերքատվության ապահովմանը: Արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու համար գյուղատնտեսական արտադրանք աճեցնողները պետք է ցուցաբերեն ինտեգրված մոտեցում, այսինքն՝ բարձրորակ, անվտանգ պտուղի և բանջարեղենի արտադրությունը պայմանավորված է մշակովի, կենսաբանական և քիմիական նյութերի կիրառմամբ¹⁹³:

3.3 Ալկոհոլային խմիչքների մրցունակության բարձրացման հիմնական ուղիները

Ալկոհոլային խմիչքների իրացման հիմնախնդիրների կարգավորումը սերտորեն կապված է Վրաստանը և Ռուսաստանը իրար կապող երկաթգծի աբխազական հատվածի վերաբացման, ԵՏՄ-ին նոր երկրների անդամակցության, Իրանի նկատմամբ միջազգային պատժամիջոցների վերացման հետ: Պատժամիջոցները խոչընդոտում են Իրան-Հայաստան անդրսահմանային առևտրին: Բանկային փոխանցումները և այլ ֆինանսական գործարքները դժվարացել են, ուստի առևտուրը հիմնականում կատարվում է բարտերային և կանխիկով մասնավոր բիզնես գործարքներով: Վերջին տարիներին Իրանի հետ առևտուրը 50-60% անկում է ապրել: Հայաստանը դադարեցրել է փոխադրումները Պարսից ծոցի Բանդար Աբբաս նավահանգստից, քանի որ փոխադրող ընկերությունները հրաժարվում էին ապրանքներ տեղափոխել իրանական նավահանգիստ և Հայաստանը ստիպված է ծովային փոխադրումներն իրականացնել Բաթումիի և Փոթիի նավահանգիստներից: Պատժամիջոցների մեղմացումը կղիվերսիֆիկացնի ՀՀ արտահանման ուղիները՝ դարձնելով վերջինիս հիմնական տարանցիկ ուղի և վերականգնելով առևտրի նախկին ծավալները: Մյուս կողմից Իրանի նկատմամբ միջազգային պատժամիջոցների վերացումը ՀՀ-ԻԻՀ համատեղ էներգետիկ ծրագրերի՝ բարձրավոլտ

¹⁹³ Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 95, 105

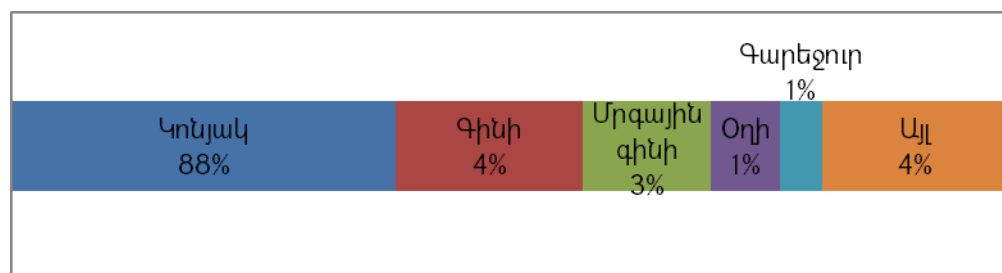
էլեկտրահաղորդման գծի պլանավորված շինարարության իրականացման խթան կիանդիսանա: Վերջինս հնարավորություն կտա ԻԻՀ մատակարարվող էլեկտրականությամբ վճարել Իրանից ներմուծվող գազի փոխարեն, որն էլ կավելացնի Հայաստան ներմուծվող իրանական գազի ծավալները: Պլանավորվում է նաև Հայաստան-Իրան սահմանին կառուցել 350 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ խոշոր հիդրոէլեկտրակայան: Ծրագրերի հաջողությունը մեծապես պայմանավորված է նաև ներդրումների մատչելիությունից և տնտեսական հիմնավորվածությունից: Մանսավորապես Հայաստանը Իրանին կապող երկաթգծի շինարարության ծրագրի համար պահանջվում է 3.2 մլրդ. ԱՄՆ դոլար ներդրում, ուստի վերջինիս հաջողությունը պայմանավորող գլխավոր գործոնը ավելի խոշոր ենթակառուցվածքային ցանցի մաս դառնալն է: Այս կոնտեքստում կենսական նշանակություն ունի Վրաստանը և Հայաստանը միացնող երկաթգծի արխագական մասի վերաբացումը, քանի որ դրանով Իրանի, Հայաստանի, Վրաստանի և Ռուսաստանի միջև ուղիղ երկաթուղային ճանապարհ կբացվի: Մյուս կողմից այն կխթանի ԵՏՄ երկրների հետ հայաստանյան բիզնեսի ավելի լայն համագործակցությունը: Հաղորդակցության անվտանգությունը Հայաստանի ազգային անվտանգության տեսանկյունից կենսական նշանակություն ունի, քանի որ երկիրը Թուրքիայի և Ադրբեջանի կողմից շրջափակման մեջ է: Երկրի հաղորդակցության դիրքը մոտ է «փակուղային» դիտարկվելուն՝ պայմանավորված միայն Վրաստանի և Իրանի միջով բեռների տարանցիկ փոխադրումներով: Հայաստան-Իրան սահմանափակ ապրանքաշրջանառությամբ (ընդհանուր բեռնափոխադրումների տեսակարար կշռում 80%-ը բաժին է ընկնում Իրանից Հայաստան ներմուծմանը) պայմանավորված՝ երկաթգիծը կենսունակ չէ, սակայն հաշվի առնելով վերոնշյալ տարածաշրջանային հարցերի լուծումը, երկաթգծի շինարարությունն ավելի քան արդիական խնդիր է: Հայաստանը տարանցիկ երկիր դարձնելը նաև ԵՏՄ-ի և Հարավային Ասիայի ու Միջին Արևելքի հետ առևտրի նոր հնարավորություններ են բացում¹⁹⁴: 2015թ. իրադարձությունները վկայում են, որ ԵՏՄ-ն ցանկանում է ընդլայնել անդամ և գործընկեր երկրների շրջանակը: Միությունը

¹⁹⁴ ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Երևան, 2016. - էջ 95-97

հիմնադրելուց հետո առևտրային ռեժիմի դյուրինացման մասին առաջին համաձայնագիրը 2015թ. մայիսին ստորագրվեց ԵՏՄ-ի և Վիետնամի միջև: Նմանատիպ բանակցություններ են նաև ընթանում Եգիպտոսի հետ: Այս գործընթացները առավել լայն ազդեցություն ունեն նաև ԵՏՄ, այդ թվում հայկական բիզնեսների և երրորդ երկրների ու բլոկների միջև գործարքների աշխարհագրության ընդլայնման գործում: 2015թ. հունիսին Սանկտ Պետերբուրգի Միջազգային տնտեսական ֆորումի ժամանակ ազատ առևտրի գոտու համաձայնագրի շուրջ բանակցություններ սկսելու որոշումը ստորագրվեց Հնդկաստանի առևտրի և արդյունաբերության պետական նախարարության և ԵՏՄ-ի միջև: Հետազոտական խմբին հանձնարարվել էր վերլուծել ԵՏՄ-Հնդկաստան առևտրի, ներդրումների դինամիկան և «համատեղ առևտրի քաղաքականության և ինտեգրման օրակարգերը» և նախագահների հաստատմանը ներկայացնել (Միության երկրների և Հնդկաստանի միջև) ազատ առևտրի գոտու համաձայնագրի մասին բանակցություններ սկսելու մասին որոշման նախագիծը: 2015թ. հոկտեմբերին Իսրայելը ցանկություն հայտնեց հնարավորինս սեղմ ժամկետներում ԵՏՄ-ի հետ ազատ տնտեսական գոտու վերաբերյալ համաձայնագիր ստորագրել և սկսվեցին ԵՏՄ-Իսրայել ազատ տնտեսական գոտի ստեղծելու մասին բանակցությունները: Միևնույն ժամանակ Ռուսաստանի արդյունաբերության և առևտրի նախարար Դենիս Մանտուրովը առաջարկեց ստեղծել տնտեսական համակարգ ԲՐԻԿՍ-ի և ԵՏՄ-ի միջև, որը կկրճատեր փոխադարձ առևտրի, ներդրումների խթանման և համատեղ արդյունաբերական ծրագրերի իրականացման խոչընդոտները¹⁹⁵: Նոր շուկաներ մուտք գործելը անհրաժեշտ է ինչպես հայաստանյան վերամշակողներին, այնպես էլ ֆերմերներին: Այս գործընթացը խթանելու և նոր շուկաների ուսումնասիրման նպատակով ՀՀ կառավարությունը պոտենցիալ շուկաներում պետք է առևտրային առաքելություններ և պատվիրակություններ ստեղծի և անհրաժեշտ տեղեկատվություն ու առաջարկություններ ներկայացի տեղական արտադրողներին: Ներկայումս ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված կանոնադրության համաձայն գործում են

¹⁹⁵ ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Երևան, 2016. - էջ 98-99

Հայաստանի առևտրային երեք ներկայացուցիչներ: Այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ է հստակեցնել մասնավոր սեկտորի մանդատները, գործունեության շրջանակը և աջակցության վերաբերյալ ավելի շատ տեղեկատվություն տրամադրել վերամշակողներն ու արտահանողներին, այս ամենը կխթանեն առևտրային ներկայացուցիչների և պոտենցիալ արտահանողների միջև հետագա համագործակցությունը: 2016թ. Հայաստանն արտահանել է 164 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ ոգելից խմիչք: Հայաստանից արտահանվող ոգելից խմիչքի մեջ ամենամեծ բաժինն ունեն կոնյակը՝ 88%: Այլ ոգելից խմիչքներից համեմատաբար մեծ բաժին ունեն և հեռանկարային են խաղողի գինին՝ 4% և այլ մրգերից պատրաստված գինիները՝ 3% (գծապատկեր 12): Ոգելից խմիչքի ամենամեծ շուկան Ռուսաստանն է, որտեղ սպառվում է այս կատեգորիայի արտահանումների 81%-ը (գծապատկեր 13, հավելված 35): Երկրորդ ամենաշատ ներկրողը Բելառուսն է: Սակայն Բելառուսի դեպքում իրավիճակը մի փոքր այլ է: Այդ երկիրը ներմուծում է հումք և արտադրում է կոնյակ տեղում՝ Հայաստանի կոնյակ արտադրող ամենամեծ գործարաններից մեկի՝ «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ-ի համագործակցությամբ¹⁹⁶: Այսպիսով, բացի Ռուսաստանից, ԵՏՄ այլ երկրներ արտահանումները գործնականում հավասար են զրոյի: Հիմնվելով առկա արտադրական հզորությունների և ներկայիս շուկաների վերլուծության վրա՝ ԵՏՄ-ում շուկաների ընդլայնման ամենամեծ հնարավորություններ ունեն կոնյակը, գինին և մրգային գինիները:

Գծապատկեր 12. Հայաստանից արտահանվող ոգելից խմիչքների կառուցվածքն ըստ տեսակների, 2016թ.¹⁹⁷

¹⁹⁶ ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Երևան, 2016. - էջ 26

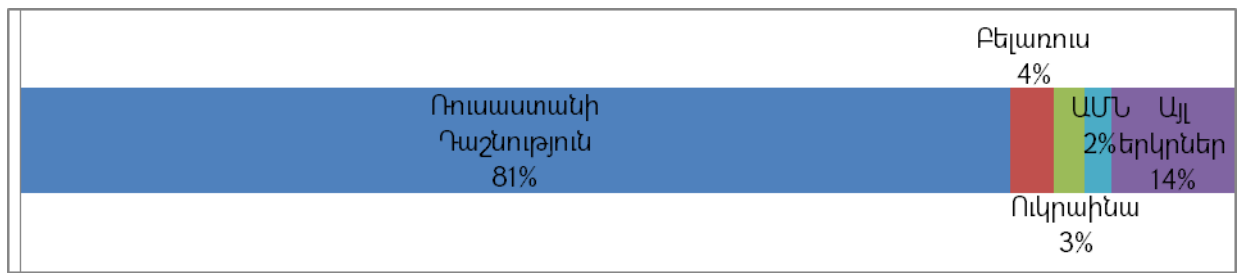
¹⁹⁷ ՄԱԿ-ի ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

Ամենագարգացածը հայաստանյան կոնյակի արտահանման շուկաներն են: 2016թ. Հայաստանից արտահանվել է 144 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ կոնյակ: 2016թ. Ռուսաստանում կոնյակի ներմուծման շուկան 276 մլն ԱՄՆ դոլար է: Ֆիզիկական ծավալների և մաքսային արժեքի տեսանկյունից, Հայաստանը ամենամեծ կոնյակ ներմուծողն էր Ռուսաստանում: Ռուսաստանի շուկա է մատակարարվել 17 մլն լ (120 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ) հայաստանյան կոնյակ, երկրորդ տեղում էր ֆրանսիական կոնյակը՝ 7 մլն լ: Սակայն կոնյակ ներմուծող երկու արտասահմանյան մատակարարները հանդես են գալիս շուկայի բացարձակապես տարբեր սեգմենտներում: Ֆրանսիան դիրքավորված է բարձրարժեք սեգմենտում (վաճառքի միջին գինը 1 լ համար 16 ԱՄՆ դոլար է), մինչդեռ Հայաստանը իր արտադրանքի մեծ մասը վաճառում է շուկայի միջին արժեք ունեցող սեգմենտում (վաճառքի միջին գինը 1 լ համար 8 ԱՄՆ դոլար է): Ռուսաստանի շուկայի լրացուցիչ ընդլայնումը հնարավոր է 2 հիմնական ճակատներում.

- Օգտագործել և ընդլայնվել բարձրարժեք կոնյակի սեգմենտում և մրցակցել ֆրանսիական կոնյակի՝ 114 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ շուկայի ծավալի հետ:
- Արձագանքել վաճառքի դիվերսիֆիկացման հնարավորություններին և ընդլայնվել ԵՏՄ անդամ չհանդիսացող մատակարարների ավելի ցածրարժեք սեգմենտում: 2016թ. դրությամբ, Ուկրաինան, Վրաստանը, Ադրբեջանը և Ուզբեկստանը Ռուսաստանին մատակարարել են 5 մլն լ կոնյակ, որի վաճառքի գինը կազմել է 31 մլն ԱՄՆ դոլար, ինչը հանդիսանում է Ռուսաստան ներմուծվող կոնյակի 11%-ը: Հայաստանից արտահանվող կոնյակի գնի համեմատ, վերոնշյալ երկրներից արտահանվող կոնյակի միջին գինը ցածր է 0.1%-ով:

ԵՏՄ անդամակցությունը կարող է նպաստել ռուսաստանյան շուկայում հայկական կոնյակի մրցունակության բարձրացմանը: Այս պարագայում Հայաստանը կարող է դիրքավորվել նաև շուկայի ավելի ցածրարժեք սեգմենտում և ընդլայնել իր ունեցած մասնաբաժինը: Ղազախստանի և Ղրղզստանի հանրապետությունների կոնյակի ներմուծման շուկան դեռևս կայացման փուլում է¹⁹⁸:

¹⁹⁸ ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Երևան, 2016. - էջ 26

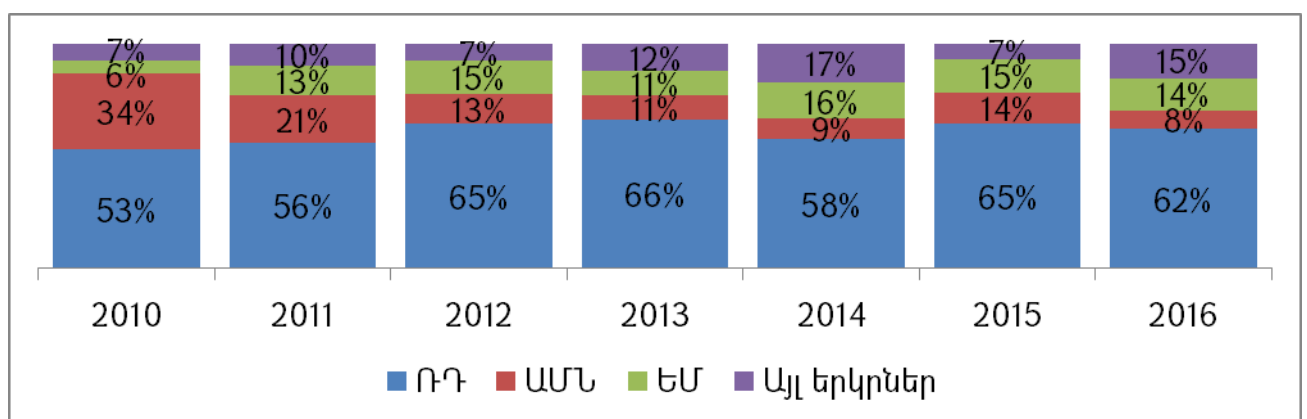
Գծապատկեր 13. Հայաստանից արտահանվող ոգելից խմիչքների կառուցվածքն ըստ գործընկերների, 2016թ.¹⁹⁹

2016թ. երկու հանրապետությունների համատեղ ներմուծման ծավալը կազմում է 1.8 մլն լ կոնյակ՝ 10 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ: Ընդ որում այս երկրներում հայկական կոնյակը ավելի քիչ մրցակցային է՝ փոխադրման բարձր ծախսերով պայմանավորված: Ղազախստանի կոնյակի ներմուծման շուկայում Հայաստանի հիմնական մրցակիցներն են Վրաստանը և Մոլդովան: Այս երկու երկրներից արտահանվող 1 լ կոնյակի միջին գինը համապատասխանաբար 7.3 և 10.4 ԱՄՆ դոլար է, մինչդեռ Հայաստանից արտահանվող 1 լ կոնյակի արժեքը 16.9 ԱՄՆ դոլար է: 2016թ. Բելառուսի կոնյակի ներմուծման շուկան բնափրային ծավալով և մաքսային արժեքով արտահայտված համապատասխանաբար կազմել է 1.8 մլն լ և 21 մլն ԱՄՆ դոլար: Այդ շուկայի բնափրային ծավալի 55%-ը և դրամական արժեքի 42%-ը մատակարարում է Մոլդովան՝ 8.9 ԱՄՆ դոլար/լ կոնյակի միջին գնով, մինչդեռ Հայաստանի կոնյակը նույն շուկայում արժե 14.2 ԱՄՆ դոլար/լ: Հետևաբար ԵՏՄ անդամ 3 երկրների կոնյակի ներմուծման ծավալները (բացի Ռուսաստանից) գնահատվում են մոտավորապես 31 մլն ԱՄՆ դոլար: Հայկական ակոհոլային խմիչքներ արտահանողների համար վերոնշյալ 3 երկրների շուկաները ընդլայնման նշանակալից հնարավորություն չէ, քանի որ հայաստանյան խմիչքները գնային տեսանկյունից մրցունակ չեն այս երկրներում: Այնուամենայնիվ, Հայաստանը այդ շուկաներ կարող է մատակարարել առանց փաթեթավորման կոնյակ, որը կշաղկվի տեղում²⁰⁰: Գինու արտահանման ԵՏՄ շուկայում իրավիճակը շատ ավելի նպաստավոր էր քան կոնյակի շուկայում: ԵՏՄ երկրների գինու ներմուծման շուկան շատ մեծածավալ

¹⁹⁹ ՄԱԿ-ի ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

²⁰⁰ ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Երևան, 2016. - էջ 28

է և կազմել է մոտավորապես 809 մլն ԱՄՆ դոլար (Ռուսաստանի բաժինը՝ 90%) և 464 մլն լ: 2016թ. Հայաստանից արտահանվել է 1.9 մլն լ գինի՝ 6.1 մլն ԱՄՆ դոլար կամ 3.3 ԱՄՆ դոլար/լ արժեքով: Ոգելից խմիչքի ընդհանուր շուկայում նիշային սեգմենտ ունեն մրգային գինիները: Այս կատեգորիայում Հայաստանի արտահանումները 2016թ. կազմել են 1.6 մլն լ, վաճառքի գինը՝ 4.3 մլն ԱՄՆ դոլար: 2016թ. մրգային գինիների (խաղողից բացի) ԵՏՄ ներմուծումները կազմել են 49 մլն ԱՄՆ դոլար: ԵՏՄ մրգային գինիների շուկայի խոշորագույն մատակարարները Լիտվան, Մոլդովան և Իտալիան են: Մրգային գինիներ արտադրող և արտահանող խոշոր երկրներից է նաև Ռուսաստանը: Հայկական մրգային գինիները բնորոշվել են աշխարհագրական տեղաբաշխման բարձր կենտրոնացվածությամբ, մասնավորապես 2013թ. ընդհանուր արտահանման 66% մասնաբաժինը արտահանվել է Ռուսաստանի Դաշնություն: ՀՀ մրգային գինիների արտահանման ընդհանուր կառուցվածքում ԱՄՆ տեսակարար կշիռը 2010-2016թթ. 34%-ից նվազել է մինչև 8%, որը հիմնականում պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ նույն ժամանակահատվածում դեպի ՌԴ արտահանման ծավալների տեսակարար կշիռը 53%-ից աճել և կազմել է 62%: ԵՄ տեսակարար կշիռը հիմնականում կայուն միտում է դրսևորել՝ 2010թ. 6% ցուցանիշից 2016թ. աճելով մինչև 14%: Աշխարհի մնացած երկրների կողմից հայկական մրգային գինիների ներմուծման ծավալները 2010-2011թթ. աճել են 3%, որին հաջորդել է 2011-2012թթ. գրանցված 3% անկումը և 2015-2016թթ.՝ 8% աճը (գծապատկեր 14):

Գծապատկեր 14. Հայկական մրգային գինիների արտահանման տեղաբաշխվածությունը ըստ երկրների 2010-2016թթ.²⁰¹

²⁰¹ ՄԱԿ-ի ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

Հայկական ալկոհոլային խմիչքների խոշորագույն ներմուծող երկիրը Ռուսաստանի Դաշնությունն է: 2013թ., 2014թ. և 2015թ. ՌԴ է արտահանվել ալկոհոլային խմիչքների տեսակարար կշռի համապատասխանաբար 75%, 80% և 81%, իսկ ԵՏՄ՝ 79%, 84%, 86% (հավելված 35-36):

2016թ. հունիսին ՀՀ կառավարության որոշմամբ ստեղծվել է Հայաստանի խաղողագործության և գինեգործության հիմնադրամ՝ տվյալ ոլորտներում պետական քաղաքականության և զարգացման ծրագրերի իրականացման նպատակով: Հիմնադրամը աշխատում է պետություն-մասնավոր հատված համագործակցության հիման վրա և նպատակ ունի բարձրորակ ու միջազգայնորեն մրցունակ արտադրանքի արտադրությանը, ներքին և արտաքին շուկաներում հայկական գինու վարկանիշի բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներ իրականացնել²⁰²: 2016թ. հիմնադրամի կողմից իրականացվել են հետևյալ ծրագրերը՝

- գինեգործական կազմակերպություններին աջակցելը՝ բարձրացնելով նրանց մրցունակությունը համաշխարհային շուկաներում՝ տեղական ընկերություններին հաղորդակից դարձնելով միջազգային լավագույն փորձին և գիտելիքին (3 մլն ՀՀԴ),

- հայկական գինիների մասին հանրայնացնելը և իրազեկելը (24 մլն ՀՀԴ), ապրանքանիշի և դրա չափանիշների համակարգը մշակելը, շնորհելը և վերահսկելը, միջազգային շուկաներում ապրանքանիշի ճանաչմանը և առաջնությանն աջակցելը (36 մլն ՀՀԴ)²⁰³:

Ալկոհոլային խմիչքների մրցունակության բարձրացման նպատակով կարևորվել են հետևյալ միջոցառումները՝

1. խաղողագինեգործական համալիրի հետագա զարգացման համար Հայաստանի զարգացման հիմնադրամի կազմում ստեղծել ոլորտում ներդրումային ծրագրերի մշակման և իրագործման բաժին՝ թիրախային նպատակային ներդրողներ դարձնելով շահառու օտարերկրացիներին,

²⁰² <http://www.tesaket.info/n/n1466700946>

²⁰³ Հաշվետվություն «Հայաստանի խաղողագործության և գինեգործության» հիմնադրամի 2016թ. գործունեության մասին: / ՀՀ հրապարակային ծանուցումների պաշտոնական ինտերնետային կայք, Երևան, 2017. - էջ 1-2

2. ալկոհոլային խմիչքների ենթահամալիրի զարգացման սպառնալիքների համատեքստում կարևորել գիտատեխնիկական նորամուծությունների ստեղծման ու կառավարման ունակ մարդկային կապիտալի զարգացումը,

3. ալկոհոլային խմիչքների շուկայի ուժեղ կողմերի բացահայտման նպատակով ներդրումների գերակա ուղղություններում գնահատել և հիմնավորել արտոնյալ մաքսային ռեժիմի և հարկային արտոնությունների տրամադրման պետական միջամտությունների տնտեսական շահեկանությունը,

4. խաղողագործության ոլորտում չափազանց մեծ են բնածին աղետների հետևանքով բյուջետային հատկացումները, մինչդեռ դրանք պետք է ուղղել ոչ թե հետևանքի, այլ պատճառների դեմ: Խաղողի այգիների պարագայում դա կլինեն հակակարկտային ցանցերի տեղադրումը, իսկ չթաղված այգիների պարագայում աշնան դիտարկումները և ցրտահարված այգիների դիմաց փոխհատուցում չտրամադրելը:

Բարձրաշխարհիկ հասարակության համար արժանապատիվ հայկական ալկոհոլային խմիչքներ ներկայացնելու և նոր բրենդ ստեղծելու փայլուն օրինակ է «Svaneke Armenian Wild Flower Honey Ale» գարեջուրը: Գարեջուրն արտադրվել է Դանիայում ՀՀ դեսպանության և Դանիայի Բորնհոլմ կղզում տեղակայված «Svaneke Bryghus» դանիական գարեջրագործական ընկերության համագործակցության արդյունքում: «Svaneke Bryghus» գարեջրի գործարանն իր գործունեությունը սկսել է 2000թ.²⁰⁴ Բորնհոլմ կղզու Svaneke շրջանում: Ընկերությանն է պատկանում նաև Բորնհոլմ կղզում գործող ռեստորանը, որը տարեկան 80000-ից ավելի այցելու է ունենում աշխարհի տարբեր երկրներից: Ընկերությունն արտադրում է տարբեր համային հատկանիշներով օժտված 26 գարեջուր, որոնցից 11-ն արտադրվում են ամբողջ տարվա կտրվածքով, 7-ը՝ սեզոնային պարբերականությամբ, իսկ 8-ը՝ սահմանափակ քանակությամբ²⁰⁴: «Svaneke Armenian Wild Flower Honey Ale» գարեջրի արտադրությունը սկսվեց 2014թ., երբ Դանիայում և Նորվեգիայում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան՝ Հրաչյա Աղաջանյանը «Svaneke Bryghus» ընկերության գլխավոր գարեջրագործ՝ Ժան Պոլին ծանոթացրեց «Bzzz» ընկերության հետ, որը հայկական

²⁰⁴ <http://www.svanekebryghus.dk/en/our-beer>

մեղր էր արտահանում Դանիայի Թագավորություն: Գարեջուրն արտադրվել է «Svaneke Bryghus» գարեջրի գործարանում: Գարեջուրը պատրաստվում է անգույն, մուգ գույնի և կարամելացված ածիկներից, ամերիկյան գայլուկից և հայկական վայրի ծաղկի մեղրից, թնդությունը՝ 4.8%: Տարեկան արտադրվում և սպառվում է 700 լ գարեջուր: Վերջինս ձեռք է բերվում Svaneke Bryghus ռեստորանից: Գարեջրի հիմնական սպառողները Դանիայի հայկական համայնքը, արտասահմանյան դիվանագիտական ներկայացուցիչները, Բորնհոլմ կղզին այցելող զբոսաշրջիկները և սփյուռքահայերն են: 2016թ. «Svaneke Armenian Wild Flower Honey Ale» 0.5 լ գարեջրի գինը կազմել է 2540 դրամ^{205, 206}, համեմատության համար նույն ժամանակահատվածում Կոպենհագենի սուպերմարկետներում և բարերում 1 լ գարեջրի միջին մանրածախ գինը կազմել է 2430 և 11190 դրամ²⁰⁷: Հայկական ալկոհոլային խմիչքների բրենդը Դանիայի Թագավորություն արտահանելու և գործարար կապեր ստեղծելու նպատակով շրջայց և հարցազրույցներ են իրականացվել Դանիայի Բորնհոլմ կղզում գործող «Den Bornholmske Spritfabrik» ընկերության ղեկավարների հետ: «Den Bornholmske Spritfabrik» ընկերությունը Բորնհոլմի հնագույն բաղադրատոմսերի հիման վրա ստեղծում է սեփական յուրահատուկ համով ալկոհոլային խմիչքներ: Ընկերությունը հիմնադրվել է 1994թ.: Ընկերության կողմից արտադրված հիմնական ալկոհոլային խմիչքներն են՝ «Bornholmer 1855 Traditions Akvavit» և «Bornholmer Bitter»: Արտադրվում են նաև սեզոնային ակվավիտներ՝ «Paske Akvavit», «Sommer Akvavit», «Jule Akvavit» և «Honningsyp»: Ընկերությունը համագործակցում է գուրմե ռեստորանների, դանիական 7 մեծածախ և 113 մանրածախ վաճառողների հետ, մշտապես նորարարություններ է իրականացնում՝ արտադրելով նոր ալկոհոլային խմիչքներ և շշեր (նկար 7): Ընկերության արտադրանքն արտահանվում է Կանադա, Նորվեգիա, Շվեդիա և Գերմանիա²⁰⁸: 2016թ. Հայաստանից Դանիա է արտահանվել

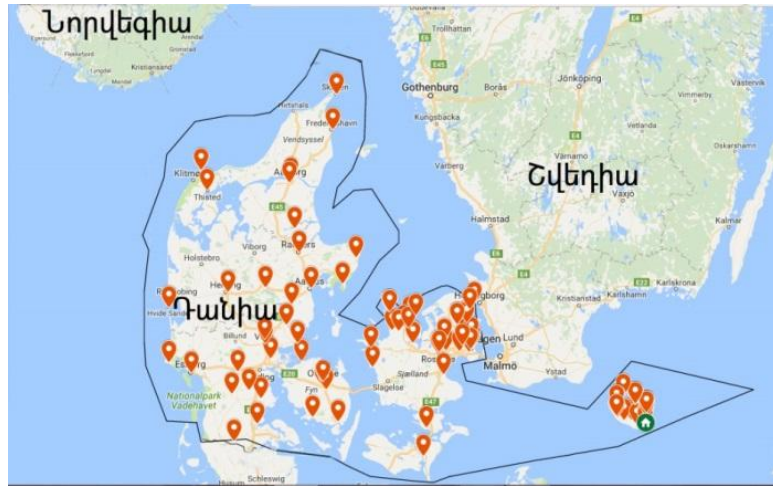
²⁰⁵ Հարցազրույց «Svaneke Bryghus» ընկերության գարեջրագործ՝ Ժան Պոլի հետ, Բորնհոլմ, 2017

²⁰⁶ Հարցազրույց Դանիայի և Նորվեգիայի Թագավորություններում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան՝ Հրաչյա Աղաջանյանի հետ, Կոպենհագեն, 2016

²⁰⁷ <https://www.goeuro.com/travel/beer-price-index-2016>

²⁰⁸ Հարցազրույց «Den Bornholmske Spritfabrik» ընկերության գործադիր տնօրեն՝ Նիլս Ֆրոստի հետ, Բորնհոլմ, 2016

175 հազ. ԱՄՆ դոլար արժողությամբ 7391 լ կոնյակ²⁰⁹: Դանիայում կոնյակի ներմուծման շուկան 14 մլն ԱՄՆ դոլար է: Ֆիզիկական ծավալների առումով, 25 երկրների ցանկում Հայաստանը 7-րդ կոնյակ ներմուծողն է Դանիայում: Կոնյակ ներմուծող խոշորագույն երկիրը Ֆրանսիան է՝ 185 հազ. լ, երկրորդ տեղում Գերմանիան՝ 156 հազ. լ, երրորդ տեղում Մեծ Բրիտանիան՝ 12 հազ. լ:

Նկար 7. «Den Bornholmske Spritfabrik» ընկերության մատակարարման շղթան 2017թ.²¹⁰

Սակայն կոնյակ ներմուծող երեք առաջատար արտասահմանյան մատակարարները հանդես են գալիս շուկայի բացարձակապես տարբեր սեգմենտներում: Հայաստանը դիրքավորված է միջին սեգմենտում (վաճառքի միջին գինը 1 լ համար 23.7 ԱՄՆ դոլար է), մինչդեռ Ֆրանսիան ու Մեծ Բրիտանիան իրենց արտադրանքը վաճառում են շուկայի բարձրարժեք սեգմենտում (վաճառքի միջին գինը 1 լ համար 41 և 40 ԱՄՆ դոլար է): Դանիայի շուկայի լրացուցիչ ընդլայնումը հնարավոր է 2 հիմնական ճակատներում.

- Օգտագործել և ընդլայնվել կոնյակի միջին սեգմենտում և մրցակցել գերմանական կոնյակի՝ 4.22 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ շուկայի ծավալի հետ:
- Մրցակցել Ֆրանսիայի ու Մեծ Բրիտանիայի հետ և ընդլայնվել մատակարարների՝ 7.64 մլն, 0.48 մլն ԱՄՆ դոլար արժողությամբ ավելի բարձրարժեք սեգմենտում:

²⁰⁹ ՀՀ արտաքին առևտուրն երկիր-ապրանք կտրվածքով (2015-2016թթ.): // ՀՀ մաքսային ծառայություն, Եր., 2017 <http://customs.am/Content.aspx?itn=csCIExportStatistics>, հեղինակի հաշվարկներ

²¹⁰ <http://www.bornholmersnaps.dk>

2016թ. դրությամբ, Ֆրանսիան ու Գերմանիան Դանիային մատակարարել են 341 հազ. լ կոնյակ, որի վաճառքի գինը կազմել է 12 մլն ԱՄՆ դոլար, ինչը հանդիսանում է Դանիա ներմուծվող կոնյակի 86%-ը: Հայաստանի գներն ավելի մրցունակ են քան ֆրանսիական և գերմանական կոնյակների գները, մասնավորապես Հայաստանից ներմուծվող կոնյակի գնի հետ համեմատած, հիշյալ երկրներից ներմուծվող կոնյակի միջին գինը բարձր է համապատասխանաբար 43% և 13%: Ներկայումս, Մեծ Բրիտանիայի ԵՄ անդամակցության դադարեցումը կարող է հանգեցնել դանիական շուկայում հայաստանյան կոնյակի ավելի բարձր գնային մրցակցության: Նման դեպքում, Հայաստանը կարող է մրցակցել նաև շուկայի ավելի բարձրարժեք սեգմենտում և դիտարկել շուկայում ավելի մեծ մասնաբաժին ունենալու տարբերակը (հավելված 37): Դանիայում խաղողի և մրգային գինիների ներմուծման շուկան համապատասխանաբար 634.7 մլն և 22.2 մլն ԱՄՆ դոլար է: Խաղողի գինի ներմուծող խոշորագույն երկիրը Իտալիան է՝ 40.2 մլն լ, երկրորդ տեղում Իսպանիան՝ 24.8 մլն լ, երրորդ տեղում Չիլին՝ 24.7 մլն լ: Մրգային գինի ներմուծող խոշորագույն երկրներն են՝ Գերմանիան՝ 6.9 մլն լ, Էստոնիան՝ 2.5 մլն լ, Նիդերլանդները՝ 2.4 մլն լ: 2009-2014թթ. Դանիայում գինու սպառման շուկայական արժեքի բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է 2.5%, իսկ 2014-2019թթ.՝ 0.6%: 2009-2014թթ. գինու սպառման բնափրային ծավալի բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմել է 1.4%, իսկ 2014-2019թթ. կազմելու է 1.8%: Դանիայում գինու սպառման ծավալները 2014թ. կազմել են 177 մլն լ ու կանխատեսվում է, որ 2019թ. կազմելու են 193.1 մլն լ (հավելված 38-39): Կանխատեսումների համաձայն՝ 2014-2019թթ. սպառման ծավալների ամենաբարձր աճի տեմպը (7.4%) գրանցելու է փրփրուն գինին, որին հաջորդելու են թնդեցված գինին՝ 3.6% և հանգիստ գինին՝ 1.4% (հավելված 40-41): 2014թ. հանգիստ գինիների սպառման շուկայական արժեքը 1408.6 մլն ԱՄՆ դոլար էր, որը կազմել է սպառված գինիների ընդհանուր արժեքի 82.8%: 2014-2019թթ. հանգիստ գինիների շուկայական արժեքն աճելու է 0.2%, թնդեցված գինիներինը՝ 2.5%, փրփրուն գինիներինը՝ 2.4%²¹¹: 2009թ. հանգիստ գինու սպառման շուկայական արժեքը կազմել է

²¹¹ Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark. // Canadean, Basingstoke, 2015. – pp. 6, 7, 9, 11, 30

1295.5 մլն. ԱՄՆ դոլար, 2019թ. կազմելու է 1426.2 մլն. ԱՄՆ դոլար, իսկ 2009-2019թթ. բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմելու է 3.2%: 2009թ. թնդեցված գինու սպառման շուկայական արժեքը կազմել է 147.3 մլն. ԱՄՆ դոլար, 2019թ. կազմելու է 199.4 մլն. ԱՄՆ դոլար, իսկ 2009-2019թթ. բաղադրյալ միջին տարեկան աճի տեմպը կազմելու է 5.1%²¹²: 2014թ. կարմիր գինին հանդիսացել է հանգիստ գինիների կատեգորիայի ամենամեծ սպառում ունեցող գինու տեսակը, որի մասնաբաժինը կազմել է 70.2%: 2014թ. վերմուտը հանդիսացել է թնդեցված գինիների կատեգորիայի ամենամեծ սպառում ունեցող գինու տեսակը, որի մասնաբաժինը կազմել է 40.6%: 2014թ. շամպայնը հանդիսացել է փրփրուն գինիների կատեգորիայի ամենամեծ սպառում ունեցող գինու տեսակը, որի մասնաբաժինը կազմել է 18.6%: Թնդեցված, փրփրուն և հանգիստ գինիների շուկայական մասնաբաժինները (ըստ շուկայական արժեքի) 2014թ. կազմել են համապատասխանաբար 10.4%, 6.9%, 82.8% և կանխատեսվում է, որ 2019թ. թնդեցված գինիների և շամպայնի մասնաբաժինները աճելու են 1% և 0.6%, իսկ հանգիստ գինիներինը՝ նվազելու է 1.6% (հավելված 42): 2019թ. կավա գինիների սեգմենտը մնացած գինիների համեմատ ամենաբարձր աճի տեմպն (13.2%) է գրանցելու փրփրուն գինիների կատեգորիայում (հավելված 43): Ալկոհոլային խմիչքներ վաճառող առաջատար սուպերմարկետներն ու մթերային խանութներն են՝ Նետտո, Ռեմա 1000, Կոոպ, Դագոռֆա (հավելված 44-48): Համաձայն Canadean ընկերության կանխատեսումների՝ 2019թ. Դանիայում գինիների սպառման ընդհանուր ծավալները կազմելու են 1757 մլն ԱՄՆ դոլար, այդ թվում՝ հանգիստ գինիներ՝ 1426 մլն ԱՄՆ դոլար, թնդեցված գինիներ՝ 199 մլն ԱՄՆ դոլար, փրփրուն գինիներ՝ 132 մլն ԱՄՆ դոլար (հավելված 49)²¹³: 2016թ. Դանիայում թունդ ալկոհոլային խմիչքների (կոնյակ, օղի), գինու և գարեջրի ակցիզային հարկերի դրույքաչափերը համապատասխանաբար կազմել են 20.1%, 14.2%, 7.5%, իսկ ավելացված արժեքի հարկը՝ 25%²¹⁴: Հեղինակի կողմից 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների շրջանում 2016թ. անցկացված հարցումներից պարզ դարձավ, որ դանիացիների

²¹² ՄԱԿ-ի ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

²¹³ Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark. // Canadean, Basingstoke, 2015. - pp. 13, 15, 32

²¹⁴ Information on the Nordic alcohol market 2016. // Alko Inc., National Institute for Health and Welfare (THL) Helsinki, 2016. - p.. 17

ամենահաճախակի սպառվող խմիչքը հանդիսացել է գարեջուրը (27%), որին հաջորդել են գինին (19%), շամպայնը (3.33%), վիսկին (3.33%), օղին (3.03%), կոնյակն ու շնապար: ՀՀ-ում պատկերն այլ էր, մասնավորապես հարցվածների մեծամասնությունը նախապատվությունը տվել է գինուն (25%), որին հաջորդել են օղին (23%), գարեջուրը (12%) և կոնյակը (8%), շնապար (6%), շամպայնը (3.8%), վիսկին (3.8%): Դանիացիների և հայերի մեծամասնությունը (համապատասխանաբար 18% և 25%) գնում կատարելիս նախընտրել է մինչև 0.5 և տարողությամբ խմիչքներ գնել: Հայ և դանիացի սպառողները նախապատվությունը տվել են միջին թնդության ալկոհոլային խմիչքներին: Դանիացիները ոգելից խմիչքներ գնելիս գլխավորապես կարևորել են թարմությունը (41%), իսկ հայերը՝ որակը (52%): Դանիացիները նախապատվությունը տվել են ալկոհոլային խմիչքների սպառման շաբաթական (29%), իսկ հայերը՝ ամսական հաճախականությանը (45%): Հայերը մեծամասամբ նախընտրել են ԵՄ-ից (48%) և ՌԴ-ից (19%) ներմուծված ալկոհոլային խմիչքները, իսկ դանիացի սպառողները՝ ԵՄ-ից (34%) ու ԱՄՆ-ից (19%): Հայ սպառողների նախընտրելի գարեջրի ապրանքանիշերն էին՝ Կիլկիա (40%), Կոտայք (13%), Բալտիկա (10%), Գյումրի (8%), Հեինիկեն (8%): Դանիացիների նախապատվությունը տրվել է Կարլսբերգ (17%), Տուբորգ (14%), Սվանեկե (11%), Աուգուստիններ (6%) ապրանքանիշերին: Հայ սպառողների նախընտրելի գինու ապրանքանիշերն էին՝ Արենի (33%), Կարաս (23%), Արմենիա (17%), Վեդի-Ալկո (6%): Դանիացիների նախապատվությունը տրվել է Ամարոնե (11%) ապրանքանիշին: Հայ սպառողների նախընտրելի կոնյակի ապրանքանիշերն էին՝ Արարատ (62%), Մանե (6%): Դանիացիների նախապատվությունը նույնպես տրվել է Արարատ (31%) ապրանքանիշին, իսկ Hennessy, Ingen, Smirnoff, Renault կոնյակները նախընտրել է հարցվածների 12%-ը (հավելված 50-56):

Եզրակացություններ

Ատենախոսության թեմայի ընտրությունն ու շարադրանքը կապված է ակոհոլային խմիչքների արտադրության և նրա հիմքը հանդիսացող խաղողագործության ազգային ավանդների, ձեռքբերումների և որ ամենակարևորն է ձևավորված մարտահրավերների և սպառնալիքների մեղմացման իրատեսական համալիր միջոցառումների մշակման հետ: Դրանցում կարևորվել են խաղողի, արտադրության, վերամշակման, պահպանման և գինու, կոնյակի հնեցման տեխնոլոգիական անադարտության և կենսատեխնոլոգիական նվաճումների զուգակցումը, հարուստ ապրանքատեսականու, գենոֆոնդի միջազգային մրցունակության բարձրացումը, տեխնոլոգիայի արդիականացումն ու սպառողական շուկայի հատվածավորման զարգացումների նորովի գնահատումը, արտաքին շուկայում հայկական բրենդի ըստ արժանվույն ներկայացումը, համաշխարհային փառքի վերականգնմանն ուղղված ակոմարքեթինգի արմատավորումը, ակոհոլային խմիչքի արժեշդթայի բոլոր օղակների շահերի ներդաշնակեցումը, գնագոյացման նոր մեխանիզմների մշակումը, նոր շուկաների ներթափանցման ռազմավարության մշակումը, ագրոարդյունաբերական ինտեգրման նոր մեթոդաբանության, որակի միջազգային ստանդարտների ներդրումը և այլն:

Սույն հետազոտության ընթացքում կատարված ուսումնասիրություններով ու վերլուծություններով պայմանավորված հանգել ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1. ՀՀ-ում խաղողի բերքատվության բարձրացման կենսատեխնոլոգիական գործոնների ստեղծման տեսանկյունից նպատակահարմար ենք համարում խաղողի բարձրորակ, մաքրասորտ արդյունաբերական տնկարանային տնտեսության հիմնումը:

2. 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի, «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի, «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ի և Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի գիտատեխնիկական առաջընթացով պայմանավորված տնտեսական աճը կազմել է համապատասխանաբար 6.3%, -38.5%, 16.1% ու 21.2% (ըստ «Սոլոուի» մնացորդային եղանակի)²¹⁵: Ֆինանսական կայունության ցուցանիշներն ուսումնասիրելիս՝ ակնհայտ է

²¹⁵ Մենքյու Ն. Մակրոէկոնոմիկա: / Նոյան Տապան տպագրություն, Երևան, 1997. - էջ 100-105, հեղինակի հաշվարկներ

դառնում, որ 2015թ. սեփական կապիտալի կենտրոնացման ամենացածր գործակիցներն ունեին «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ն և Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ն (համապատասխանաբար 0.34 և 0.45), ուստի տնտեսավարող սուբյեկտները պետք է մտահոգվեն իրենց ֆինանսական կայունության կարգավորմամբ: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ն, «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ն բավարար չափով ֆինանսապես կայուն վիճակում են գտնվել, քանի որ այս ցուցանիշը գերազանցել է 0.6-ը (հավելված 8-12):

3. Արտադրական ծախսերի և կապիտալի արդյունավետությունը բնութագրող՝ շահութաբերության մակարդակի, շահույթի նորմայի, ֆոնդահատույցի, ֆոնդատարության, աշխատանքի արտադրողականության, շրջանառու կապիտալի շրջապտույտի և մնացյալ ցուցանիշներում բացակայում է կապիտալի և աշխատանքի հանրագումարը՝ $\Sigma(K+L)$ արդյունքը²¹⁶: Արտադրության զարգացման գործում համատեղ ներգործման և արդյունքի ստեղծման մեջ ունեցած դերակատարման տարանջատման նպատակով նպատակահարմար ենք համարում ֆոնդահատույցի հաշվարկներում ներառել Կորբ-Դուգլասի արտադրական ֆունկցիան: Այս տեսանկյունից, 2015թ. «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի, «Պոռշյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի, «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ի և Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի հիմնական միջոցների հատույցը (ֆոնդահատույցը) մեկ աշխատողի հաշվով համապատասխանաբար կազմել է 0.004, 0.01, 0.02, 0.003 դրամ:

4. «Ճշգրիտ խաղողագործության» (Precision viticulture) մեջ կիրառվող անօդաչու և կառավարվող թռչող սարքերից, արբանյակից ստացվող ինֆրակարմիր լուսանկարների և անլար սենսորային ցանցի օգնությամբ որոշում են խաղողի այգիները և որթատունկը բնութագրող կարևոր ցուցանիշները՝ հողի որակական գնահատականը, օդի ջերմաստիճանը, խոնավությունը, որթատունկի չափը, ոռոգման մակարդակը, տերևի առանձնահատկությունները, սննդային տարրերով բավարարվածության աստիճանը և բերքատվությունը, ֆիլոքսերա վնասատուով վարակվածության աստիճանը: Իտալիայի Վենետո շրջանի 5-50 հա խաղողի

²¹⁶ Գրիգորյան Կ., Սանասարյան Ա., Գրիգորյան Ն. Ագրարային Տնտեսագիտություն: / ՀԱԱՀ, Երևան 2013. - էջ 45-46

այգիներում փորձարկված սարքերի ձեռքբերման և տվյալների հետագա վերամշակման ծախսերի տեսանկյունից ամենաարդյունավետը անօդաչու թռչող սարքերն էին: Հակառակ պատկերն էր 50 հա և ավելի խոշոր խաղողի այգիներում, որտեղ կառավարվող թռչող սարքերն առավել արդյունավետ էին քան անօդաչու թռչող սարքերը: Փորձարկված անօդաչու, կառավարվող թռչող սարքերի և անլար սենսորային ցանցի արժեքը 5.1, 33.2, 6 մլն դրամ է (հավելված 1), իսկ 5 հա և 50 հա խաղողի այգիների բազմակի լուսանկարահանման և տվյալների վերլուծության վրա կատարվող ԱԹՍ-ի ծախսերը կազմել են համապատասխանաբար 1.2, 2.8, իսկ ԿԹՍ-ի դեպքում՝ 1.3, 2 մլն դրամ²¹⁷: Ճշգրիտ խաղողագործության ներդրմամբ հնարավոր է գնահատել խաղողի որթատունկի թարմությունը և դրա հիման վրա բացահայտել ոռոգման ջրի օգտագործման օպտիմալ մակարդակը, որի արդյունքում բարձրանում են բերքի որակական ցուցանիշները: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ 1 հա-ի հաշվով Ավստրալիայի խաղողի այգու մշակության ծախսերը կրճատվել են 373 հազ. դրամով: Խաղողի որթատունկի թարմության ցուցանիշների հիման վրա խաղողի այգին մշակող մասնագետի վարձատրությունը սահմանելու պարագայում 1 հա-ի հաշվով տնտեսվում է 154 հազ. դրամ²¹⁸: «Ճշգրիտ գյուղատնտեսության» (Precision agriculture) ներդրմամբ Գերմանիայում ազոտական պարարտանյութի օգտագործման արդյունավետությունը բարձրացել է 10-15%, իսկ 1 հա-ի հաշվով խնայողությունները կազմել են 5500-13800 դրամ՝ կախված օգտագործվող սենսորի տեսակից և հողատարածքի մեծությունից: Գերմանիայում ձմեռային սեզոնին հացահատիկի և կանոլայի մշակության պարագայում 1 հա-ի հաշվով տնտեսական օգուտները կազմել են 27-46 հազ. դրամ, իսկ Մեծ Բրիտանիայում՝ 15 հազ. դրամ: Երկրատեղեկատվական համակարգի (GIS) ներդրման պարագայում 1 հա-ի հաշվով տնտեսական օգուտները կկազմեն 15 հազ. դրամ: ԱՄՆ-ում ու Կանադայում եգիպտացորենի և սոյայի մշակության պարագայում հողի թթվայնության մակարդակի քարտեզագրումը թույլ է տվել փոփոխական

²¹⁷ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Basel Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Singapore, 2015, 7(3). - p. 2985

²¹⁸ http://www.tvsprecisionviticulture.com.au/uploads/web_pages/Bottom%20Line%20Benefits%20of%20Using%20Precision%20Viculture.pdf

չափաքանակով կիր օգտագործել՝ 1 հա-ի հաշվով տարեկան խնայելով 12 հազ. դրամ: Հարավային Իսպանիայի 70 հա լիմոնի այգիներում անօդաչու և կառավարվող թռչող սարքերի ներդրման արդյունքում 1 հա-ի հաշվով տնտեսական օգուտները գերազանցեցին 24 հազ. դրամը²¹⁹:

5. 2016թ. ՀՀ արտահանման հաշվեկշռում ալկոհոլային խմիչքների մասնաբաժինը կազմել է 9.2%²²⁰, իսկ 2015թ. խաղողի համախառն բերքի 90.4%-ը մթերվել է²²¹: 2011թ. խաղողի համախառն բերքի շուրջ 60%-ը բաժին է ընկել կոնյակի արտադրությանը՝ գինեգործության ոլորտում ապահովելով ավելի քան 8000-10000 աշխատատեղ²²², այսինքն գյուղացիական տնտեսությունում զբաղվածների թվի 2%-ը²²³: 2016թ. ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտում գործել են 65 տնտեսավարող սուբյեկտներ, իսկ արդյունաբերաարտադրական անձնակազմի միջին ցուցակային թիվը կազմել է 3523 մարդ²²⁴:

6. 1997-2015թթ. ՀՀ-ում կոնյակի, գինու, օղու և գարեջրի պահանջարկի վրա ազդող գործոնների և սեզոնայնության էկոնոմետրիկ վերլուծության արդյունքում հանգել ենք հետևյալ եզրակացությունների.

– Համաձայն Ֆիշերի F-հայտանիշի՝ ռեգրեսիայի մոդելներում ընդգրկված սեզոնային փոփոխականները վիճակագրորեն նշանակալի չէին, այսինքն 1997-2015թթ. ընթացքում կոնյակի, օղու, գարեջրի եռամսյակային պահանջարկին բնորոշ չի եղել սեզոնայնությունը, իսկ գինին, շամպայնը և օղին հանդիսացել են կոնյակին փոխարինող ալկոհոլային խմիչքներ: Ընդ որում՝ գինու (0.794) և օղու (0.530) գործակիցները իրենց բացարձակ մեծությամբ գերազանցել են շամպայնի համապատասխան գործակցին (0.030), հետևաբար վերջիններս հանդիսացել են կոնյակի առավել անմիջական մրցակիցներ: Այս տեսանկյունից հայկական

²¹⁹ Precision agriculture: An opportunity for EU farmers – potential support with the CAP 2014-2020. // European Parliament, 2014. – pp. 23, 25, 26, 28

²²⁰ <http://customs.am/Content.aspx?itn=csCIEExportStatistics>, հեղինակի հաշվարկներ

²²¹ Պարենային ապահովություն և աղքատություն հունվար-դեկտեմբերին, «Պարենի առկայություն» բաժինը: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2017. – էջ 75

²²² ՀՀ արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2011. – էջ 16

²²³ Վիճակագրական տարեգիրք: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2012. – էջ 57, հեղինակի հաշվարկներ

²²⁴ Արդյունաբերական կազմակերպությունների հիմնական ցուցանիշներն ըստ տնտեսական գործունեության հնգանիշ դասակարգման // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2017. – էջ 14-15, հեղինակի հաշվարկներ

կոնյակագործական ընկերություններին առաջարկվում է համապարփակ կերպով ուսումնասիրել գինու և օղու գնագոյացման դինամիկան:

- Կոնյակին բնորոշ է եղել ոչ առաձգական պահանջարկը, հետևաբար արտադրության շահութաբերությունը ավելացնելու նպատակով կոնյակ արտադրող ընկերությունները կարող են բարձրացնել կոնյակի գինը, սակայն, ելնելով Հայաստանի և հայկական ընկերությունների ներկայիս տնտեսական իրավիճակից, հավատացած ենք, որ կոնյակի գների հետագա աճը տնտեսապես անշահավետ է:

- Կոնյակի և գինու պահանջարկի առաձգականությունն ըստ եկամտի ուներ բացասական արժեք: Քանի որ բնակչության իրական եկամուտների զգալի մասը դեռևս ուղղված է առաջին անհրաժեշտության ապրանքների ձեռքբերմանը, ուստի կոնյակի պահանջարկի և եկամուտների միջև ձևավորվել է հակադարձ կոռելացիոն կապ:

- Կոնյակի բազմաչափ ռեգրեսիայի կրկնակի լոգարիթմական մոդելում ընդգրկված գործոնների միջև առկա էր բարձր ուժգնությամբ կապ ($R = 0.732$), իսկ կոնյակի պահանջարկի տատանումների 53.5% է պայմանավորված մոդելում ընդգրկված գործոնների համատեղ տատանումներով, իսկ մնացած 46.5% պայմանավորված է այլ և պատահական գործոններով:

- Գինու բազմաչափ ռեգրեսիայի կրկնակի լոգարիթմական մոդելում ընդգրկված գործոնների միջև առկա էր բարձր ուժգնությամբ կապ ($R = 0.838$), ընդ որում գինու պահանջարկի տատանումների 70.3%-ն է պայմանավորված մոդելում ընդգրկված գործոնների համատեղ տատանումներով, իսկ մնացած 29.7%-ը պայմանավորված է այլ և պատահական գործոններով:

- Օղու բազմաչափ ռեգրեսիայի կրկնակի լոգարիթմական մոդելում ընդգրկված գործոնների միջև առկա էր միջին ուժգնությամբ կապ ($R = 0.535$), ընդ որում օղու պահանջարկի տատանումների 28.7%-ն է պայմանավորված մոդելում ընդգրկված գործոնների համատեղ տատանումներով, իսկ մնացած 71.3%-ը պայմանավորված է այլ և պատահական գործոններով:

- Գարեջրի բազմաչափ ռեգրեսիայի կրկնակի լոգարիթմական մոդելում ընդգրկված գործոնների միջև առկա էր միջին ուժգնությամբ կապ ($R = 0.586$), ընդ

որում գարեջրի պահանջարկի տատանումների 34.4%-ն է պայմանավորված մոդելում ընդգրկված գործոնների համատեղ տատանումներով, իսկ մնացած 65.6%-ը պայմանավորված է այլ և պատահական գործոններով^{225, 226}:

7. ՀՀ ԱՎԾ 1997-2016թթ. տվյալների հիման վրա կատարված կանխատեսումների համաձայն՝ 2030թ. կոնյակի, գինու, օղու և գարեջրի արտադրության ծավալները կազմելու են 35.4, 9.1, 2.8, 37.7 մլն դկլ., արտահանման ծավալները՝ 31.9, 2, 6.1, 0.5 մլն դկլ, ներմուծման ծավալները՝ 0.3, 16.8, 3.7 մլն դկլ.: ՀՀ մաքսային ծառայության և ՄԱԿ-ի COMTRADE 2004-2016թթ. տվյալների հիման վրա կանխատեսվել է, որ 2030թ. ալկոհոլային խմիչքների մաքսային արժեքով արտահայտված արտահանման և ներմուծման ծավալները կկազմեն 306 և 114 մլն ԱՄՆ դոլար (հավելված 57-62):

8. ԵԱՏՄ շուկաներում հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտահանման ընդլայնմանը և մրցունակության բարձրացմանը խոչընդոտում են անդամ երկրների փոխարժեքների, հատկապես ռուսական ռուբլու արժեզրկումը, ուժեղ մրցակցությունը տեղական (ԵՏՄ-ի ներսում) և միջազգային մակարդակներում, կանոնակարգման ենթակա հարցեր:

9. «Կոպենհագենի բիզնես դպրոց» համալսարան իրականացված գիտահետազոտական այցի շրջանակներում և պրոֆեսորադասախոսական կազմի առաջարկությունների հիման վրա բացահայտվել են դանիական ընկերություններում կիրառվող կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության և ռիսկերի կառավարման առանձնահատկությունները և դրանց ներդրման հնարավորությունները ՀՀ ալկոհոլային խմիչքների արտադրության ոլորտում:

Պետական իրավական համակարգն առավել արդյունավետ է կարգավորում կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության ոլորտը, քան ընկերությունների ինքնակարգավորող կանոնակարգերն ու սկզբունքները: Այնուամենայնիվ եվրոպական երկրների մեծամասնությունում այս գործունեությունը ինքնակարգավորվում է

²²⁵ Мовсисян С., Аветисян А. Несколько вопросов по повышению конкурентоспособности армянских вин на рынках стран ЕАЭС. // КубГАУ, Краснодар, 2016. – стр. 7-13

²²⁶ Movsisyan S. Empirical estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2017(1). – pp. 103-108

ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող ընկերությունների կողմից ընդունված կամավոր կանոնակարգերի և սկզբունքների հիման վրա: Պետական կազմակերպությունների հավաստիացմամբ ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող ընկերությունները օգտագործում են կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվությունը, որպես իրենց հեղինակությունը բարձրացնող նոր մարքեթինգային գործիքակազմ:

10. Unity 3D, Blender, Vuforia ծրագրերի և C#, JavaScript, ARAF ծրագրավորման լեզուների կիրառմամբ ստեղծվել են Android համակարգով աշխատող խելացի հեռախոսների համար նախատեսված 2 նոր հեղինակային հավելվածներ՝ ProshyanAR և ProshyanBrandyAR, որոնք հնարավորություն են ընձեռում ցանկացած պատկեր սքանավորելիս՝ լսել և տեսնել ուղեկցող տեսաձայնային հաղորդագրություններ, կենդանացնել երկչափ և եռաչափ շարժական անիմացիայի պատկերներ: Լրացված և վիրտուալ իրականության տեխնոլոգիաները հանդիսանում են գովազդային արշավների արդյունավետության բարձրացման, վաճառքի ծավալների ավելացման, ժամանցի կազմակերպման և թվային մարքեթինգի ժամանակակից գործիքակազմեր:

11. Ըստ «Գրանթ Թորնթոն Ինթերնեյշնլ»-ի 2011թ. միջազգային գործարար զեկույցի (ՄԶԳ), հայկական ընկերություններում սոցցանցերի օգտագործումը 34% է, եվրոպական երկրներում՝ 35%: Հայկական ընկերությունների գերակշիռ մասը՝ 28%, սոցցանցերն օգտագործել են գովազդի, 10%-ը նոր կադրեր ներգրավելու նպատակով ու ընդհանրապես չեն օգտագործել հաճախորդների հետ հաղորդակցվելու նպատակով²²⁷:

Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի զարգացման և արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման հիմնախնդիրների լուծման նպատակով կատարվել են հետևյալ առաջարկությունները.

1. Կատարելագործել ալկոհոլային խմիչքների իրացման մեխանիզմները, զարգացնել համապատասխան ենթակառուցվածքները:

2. Ալկոհոլային խմիչքների շուկայի ներդրումների գերակա ուղղություններում գնահատել և հիմնավորել նպատակային երկարատև վարկերի, արտոնյալ մաքսային

²²⁷ <http://www.tert.am/am/news/2011/11/22/sites/392893>

ռեժիմի և հարկային արտոնությունների տրամադրման պետական միջամտությունների տնտեսական շահեկանությունը:

3. ՀՀ-ում ստեղծել ռազմավարական ներդրումների պատասխանատու մարմին, որը խաղողագործությամբ զբաղվող համայնքներից համապարփակ տեղեկություններ կստանա իր համայնքում ճյուղը ընդլայնելու, հումքի որակը բարելավելու, խաղողի տեխնիկական սորտերի արդյունաբերական տնկարաններ հիմնելու, նոր գաղափարների վերաբերյալ և այլն: Աշխատանքների համակարգման տեսանկյունից նպատակահարմար ենք համարում ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության կազմում ստեղծել ագրարային ոլորտի ինովացիոն բաժին:

4. ՀՀ խաղողագործության ոլորտում անհրաժեշտ է ներդնել անօդաչու, կառավարվող թռչող սարքեր և անլար սենսորային ցանց: Վերջիններիս ներդրման արդյունքում 1 հա-ի հաշվով տնտեսական օգուտները միջինում կկազմեն 590 հազ. դրամ: Քանի որ ՀՀ-ում 1 գյուղացիական տնտեսությանը միջինում բաժին է ընկնում 1.4 հա հողատարածք, 1 անօդաչու թռչող սարքի հետգնման ժամկետը կկազմի 6 տարի, անլար սենսորային ցանցինը՝ 7 տարի, իսկ 1 կառավարվող թռչող սարքի հետգնման ժամկետը՝ 40 տարի: Հետևաբար, հաշվի առնելով խաղողի այգետարածքների տեղաբաշխումը ըստ ՀՀ մարզերի, մեր կարծիքով կառավարվող թռչող սարքերը և անլար սենսորային ցանցը արդյունավետ կլինի ներդնել Արմավիրի և Արարատի, իսկ անօդաչու թռչող սարքերը՝ Արագածոտնի, Տավուշի, Վայոց ձորի մարզերում: Այդ ծրագրի իրագործման նպատակով առաջարկվում է հիմնել մարզային այգեգործական ռեսուրս-կենտրոններ, մշակել պետական աջակցության, մասնավորապես՝ սուբսիդավորվող տոկոսադրույքով գյուղատնտեսական լիզինգի ծրագրեր:

5. Համաձայն «Canadean» ընկերության՝ 2016թ. ալկոհոլային խմիչքների համաշխարհային սպառողների 35%-ը ուտելիքի և խմիչքների համադրումը դիտարկել է, որպես ալկոհոլային խմիչքներ գնելու որոշիչ գործոն²²⁸, ուստի ՀՀ ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող և մատակարարող ընկերություններին առաջարկում ենք ալկոհոլային խմիչքների թանգարաններում, մասնագիտացված խանութներում,

²²⁸ <https://www.winebusiness.com/news/?go=getArticle&dataid=172927>

առևտրի կենտրոններում, սուպերմարկետներում, ռեստորաններում և ժամանցի վայրերում ներդնել լրացված և վիրտուալ իրականության հեռախոսային հավելվածներ, որոնք սպառողներին հնարավորություն կտան իրենց «խելացի հեռախոսների» (Smartphone) կամ վիրտուալ ակնոցների օգնությամբ խմիչքները սքանավորելիս ստանալ արժեքավոր տեղեկատվություն և ծանոթանալ ալկոհոլային խմիչքների և ուտելիքների համադրման առաջարկություններին, ինչպես նաև այլ սպառողների կարծիքներին, ու առավել արդյունավետ կերպով համեմատել և գնահատել ալկոհոլային խմիչքների որակական ցուցանիշները:

6. Խրախուսել ԵՏՄ երկրների հետ առավել սերտ փոխհարաբերությունները և խթանել ալկոհոլային խմիչքների սպառումը միության սահմաններում՝ այդ նպատակով անցկացնելով ամենամյա կոնյակի, գինու, գարեջրի, օղու փառատոններ,

7. Ներդնել նոր, ժամանակակից արտադրության տեխնոլոգիաներ և կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության հայեցակարգեր, օրինակ՝ «Երևանի կոնյակի գործարան» ՓԲԸ-ի կողմից 2016թ. դեկտեմբերին ներդրված «Smart Barometer» նորարար առցանց գործիքակազմը:

8. Խրախուսել հայկական ալկոհոլային խմիչքներ արտադրողների մասնակցությունը քոլեջների ուսանողների, բակալավրների, մագիստրոսների և ասպիրանտների ուսումնական նյութերի, ծրագրերի և որակավորման չափանիշների զարգացմանը,

9. Հնարավորինս ակտիվացնել հայկական առևտրաարդյունաբերական պալատների, սփյուռքի և դեսպանությունների հետ համագործակցությունը և ընդլայնել հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտահանման աշխարհագրությունը ու ՀՀ միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերությունները: 2016թ. ավելացել են Դանիա արտահանվող կոնյակի ծավալները: Դանիական գինու, կոնյակի, օղու, գարեջրի ներմուծման շուկաները գնահատվում են համապատասխանաբար 634, 14, 18, 63 մլն ԱՄՆ դոլար: Ուստի, դանիական շուկան գրավիչ է հայկական ալկոհոլային խմիչքներ արտահանողների համար²²⁹: Հաշվի առնելով Դանիայի ծերացող բնակչությունը, շուկայի բարձր սեզմենտը՝ տարեց գնորդները, նախընտրում են գնել

²²⁹ ՄԱԿ-ի սպառման ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>

բարձրակարգ ակոհոլային խմիչքներ և դրանք համադրել սննդի հետ, ուստի հայկական ակոհոլային խմիչքներ արտադրողները պետք է արտահանեն բարձրակարգ խմիչքներ ու գովազդեն իրենց արտադրանքը որպես լյուքս դասի ապրանքանիշ, տարաների վրա մսի, պանրի, ձկան կամ աղանդերի պարզ նկարներ պատկերելով, տրամադրեն խմիչքների և խորտիկների համադրման առաջարկություններ: Դանիայում մեծ պահանջարկ են վայելում օրգանական խմիչքները, ուստի հայկական ընկերությունների կողմից օրգանական սերտիֆիկացիայի առկայությունը առավելություն կհանդիսանա: Լրացուցիչ հնարավորություն է հանդիսանում հայկական ակոհոլային խմիչքների հումքի արտահանումը Դանիա և տեղում խմիչքների արտադրությունը՝ օտարերկրյա ընկերությունների հետ համագործակցությամբ²³⁰:

10. Ներդնել հատուկ հավաստագրում, որը հնարավորություն կընձեռի հայկական գարեջուրն արտահանել իրանական շուկա:

11. Նպատակահարմար ենք գտնում հայկական կոնյակի որակի վերահսկման պետական լաբորատորիայի հիմնումը և արտահանվող կոնյակի ստուգումների անցկացումը: Կոնյակ արտադրողներից անհրաժեշտ է պահանջել հնեցման տարիներին համահունչ տեղեկանք՝ խաղող գնելու, վերամշակելու, սպիրտը թորելու և համապատասխան տարաներում հնեցման վերաբերյալ:

²³⁰ CBI Trends: Wine in Denmark. // Centre for the Promotion of Imports from developing countries, Hague, The Netherlands, 2016. - pp. 2, 4

Օգտագործված գրականություն

Պաշտոնական հրապարակումներ

1. Գարեջրի եվ դրա արտադրության վերաբերյալ տեխնիկական կանոնակարգը հաստատելու մասին որոշում: // ՀՀ Կառավարություն, Երևան, 2007,
2. «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 6: // Երևան, 2014,
3. Հաշվետվություն «Հայաստանի խաղողագործության և գինեգործության» հիմնադրամի 2016թ. գործունեության մասին: // ՀՀ հրապարակային ծանուցումների պաշտոնական ինտերնետային կայք, Երևան, 2017. - էջ 1-2, 2 էջ,

Վիճակագրական տեղեկագրեր և պաշտոնական փաստաթղթեր

4. Արդյունաբերական կազմակերպությունների հիմնական ցուցանիշներն ըստ տնտեսական գործունեության հնգանիշ դասակարգման 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2017. - էջ 6, 14-15, 76 էջ,
5. Գյուղատնտեսական արտադրանքի ապրանքայնության մակարդակը: // ՀՀ ԱՎԾ, - Եր., 2016, էջ 140, 146 էջ,
6. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2016թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 14, 74 էջ,
7. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2004թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2005. - էջ 70, 78 էջ,
8. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2005թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 63, 70 էջ,
9. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2006թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 62, 70 էջ,
10. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2007թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2008. - էջ 54, 61 էջ,
11. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2008թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2009. - էջ 51, 58 էջ,

12. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2009թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2010. - էջ 52, 59 էջ,
13. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2010թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 206, 212 էջ,
14. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2011թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, 242 էջ,
15. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, 257 էջ,
16. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, 253 էջ,
17. ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2014թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, 255 էջ,
18. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, 2016. - էջ 251, 257 էջ,
19. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, 2017. - էջ 45, 239, 245 էջ,
20. Արդյունաբերական կազմակերպություններում հիմնական արտադրատեսակների թողարկումը բնեղեն արտահայտությամբ 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2014. - էջ 7, 7 էջ,
21. Արդյունաբերական կազմակերպություններում հիմնական արտադրատեսակների թողարկումը բնեղեն արտահայտությամբ 2014թ. հունվար-դեկտեմբերին: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2015. - էջ 7, 7 էջ,
22. Արդյունաբերական կազմակերպություններում հիմնական արտադրատեսակների թողարկումը բնեղեն արտահայտությամբ 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին: ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2017. - էջ 7, 7 էջ,
23. Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2006թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 87, 104 էջ,
24. Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2010թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 85, 103 էջ,

25. Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2013թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 85, 102 էջ,
26. Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2015թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 38, 69, 72, 90, 108 էջ,
27. Պարենային ապահովություն և աղքատություն 2016թ. հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 45, 75, 108 էջ,
28. Հայաստանի վիճ. տարեգիրք, 2006: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006, էջ 309, 310, 579 էջ,
29. Հայաստանի վիճ. տարեգիրք, 2011: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 308-309, 624 էջ,
30. Հայաստանի վիճ. տարեգիրք, 2012: // ՀՀ ԱՎԾ, Երևան, 2012. - էջ 57, 595 էջ,
31. Հայաստանի վիճ. տարեգիրք, 2015: / ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 300-301, 601 էջ,
32. Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2016: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 24, 304-305, 355, 607 էջ,
33. Итоги Переписи Плодово-Ягодных и Виноградных Насаждений в Армянской ССР. / Центральное Статистическое Управление Армянской ССР, Ротопринт, Ереван, 1985. - с. 400-401, 408, 587 с.,
34. Народное хозяйство Армянской ССР в 1985 г., Статистический ежегодник. / Центральное Статистическое Управление Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1986. - с. 121, 124, 350 с.,
35. Народное хозяйство Армянской ССР в 1987г., Статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1988. - с. 115-116, 350 с.,
36. Народное хозяйство Армянской ССР в 1988г., Статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1989. - с. 179, 193, 195-196, 272 с.,
37. Народное хозяйство Армянской ССР за 60 лет, Юбилейный статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ер., 1980. - с. 100-101, 122, 342 с.,

Մասնագիտական գրականություն

38. Ավետիսյան Ս. ՀՀ ագրարային ոլորտի պետական կարգավորման արդի խնդիրները: // ՀՊՏՀ, Երևան, 2014. - էջ 9, 322 էջ,
39. Այվազյան Պ., Այվազյան Գ. Խաղողագործություն սելեկցիայի և ամպելոգրաֆիայի հիմունքներով: / Երևան, 2003. - էջ 5, 632 էջ,

40. Բայադյան Ա. Ձեռնարկությունների ֆինանսական դրության գնահատումը: / Ասողիկ հր., Երևան, 2002. - էջ 80-82, 116, 122-125, 141-146, 154, 155, 156-161, 174-180, 298 էջ,
41. Բայադյան Ա. Ֆինանսական համառոտ բացատրական բառարան: / ՀԳԱ, Երևան, 2002. - էջ 32-33, 120 էջ,
42. Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Եր., 2008. - էջ 86, 147, 162, 167, 173-175, 181, 185-190, 203, 300 էջ,
43. Գյուլատնտեսական հանրագիտարան: / ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայկական հանր. հր., Եր., 2015. - էջ 105, 260, 270, 271, 412, 413, 1096 էջ,
44. Գյուլատնտեսության և գյուղական շրջանների զարգացման ոլորտների գնահատումն Արևելյան գործընկերության երկրներում: // ՊԳԿ-ի Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի տարածաշրջանային գրասենյակ, Հունգարիա, 2012. - էջ 7, 19, 93 էջ,
45. Գրիգորյան Կ., Սանասարյան Ա., Գրիգորյան Ն. «Ագրարային տնտեսագիտություն» գործնական աշխատանքների ուսումնական ձեռնարկ: / ՀԱԱՀ, Երևան, 2013. - էջ 45, 46, 68, 69, 172 էջ,
46. Գրիգորյան Կ. Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում: / ՀՊԱՀ, Երևան, 2011. - էջ 185, 250 էջ,
47. Գրծելյան Գ. Այգեգործություն: / Հայպետհրատ, Երևան, 1957. - էջ 181-182, 401 էջ,
48. Դավթյան Գ., Մարգարյան Լ. Գյուլատնտեսական արտադրության կազմակերպումը: / ՀԳԱ, Երևան, 2004. - էջ 68-69, 172 էջ,
49. ԵՏՄ տարածքում նոր տնտեսական հնարավորությունների բացահայտում: / ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարություն, «Անտարես» հր., Եր., 2016. - էջ 26, 28, 95-99, 100 էջ,
50. Երզեսյան Ռ., Սաֆարյան Դ. Խաղողագործի ուղեցույց: / Հայաստան Հր., Եր., 1974. - էջ 72-73, 127 էջ,

51. Կազումով Ն., Կազումյան Կ., Սուքոյան Մ. Հայաստանի խաղողի և պտղահատապտղային գինիների տեխնոլոգիա: / «Նահապետ» հր., Երևան, 2013. - էջ 4, 320 էջ,
52. Կազումով Ն., Կազումյան Կ. Հայաստանի խաղողի և պտղա-հատապտղային գինիների տեխնոլոգիա: / Առաջընթաց հր., Երևան, 1992. - էջ 5, 488 էջ,
53. Կարո՞ղ է արդյոք Հայաստանը դառնալ բարձրակարգ գինիների երկիր: Պատասխանը պետք է փնտրել բրենդինգի մեջ: // «Ի-Վի Քոնսալթինգ» ՓԲԸ, Երևան, 2013. - էջ 3-4, 4 էջ,
54. Կիրակոսյան Կ. Ապահովագրական գործ: / Կռունկ հր., Եր., 2011. - էջ 326-343, 352 էջ,
55. «Կոնյակագործության ագրոտնտեսական հիմնախնդիրները» միջբուհական գիտաժողովի նյութեր: / ՀՊՏՀ, Երևան, 2009. - էջ 54, 70 էջ,
56. Կոնյակագործության գործողությունների ծրագիր 2012-2015թթ. // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2012. - էջ 1-43, 43 էջ,
57. Կոնյակագործություն, ոլորտային ռազմավարություն 2011-2020թթ.: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2010. - էջ 20-24, 26-30, 30 էջ,
58. Կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվություն: / «Բի Էս Սի» Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն, Եր., 2010. - էջ 46, 64 էջ,
59. Հակոբյան Լ., Ճեպեճյան Շ. Գյուղատնտեսության էկոնոմիկա: / ՀՊԱՀ, Երևան, 2012. - էջ 105, 268 էջ,
60. ՀՀ արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2011. - էջ 16, 29 էջ,
61. Հայաստանի Հանրապետության գյուղի և գյուղատնտեսության 2015-2025թթ. կայուն զարգացման ռազմավարություն: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2015. - էջ 13, 23-24, 29, 31, 32, 38-46, 95, 105, 186 էջ,
62. Հայաստանի Հանրապետության 2016թ. պետական բյուջեի նախագծի ամփոփ նկարագիր: // ՀՀ Ազգային ժողով, Երևան, 2015. - էջ 17, 28 էջ,
63. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1974, հատոր 1. - էջ 341, 720 էջ,

64. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1976, հատոր 2. - էջ 700-701, 720 էջ,
65. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1977, հատոր 3. - էջ 70, 720 էջ,
66. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1979, հատոր 5. - էջ 571, 720 էջ,
67. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1982, հատոր 8. - էջ 447, 720 էջ,
68. Հայկական սովետական հանրագիտարան: / ՀՍՀ գլխավոր խմբագրություն, Հայ սովետական հանրագիտարան հրատ., Երևան, 1986, հատոր 12. - էջ 541, 752 էջ,
69. Հաշվետվություն ՀՀ 2015թ. պետական բյուջեի կատարման վերաբերյալ: // ՀՀ Ազգային ժողով, Երևան, 2016. - էջ 61, 327 էջ,
70. Հարությունյան Վ., Սարինյան Ռ. Տնտեսագիտության ինստիտուտը 10 տարում (2006-2016թթ.): / ՀՀ ԳԱԱ, «Գիտություն» հր., Երևան, 2016. - էջ 89, 224 էջ,
71. Հարությունյան Ա., Տիտանյան Ան. Դրվագներ Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման պամությունից: / Հայաստան հր., Երևան, 1966. - էջ 15, 167 էջ,
72. Մամիկոնյան Հ. Սննդարդյունաբերության էկոնոմիկա: / ՀԱԱՀ, Երևան, 2013. - էջ 47, 300 էջ,
73. Մենքյու Ն. Մակրոէկոնոմիկա: / Նոյան Տապան տպագրություն, Երևան, 1997. - էջ 100-105, 443 էջ,
74. Մերժանիան Ա. Խաղողագործություն: / Հայպետուսմանկիրատ, Երևան, 1957. - էջ 11-12, 640 էջ,
75. Սարգսյան Ա. Հաշվապահական հաշվառում: / Տնտեսագետ, Երևան, 2004. - էջ 276-277, 400 էջ,
76. Տեղական տնտեսական զարգացում: Մրցակցային առավելությունների մասնակցային գնահատում (PACA): // Գեղարքունիքի մարզի առևտրաարդյունաբերական պալատ, Երևան, 2014. - էջ 19, 28 էջ,
77. Ուռուռյան Վ., Ավետիսյան Ս. Գյուղատնտեսական կոոպերատիվներ: / Ասողիկ, Եր., 2011. - էջ 8, 90 էջ,

78. Փոքր ֆերմերների և վերամշակողների փոխշահավետ (win-win) համագործակցություն Հայաստանում: // Բիզնեսի Աջակցման Կենտրոն ՍՊԸ, Երևան, 2016. - էջ 35-36, 40-42, 104 էջ,
79. Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնիման կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 3-5, 10-12, 17, 18, 26, 27, 33 էջ,
80. Булатов А. Экономика. / Изд-во Бек. Москва, 1997. - с. 268, 786 с.
81. Вавилов Н., Избранные произведения в двух томах. Том 2. / Изд. «Наука», Ленинград, 1967. - с. 38, 482 с.,
82. Кишковский Н., Мержаниан А. Технология вина. / Издательство «Легкая и пищевая промышленность», Москва, 1984. - с. 9, 504 с.,
83. Кэмпбелл Р. Макконнелл, Брю С. Экономикс. / Изд-во "Республика", Москва, 1992. - с. 38-39, 400 с.,
84. Мовсисян С., Аветисян А. Несколько вопросов по повышению конкурентоспособности армянских вин на рынках стран ЕАЭС. // КубГАУ, Краснодар, 2016. - стр. 7-13, 365 с.,
85. Цедиес Ю., Райш Э., Угаров А. Экономика сельскохозяйственных предприятий. / Изд-во МСХА, Москва, 1999. - с. 19-20, 400 с.,
86. Aero Trader, April 2009. // Dominion Enterprises LLC, Virginia, 2009. - p. 26, 140 p.,
87. Aggerholm V. Risk management: approach and methodology in Carlsberg. // The Business & Management Collection, Henry Stewart Talks Ltd, London, 2013. - pp. 2-4, 7 p.,
88. Alkhamasi A., Monowar M. Rise of Augmented Reality: Current and Future Application Areas. // International Journal of Internet and Distributed Systems, Wuhan, 2013 (1). - pp. 26-27, 30, 34 p.,
89. Akyildiz I., Su W., Sankarasubramaniam Y., Cayirci E. Wireless sensor networks: a survey. // Comput. Netw. 2002:38(4). - pp. 395-397, 405 p.,
90. APPENDIX I: Alcohol consumption. // WHO, Geneva, 2014. - pp. 301, 304, 378 p.,
91. Avetisyan S. Agriculture and Food Processing in Armenia. // Limush, Yerevan, 2010. - pp. 60-61, 138 p.,

92. Boyle P. et al Alcohol: Science, Policy and Public Health. / Oxford University Press, Oxford, 2013. - 1st Edition, pp. 3-4, 448 p.,
93. Bramley R., Hamilton R. Understanding variability in winegrape production systems. // Australian Journal of Grape and Wine Research, Adelaide, 2004. Vol. 10. - p. 32, 45 p.,
94. Brigham E., Houston J. Fundamentals of Financial Management. / South-Western Publishing Co., Ohio, 2012. - Concise Seventh Edition, pp. 98-99, 688 p.,
95. Brigham E., Houston J. Fundamentals of Financial Management. / Thomson South-Western, Ohio, 2007. - Eleventh Edition, p. 120, 714 p.,
96. Callaway E. Wireless sensor networks: architectures and protocols. / Auerbach Publications, New York, 2004. - p. 9, 360 p.,
97. CBI Trends: Wine in Denmark. // Centre for the Promotion of Imports from developing countries, Hague, The Netherlands, 2016. - pp. 2, 4, 6 p.,
98. Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark. // Canadean, Basingstoke, 2015. - pp. 6, 7, 9, 11, 13, 15, 30, 32, 41 p.,
99. Corbin J., Strauss A. Basics of qualitative research. / Sage Publications, California: 2008, 3rd ed. - pp. 65-86, 380 p.,
100. De Bruijn A., Johansen I., Van Den Broeck A. Effective alcohol marketing regulations: a proposed framework to evaluate existing alcohol marketing regulations. / STAP - Dutch institute for alcohol policy, EUCAM – European centre for monitoring alcohol marketing, Utrecht, 2010. - pp. 37-38, 62 p.,
101. Hanson D. Preventing Alcohol Abuse: Alcohol, Culture, and Control. / Praeger Publishers, Westport, 1995. - 1st Edition, p. 3, 160 p.,
102. Information on the Nordic alcohol market 2016. // Alko Inc., National Institute for Health and Welfare (THL), Helsinki, 2016. - p. 17, 40 p.,
103. Krisinger J. A look at the history and science of the alcoholic beverage. // University of Northern British Columbia, Prince George, 2016. - pp. 2-3, 83 p.,
104. Massaro S. "Drink Responsibly" Communication Campaigns: A Perfect Cocktail of Brand Promotion and Social Responsibility, Master Thesis. / Department of Marketing, Copenhagen Business School, Copenhagen, 2012. - pp. 12-14, 33-34, 80 p.,

105. Matese A., Di Gennaro S. Technology in precision viticulture: a state of the art review. // International Journal of Wine Research, Dove Medical Press Ltd., Singapore, 2015:7. - pp. 69, 71-78, 85 p.,
106. Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015:7(3). - pp. 2971-2974, 2980, 2984, 2985, 3425 p.,
107. Movsisyan S. Empirical estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2017(1). - pp. 103-108, 110 p.,
108. Movsisyan S. Linear Estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Bulletin of National Agrarian University of Armenia, Yerevan, 2017 (1). - pp. 87-92, 92 p.,
109. Movsisyan S. Peculiarities and Problems of Introducing Agricultural Cooperatives in the Republic of Armenia. // Armenian Economic Association, Yerevan, 2015. - p. 85, 104 p.,
110. Movsisyan S. Social media marketing strategy of Yerevan brandy company. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2016:14(3). - pp. 95-100, 120 p.,
111. Movsisyan S. The Problems of Armenian Brandy Makers. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2015:4(3). - pp. 94-98, 126 p.,
112. Movsisyan S. The Role of Cooperatives in the development of Agriculture in Armenia, Asian Countries & EU (Worldwide case studies). // Institute for Cultural Diplomacy, Berlin, 2013. - p. 27, 33 p.,
113. Product Catalogue 2017. // Libelium, Zaragoza, 2017. - pp. 34, 86, 95 p.,
114. Precision agriculture: An opportunity for EU farmers – potential support with the CAP 2014-2020. // European Parliament, 2014. - pp. 23, 25, 26, 28, 56 p.,
115. Ruiz-Garcia L., Lunadei L., Barreiro P., Robla J. A review of wireless sensor technologies and applications in agriculture and food industry: state of the art and current trends. Sensors. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel. 2009:9(6). - pp. 4728-4730, 4750 p.,
116. Skelton S. Viticulture: An Introduction to Commercial Grape Growing for Wine Production. / SP Skelton Ltd, London, 2007. - p. 90, 238 p.,
117. Smart Barometer Methodology. // Pernod Ricard, Paris, 2016. - pp. 1-2, 2 p.,

- 118.State of the vitiviniculture world market April 2016. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2016. - pp. 3-13, 14 p.,
- 119.State of the vitiviniculture world market April 2017. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - pp. 4, 5, 8-10, 12-14, 15 p.,
120. The Barth Report 2014/2015. // Barth-HaasGroup, Nuremberg, 2015. -p. 2, 32 p.,
121. The Barth Report 2008/2009. // Barth-HaasGroup, Nuremberg, 2010. - p. 2, 32 p.,
- 122.Tomasi D., Federica G., Gregory V. The Power of the Terroir: the Case Study of Prosecco Wine. / Springer, Basel, 2013. - p. 220, 294 p.,
123. Understanding Codex. // Food and Agriculture Organization of the United Nations and World Health Organization, Rome, 2016. - pp. 13, 17, 52 p.,
124. <http://customs.am/Content.aspx?itn=csCIEExportStatistics>,
125. <http://armlur.am/403276/>,
126. http://arminfo.info/full_news.php?id=24928&lang=3&_lrsc=340e4711-c7b9-4a67-8637-2096631f5333,
- 127.<http://minagro.am/գյուղատնտեսությունը-հայաստանում/ազդրվելիքամշակում/>,
128. <http://www.aysor.am/am/news/2017/03/02/MUNDUS-VINI/1221426>,
129. <http://www.georgianjournal.ge/discover-georgia/30581-georgia-the-oldest-and-original-home-of-winemaking> .html,
130. http://www.kazbegi.com/index.php?sec_id=47&lang_id=RUS,
- 131.<https://www.anau.am/hy/branches/2013-05-18-06-31-34/869?start=1>,
132. <https://wnews.am/2016/03/28/margar/>,
133. <http://hayasanews.com/markar-sedrakyan/>,
134. <http://www.dasaran.am/page/yhm/listitem/id/499>,
135. <http://www.aravot.am/2013/08/04/273173/>,
136. <http://armstat.am/am/?nid=452>,
137. <http://apps.who.int/gho/data/node.main.A1026?lang=en>,
138. <https://comtrade.un.org>,
139. <https://www.pernod-ricard.com/en/media/press-releases/responsible-drinking-pernod-ricard-innovates-and-reveals-smart-barometer/>,

140. http://www.mymultimediaworld.com/files/teaching/ARAF/installers/ARAF_1.3.apk,
141. <http://www.theiwsr.com/content/press/Global%20spirits%20consumption%20to%20hit%203.2bn%20cases%20by%202020%2017%2011%202015.pdf>,
142. <https://www.thespiritsbusiness.com/2015/08/vodka-performance-in-six-key-markets>,
143. <http://oiv.int/en/databases-and-statistics/statistics>,
144. http://www.drinksint.com/news/fullstory.php/aid/5217/The_Brandy_Report:_Introduction__1_12_.html,
145. <https://www.italianfood.net/blog/2015/03/12/global-wine-market-2018/>,
146. <http://givonrahman.blogspot.am/2013/02/vinexpo-2013-analysis-of-current-trends.html>,
147. http://www.imf.org/external/np/fin/data/rms_mth.aspx?SelectDate=2015-02-28&reportType=REP,
148. http://www.wineinstitute.org/files/World_Vineyard_Acreage_by_Country_2014_cTradeDataAndAnalysis.pdf,
149. <http://www.prnewswire.com/news-releases/global-brandy-market-2016-2020---research-and-markets-300269781.html>,
150. https://www.researchandmarkets.com/research/dnmc2v/global_brandy,
151. <https://www.hangoverprices.com/trends-developments-global-brandy-market/>,
152. <https://carlsberggroup.com/newsroom/carlsberg-unveils-new-green-fiber-bottle-design/>,
153. [http://www.agro.am/index.php?id=101&tx_ttnews\[tt_news\]=12399&cHash=33e004c0c1cce29b256f413d541d0975](http://www.agro.am/index.php?id=101&tx_ttnews[tt_news]=12399&cHash=33e004c0c1cce29b256f413d541d0975),
154. <http://www.libertywines.co.uk/wines/view/MC101B16/>,
155. <http://www.riasbaixaswines.com/winery/condes-de-albarei/wine/2559/>,
156. <https://www.iuzu.be/page/paco-lola>,
157. <http://www.sensorsmag.com/components/smart-viticulture-project-spain-uses-sensor-devices-to-harvest-healthier-more-abundant>,
158. <http://www.tesaket.info/n/n1466700946>,
159. http://www.globalgap.org/uk_en/

Հավելվածներ

Հավելված 1: Թռչող սարքերի ընդհանուր բնութագիրը²³⁴

Ցուցանիշները	Անօդաչու թռչող սարք	Կառավարվող թռչող սարք	Արբանյակ
Սարքի ապրանքանիշը	Mikrokopter OktoXL	Sky Arrow 650 TC/P68	RapidEye
Արժեքը (առանց տեղափոխման ծախսերի և հարկերի)	\$10695 ^{231, 232}	\$69000 ²³³	X
Տեսախցիկի ապրանքանիշը	Tetracam ADC Lite	ASPIS	REIS
Ալիքների քանակը	3	12	5
Սպեկտորային դիապազոնի երկարությունը	520-900 նմ	415-910 նմ	440-850 նմ
Չափերը	114 × 77 × 22 մմ	270 × 250 × 200 մմ	656 × 361 × 824 մմ
Քաշը	0.2 կգ	10 կգ	62 կգ
Նկարների հստակությունը	2048 × 1536 պիքսել	2048 × 2048 պիքսել	12000 × 12000 պիքսել
Պիքսելների քանակը	3.2 մ/պիքսել	7.4 մ/պիքսել	6.5 մ/պիքսել
Կիզակետային երկարությունը	8.5 մմ	12 մմ	633 մմ
Տեսադաշտ	42.5° × 32.5°	12.5° × 12.5°	15.7° × 10.5°
Ելքային տվյալներ	10 բիտ RAW	8 բիտ RAW	16 բիտ NITF
Նկարների ծավալը	6 մբ	4 մբ	462 մբ/25 կմ
Թռիչքի բարձրությունը գետնի մակարդակից	150 մ	2300 մ	630 կմ
Թռիչքի արագությունը	4 մ/վրկ	46.3 մ/վրկ	X
Հատակի հարթության նկարի չափերը	116.5 × 87.5 մ	1024 × 1024 մ	77 × 45 կմ
Շրջանակների ընդհանուր թիվը	100	2	1

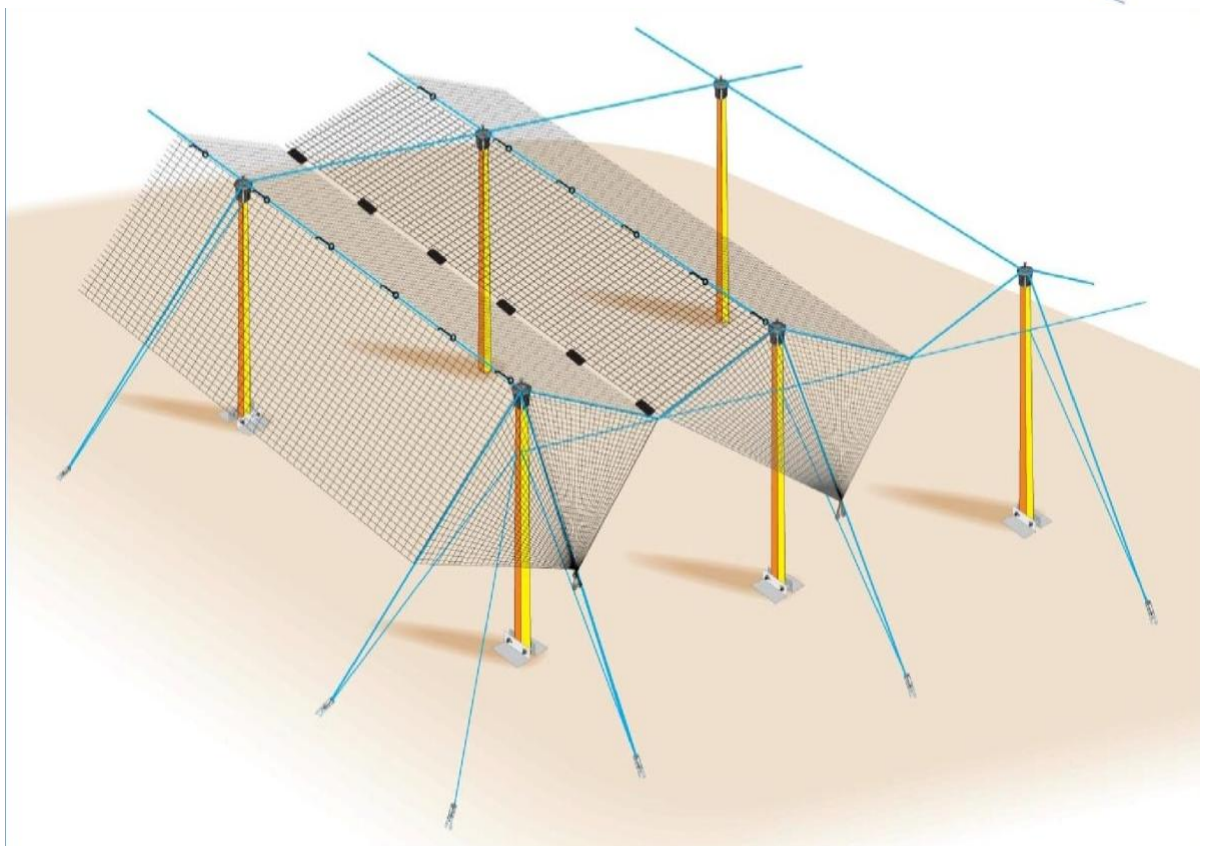
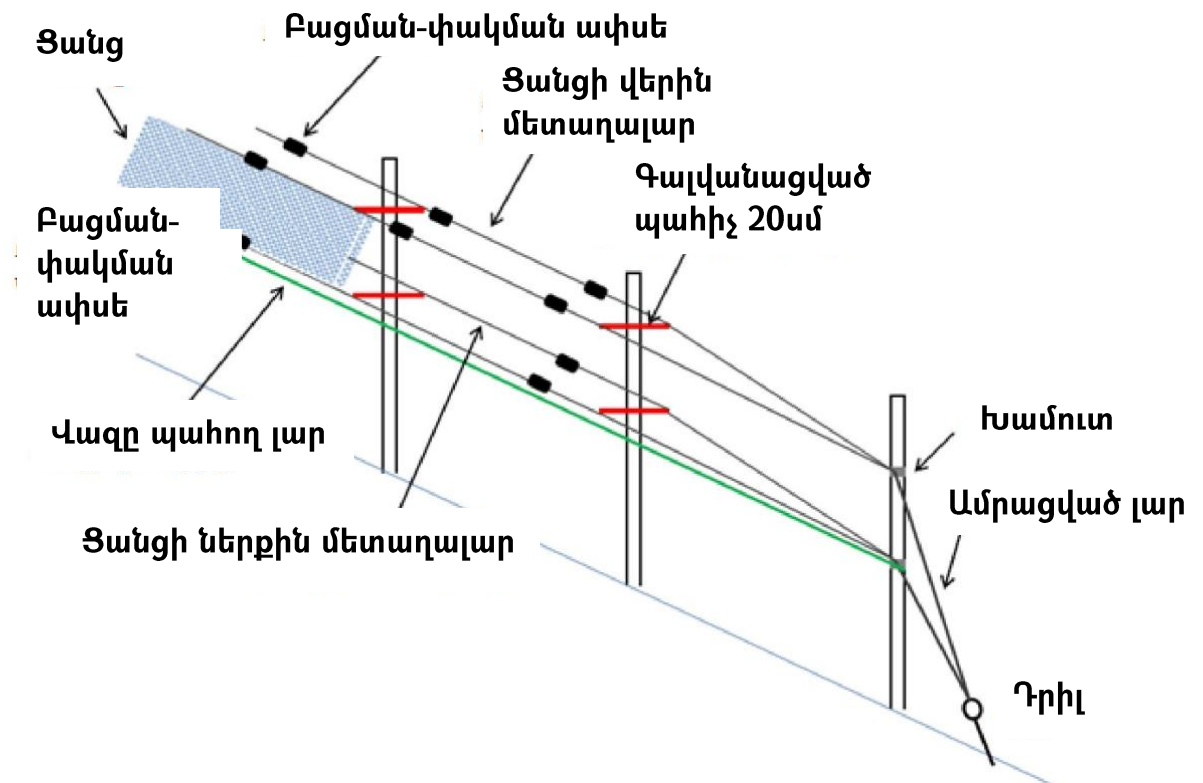
²³¹ https://www.mikrocontroller.com/index.php?main_page=product_info&cPath=114&products_id=840

²³² http://www.tetracam.com/PDFs/Current_System_Prices.pdf

²³³ Aero Trader, April 2009. // Dominion Enterprises LLC, Virginia, 2009. - p. 26

²³⁴ Matese A. et al Intercomparison of UAV, Aircraft and Satellite Remote Sensing Platforms for Precision Viticulture. // Multidisciplinary Digital Publishing Institute, Basel, 2015, 7(3). - p. 2974

Հավելված 2: Խաղողի այգու հակակարկտային ցանցային
համակարգի տարրեր տիպեր²³⁵

²³⁵ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնության կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 27

Հավելված 3: Խաղողի այգու հակակարկտային ցանցային համակարգեր.

Ա) լարային, Բ) թարմային²³⁶

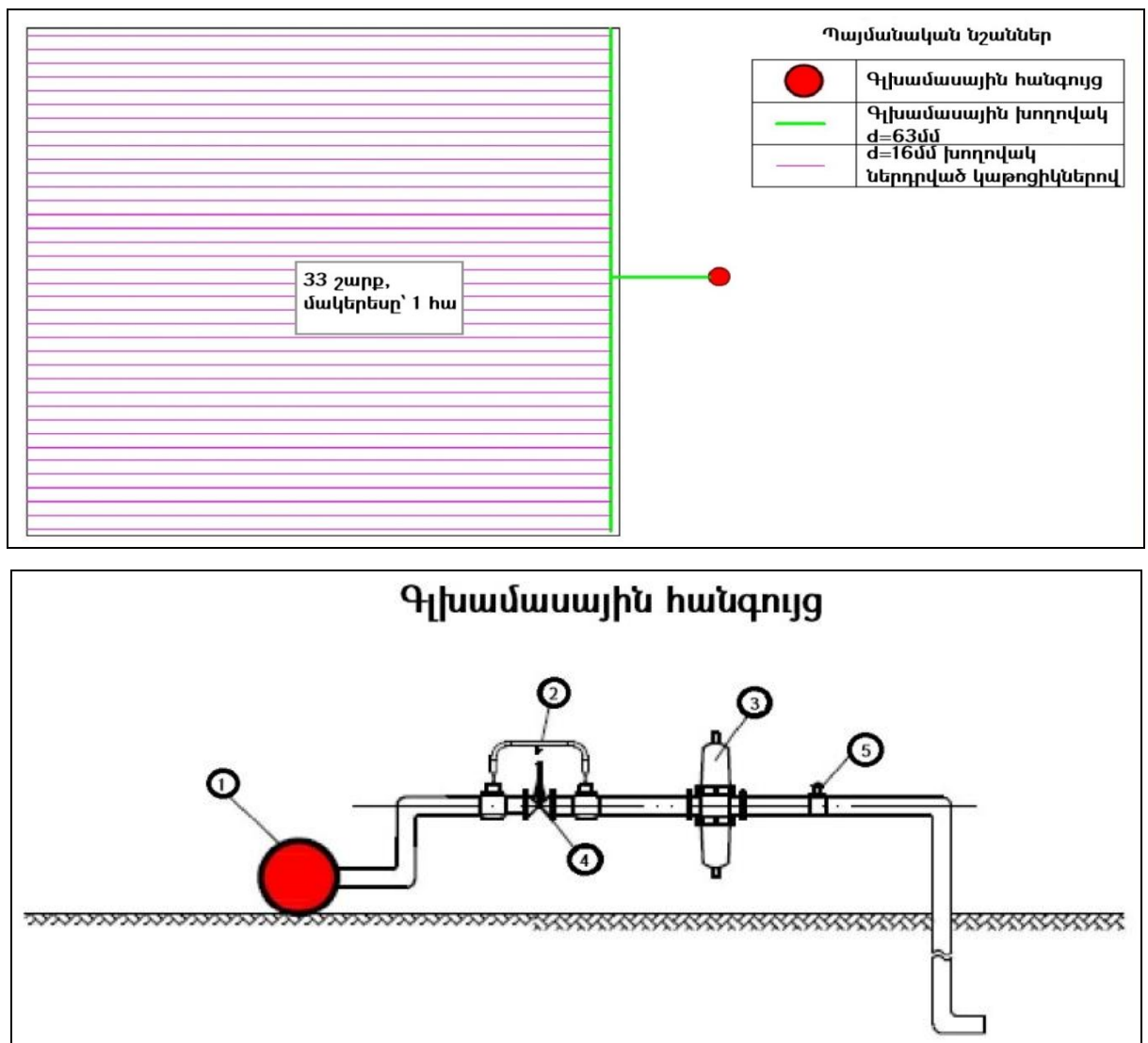
Ա)

Բ)

Հավելված 4: Մեկ հա խաղողի այգու կաթիլային ոռոգման համակարգի մոդելային սխեմա

²³⁶ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնության կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 26, 29, 33

Հավելված 4-ի շարունակություն

Հավելված 5: Մեկ հա խաղողի այգու կաթիլային ոռոգման համակարգի աշխատանքների ծավալները ²³⁷

ՀՀ	Աշխատանքների անվանումը	Չափմ. միավոր	Քանակ	Ծանոթու- թյուն
1	Խրամուղու փորում VII կարգի բնահողերում	մ ³	80	X
2	Հակադարձ լիցք	մ ³	59	X
3	Նախապատրաստական շերտ մանրահատիկ ավազից d=10սմ	մ ³	7	X
4	Հետադարձ լիցք մանրահատիկ ավազից d=20սմ	մ ³	14	X
5	Պոլիէթիլենային խողովակ d=63մմ	մ	120	X
6	Պոլիէթիլենային խողովակ d=16մմ ներդրված կաթոցիկներով	մ	3700	X
7	Ձևավոր մասեր d=63մմ խողովակի համար	հատ	6	X
8	Ձևավոր մասեր d=16մմ խողովակի համար	հատ	80	X
9	Կախիչ 16մմ	հատ	3700	X
Գլխամասային հանգույց				
1	Ջրաղբյուր (ջրի որակը խորքային հորի ջրի որակին համապատասխան)	կոմպ	X	Անհրաժեշտ ճնշումը 30մ
2	Պարարտացման ինժեկցիոն համակարգ	հատ	1	X
3	Ֆիլտր 2"	հատ	1	X
4	Փական d=63մմ	հատ	1	X
5	Վանտուզ 1"	հատ	1	X
6	Մանոմետր	հատ	2	X
7	Ձևավոր մասեր d=63մմ խողովակի համար	հատ	14	X

²³⁷ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնորդական կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 26

Հավելված 6: Այգիների հիմնման համար անհրաժեշտ ներդրումները՝ ըստ տարիների (մլն. ՀՀ դրամ) և դրանց ֆինանսավորման աղբյուրները²³⁸

	1 հա ներդրումներ	2018	2020	2021	2022	2023	Ընդա- մենը
Խաղողի այգիներ (հա)	X	587	667	667	667	667	5000
Հակակարկտային ցանցերի, աքսեսուարների ձեռքբերում	6.88	4042	4592	4592	4592	4592	34409
Հակակարկտային ցանցերի, աքսեսուարների մոնտաժում	1.49	877	996	996	996	996	7466
Կաթիլային ոռոգման համակարգ	1.60	940	1068	1068	1068	1068	8000
Տնկիների ձեռքբերում (2 տ.)	0.23	136	154	154	154	154	1155
Ընդամենը ներդրումներ	10.21	5994	6810	6810	6810	6810	51030
Առաջին տարում խաղողի այգու խնամքի վրա կատարվող ծախսեր	1.46	860	977	977	977	977	7325
Ընդամենը այգու հիմնման համար անհրաժեշտ միջոցներ	11.67	6854	7787	7787	7787	7787	58355
Ներդրումների ֆինանսավորման աղբյուրները							
Այգի հիմնողների միջոցներ	1216	3020	3020	3020	3020	3020	19237
Փոխառու միջոցներ	4495	4767	4767	4767	4767	4767	39118
Ընդամենը	5712	7787	7787	7787	7787	7787	58355

Հավելված 7: Ծրագրի իրականացման համար պահանջվող փոխառու միջոցների ներգրավման և մարման ծավալներն՝ ըստ տարիների (մլն. ՀՀ դրամ)²³⁹

Ցուցանիշներ	2014	2018	2020	2021	2022	2023
Տնկարանների հիմնման նպատակային վարկի տրամադրում	56	X	X	X	X	X
Այգիների հիմնման նպատակային վարկի տրամադրում	X	5394	4767	4767	4767	4767
Վարկի մայր գումարի մարում (այգիներ)	X	942	4445	5156	5057	4841
Վարկի մայր գումարի մարում (տնկարան)	X	50	11	X	X	X
Տարեկան պահանջվող փոխառու միջոցներ	(56)	(4403)	(311)	390	291	74

²³⁸ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնության կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 17

²³⁹ Քիշմիշային սորտերի խաղողի արտադրության ընդլայնման ծրագիր: // Հայկական բերքի առաջնության կենտրոն, Երևան, 2013. - էջ 18

Հավելված 8: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի գործունեության տնտեսական արդյունավետության և ֆինանսական վիճակի
ցուցանիշների համակարգը²⁴⁰

Ցուցանիշների անվանումը	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	Բացարձակ շեղումը (+,-) (%) 2015/2012
1	2	3	4	5	6
Շահութաբերության ցուցանիշներ					
Իրացվող արտադրանքի շահութաբերություն (ԻԱ) ₂	3.75	13.4	14.89	16.83	13.08
Սեփական կապիտալի շահութաբերություն (ROE) (ՍԿ) ₂	3.79	-1.96	4.32	11.22	7.43
Հիմնական գործունեության շահութաբերություն (ՀԳ) ₂	4.5	17.74	19.84	23.14	18.64
Ընդհանուր կապիտալի շահութաբերություն (ROA) (ԸԿ) ₂	2.26	-1.14	2.61	7.55	5.29
Ընթացիկ ակտիվների շահութաբերություն	5.00	-2.28	4.91	14.09	9.09
Ներդրումների շահութաբերություն (Ն) ₂	4.08	-1.51	5.24	11.88	7.8
Շահույթի նորմա (Շ) _ս	3.74	-1.4	5.07	11.64	7.9
Վաճառքի ծավալի շահութաբերություն (ՎԾ) ₂	4.43	-1.79	3.62	10.14	5.71
Իրացվելիության ցուցանիշներ					
Սեփական ընթացիկ ակտիվներ (ՍԸԱ), հազ. դր.	1185355	2139215	1932996	2099092	913737
Գործող կապիտալի շարժունակության գործակից (Գ _{գ.վ.2})	1.63	1.02	1.16	0.95	-0.68
Բացարձակ իրացվելիության գործակից (Գ _{բ.հ.})	0.37	0.11	0.499	0.501	0.131
Արագ իրացվելիության գործակից (Գ _{ա.հ.})	0.63	0.97	0.81	1.08	0.45
Ընթացիկ իրացվելիության գործակից (Գ _{ը.հ.})	1.59	2.48	2.22	2.83	1.24
Ընդհանուր կապիտալում նյութական շրջանառու ակտիվների բաժինը (ԸԱ) _բ	0.48	0.53	0.54	0.53	0.05
Ընթացիկ ակտիվներում նյութական շրջանառու ակտիվների բաժինը (ՆՇԱ) _բ	0.60	0.61	0.64	0.62	0.02
Պաշարների ծածկման գործակից (Գ _{ա.ծ.})	0.61	0.98	0.86	1.05	0.44

²⁴⁰ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Երևան, 2008. - էջ 86, 147, 167, 181, 203, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 8-ի շարունակություն

1	2	3	4	5	6
Գործարար ակտիվության ցուցանիշներ					
Աշխատանքի արտադրողականություն (U_w)	5091	6769	7536	7337	2246
Աշխատատարություն ($U_{տ}$)	0.0002	0.0001	0.0001	0.0001	-0.0001
Հիմնական միջոցների հատույց (ֆոնդահատույց) ($<U_h$)	1.57	2.18	2.75	2.81	1.24
Հիմնական միջոցների ֆոնդատարություն ($<U_{\Phi}$)	0.64	0.46	0.36	0.36	-0.28
Ֆոնդագինվածություն (Φ_a)	3241	3111	2740	2490	-751
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն պտույտներով ($\Gamma\Gamma$) _{շ.պ.}	3.20	3.56	4.03	4.31	1.11
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\Gamma\Gamma$) _{շ.օ.}	112.37	101.06	89.40	83.55	-28.82
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն պտույտներով (Γ) _{շ.պ.}	1.58	1.59	1.64	1.61	0.03
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն օրերով (Γ) _{շ.օ.}	230.99	229.23	219.66	223.42	-7.57
Կրեդիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\Upsilon\Gamma$) _{շ.օ.}	103.26	107.23	68.00	64.18	-39.08
Գործառնական փուլի տևողություն ($\Gamma\Phi$) _{տ.}	344.92	331.7	309.06	306.97	-37.95
Ֆինանսական փուլի տևողություն ($\Phi\Phi$) _{տ.}	241.66	224.47	241.06	242.79	1.13
Սեփական կապիտալի շրջանառելիություն ($U\Upsilon$) _{շ.պ.}	0.85	1.10	1.20	1.11	0.26
Ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիություն ($U\Upsilon$) _{շ.պ.}	0.51	0.64	0.72	0.74	0.23
Ֆինանսական կայունության ցուցանիշներ					
Սեփական կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{սկկ}$)	0.58	0.59	0.62	0.73	0.15
Փոխառու կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{փնկ}$)	0.42	0.41	0.38	0.27	-0.15
Ֆինանսական կախվածության գործակից ($\Gamma_{ֆկ}$)	1.73	1.71	1.60	1.38	-0.35
Սեփական կապիտալի շարժունակության գործակից ($\Gamma_{սկշ}$)	0.30	0.53	0.48	0.47	0.17
Երկարաժամկետ ներդրումների կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{ենկ}$)	0.24	0.43	0.29	0.19	-0.05
Երկարաժամկետ ներգրավվող պարտավորությունների գործակից ($\Gamma_{ենկպ}$)	0.18	0.26	0.18	0.11	-0.07
Փոխառու կապիտալի կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{սկ}$)	0.29	0.49	0.35	0.32	0.03
Սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցության գործակից ($\Gamma_{ս/փ}$)	1.36	1.41	1.66	2.64	1.28

Հավելված 8-ի շարունակություն

1	2	3	4	5	6
Ընթացիկ ակտիվների օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշներ					
Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից ($\Phi_{\text{շրջ.}}$)	0.94	0.96	1.02	1.01	0.07
Ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը օրերով ($\Pi_{\text{տևող.}}$)	382.97	373.80	353.32	356.27	-26.70
Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից ($\Phi_{\text{բեռն.}}$)	0.89	0.78	1.04	0.99	0.10

Հավելված 9: Երևանի «Շամպայն գինիների գործարան» ԲԲԸ-ի գործունեության տնտեսական արդյունավետության և ֆինանսական վիճակի ցուցանիշների համակարգը²⁴¹

Ցուցանիշների անվանումը	2013թ.	2014թ.	2015թ.	Բացարձակ շեղումը (+,-) 2015/2013, (%)
1	2	3	4	5
Շահութաբերության ցուցանիշներ				
Իրացվող արտադրանքի շահութաբերություն (Π) _{շ.}	0.18	0.09	0.12	-0.06
Սեփական կապիտալի շահութաբերություն (ROE) (Π) _{կ.}	-0.04	0.02	0.04	0.08
Հիմնական գործունեության շահութաբերություն (Σ) _{շ.}	0.25	0.11	0.16	-0.09
Ընդհանուր կապիտալի շահութաբերություն (ROA) (Π) _{կ.}	-0.02	0.01	0.02	0.04
Ընթացիկ ակտիվների շահութաբերություն	-0.04	0.02	0.04	0.08
Ներդրումների շահութաբերություն (Π) _{շ.}	-0.01	0.01	0.02	0.03
Շահույթի նորմա (Σ) _{կ.}	-0.01	0.01	0.02	0.03
Վաճառքի ծավալի շահութաբերություն (Π) _{շ.}	-0.04	0.03	0.06	0.10
Իրացվելիության ցուցանիշներ				
Սեփական ընթացիկ ակտիվներ (ՍԸԱ), հազ. դր.	1026619	1132770	1223883	197264
Գործող կապիտալի շարժունակության գործակից ($\Phi_{\text{գ.կ.շ.}}$)	1.26	1.04	1.03	-0.23

²⁴¹ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Երևան, 2008. - էջ 86, 147, 167, 181, 203, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 9-ի շարունակություն

1	2	3	4	5
Բացարձակ իրացվելիության գործակից ($\Gamma_{բ.հ.}$)	0.65	0.53	0.80	0.15
Արագ իրացվելիության գործակից ($\Gamma_{ա.հ.}$)	0.64	0.92	0.92	0.28
Ընթացիկ իրացվելիության գործակից ($\Gamma_{ը.հ.}$)	2.37	2.96	3.38	1.01
Ընդհանուր կապիտալում ընթացիկ ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը ($\text{ԸԱ}_{բ}$)	0.43	0.43	0.44	0.01
Ընթացիկ ակտիվներում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը ($\text{ՆՇԱ}_{բ}$)	0.73	0.69	0.73	0.00
Պաշարների ծածկման գործակից ($\Gamma_{պ.ծ.}$)	0.79	0.96	0.97	0.18
Գործարար ակտիվության ցուցանիշներ				
Աշխատանքի արտադրողականություն ($\text{Ա}_{ա}$)	7506.70	6485.62	5649.35	-1857.35
Աշխատատարություն ($\text{Ա}_{տ}$)	0.0001	0.0002	0.0002	0.0001
Հիմնական միջոցների հատույց (ֆոնդահատույց) ($\text{ՀԱ}_{հ}$)	0.68	0.60	0.54	-0.14
Հիմնական միջոցների ֆոնդատարություն ($\text{ՀԱ}_{ֆ}$)	1.47	1.66	1.86	0.39
Ֆոնդազինվածություն ($\text{Ֆ}_{զ}$)	10925	10618	10358	-567
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն պտույտներով ($\text{ԴՊ}_{շ.պ.}$)	2.94	2.81	2.51	-0.43
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\text{ԴՊ}_{շ.օ.}$)	122.42	128.33	143.32	20.9
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն պտույտներով ($\text{Պ}_{շ.պ.}$)	0.97	0.92	0.75	-0.22
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն օրերով ($\text{Պ}_{շ.օ.}$)	372.06	390.44	478.54	106.48
Կրեդիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\text{ԿՊ}_{շ.օ.}$)	57.30	84.93	78.84	21.54
Գործառնական փուլի տևողություն ($\text{ԳՓ}_{տ.}$)	494.47	518.77	621.86	127.39
Ֆինանսական փուլի տևողություն ($\text{ՖՓ}_{տ.}$)	437.17	433.84	543.02	105.85
Սեփական կապիտալի շրջանառելիություն ($\text{ՍԿ}_{շ.պ.}$)	0.95	0.83	0.70	-0.25
Ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիություն ($\text{ԸԿ}_{շ.պ.}$)	0.39	0.34	0.30	-0.09
Ֆինանսական կայունության ցուցանիշներ				
Սեփական կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{սկկ}$)	0.40	0.42	0.45	0.05

Հավելված 9-ի շարունակություն

1	2	3	4	5
Փոխառու կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{\text{փկկ}}$)	0.60	0.58	0.55	-0.05
Ֆինանսական կախվածության գործակից ($\Gamma_{\text{ֆկ}}$)	2.50	2.36	2.25	-0.25
Սեփական կապիտալի շարժունակության գործակից ($\Gamma_{\text{սկ}}$)	0.62	0.67	0.69	0.07
Երկարաժամկետ ներդրումների կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{\text{ենկ}}$)	0.73	0.76	0.76	0.03
Երկարաժամկետ ներգրավվող պարտավորությունների գործակից ($\Gamma_{\text{ենկպ}}$)	0.51	0.50	0.49	-0.02
Փոխառու կապիտալի կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{\text{կկ}}$)	0.70	0.75	0.77	0.07
Սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցության գործակից ($\Gamma_{\text{ս/փ}}$)	0.67	0.74	0.80	0.13
Ընթացիկ ակտիվների օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշներ				
Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից ($\Gamma_{\text{շոթ}}$)	0.66	0.65	0.53	-0.13
Ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը օրերով ($\Pi_{\text{տևող}}$)	544.32	549.93	676.36	132.04
Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից ($\Gamma_{\text{բեռն}}$)	1.51	1.53	1.88	0.37

Հավելված 10: «Պոռժյանի կոնյակի գործարան» ՍՊԸ-ի գործունեության տնտեսական արդյունավետության և ֆինանսական վիճակի ցուցանիշների համակարգը²⁴²

Ցուցանիշների անվանումը	2014թ.	2015թ.	Բացարձակ շեղումը (+,-) 2015/2014, (%)
1	2	3	4
Շահութաբերության ցուցանիշներ			
Իրացվող արտադրանքի շահութաբերություն (ԻԱ) ₂	19.41	21.60	2.19
Սեփական կապիտալի շահութաբերություն (ROE) (ՍԿ) ₂	6.30	3.56	-2.74
Հիմնական գործունեության շահութաբերություն (ՀԳ) ₂	25.87	30.35	4.48
Ընդհանուր կապիտալի շահութաբերություն (ROA) (ԸԿ) ₂	4.45	2.21	-2.24

²⁴² Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ Իր., Երևան. - էջ 86, 147, 167, 181, 203, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 10-ի շարունակություն

Ընթացիկ ակտիվների շահութաբերություն	5.41	2.56	-2.85
Ներդրումների շահութաբերություն (Ն) ₂	7.19	4.38	-2.81
Շահույթի նորմա (Շ) _ս	8.94	4.87	-4.07
Վաճառքի ծավալի շահութաբերություն (ՎԾ) ₂	6.54	4.45	-2.09
Իրացվելիության ցուցանիշներ			
1	2	3	4
Սեփական ընթացիկ ակտիվներ (ՍԸԱ), հազ. դր.	8441766	9925770	1484004
Գործող կապիտալի շարժունակության գործակից (Գ _{գ.կ.2.})	0.81	0.93	0.12
Բացարձակ իրացվելիության գործակից (Գ _{բ.ի.})	0.79	0.20	-0.59
Արագ իրացվելիության գործակից (Գ _{ա.հ.})	1.40	1.15	-0.25
Ընթացիկ իրացվելիության գործակից (Գ _{ը.հ.})	3.16	3.09	-0.07
Ընդհանուր կապիտալում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը (ԸԱ) _ը	0.85	0.88	0.03
Ընթացիկ ակտիվներում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը (ՆՇԱ) _ը	0.56	0.63	0.07
Պաշարների ծածկման գործակից (Գ _{պ.ծ.})	1.23	1.08	-0.15
Գործարար ակտիվության ցուցանիշներ			
Աշխատանքի արտադրողականություն (Ա _ա)	31,874	26,468	-5406
Աշխատատարություն (Ա _տ)	0.00003	0.00004	0.00001
Հիմնական միջոցների հատույց (ֆոնդահատույց) (ՀՄ _հ)	4.15	3.98	-0.17
Հիմնական միջոցների ֆոնդատարություն (ՀՄ _ֆ)	0.24	0.25	0.01
Ֆոնդագինվածություն (Ֆ _գ)	7315	6325	-990
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն պտույտներով (ԴՊ) _{2.պ.}	2.25	1.67	-0.58
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով (ԴՊ) _{2.օ.}	159.69	215.23	55.54
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն պտույտներով (Պ _{2.պ.})	1.11	0.69	-0.42

Հավելված 10-ի շարունակություն

1	2	3	4
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն օրերով ($\mathcal{N}_{2.0.}$)	324.31	522.97	198.66
Կրեդիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\mathcal{Y}\mathcal{N}$) _{2.0.}	46.16	152.30	106.14
Գործառնական փուլի տևողություն ($\mathcal{G}\mathcal{F}$) _{տ.}	484.00	738.20	254.2
Ֆինանսական փուլի տևողություն ($\mathcal{F}\mathcal{F}$) _{տ.}	437.84	585.89	148.05
Սեփական կապիտալի շրջանառելիություն ($\mathcal{U}\mathcal{Y}$) _{2.ա.}	0.96	0.80	-0.16
Ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիություն ($\mathcal{L}\mathcal{Y}$) _{2.ա.}	0.68	0.50	-0.18
Ֆինանսական կայունության ցուցանիշներ			
Սեփական կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\mathcal{F}_{սկկ}$)	0.65	0.59	-0.06
Փոխառու կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\mathcal{F}_{փկկ}$)	0.35	0.41	0.06
Ֆինանսական կախվածության գործակից ($\mathcal{F}_{ֆկ}$)	1.53	1.69	0.16
Սեփական կապիտալի շարժունակության գործակից ($\mathcal{F}_{սկշ}$)	0.88	1.00	0.12
Երկարաժամկետ ներդրումների կառուցվածքի գործակից ($\mathcal{F}_{ենկ}$)	0.50	1.01	0.51
Երկարաժամկետ ներգրավվող պարտավորությունների գործակից ($\mathcal{F}_{ենկպ}$)	0.11	0.17	0.06
Փոխառու կապիտալի կառուցվածքի գործակից ($\mathcal{F}_{կկ}$)	0.22	0.30	0.08
Սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցության գործակից ($\mathcal{F}_{ս/փ}$)	1.90	1.45	-0.45
Ընթացիկ ակտիվների օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշներ			
Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից ($\mathcal{F}_{շոթ.}$)	0.62	0.38	-0.24
Ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը օրերով ($\mathcal{N}_{տևող.}$)	579.98	951.53	371.55
Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից ($\mathcal{F}_{բեռն.}$)	1.61	2.64	1.03

Հավելված 11: «Վեդի-Ալկո» ՓԲԸ-ի գործունեության տնտեսական արդյունավետության և ֆինանսական վիճակի ցուցանիշների համակարգը²⁴³

Ցուցանիշների անվանումը	2014թ.	2015թ.	Բացարձակ շեղումը (+,-) 2015/2014, (%)
1	2	3	4
Շահութաբերության ցուցանիշներ			
Իրացվող արտադրանքի շահութաբերություն (ԻԱ) ₂	19.84	27.07	7.23
Սեփական կապիտալի շահութաբերություն (ROE) (ՍԿ) ₂	-4.57	5.50	10.07
Հիմնական գործունեության շահութաբերություն (ՀԳ) ₂	26.40	41.49	15.09
Ընդհանուր կապիտալի շահութաբերություն (ROA) (ԸԿ) ₂	-1.34	1.69	3.03
Ընթացիկ ակտիվների շահութաբերություն	-1.52	1.89	3.41
Ներդրումների շահութաբերություն (Ն) ₂	-0.81	3.26	4.07
Շահույթի նորմա (Շ) _u	-0.72	3.13	3.85
Վաճառքի ծավալի շահութաբերություն (ՎԾ) ₂	-2.49	4.61	7.1
Իրացվելիության ցուցանիշներ			
Սեփական ընթացիկ ակտիվներ (ՍԸԱ), հազ. դր.	1132770	1223883	91113
Գործող կապիտալի շարժունակության գործակից (Գ _{գ.կ.2.})	2.72	2.33	-0.39
Բացարձակ իրացվելիության գործակից (Գ _{բ.ի.})	0.04	0.01	-0.03
Արագ իրացվելիության գործակից (Գ _{ա.ի.})	0.92	0.85	-0.07
Ընթացիկ իրացվելիության գործակից (Գ _{ն.ի.})	3.05	3.41	0.36
Ընդհանուր կապիտալում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը (ԸԱ) _բ	0.89	0.89	0.00
Ընթացիկ ակտիվներում նյութական շրջանառու ակտիվների տեսակարար կշիռը կամ բաժինը (ՆՇԱ) _բ	0.70	0.75	0.05

²⁴³ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Երևան, 2008. - էջ 86, 147, 167, 181, 203, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 11-ի շարունակություն

1	2	3	4
Պաշարների ծածկման գործակից ($\Gamma_{\text{պ.ծ.}}$)	0.37	0.43	0.06
Գործարար ակտիվության ցուցանիշներ			
Աշխատանքի արտադրողականություն ($U_{\text{ա}}$)	18458	12032	-6426
Աշխատատարություն ($U_{\text{տ}}$)	0.00005	0.00008	0.00003
Հիմնական միջոցների հատույց (ֆոնդահատույց) ($<U_{\text{հ}}$)	5.21	3.92	-1.29
Հիմնական միջոցների ֆոնդատարություն ($<U_{\text{ֆ}}$)	0.19	0.25	0.06
Ֆոնդագինվածություն ($\Phi_{\text{գ}}$)	3320	2815	-505
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն պտույտներով ($\Gamma_{\text{Պ}}$) _{շ.պ.}	1.69	1.56	-0.13
Դեբիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\Gamma_{\text{Պ}}$) _{շ.օ.}	212.63	231.03	18.4
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն պտույտներով ($\Pi_{\text{շ.պ.}}$)	0.74	0.37	-0.37
Նյութական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն օրերով ($\Pi_{\text{շ.օ.}}$)	483.23	972.89	489.66
Կրեդիտորական պարտքերի շրջանառելիություն օրերով ($\Upsilon_{\text{Պ}}$) _{շ.օ.}	250.86	239.42	-11.44
Գործառնական փուլի տևողություն ($\Gamma_{\text{Փ}}$) _{տ.}	695.86	1,203.91	508.05
Ֆինանսական փուլի տևողություն ($\Phi_{\text{Փ}}$) _{տ.}	445.00	964.49	519.49
Սեփական կապիտալի շրջանառելիություն ($U_{\text{կ}}$) _{շ.պ.}	1.84	1.19	-0.65
Ընդհանուր կապիտալի շրջանառելիություն ($U_{\text{կ}}$) _{շ.պ.}	0.54	0.37	-0.17
Ֆինանսական կայունության ցուցանիշներ			
Սեփական կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{\text{սկկ}}$)	0.28	0.34	0.06
Փոխառու կապիտալի կենտրոնացման գործակից ($\Gamma_{\text{սկկ}}$)	0.72	0.66	-0.06
Ֆինանսական կախվածության գործակից ($\Gamma_{\text{ֆկ}}$)	3.60	2.94	-0.66
Սեփական կապիտալի շարժունակության գործակից ($\Gamma_{\text{սկշ}}$)	2.16	1.85	-0.31
Երկարաժամկետ ներդրումների կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{\text{ենկ}}$)	3.96	3.66	-0.30
Երկարաժամկետ ներգրավվող պարտավորությունների գործակից ($\Gamma_{\text{ենկա}}$)	0.61	0.54	-0.07
Փոխառու կապիտալի կառուցվածքի գործակից ($\Gamma_{\text{կ}}$)	0.60	0.60	0.00

Հավելված 11-ի շարունակություն

Սեփական և փոխառու կապիտալների հարաբերակցության գործակից ($\Gamma_{u/h}$)	0.38	0.51	0.13
1	2	3	4
Ընթացիկ ակտիվների օգտագործման արդյունավետության ցուցանիշներ			
Ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիության գործակից ($\Gamma_{\text{շրջ.}}$)	0.46	0.27	-0.19
Ընթացիկ ակտիվների մեկ պտույտի տևողությունը օրերով ($\Gamma_{\text{տևող.}}$)	783.85	1345.57	561.72
Ընթացիկ ակտիվների բեռնվածության գործակից ($\Gamma_{\text{բեռն.}}$)	2.18	3.74	1.56

Հավելված 12: «Երևանի գարեջուր» ՓԲԸ-ի տնտեսական

կայուն աճի գործոնային վերլուծություն²⁴⁴

Ցուցանիշների անվանումը	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	Բացարձակ շեղումը (+,-) (2015/2012), (%)
1	2	3	4	5	6
Զուտ շահույթի կազմում արտադրությունում ներդրված շահույթի մասնաբաժինը ($\Gamma_{u.շ.}$)	0.100	0.120	0.150	0.160	0.060
Իրացվող արտադրանքի շահութաբերություն ($\Gamma_{u.շ.}$)	0.044	-0.018	0.036	0.101	0.057
Սեփական ընթացիկ ակտիվների շրջանառելիություն ($\Gamma_{u.ը.ա.շ.}$)	2.959	2.606	2.369	2.329	-0.630
Սեփական ընթացիկ ակտիվներում ապահովվածության գործակիցը ($\Gamma_{u.ը.ա.ա.}$)	0.381	0.489	0.573	0.596	0.215
Ընթացիկ իրացվելիության գործակից ($\Gamma_{ը.հ.}$)	1.616	1.958	2.344	2.478	0.862
Հաշվեկշռի հանրագումարում ընթացիկ պարտավորությունների մասնաբաժինը ($\Gamma_{ը.պ.ը.}$)	0.279	0.256	0.227	0.216	-0.063
Ֆինանսական կախվածության գործակից ($\Gamma_{ֆ.կ.}$)	1.678	1.721	1.655	1.486	-0.192
Տնտեսական կայուն աճի գործակից (%) ($\Gamma_{տ.կ.ա.}$)	0.380	-0.240	0.650	1.800	1.420
	3.786	-1.972	4.325	11.222	7.436

²⁴⁴ Բայադյան Ա. Ֆինանսական վերլուծություն. Ուսումնական ձեռնարկ: / Լիմուշ հր., Երևան, 2008. - էջ 187, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 13: Պտղատու հասակի խաղողի տնկարկների տարածությունը (հա) և բերքատվությունը (g/հա)²⁴⁵

Մարզ	2005	2010	2014	2015	Հավելած, % 2015-2014	Հավելած, % 2005-2015
Ընդամենը խաղողի բերքատու այգիների տարածությունը (հա)						
ՀՀ	13475	14613	16323	16389	0.4	10
Երևան	630	612	612	612	0.0	0
Արագածոտն	1826	1514	1678	1680	0.1	3
Արարատ	3427	4521	4951	4972	0.4	10
Արմավիր	4872	5234	6411	6410	0.0	16
Լոռի	65	64	64	64	0.0	-1
Կոտայք	452	362	160	160	0.0	-47
Սյունիք	182	185	185	185	0.0	1
Վայոց ձոր	706	809	916	972	6.1	17
Տավուշ	1315	1312	1345	1334	-0.8	0.3
Խաղողի բերքատու այգիների բերքատվությունը (g/հա)						
ՀՀ	119.7	151.5	157.7	188.2	19.8	26
Երևան	30.8	54.1	78.4	94.8	20.8	51
Արագածոտն	54.7	79	92.4	106.5	15.5	37
Արարատ	182.7	203	218.8	250.4	14.9	24
Արմավիր	149.0	186.3	167.2	211.5	26.4	17
Լոռի	19.1	18.9	55.4	29.0	-47.7	-19
Կոտայք	24.6	10.4	21.9	51.2	133.7	162
Սյունիք	51.9	49	64.6	65.4	1.1	13
Վայոց ձոր	48	47.1	55.8	58.7	11.7	23
Տավուշ	65	8.9	108.4	125.5	14.8	50

²⁴⁵ Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2015թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 38, 2014 թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 36, 2010թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 36, 2005թ.: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 36

Հավելված 14: ՀՀ խաղողագործության ոլորտային համեմատություն և մրցունակության վերլուծություն²⁴⁶

Ոլորտ	Արտադրողականություն (հազ. դրամ)	1 հա-ից ստացվող շահույթ (մլն. դրամ)
Խաղողագործություն	30	2
Ծիրան	40	4
Սալոր	25	1.8
Դեղձ	25	2.5
Ձմերուկ	33	2
Լոլիկ	25	2.5
Արևածաղիկ	20	1

* Արտադրողականությունը մեկ օրում մեկ մարդու ստեղծած հավելյալ արժեքն է:

Հավելված 15: ՀՀ գյուղատնտեսության պետական աջակցության քաղաքականության SWOT վերլուծություն²⁴⁷

Ուժեղ կողմեր	Թույլ կողմեր
1. Գյուղատնտեսության պետական աջակցության ֆինանսավորումը ՀՀ պետական բյուջեում ներկայացված է առանձին տողով և վերջինիս դերը կարևորվում է ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերում: 2. ՀԲ-ն, ԳԶՄՀ-ն, ԱԶԲ-ն և այլ միջազգային տնտեսական կազմակերպությունների, Ճապոնիայի, ՉԺՀ, Հնդկաստանի, ԵՄ և այլ երկրների կողմից ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտի վարկավորումը և դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացումը:	1. Բացակայում է «Գյուղատնտեսության մասին» ՀՀ օրենքը: 2. Շահառուների կողմից պետական աջակցության ազդեցության ընկալման ցածր մակարդակը: 3. Պետական աջակցության և փաստացի արդյունքների պատճառահետևանքային ցածր կապը: 4. Աջակցության գործիքակազմի և մեխանիզմների ցածր արդյունավետությունը: 5. Կոռուպցիոն ռիսկերը: 6. Աջակցության նպատակով սահմանափակ միջոցների հատկացումը:

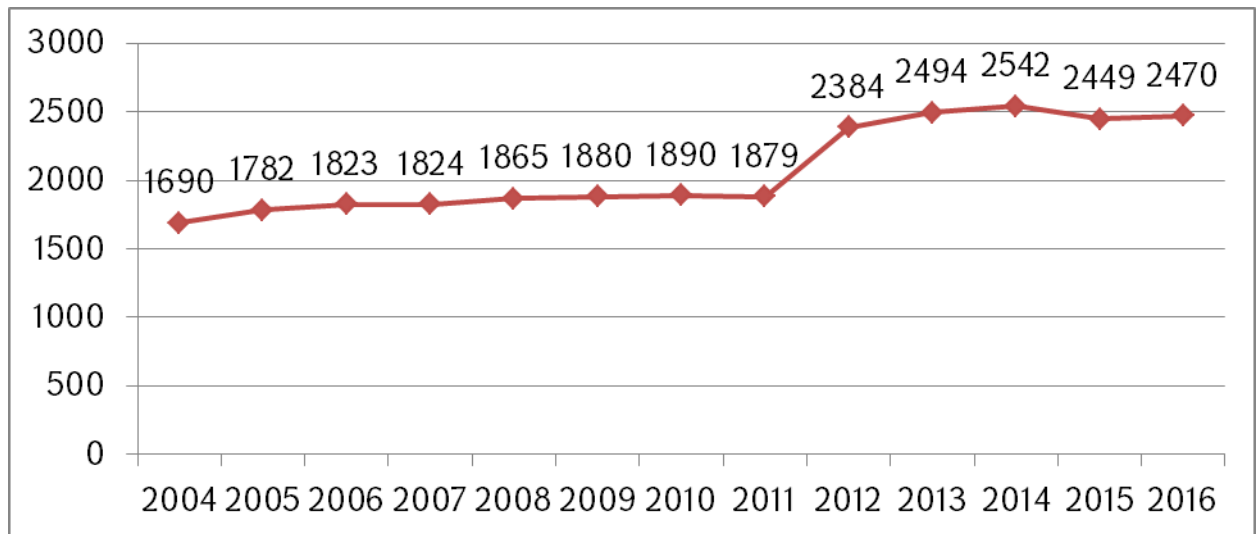
²⁴⁶ Տեղական տնտեսական զարգացում: Մրցակցային առավելությունների մասնակցային գնահատում (PACA): // Գեղարքունիքի մարզի առևտրաարդյունաբերական պալատ, Երևան, 2014. - էջ 19

²⁴⁷ Ավետիսյան Ս. ՀՀ ագրարային ոլորտի պետական կարգավորման արդի խնդիրները: // ՀՊՏՀ, Երևան, 2014. - էջ 9

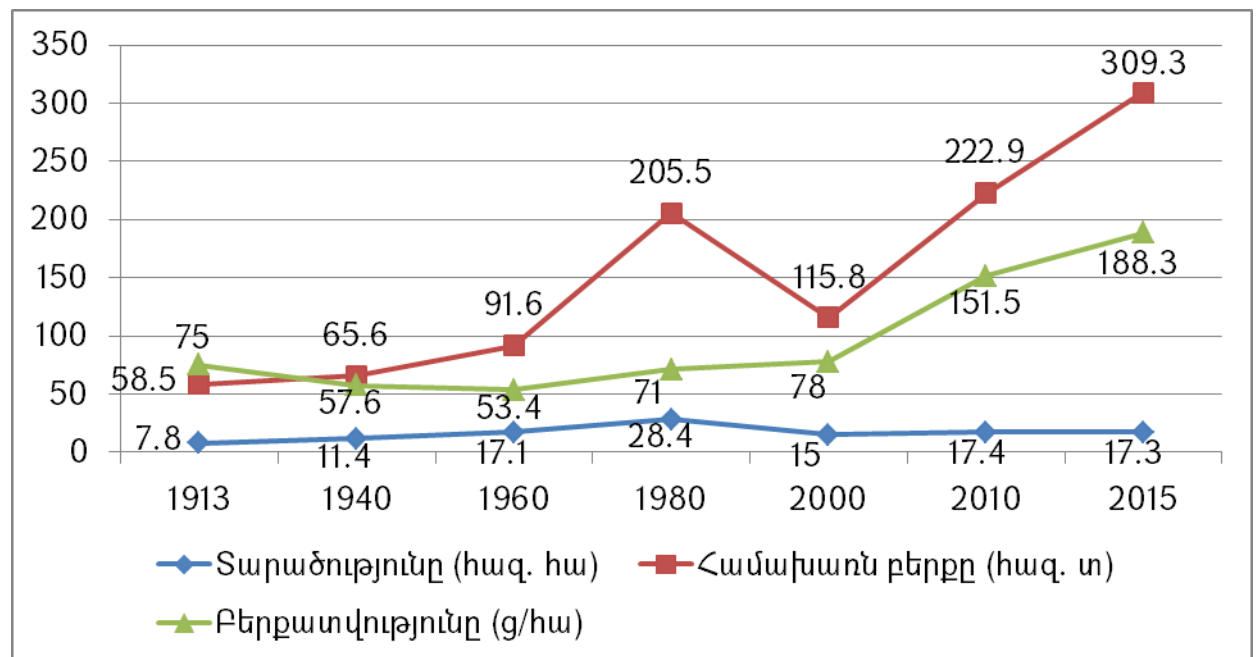
Հավելված 15-ի շարունակություն

Հնարավորություններ	Վտանգներ
1. Ալկոհոլային խմիչքների անարգել ու մեծածավալ արտահանումը ԵՏՄ երկրներ: 2. ԵՏՄ երկրներից գրոյական մաքսատուրքով գյուղատնտեսական տեխնիկայի և այլ ներդրանքների ներմուծումը: 3. Չօգտագործվող հողային ռեսուրսների ներգրավումը տնտեսական շրջանառության մեջ: 4. Արևահայաց լանջերի յուրացման արդիական տեխնոլոգիաների ներդրման ծրագրի իրականացումը: 5. Զրամբարաշինարարության և ջրախնայողական տեխնոլոգիաների ներդրման նպատակով պետական ծրագրերի իրականացումը: 6. Գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացման պետական աջակցությունը: 7. Էներգիայի և պարարտանյութերի արտադրության զարգացում՝ հիմնված օրգանական թափոնների վերամշակման վրա: 8. Փակ գրունտի բանջարաբուծության զարգացումը:	1. Գյուղատնտեսության բարձր աշխատատարությունը և մրցունակությունը ցածր մակարդակը: 2. Արտադրական ռեսուրսների (հող, ջուր, էներգիա և այլն) անարդյունավետ օգտագործումը: 3. Գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը և հողակտորների կտրտվածությունը: 4. Արտահանման խթանմանն ուղղված քաղաքականության արդյունավետ կառուցակարգերի բացակայությունը: 5. Ներքին շուկայի ցածր գնողունակությունը: 6. Կոոպերացիայի աջակցության ռազմավարության բացակայությունը: 7. Պետական աջակցության միջոցների ոչ նպատակային օգտագործումը: 8. Զրախնայողական քաղաքականության և կառուցակարգերի ցածր արդյունավետությունը: 9. Նորամուծական տեխնոլոգիաների ներդրման և արտաքին ուղղակի ներդրումների խթանման անարդյունավետ քաղաքականությունը:

Հավելված 16: 1լ գինու միջին մանրածախ գինը ՀՀ-ում 2004-2016թթ. (դրամ)²⁴⁸

Հավելված 17: ՀՀ խաղողի բերքատու տարածությունը և բերքատվությունը 1913-2015թթ.^{249, 250}

²⁴⁸ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը հունվար-դեկտեմբերին: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 239, 2015. - էջ 251, 2014. - էջ 249, 2013. - էջ 248, 2012. - էջ 252, 2011. - էջ 238, 2010. - էջ 206, 2009. - էջ 52, 2008. - էջ 51, 2007. - էջ 54, 2006. - էջ 62, 2005. - էջ 63, 2004. - էջ 70

²⁴⁹ Народное хозяйство Армянской ССР за 60 лет, Юбилейный статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1980. - с. 100-101, 122

²⁵⁰ Հարությունյան Ա., Տիտանյան Ան. Դրվագներ Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման պամությունից: / Հայաստան հր., Երևան, 1966. - էջ 15

Հավելված 18: Խաղողի համախառն բերքը և բերքատվությունը ^{251, 252, 253}

Հ/Հ	Ցուցանիշները	Չափման միավոր	1960թ.	1970թ.	1988թ.	1988/1960
I.	Համախառն բերքը ընդամենը, որից՝	Հազ. տոննա	91.6	228.7	214	133.6
1.1	Հանրային սեկտորում	Հազ. տոննա	72.8	190	182.4	150.4
1.2	ԱՕՏ-ներում	Հազ. տոննա	18.8	38.7	31.6	68.6
1.3	Տեսակարար կշիռը խաղողի ընդհանուր արտադրության մեջ	%	100	100	100	0
1.3.1	Հանրային սեկտորի տեսակարար կշիռը	%	79.5	83.1	85.2	5.7
1.3.2	ԱՕՏ-ների տեսակարար կշիռը	%	20.5	16.9	14.8	-5.7
II.	Միջին բերքատվությունը, այդ թվում՝	գ/հա	53.4	78.3	81.7	41.8
2.1	Հանրային սեկտորում	գ/հա	49.8	72.2	74.6	50.6
2.2	ԱՕՏ-ներում	գ/հա	75.4	138.2	185.8	147.3
2.3.1	Հանրային սեկտորի տեսակարար կշիռը	%	93.3	92.2	91.8	1.5
2.3.2	ԱՕՏ-ների տեսակարար կշիռը	%	141.2	176.5	228.3	87.1

²⁵¹ Народное хозяйство Армянской ССР в 1987г., Статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1988. - с. 116

²⁵² Народное хозяйство Армянской ССР в 1988г., Статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1989. - с. 179, 193, 196

²⁵³ Народное хозяйство Армянской ССР за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1980. - с. 101

Հավելված 19: ՀԽՍՀ խաղողի այգիների տարածությունները

ըստ սեփականության ձևի ^{254, 255, 256}

N	Ցուցանիշները	Չափման միավոր	1940թ.	1960թ.	1970թ.	1988թ.	1988 /1940
I.	Տարածությունները ընդամենը, այդ թվում՝	Հազ. հա	16.3	30.9	36	31.7	94.5
1.1	Բերքատու	Հազ. հա	11.4	17.1	29.1	26	128.1
1.1.1	Պետական և կոլեկտիվ տնտեսությունները	Հազ. հա	9.6	14.6	26.3	24.3	153.1
1.1.2	ԱՕՏ-ները	Հազ. հա	1.8	2.5	2.8	1.7	94.4
1.2	Ընդհանուր խաղողի տարածությունների մեջ՝	%	100	100	100	100	0
1.2.1	Բերքատու այգիների տեսակարար կշիռը	%	69.9	55.3	80.8	82	12.3
1.2.1.1	Հանրային սեկտորի տեսակարար կշիռը	%	84.2	85.4	90.4	93.5	9.3
1.2.1.2	ԱՕՏ-ների տեսակարար կշիռը	%	15.8	14.6	9.6	6.5	-9.3

²⁵⁴ Народное хозяйство Армянской ССР за 60 лет. Юбилейный статистический ежегодник. / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1980. - с. 122

²⁵⁵ Народное хозяйство Армянской ССР в 1987г., Статистический ежегодник / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1988. - с. 115

²⁵⁶ Народное хозяйство Армянской ССР в 1988г., Статистический ежегодник / ЦСУ Армянской ССР, Изд-во Айастан, Ереван, 1989. - с. 195

Հավելված 20: Պեռնոն Ռիկար խմբի «Smart Barometer»-ի մեթոդաբանությունը²⁵⁷

Գործողություն	Սկզբունք 1. Նվազեցնել անչափահասների կողմից ակտիվի սպառման ծավալները:	Կշիռը (%)
1.	Զարգացնել չափահաս տարիքում ակտիվի վաճառքի կազմակերպման կանոնակարգերը և ապահովել կիրարկումը	5
2	Մշակել անչափահասների կողմից ակտիվի օգտագործման դեմ ուղղված կրթական նյութեր և նախաձեռնություններ:	15
Սկզբունք 2. Զարգացնել ոլորտի ընկերությունների մարքեթինգային գործունեությունը կարգավորող կանոնակարգեր:		
3	Հավաստիանալ, որ ընկերության գովազդային լսարանի առնվազն 70%-ը մեծահասակներ են:	7.50
4	Թույլատրել սեփական կարգավորող գործընթացներին այլ ընկերությունների մասնակցություն:	2.50
5	Մշակել ակտիվի խմիչքների մարքեթինգի սկզբունքներ թվային լրատվամիջոցներով	7.50
6	Պատասխանատու մարքեթինգային կանոնները որպես պայմանագրային պարտավորություն:	2.50
Սկզբունք 3. Հաճախորդի իրազեկվածության մակարդակի բարձրացում և նորարարություն ուղղված պատասխանատու արտադրանքի ստեղծմանը:		
7	Պատասխանատու արտադրանքի նորարարություն:	5
8	Արտադրանքի փաթեթավորման վրա ուղղորդող նշանների կամ համարժեք բառերի առկայություն	15
Սկզբունք 4. Նվազեցնել ոչ սթափ վիճակում մեքենա վարելու դեպքերը:		
9	Մշակել հակաակտիվի մեքենավարության արշավներ և ծրագրեր:	20
Սկզբունք 5. Աջակցություն մանրածախ վաճառողներին:		
10	Պատասխանատու մանրածախ վաճառք. Կազմակերպել տեղական մանրածախ վաճառքի ֆորումներ/նախաձեռնություններ:	20

²⁵⁷ Smart Barometer Methodology. // Pernod Ricard, Paris, 2016. – pp. 1-2

Հավելված 21: 2016թ. «Երևանի կոնյակի գործարանի» և Պեռնո Ռիկար խմբի նվաճումները ուղղված 5 սկզբունքների իրականացմանը (%)²⁵⁸

N	Հայաստան	ՌԴ	Տարածաշրջաններ					Գլոբալ
			Եվրոպա	Ասիա	Խաղաղ-օվկիանոսյան	Ենթա-սահարա Աֆրիկա	Ամերիկա	
1	100	35	81	78	57	27	77	77
2	62	-*	72	55	50	28	72	66
3	57	72	75	58	95	19	69	69
4	60	100	85	89	100	32	90	85
5	62	75	70	64	75	62	77	70

Հավելված 22: Կոնյակի, գինու, օղու, գարեջրի սպառման բազմաչափ ռեգրեսիայի կրկնակի լոգարիթմական մոդելի արդյունքները^{259, 260}

Անկախ փոփոխականներ	Գործակիցներ				t				P> t			
	Մոդելներ				Մոդելներ				Մոդելներ			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Իրական գներ												
Գարեջուր	X	9.6	-2.5	-2.5	X	3.0	-2.6	-4.2	X	0.03	0.01	0.00
Գինի	0.8	-4.8	-0.3	0.5	2.5	2.5	-0.8	1.8	0.02	0.06	0.40	0.08
Կոնյակ	-0.3	3.2	0.1	-0.2	-0.6	0.6	0.3	-0.7	0.55	0.09	0.80	0.46
Շամպայն	0.03	0.7	1.5	0.1	0.1	-0.3	2.9	0.9	0.96	0.77	0.01	0.88
Օղի	0.5	-2.0	-0.3	0.3	1.8	-0.9	-0.6	0.2	0.07	0.43	0.52	0.12
Մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամուտ	-0.4	-2.4	X	0.2	-0.7	-2.4	X	0.2	0.49	0.07	X	0.22
Հաստատուն գործակից	0.5	0.6	5.7	3.9	-0.8	0.1	1.1	0.4	0.43	0.95	0.26	0.35
R ²	0.5	0.7	0.3	0.3	X	X	X	X	X	X	X	X
F-թեստ	10.2	2.0	3.2	6.0	X	X	X	X	X	X	X	X
P-արժեքը>F	0.0	0.2	0.0	0.0	X	X	X	X	X	X	X	X

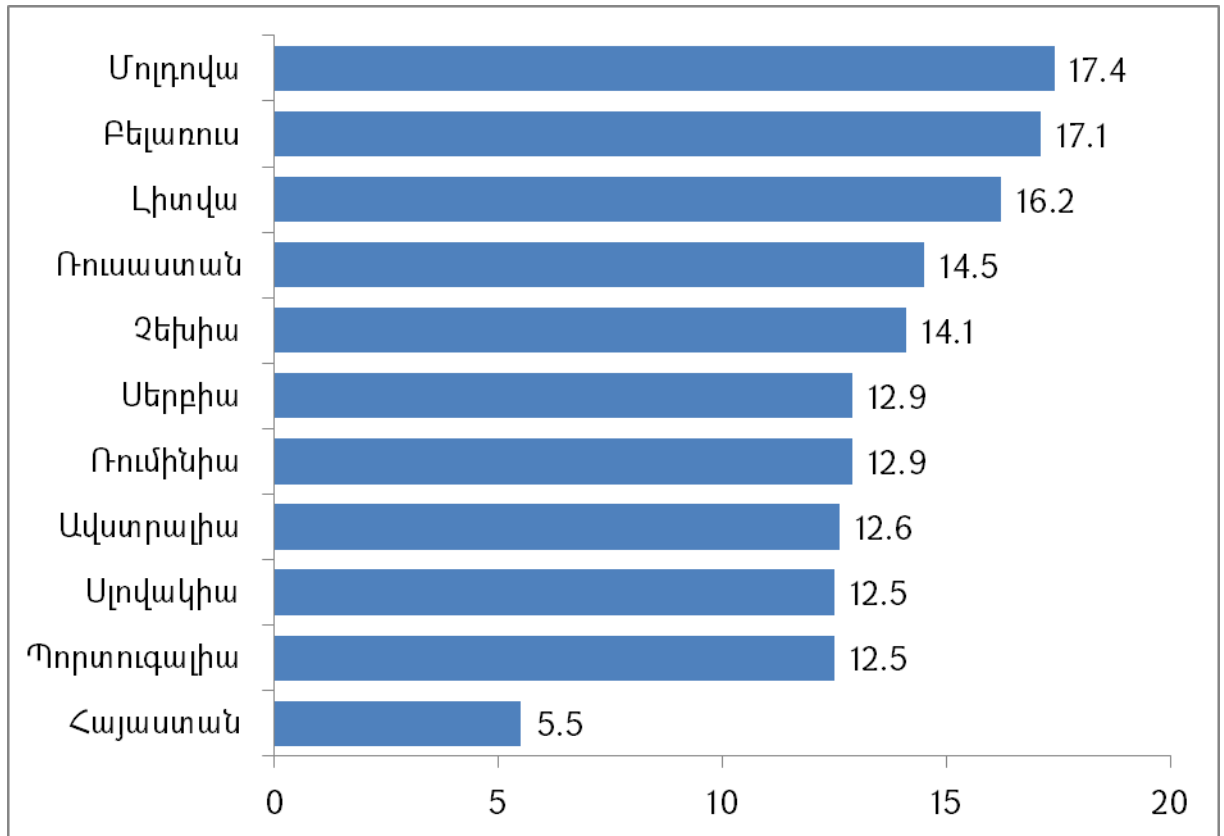
²⁵⁸ <https://smartbarometer.pernod-ricard.com/scores/>

* Կիրառելի է, քանի որ ՌԴ-ում պետականորեն արգելվում է ակոհոլային խմիչքների գովազդը

²⁵⁹ Movsisyan S. Empirical estimation of per capita brandy demand in Armenia. // Annals of Agrarian Science, Tbilisi, 2017(1). – pp. 103-108

²⁶⁰ Мовсисян С., Аветисян А. Несколько вопросов по повышению конкурентоспособности армянских вин на рынках стран ЕАЭС. // КубГАУ, Краснодар, 2016. – с. 7-13

Հավելված 23: Մեկ շնչին բաժին ընկնող ալկոհոլի սպառումը (լ.) 2015թ.²⁶¹

Հավելված 24: Գինի սպառող աշխարհի խոշորագույն երկրները²⁶²

Երկրներ	Սպառումը, մլն դկլ.			Տեսակարար կշիռը, %		
	2012թ.	2014թ.	2016թ.	2012թ.	2014թ.	2016թ.
ԱՄՆ	300	304	318	12	13	13
Ֆրանսիա	280	275	270	11	11	11
Իտալիա	216	195	225	9	8	9
Գերմանիա	203	202	202	8	8	8
Չինաստան	171	155	173	7	6	7
Մեծ Բրիտանիա	128	126	129	5	5	5
Իսպանիա	99	99	99	4	4	4
Արգենտինա	101	99	94	4	4	4
ՌԴ	113	96	93	5	4	4
Ավստրալիա	54	54	54	2	2	2
Համաշխարհային սպառումը	2440	2400	2420	100	100	100

²⁶¹ APPENDIX I: Alcohol consumption. // World Health Organization, Geneva, 2014. - pp. 301, 304

²⁶² State of the vitiviniculture world market, April 2017. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - p. 10

Հավելված 25: Գինու համաշխարհային առևտուրը²⁶³

Ցուցանիշ	Ծավալը (մլն դկլ.)		Արժեքը (մլրդ. եվրո)		2016թ.	
					Տեսակ	Տեսականու կտրվածքով, %
	2015	2016	2015	2016	Շաղկված	54%
Արտահանումը	1053	1041	28.4	28.9	Գինենյութ>2լ	38%
Աճը, %	X	-1.2	X	2.0	Շամպայն գինիներ	8%

Հավելված 26: Գինի արտահանող աշխարհի խոշորագույն երկրները²⁶⁴

Երկրներ	Ծավալը (մլն դկլ.)		Արժեքը (մլն եվրո)		Արտահանման կառուցվածքը, %			
					Ծավալի մեջ		Արժեքի մեջ	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Իսպանիա	247	229	2644	2649	23	22	9	9
Իտալիա	201	206	5354	5582	19	20	19	19
Ֆրանսիա	139	141	8255	8232	13	14	29	28
Չիլի	88	91	1650	1668	8	9	6	6
Ավստրալիա	74	75	1459	1543	7	7	5	5
ՀԱՀ	42	43	629	603	4	4	2	2
ԱՄՆ	42	38	1391	1415	4	4	5	5
Գերմանիա	37	36	960	930	4	3	3	3
Պորտուգալիա	28	28	734	727	3	3	3	3
Արգենտինա	27	26	737	738	3	2	3	3
Նոր Զելանդիա	21	21	959	1017	2	2	3	4
Ընդամենը	1053	1041	28400	28900	100	100	100	100

Հավելված 27: Գինի ներմուծող աշխարհի խոշորագույն երկրները^{265, 266}

Երկրներ	Ծավալը (մլն դկլ.)		Արժեքը (մլն եվրո)		Ներմուծման կառուցվածքը, %			
					Ծավալի մեջ		Արժեքի մեջ	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Գերմանիա	153	145	2511	2450	15	14	8	8
Մեծ Բրիտանիա	136	135	3919	3498	13	13	13	12
ԱՄՆ	110	112	4856	5016	11	11	16	17
Ֆրանսիա	76	79	674	736	7	8	2	2

²⁶³ State of the vitiviniculture world market, April, 2017. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - p. 12

²⁶⁴ State of the vitiviniculture world market, April 2017. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - pp. 12-13

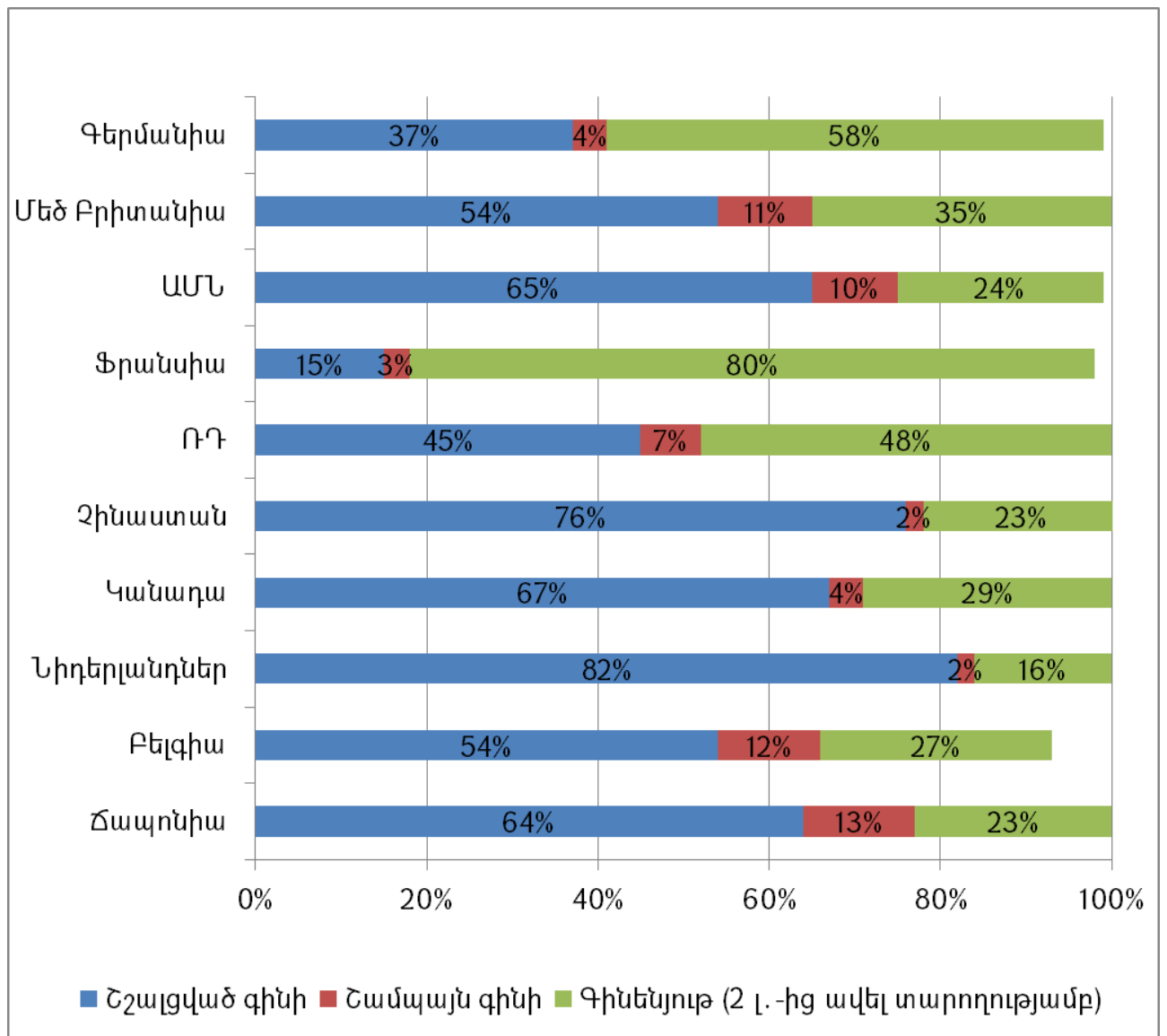
²⁶⁵ State of the vitiviniculture world market, April, 2017. // International Organization of Vine and Wine, Paris, 2017. - p. 14

²⁶⁶ <https://comtrade.un.org>

Հավելված 27-ի շարունակություն

Չինաստան	56	64	1840	2143	5	6	6	7
Կանադա	41	42	1618	1604	4	4	5	5
ՌԴ	40	40	626	660	4	4	2	2
Նիդերլանդներ	38	38	977	940	4	4	3	3
Բելգիա	31	31	955	885	3	3	3	3
Ճապոնիա	28	27	1319	1343	3	3	4	4
Ընդամենը	1027	1036	29825	29021	100	100	100	100

Հավելված 28: Գինիների տեսակային կշիռը համաշխարհային ներմուծման կառուցվածքում 2016թ.²⁶⁷

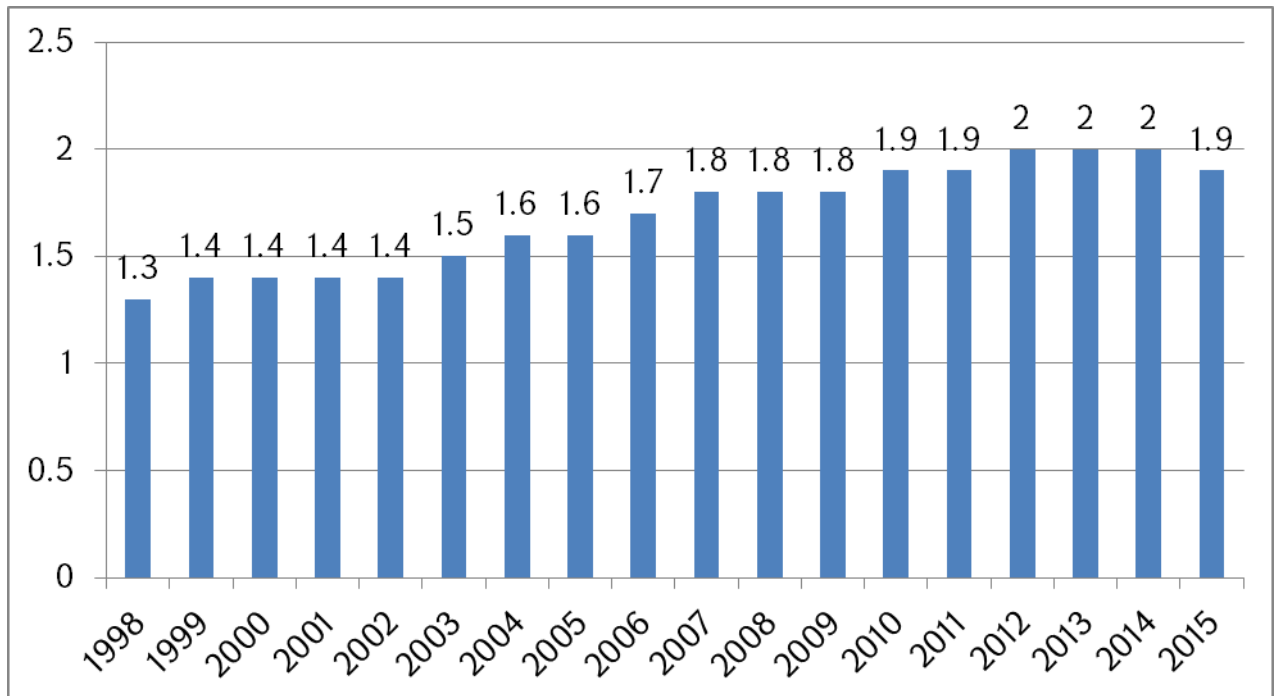

²⁶⁷ <http://oiv.int/public/medias/5287/oiv-noteconjmars2017-en.pdf>

Հավելված 29: Գարեջուր արտադրող աշխարհի
խոշորագույն երկրները²⁶⁸

Երկրներ	Արտադրությունը (մլն դկլ.)				Տեսակարար կշիռը (%)			
	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
Չինաստան	4902	5065	4976.1	4715.2	25	25.7	25.3	25.3
ԱՄՆ	2300.1	2240.9	2261	2235.1	11.7	11.4	11.5	11.5
Բրազիլիա	1328	1355	1413.7	1385.8	6.8	6.9	7.2	7.2
Գերմանիա	946.2	943.7	952.7	956.2	4.8	4.8	4.9	4.9
Ռուսաստան	976	886	821.9	782	5	4.5	4.2	4.2
Մեքսիկա	825	825	780	745	4.2	4.2	4	4
Ճապոնիա	576.8	572	564.5	538	2.9	2.9	2.9	2.9
Վիետնամ	298	313	389	467	1.5	1.6	2	2
Մեծ Բրիտանիա	429.6	424.2	443.4	440.5	2.2	2.2	2.3	2.3
Լեհաստան	392.9	395.6	395.2	398	2	2	2	2
Ընդամենը	19620	19730	19631	19329	100	100	100	100

Հավելված 30: Գարեջրի համաշխարհային արտադրությունը
1998-2015թթ., մլրդ. դկլ.²⁶⁹

²⁶⁸ <http://www.barthhaasgroup.com/images/mediacenter/downloads/pdfs/412/barthreport20152016en.pdf>

²⁶⁹ <http://www.statista.com/statistics/270275/worldwide-beer-production/>

Հավելված 31: Կոնյակի համաշխարհային շուկայի բնութագիրը 2010թ.²⁷⁰

Տարածաշրջան	Արտաքին առևտուրը, մլն ԱՄՆ դոլար				Արտաքին առևտուրը 1 շնչի հաշվով	
	Որից				Որից	
	Ներմուծում		Արտահանում		Ներմուծում	Արտահանում
	Մլն ԱՄՆ դոլար	%	Մլն ԱՄՆ դոլար	%	ԱՄՆ դոլար	ԱՄՆ դոլար
ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ ԵՎ ԿԱՐԻԲՆԵՐ	768	21.2	83	2.0	1.99	21.15 ²⁷¹
ԵՎՐՈՊԱ	1,200	33.1	3,000	70.8	1.65	1.62 ²⁷²
ԼԱՏԻՆԱԿԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱ	99	2.7	19	0.4	0.18	0.17 ²⁷³
ԱՖՐԻԿԱ	20	0.6	11	0.3	0.02	0.02 ⁸
ԱՍԻԱ	1,500	41.4	1,000	23.6	0.36	0.36 ⁸
ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔ	10	0.3	106	2.5	0.02	0.03 ²⁷⁴
ՕՎԿԻԱՆԻԱ	29	0.8	18	0.4	0.78	0.27 ⁸

Հավելված 32: Ընկերությունների հիմնական գերակայությունները 2016-2019թթ.²⁷⁵

Ցուցանիշներ	Ընկերություններ		
	«Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ»	«Պոռչյան» կոնյակի գործարան	«Երևանի գարեջուր»
Կայունություն	5	5	5
Արտադրողականության բարձրացում	5	5	5
Շուկայում տեսակարար կշռի աճ և մուտք նոր շուկաներ	5	5	3
Աշխատակազմ	5	5	5
Նորարարություն	5	5	3
Հաճախորդների բավարարվածություն և հավատարմություն	5	5	5
Շահութաբերության աճ	5	5	5
Վաճառքի աճ	5	5	5

²⁷⁰ Կոնյակագործություն, ոլորտային ռազմավարություն 2011-2020թթ.: // ՀՀ կառավարություն, Երևան, 2010. - էջ 20-24, 26-28, 30

²⁷¹ <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/namerica/caribb/caribfacts.htm>

²⁷² <http://populationpyramid.net/europe/>

²⁷³ http://www.prb.org/pdf10/10wpds_eng.pdf

²⁷⁴ <http://www.pewforum.org/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-middle-east/>

²⁷⁵ Հարցազրույց ընկերությունների ղեկավարների հետ, 2016, 1-ը՝ ընդհանրապես ոչ մի ազդեցություն, 5-ը՝ էական ազդեցություն

Հավելված 33: Աշխատակիցների մասնագիտական կարողությունների գնահատման ցուցանիշների 1-5 բալանոց սանդղակ²⁷⁶

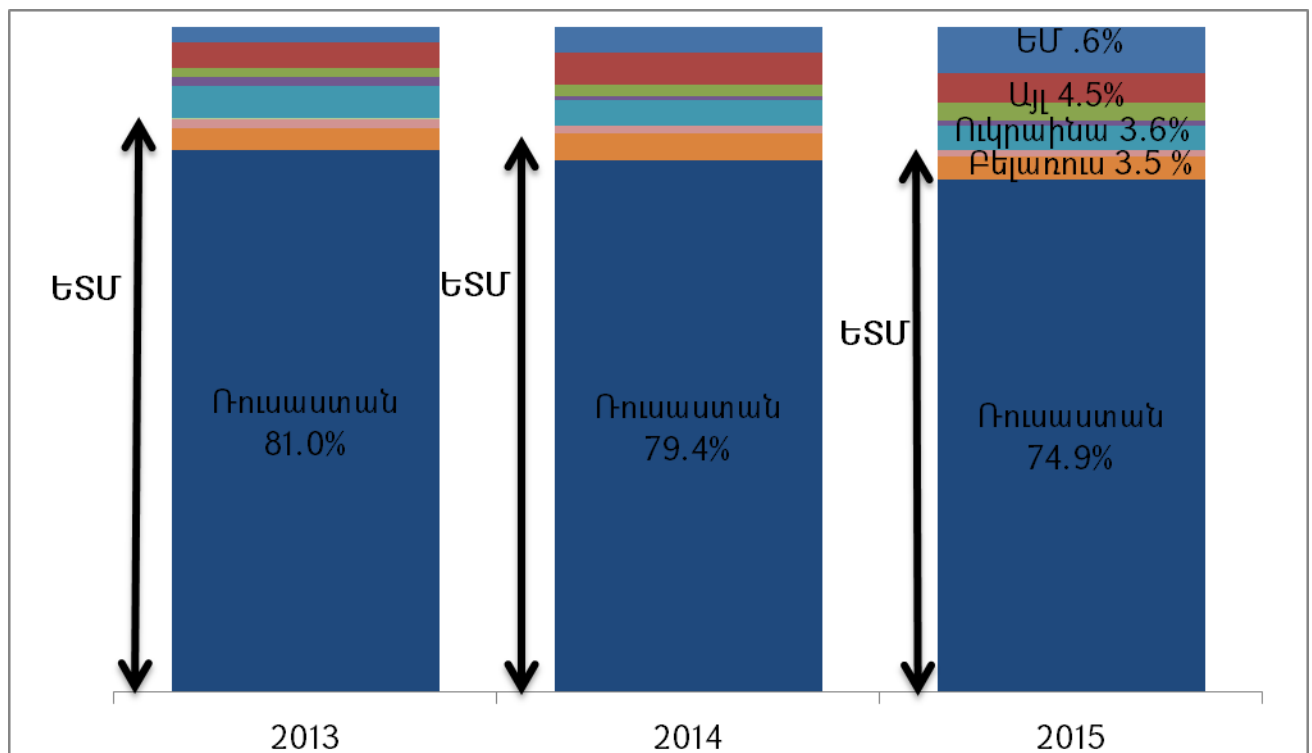
Ցուցանիշներ	Ընկերություններ		
	«Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ»	«Պոռչյան» կոնյակի գործարան	«Երևանի գարեջուր»
• Գործարար կարողությունների	5	4	2
• Արտասահմանյան կրթական հաստատությունների հետ համագործակցելով կրթական ծրագրերի կազմակերպում ՀՀ-ում	5	5	1
• Հայաստանի և օտարերկրյա կրթական հաստատությունների միջև կապերի ստեղծում	5	4	2
• Ուսումնական ծրագրերում գործարար ուսուցման առաջնահերթություն	5	5	2
• Նյութատեխնիկական բազայի արդիականացման առաջնահերթություն	5	5	5
• Դասավանդման գործում գիտելիքի մատուցման ողջ համակարգի արդիականացում	5	5	5
• Որակավորումների, չափորոշիչների, ուսումնական ծրագրերի և ուսուցողական նյութերի մշակմանը ոլորտի կազմակերպությունների մասնակցությունը	5	5	5
• Շուկայում անհրաժեշտ գիտելիքների և հմտությունների վրա հիմնված ուսումնական ծրագրեր	5	5	5

²⁷⁶ Հարցազրույց ընկերությունների ղեկավարների հետ, 2016, 1-ը՝ ընդհանրապես ոչ մի ազդեցություն, 5-ը՝ էական ազդեցություն

Հավելված 34: Կարլսբերգ խմրի մանրաթելային 22ի ծրագիրը²⁷⁷

Հավելված 35: ՀՀ ակտիվության խմիչքների արտահանման կառուցվածքն ըստ երկրների 2013-2015թթ.²⁷⁸

²⁷⁷ <https://carlsberggroup.com/newsroom/carlsberg-unveils-new-green-fiber-bottle-design/>

²⁷⁸ ՄԱԿ-ի սպառման ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 36: ԵՏՄ ոգելից խմիչքների արտահանման շուկաների
կառուցվածքը ըստ գործընկերների, 2016թ.²⁷⁹

Կոնյակի ընդհանուր ներմուծում (մլն \$)	Ռուսաստան	Ղազախստան	Բելառուս	Ղրղզստան
	276.3	9.1	21.4	0.8
Ֆրանսիա	38%	23%	14%	40%
Հայաստան	43%	17%	25%	0%
Վրաստան	5%	14%	13%	25%
Մոլդովա	0.1%	5%	42%	0%
Ուզբեկստան	1.3%	6%	0%	0%
Այլ երկրներ	12.6%	35%	6%	35%
Գինու ընդհանուր ներմուծում (մլն \$)	728.2	30.2	46.7	3.1
Իտալիա	29%	21%	11%	9%
Ֆրանսիա	18.3%	15%	11%	9%
Իսպանիա	18.2%	8%	8%	6%
Վրաստան	8%	28%	8%	31%
Հայաստան	0.52%	0%	0.1%	0%
Մոլդովա	1.57%	14%	51%	20%
Լատվիա	0.02%	0%	0.1%	4%
Այլ երկրներ	24.4%	14%	10.8%	21%
Մրգային գինիների ընդհանուր ներմուծում (մլն \$)	46.5	0.7	1.3	0.1
Լիտվա	66%	0.3%	3%	0%
Իտալիա	3%	2%	0.3%	0%
Բելառուս	7%	0.1%	0%	0%
Հայաստան	5%	0%	0%	0%
Էստոնիա	1.3%	0%	27%	0%
Գերմանիա	3%	8%	5%	10%
Մոլդովա	0.9%	41%	15%	13%
Ռուսաստան	0%	28%	37%	60%
Այլ երկրներ	13.8%	20.6%	12.7%	17%

²⁷⁹ ՄԱԿ-ի սպառման ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 37: Դանիայի կողմից ներմուծված ակոհոլային խմիչքների կառուցվածքն ըստ գործընկերների, 2016թ.²⁸⁰

Կոնյակի ընդհանուր ներմուծում (մլն ԱՄՆ դոլար)	14
Ֆրանսիա	56.8%
Գերմանիա	30.2%
Մեծ Բրիտանիա	3.4%
Իտալիա	2.1%
Հայաստան	1.3%
Այլ երկրներ	6.2%
Գինու ընդհանուր ներմուծում (մլն ԱՄՆ դոլար)	634.1
Իտալիա	26.2%
Ֆրանսիա	22.4%
Չիլի	9.1%
Իսպանիա	8.2%
Գերմանիա	5.8%
Հարավային Աֆրիկա	5.6%
ԱՄՆ	4.4%
Այլ երկրներ	18.3%
Մրգային գինիների ընդհանուր ներմուծում (մլն ԱՄՆ դոլար)	20.8
Գերմանիա	48.9%
Իտալիա	20.7%
Էստոնիա	9.5%
Նիդերլանդներ	8.9%
Մեծ Բրիտանիա	4.7%
Այլ երկրներ	7.3%

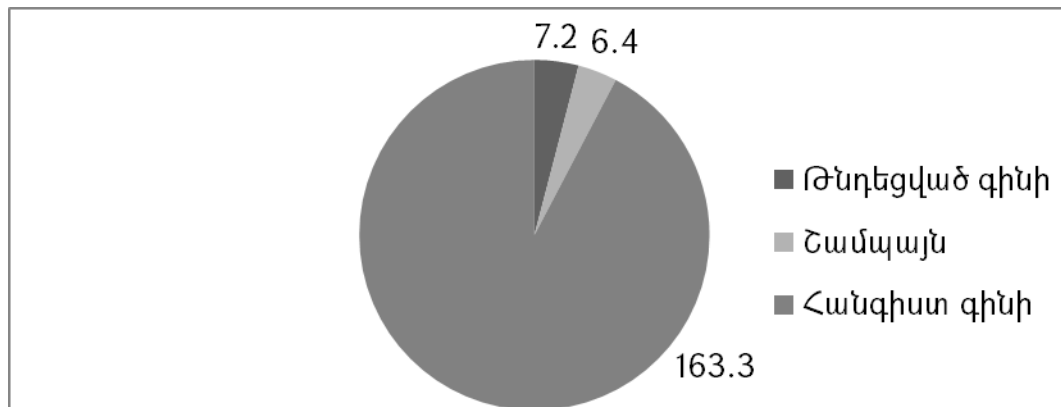
Հավելված 38: Դանիայի գինու սպառման շուկան ըստ շուկայական արժեքի և բնափրային ծավալի 2009-2019թթ.²⁸¹

Չափման միավորը	2009թ.	2014թ.	2019թ.	Աճ (%)	
				2009-2014թթ.	2014-2019թթ.
Մլն. ԱՄՆ դոլար	1507.3	1701.5	1757.1	2.5	0.6
Մլն լ.	165.2	177.0	193.1	1.4	1.8

²⁸⁰ ՄԱԿ-ի սպառման ապրանքների առևտրի տվյալների բազա, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

²⁸¹ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

Հավելված 39: Դանիական գինու շուկան ըստ առանձին տեսակների բնահրային ծավալով (մլն լ.), 2014թ.²⁸²

Հավելված 40: Գինու սպառման բնահրային ծավալի կանխատեսումները Դանիայում, 2014-2019թթ.²⁸³

Գինու տեսակը	Բնահրային ծավալ (մլն. լ.) 2014թ.	Բաղադրյալ միջին տարեկան աճ (%) 2014-2019թթ.
Հանգիստ	163.3	1.4
Թնդեցված	7.2	3.6
Փրփրուն	6.4	7.4

Հավելված 41: Գինու առանձին տեսակների միջին մանրածախ գները Դանիայում, 2014թ.²⁸⁴

Գինու տեսակը	Միջին գին ԱՄՆ դոլար/լ., 2014թ.
Հանգիստ	8.6
Թնդեցված	24.4
Փրփրուն	18.1

²⁸² Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

²⁸³ Նույն տեղը

²⁸⁴ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

Հավելված 42: Գինու առանձին տեսակների մասնաբաժինը
ըստ շուկայական արժեքի Դանիայում, 2014թ. և 2019թ.²⁸⁵

Գինիների տեսակը	Սեզմենտ	Սեզմենտի մասնաբաժինը (%)	Բացարձակ Փոփոխությունը 2019/2014թթ. (%)
Հանգիստ գինի	Կարմիր	70.2	-1.2
	Սպիտակ	25.8	1.0
	Վարդագույն	4.0	0.1
Թնդեցված գինի	Այլ թնդեցված գինի	42.2	-2.9
	Վերմուտ	40.6	1.7
	Պորտ	13.4	-1.1
	Շերի	2.7	0.6
	Մադերա	1.1	1.7
Փրփրուն գինի	Այլ փրփրուն գինի	72.2	10.7
	Շամպայն	18.6	-2.5
	Կավա	9.1	13.2

* Հավելված 39-42 հայ սպառողներին և ալկոհոլային խմիչքների արտադրող ընկերություններին իրազեկում են դանիացի սպառողների կողմից գինու և շամպայնի նախընտրելի ապրանքատեսականու վերաբերյալ՝ նպաստելով ՀՀ ալկոհոլային խմիչքների արտահանման մարտավարության և ռազմավարության մշակմանը:

²⁸⁵ Նույն տեղը

Հավելված 43: Ալկոհոլային խմիչքների մանրաձախ վաճառողները Դանիայում, 2014թ.²⁸⁶

Ընկերության անվանումը	Բնութագիրը
Նետտո	Դանիայի խոշորագույն սուպերմարկետների ցանց, որն ունի 454 մասնաճյուղեր և պատկանում է «Dansk Supermarket» խմբին:
Ռեմա 1000	Նորվեգական մթերային խանութների ցանց Դանիայում: 2013թ. Դանիայում գործում էին 250 մասնաճյուղեր:
Կոուպ	Մթերային խանութների ցանց, որն ունի 71 մասնաճյուղեր Դանիայում:
Դագրոֆա	Պատկանում է Dagrofa խմբին: Իր մեջ ներառում է «Super Best» և «Kiwi» անվանումներով 90 և 50 խանութներ:

Հավելված 44: Դանիական գինիների և թունդ ալկոհոլային խմիչքների մատակարարման շղթան (մլն լ.)²⁸⁷

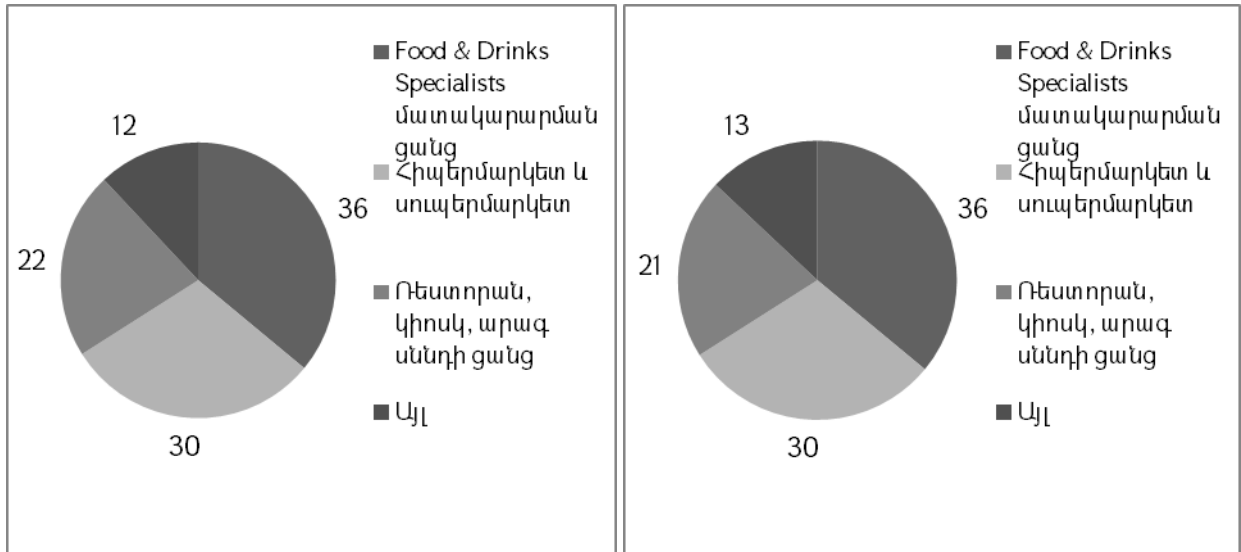
Մատակարար ընկերությունը	2010թ.	2013թ.
Food & Drinks Specialists	63.4	66.4
Հիպերմարկետ և սուպերմարկետ	52.7	54.9
Ռեստորան, կիոսկ, արագ սննդի կետեր	42.1	39.2
Այլ	23.9	27.3

²⁸⁶ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

²⁸⁷ Նույն տեղը

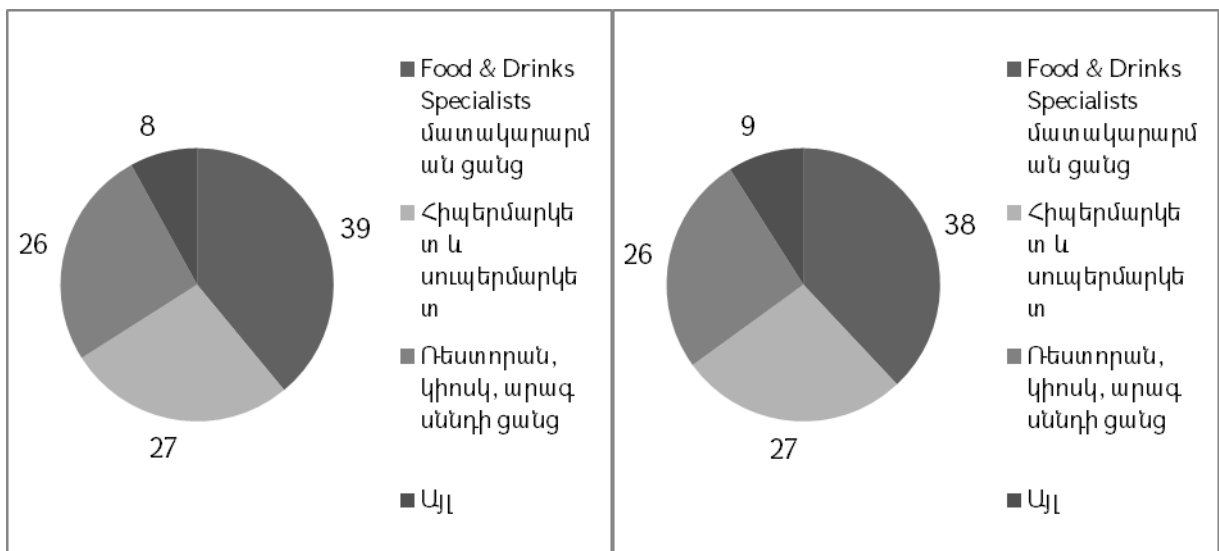
Հավելված 45: Գինու սպառման ցանցը ըստ

գինու առանձին տեսակների Դանիայում, 2014թ.²⁸⁸

Ա) Գինի ամբողջական սպառումը

Բ) Հանգիստ գինու սպառումը

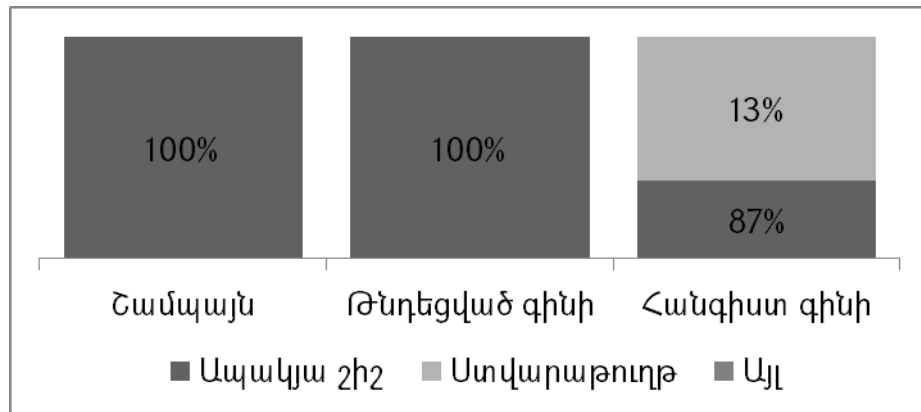
Գ) Թնդեցված գինու սպառումը

Դ) Փրփրուն գինու սպառումը

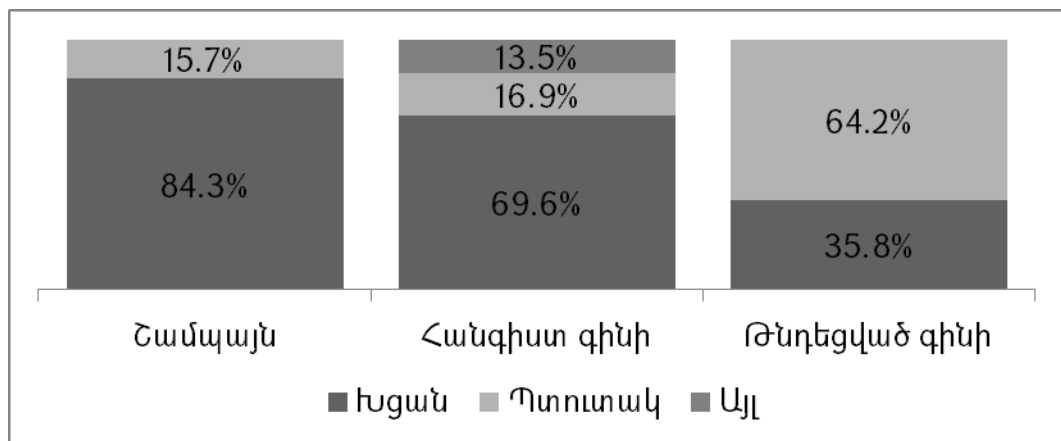
* Հավելված 43-45 նպատակ ունեն խթանելու հայկական ալկոհոլային խմիչքների արտադրող ընկերությունների և դանիական սուպերմարկետների միջև օնլայն ռեժիմով ուղղակի կապերի հաստատումը:

²⁸⁸ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

Հավելված 46: Նախընտրելի փաթեթավորման նյութը ըստ գինու առանձին տեսակների Դանիայում, 2014թ.²⁸⁹

Հավելված 47: Գինիների տարաների նախընտրելի փականները ըստ գինու առանձին տեսակների, Դանիայում, 2014թ.²⁹⁰

Հավելված 47.1: Դանիայում սպառվող գինիների փականներն ըստ տեսակների 2014թ. և 2019թ. (մլն հատ)²⁹¹

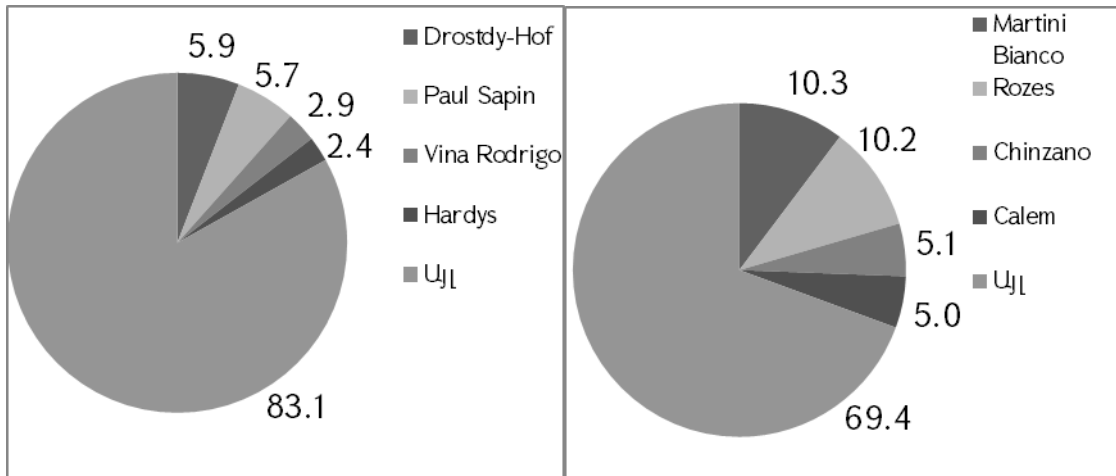
Տեսակ	2014	2019
Խցան	118.7	126.5
Պտուտակ	32.7	34
Այլ	21.4	23.3

²⁸⁹ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

²⁹⁰ Նույն տեղը

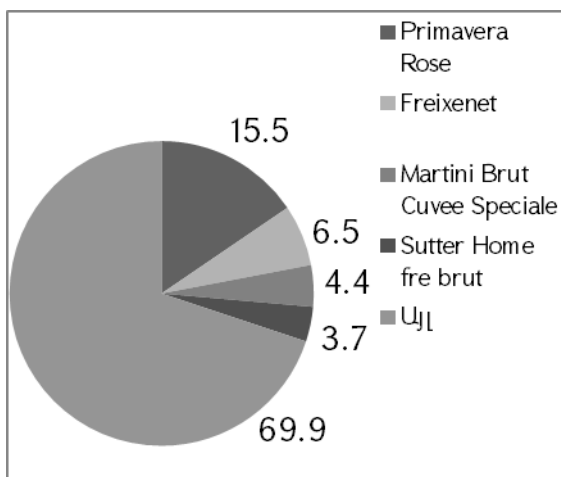
²⁹¹ Նույն տեղը

Հավելված 48: Գինու առանձին տեսակների առաջատար ապրանքանիշերի մասնաբաժինը (%) Դանիայում, 2014թ.²⁹²

Ա) Հանգիստ գինի

Բ) Թնդեցված գինի

Գ) Փրփրուն գինի

*Հավելված 46-49 նպատակ ունեն հայկական ալկոհոլային խմիչքներ արտադրող ընկերություններին ծանոթացնել դանիացիների կողմից նախընտրելի փաթեթավորման նյութերին և բավարարել վերջիններիս պահանջմունքները:

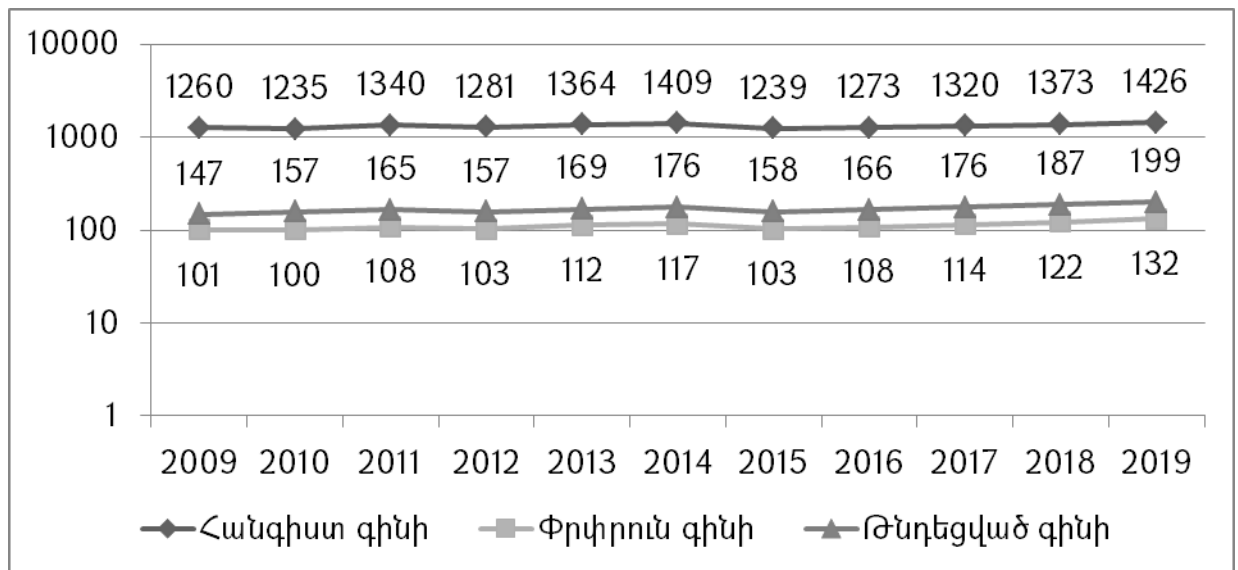
²⁹² Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

Հավելված 48.1: Դանիական հանգիստ գինիների շուկայի առաջատար
ապրանքանիշերը ըստ մասնաբաժնի (%), 2014թ.²⁹³

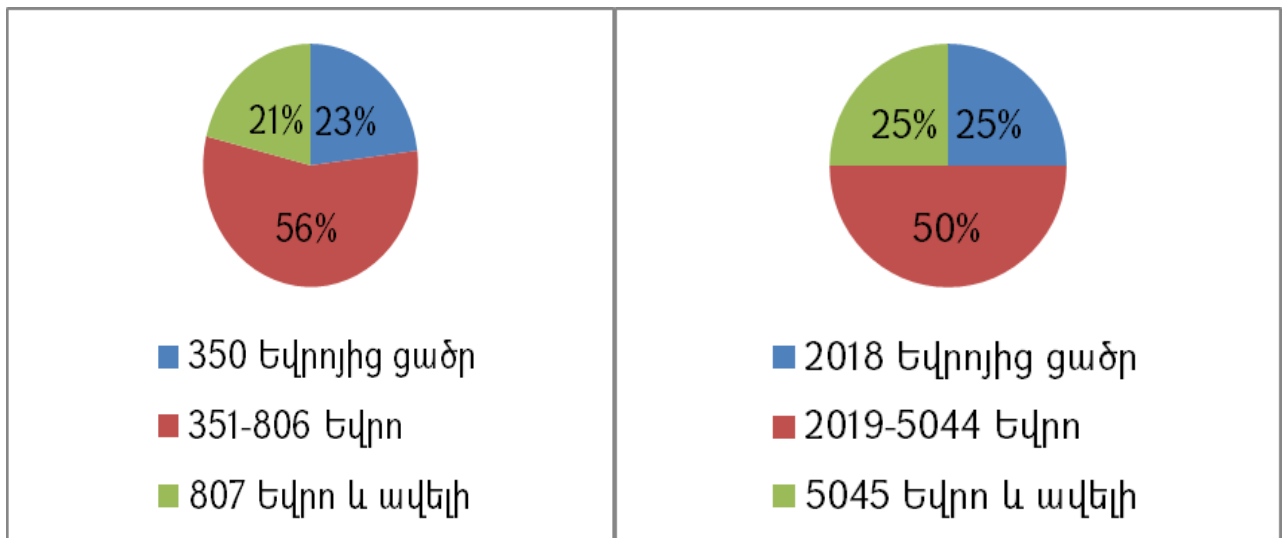
Ապրանքանիշ	Մասնաբաժին (%)
Drostdy-Hof	5.9
Paul Sapin	5.7
Viña Rodrigo	2.9
Hardys	2.4
santa christina	2.4
La Cuvée	1.9
Linderman's	1.6
Banrock Station	1.4
Chill Out	1.3
Gato Negro	1.3
Santa Rita	1.3
Wolf Blass	1.3
Viña Maipo	1.2
Trapiche	1.2
Mouton Cadet	1.2
Kwv	1.2
Savanna	1.2
Robert Mondavi	1.1
Jacob's Creek	1.0
Periquita	1.0
Concha Y Toro	0.9
Primavera Rose	0.9
Sutter Home	0.9
Selaks	0.9
Miguel Torres	0.8
Roche Mazet	0.6
Montgras	0.6
Gallo	0.4
Undurraga	0.3
Cono Sur	0.3
Trivento	0.1
Yellow Tail	0.0
Այլ	54.7

²⁹³ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

Հավելված 49: Գինինների սպառման շուկայական արժեքն ըստ առանձին տեսակների
Դանիայում, 2014-2019թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար)²⁹⁴

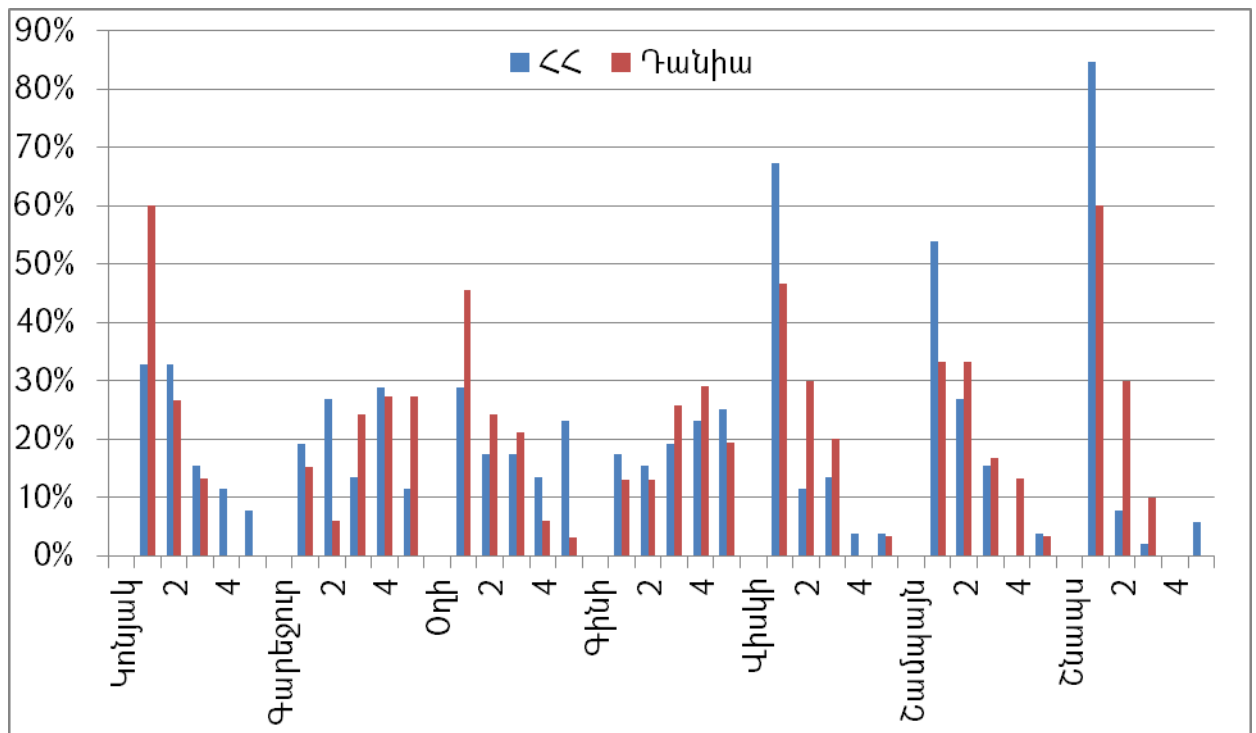
Հավելված 50: Հարցմանը մասնակից դանիացի և հայ
տնային տնտեսությունների ամսական եկամուտը²⁹⁵

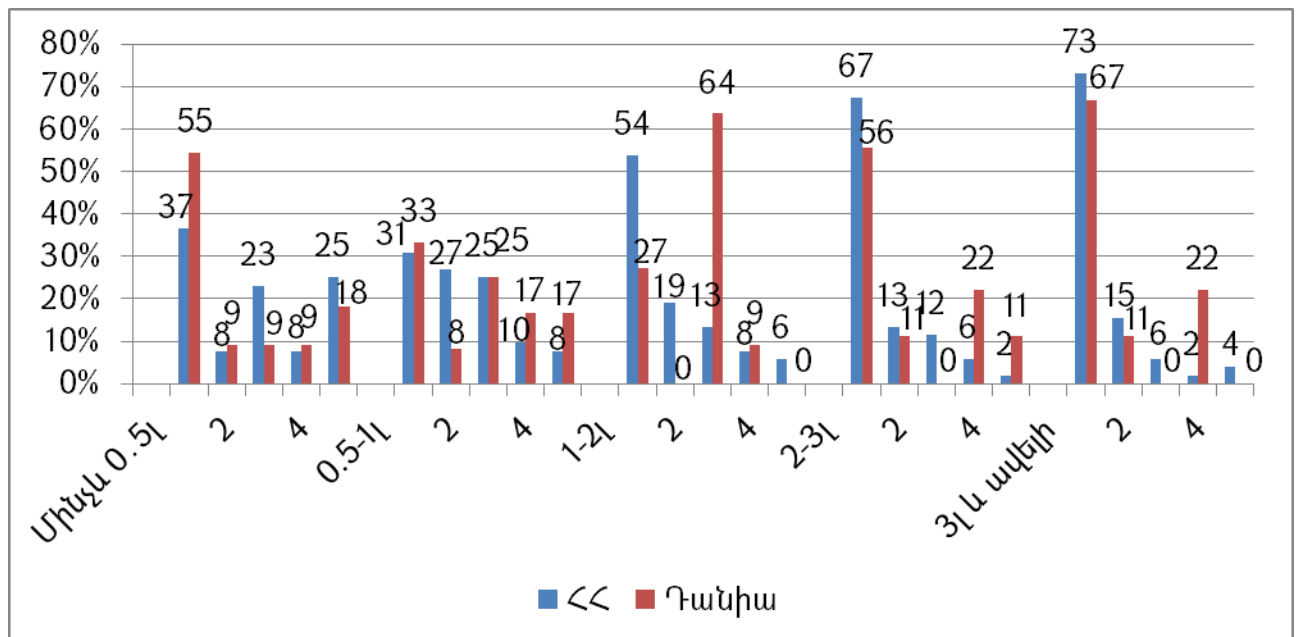
²⁹⁴ Canadean: Consumer and Market Insights: Wine Market in Denmark, <https://www.marketresearch.com/product/sample-9053495.pdf>

²⁹⁵ Հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

Հավելված 51: Հայ և դանիացի սպառողների նախընտրելի ալկոհոլային խմիչքների տեսակները: 1-5 բալանոց սանդղակով (1=երբեք, 5=միշտ)²⁹⁶

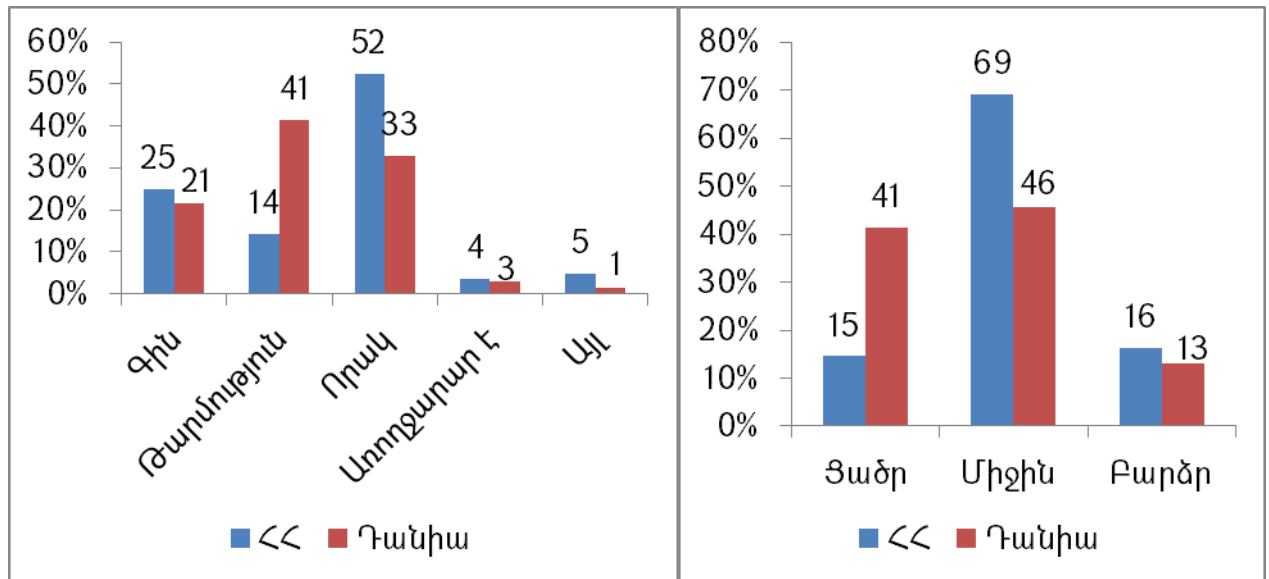
Հավելված 52: Հայ և դանիացի ալկոհոլային խմիչքներ սպառողների նախընտրելի ծավալային տարաները (1=երբեք, 5=միշտ)²⁹⁷

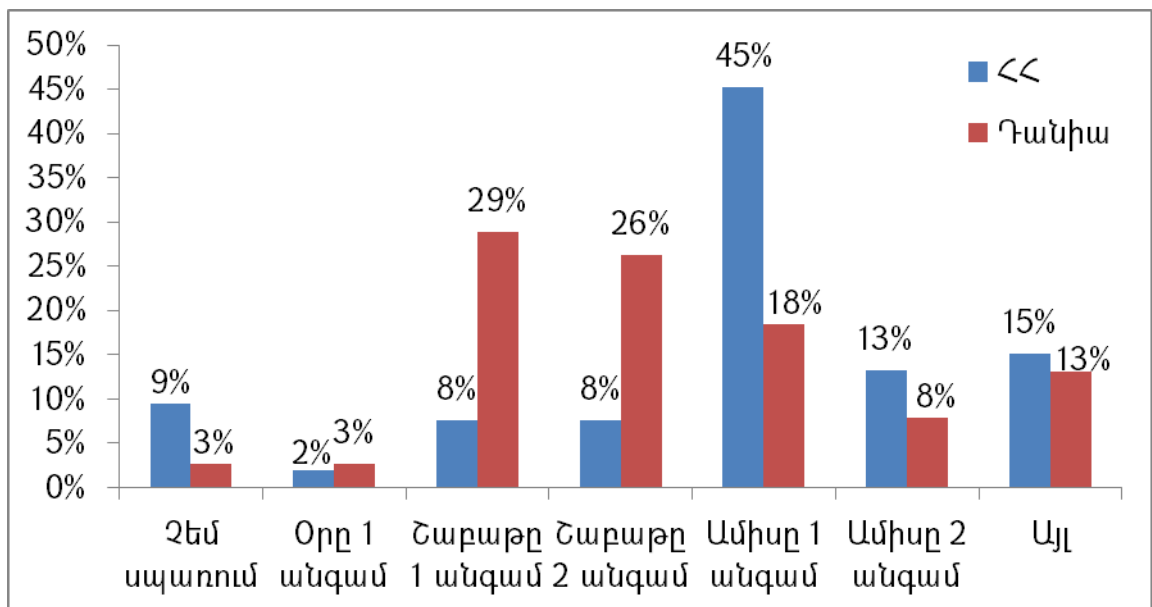
²⁹⁶ Նույն տեղը

²⁹⁷ Հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

Հավելված 53: Հարցմանը մասնակից դանիացիների և հայերի սպառմանը նպաստող գործոնները և խմիչքների գերադասելի թնդության աստիճանը²⁹⁸

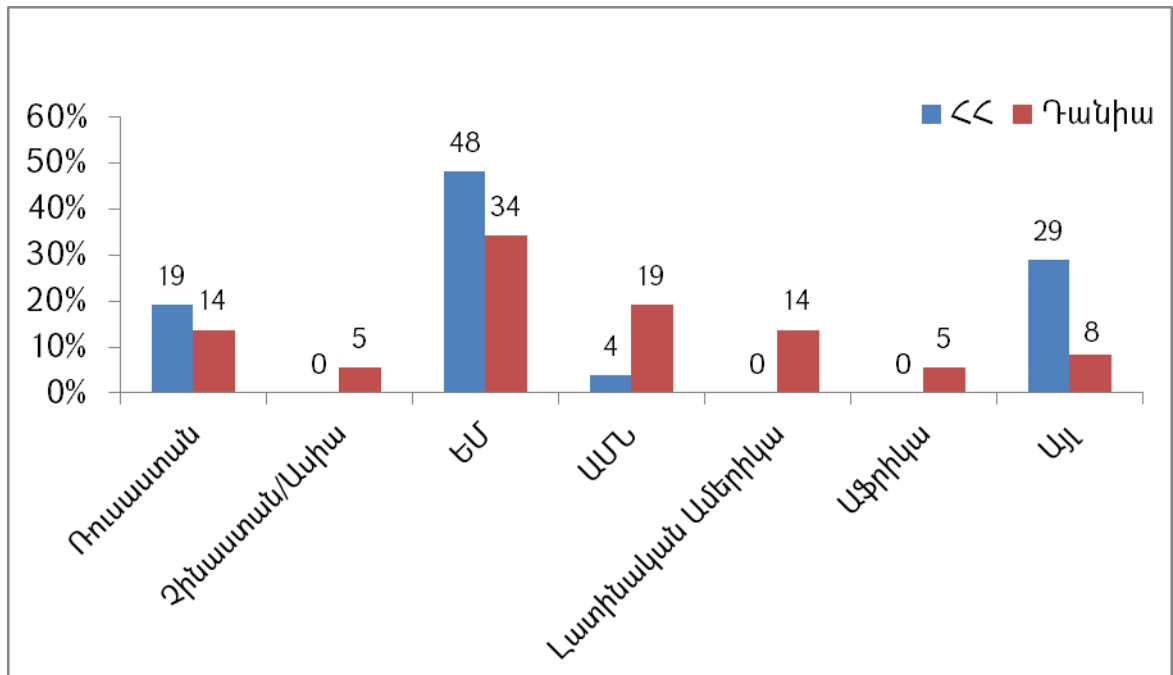
Հավելված 54: Հարցմանը մասնակից դանիացիների և հայերի կողմից ակտիվային խմիչքների սպառման հաճախականությունը²⁹⁹

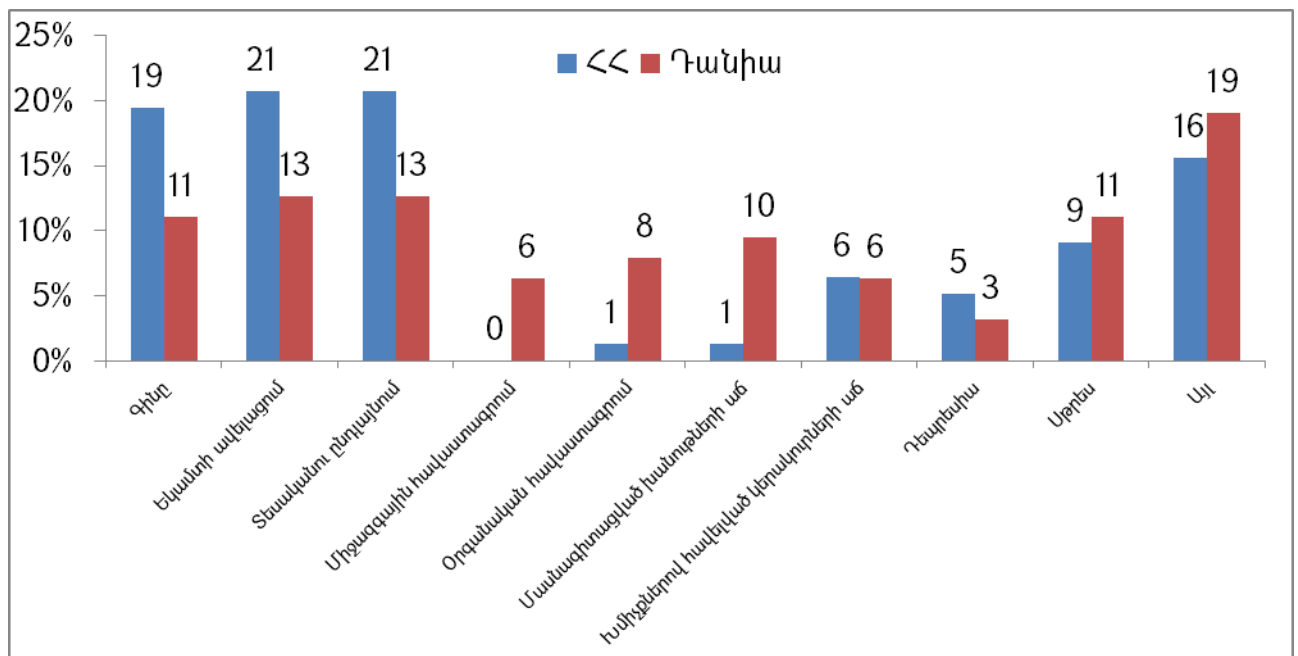
²⁹⁸ Corbin J., Strauss A. Basics of qualitative research. / Sage Publications, California: 2008, 3rd ed. - pp. 65-86, հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

²⁹⁹ Հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

Հավելված 55: Հարցմանը մասնակից դանիացիների և հայերի նախընտրած ներմուծված ակտիվային խմիչքների աշխարհագրությունը³⁰⁰

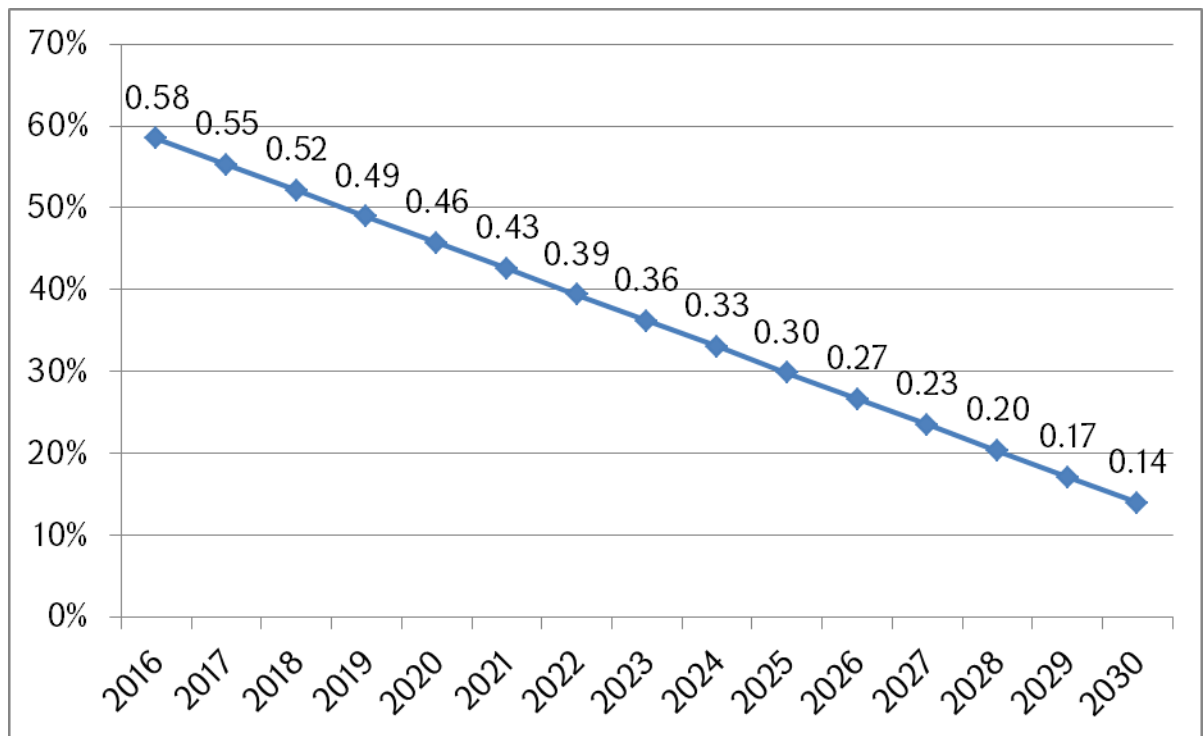
Հավելված 56: Հարցմանը մասնակից դանիացիների և հայերի կողմից ակտիվային խմիչքների սպառման խթանող գործոնները³⁰¹

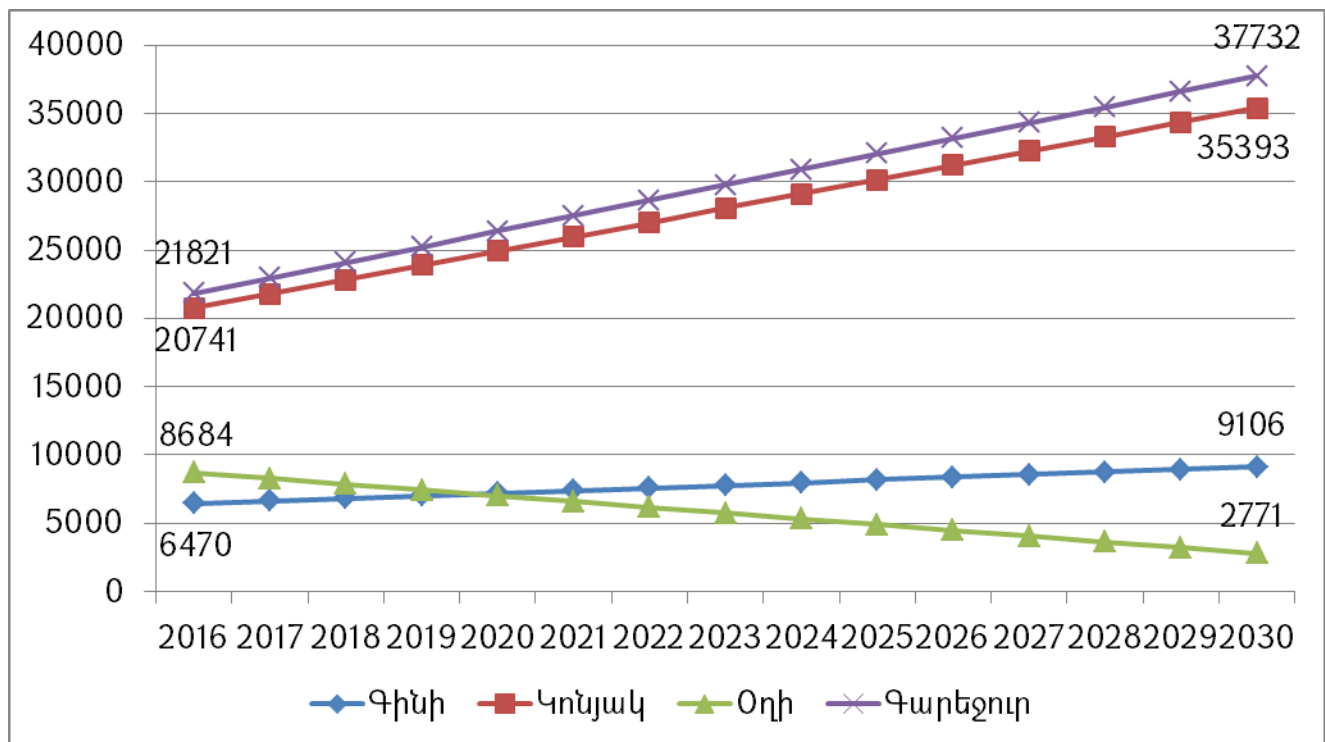
³⁰⁰ Հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

³⁰¹ Հարցազրույց 36 դանիացի և 52 հայ սպառողների հետ, 2016, հեղինակի հաշվարկներ, հարցաշարը՝ <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index41251EN.html>

Հավելված 57: ՀՀ-ում ալկոհոլային խմիչքների գնման վրա կատարված ծախսերի տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր ծախսերում 2016-2030թթ.³⁰²

Հավելված 58: Ալկոհոլային խմիչքների արտադրությունը 2016-2030թթ. (հազ. դլլ.)³⁰³

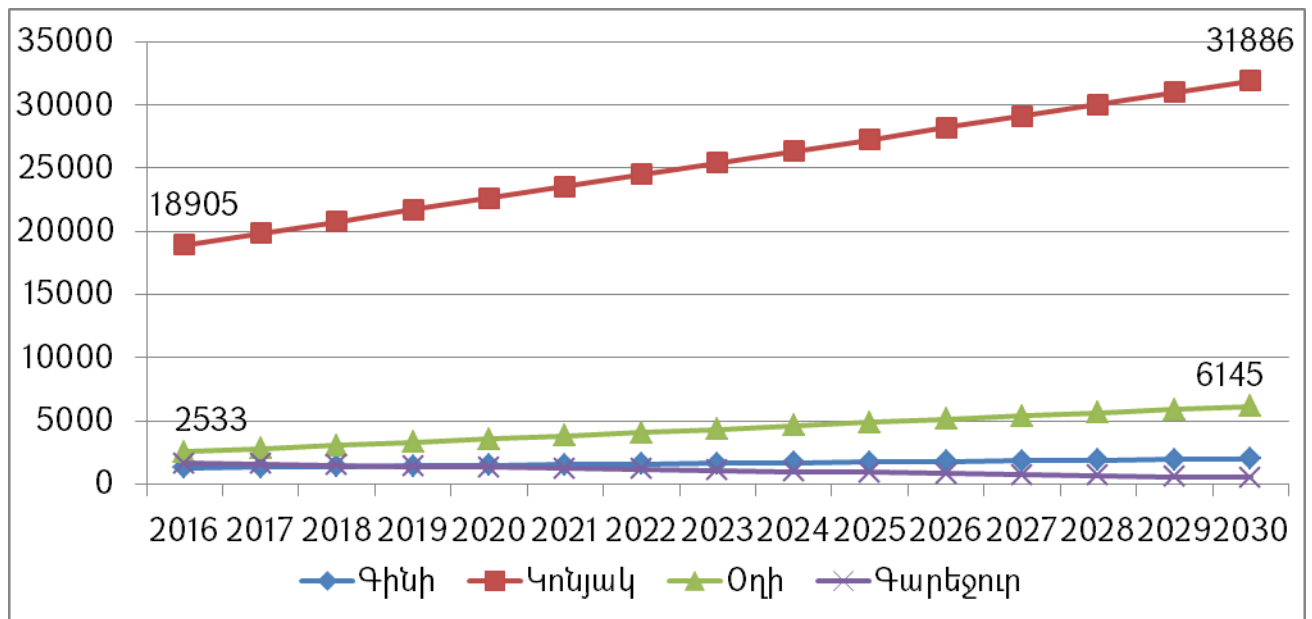

³⁰² Հեղինակի հաշվարկներ

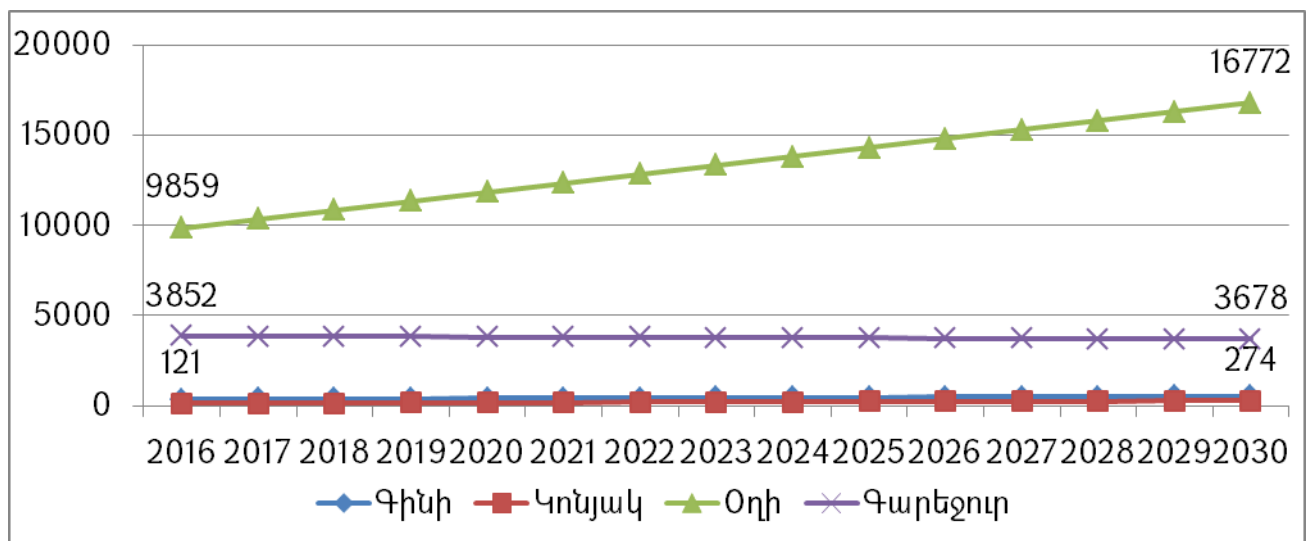
³⁰³ UN Comtrade, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ

Հավելված 59: Ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը ՀՀ-ում

2016-2030թթ. (հազ. դկլ.)³⁰⁴

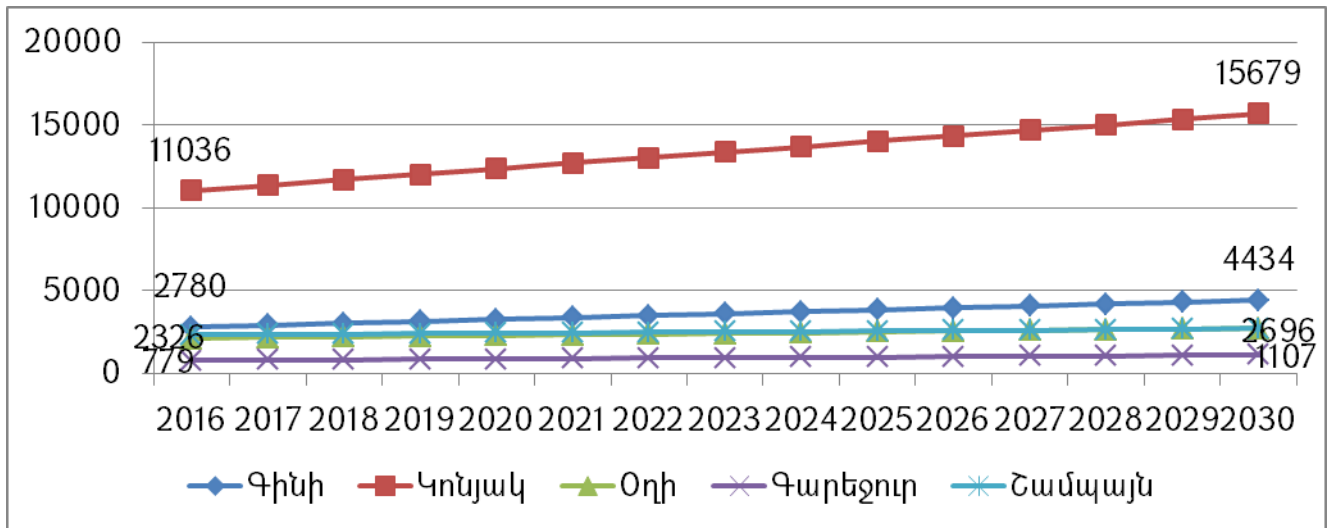
Հավելված 60: Ալկոհոլային խմիչքների ներմուծումը ՀՀ-ում, 2016-2030թթ.
(հազ. դկլ.)³⁰⁵

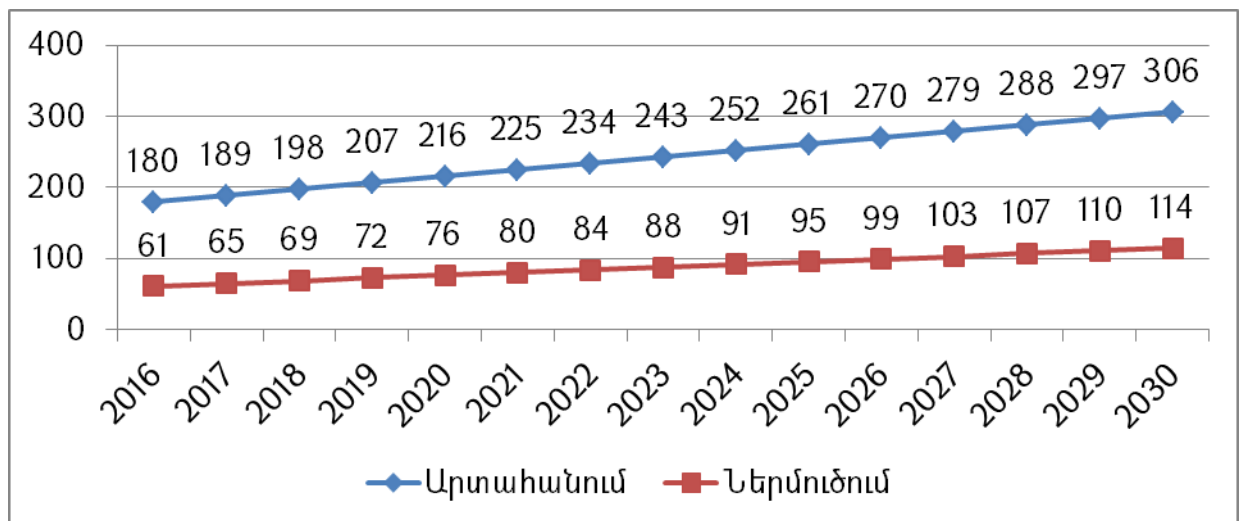
³⁰⁴ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 239, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 206, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2010. - էջ 52, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2009. - էջ 51, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2008. - էջ 54, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 62, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 63, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2005. - էջ 70, հեղինակի հաշվարկներ

³⁰⁵ Նույն տեղը

Հավելված 61: Ալկոհոլային խմիչքների 1լ միջին մանրածախ գինը ՀՀ-ում
2016-2030թթ. (դրամ)³⁰⁶

Հավելված 62: Ալկոհոլային խմիչքների արտահանումը և ներմուծումը մաքսային արժեքով 2016-2030թթ. (մլն \$)³⁰⁷

³⁰⁶ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2017. - էջ 239, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2016. - էջ 251, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2015. - էջ 249, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2014. - էջ 248, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2013. - էջ 252, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2012. - էջ 238, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2011. - էջ 206, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2010. - էջ 52, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2009. - էջ 51, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2008. - էջ 54, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2007. - էջ 62, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2006. - էջ 63, ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը: // ՀՀ ԱՎԾ, Եր., 2005. - էջ 70, հեղինակի հաշվարկներ

³⁰⁷ UN Comtrade *SITC Code 112: Alcoholic beverages, <https://comtrade.un.org>, հեղինակի հաշվարկներ